

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник включено
до Переліку наукових фахових видань України
у галузях
історичні науки
(наказ МОН України № 1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.)

Видання індексується Google Scholar

Редакційна колегія:

- В. Попик*, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*голова*)
Г. Боряк, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
В. Горовий, д-р іст. наук (*заст. голови*)
Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій
Т. Добко, д-р наук із соц. комунікацій
Л. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
Г. Ковальчук, д-р іст. наук
С. Кулешов, д-р іст. наук
К. Лобузін, д-р наук із соц. комунікацій
К. Манолаке, д-р політології (Республіка Молдова)
Р. Мотульський, д-р пед. наук (Республіка Білорусь)
С. Нарбутас, д-р гуманіт. наук (Литовська Республіка)
В. Омельчук, д-р іст. наук
О. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук
Г. Папакін, д-р іст. наук
В. Петров, акад. НАН України, д-р техн. наук
Н. Стрішенець, д-р іст. наук
Ю. Половинчак, канд. іст. наук (*відп. секр.*)
К. Тахіров, д-р філос. наук (Азербайджанська Республіка)
Н. Шип, д-р іст. наук
В. Широков, акад. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

За загальною редакцією
доктора історичних наук,
професора В. ГОРОВОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 49

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
І БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Електронна версія – на www.nbuv.gov.ua

Київ 2018

Затверджено до друку та опублікування в мережі Інтернет вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 17.07.2018)

Відповідальний редактор
Т. Гранчак, д-р наук із соц. комунікацій

Редактор-перекладач
англійського тексту
М. Кушнарйова, канд. філос. наук

УДК 02(477)(06)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського /
редкол.: В. Попик (голова), Г. Боряк, В. Горовий [та ін.] ; за заг. ред. В. Горового ;
відп. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського,
Асоц. б-к України. – Київ, 2018. – Вип. 49: Інформаційно-комунікаційні транс-
формації і бібліотечно-інформаційна діяльність. – 344 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання функціонування бібліотек у системі соціальних комунікацій в умовах глобалізованого світу, впливу інформаційно-комунікаційних технологій на трансформації інформаційних продуктів і послуг, підходи до вирішення стратегічних завдань державного будівництва.

Авторами розглядаються шляхи інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності, розширення ресурсної бази та технологічних засад участі бібліотек у сучасних соціально-комунікаційних процесах, правові аспекти діяльності бібліотек. Особливу увагу приділено теоретико-методологічним аспектам бібліотечної активності в мережевому середовищі, аналізуються питання ефективності бібліотечних мережевих представництв, можливості їх використання у сприянні науковій комунікації.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців і практиків у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

ЗМІСТ

Розділ I. ІНФОРМАЦІЯ І КОМУНІКАЦІЯ В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ

Закіров М. Взаємозв'язок політичного міфу і суспільного наративу в контексті еволюції соціальних комунікацій	9
Закірова С. Полемологічні виміри інформаційних стратегій минулого	21
Польовик С. Іміджеві характеристики України на шпальтах зарубіжних видань: контент-аналіз	34
Стоян П. Участь архівістів Канади у створенні міжнародного стандарту архівного опису	44
Черпак Т. Особливості кризових комунікацій у політичному дискурсі в сучасній Україні	56
Шлапак Ю. Електронний підручник (посібник): стан і перспективи в Україні	69
Белов Д. Комікс як продукт інформаційної культури	83

Розділ II. БІБЛОТЕКА В СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ

Пальчук В. Роль сучасних бібліотек як соціально-комунікаційних інституцій в умовах реформи з децентралізації влади	107
Половинчак Ю. Діяльність бібліотек із збереження цифрової спадщини інтерактивного простору	123
Кулицький С. Аналіз економіко-інформаційних аспектів гібридної війни на базі ресурсів наукової бібліотеки	133
Симоненко О. Шляхи інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності в інформаційно-аналітичному обслуговуванні користувачів	146
Федорчук А. Можливості ретроспективних досліджень бібліотечних інформаційно-аналітичних ресурсів	157
Потіха А. Методологічна основа дослідження партійних засобів масової комунікації як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності	171

Миськевич Т. Інформаційна соціалізація користувачів з особливими потребами в сучасній бібліотеці (вітчизняний досвід)	183
Макарова О. Інформаційно-комунікаційні технології в діяльності сучасної бібліотеки (на прикладі Баварської державної бібліотеки) ..	196
Левченко Н. Академічна бібліотека в системі вищої освіти.....	204
Мотько А. Діяльність Української бібліотечної асоціації з розвитку бібліотечної справи в Україні.....	216
Утиро Н. Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка як соціокультурний центр громади міста	230

Розділ III. ПРАВОВІ АСПЕКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Іванова М., Іванов Ю. Нормативно-правове забезпечення права інтелектуальної власності в діяльності бібліотек	245
Яковенко О. Сучасні аспекти нормативного забезпечення стандартизації у бібліотечній сфері	263

Розділ IV. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Бондаренко В., Пестрецова О. Використання агрегаторів новин у практиці підготовки бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів.....	281
Струнгар В. Інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа	295
Натаров О. Використання академічними бібліотеками соціальних мереж як платформи для наукової комунікації (на прикладі представництв Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у Facebook)	306
Тарасенко Н. Оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах: методика, критерії, досвід.....	330

Розділ I

**ІНФОРМАЦІЯ І КОМУНІКАЦІЯ
В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ**

Марат Закіров,

д-р політ. наук, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИЧНОГО МІФУ І СУСПІЛЬНОГО НАРАТИВУ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Сучасний світ характеризується парадоксальним поєднанням стрімкого технологічного прогресу з архаїзацією суспільно-політичної свідомості, що формує певні електоральні настрої і зумовлює проведення цілеспрямованих масових політичних акцій. Аналіз політичного міфу ґрунтується на встановленому взаємозв'язку суспільного наративу і міфу як віддзеркалення ментальних і світоглядних уподобань. Міф і суспільний наратив як особлива форма осмислення та інтерпретації історико-політичної реальності перебувають у діалектичному зв'язку. За своєю комунікативною функцією міф і наратив виконують завдання визначення сенсів, а не пошуку і встановлення істини. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій сприяв перетворенню політичних міфів і наративів в ефективний засіб реалізації геополітичних проєктів.

Ключові слова: політичний міф, наратив, інформаційно-маніпулятивні технології, соціальна комунікація, політичний дискурс.

Актуальність звернення до проблеми політичного міфу зумовлюється істотними змінами комунікативної дійсності сучасного світу, осмислення якої вже не піддається традиційним засобам опису символічного конструювання і політичної легітимації. На глобальному рівні еволюція комунікативної дійсності є безпосереднім і об'єктивним наслідком розвитку інформаційно-комунікативних технологій. На регіональному рівні зазначене явище викликане пострадянськими соціально-політичними трансформаціями, що характеризується актуалізацією традиційних політичних міфів і народженням нових, які, у пошуках власної державної ідентичності, активно продукує політична еліта новостворених країн.

Слід підкреслити, що, незважаючи на глобальний характер трансформації комунікативного простору, на практиці гуманістичні якості й ідеологічна спрямованість політичної міфології здебільшого залежать від наявного суспільного наративу, який відтворюється у тому чи іншому

суспільстві і віддзеркалює національні традиції та світоглядні впадоби.

Відображенням теоретичної цінності та актуальності досліджень окресленої проблеми є значний обсяг різнопланових досліджень і зростаючий інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, нові теоретичні підходи до вивчення ролі поняття «політичний міф» у соціальному конструюванні сучасних політичних комунікацій досліджує К. Завершинський [1]. Г. Почепцов висвітлює проблему нарративу як типового інструментарію соціального інжинірингу, який дає змогу як утримувати стабільність соціальної системи, так і дестабілізувати її [2]. Локально-регіональні рівні вітчизняного нарративу досліджує Я. Верменич [3]. Дослідниця проводить ретроспективний аналіз вітчизняного бачення гранд-нарративу як простеження у «великому форматі» основних етапів еволюції України. Нарративи як чинники, що впливають на суспільно-політичну свідомість та дають можливість маніпулювати й конструювати реальність, вивчає О. Щурко [4]. Соціально-філософські аспекти сучасної політичної міфології, що впливають на формування ціннісних і смислових орієнтацій буденної політичної свідомості, аналізує Г. Суріна [5, 6]. Дослідниця проводить порівняння міфу і нарративу, виявляє у них спільні і відмінні риси з метою визначення й розуміння природи їх впливу на масову свідомість.

Отже, виходячи з наявної потреби всебічного пізнання сучасної політико-комунікативної реальності в сукупності динамічних змін, вбачається за необхідне розширення контексту проблеми взаємозв'язку суспільного нарративу і політичного міфу як складових трансформації комунікативного простору.

Незважаючи на тривалу історію створення і використання міфів, що супроводжують людство від часів зародження розумово мотивованої поведінки, проблема наукового осмислення явища перманентно набуває нових якісних характеристик і наповнюється модерним змістом. Значну актуалізацію політичний міф отримав з активним залученням до міфотворчості засобів масової інформації. Черговий етап якісної еволюції засобів конструювання символічних форм пов'язується з розвитком нових інформаційних каналів комунікації і сучасних мережевих систем.

Сучасні міфи найчастіше характеризуються як міфи політичні, під якими розуміється особливий тип міфологічних нарративів, покликаних оформляти і зберігати в колективній пам'яті народу його соціально-політичний досвід. Сучасний політичний міф стає елементом буденної політичної свідомості, тому що ірраціонально-чуттєве сприйняття політичної

реальності витісняє і заміщує собою раціонально-логічне її розуміння. Міфологія нашого часу транслює сучасній колективній свідомості головним чином наративно-ідеологічні конструкти і кліше, стаючи тим самим засобами обслуговування ідеології, які перетворюють фабулу різноманітних подій на завершений міфо-політичний сюжет [6, с. 9].

Політичний міф можна визначити як соціально-психологічну парадигму, що моделює політичну дійсність за допомогою певного наративу, сповненого символів та архетипів. Міф несе у собі певні політичні ідеї, уявлення та цінності, що як на інтелектуальному, так і на ірраціональному рівні виражають прагнення, почуття та інтереси тієї чи іншої соціальної групи. Політичному міфу властиві наративність, семіотична (символічна) насиченість та «сакральність», що може бути описана як сприйняття тверджень міфу як беззаперечної істини певною соціальною спільнотою [7, с. 31]. Отже, політичний міф виконує важливу соціально-комунікативну функцію шляхом створення певного наративу, що сприймається і засвоюється суспільством як до певної міри спрощене і тому загально-зрозуміле пояснення політико-історичної реальності, що сприяє зміцненню суспільної єдності на основі спільної моделі світосприйняття.

Наратив – міждисциплінарне поняття, що виникло й сформувалося як частина наукового дискурсу історіографії у філософії постмодернізму. У соціальній психології наратив – це «текст, що містить інформацію про певну подію або низку подій, які відбулися в минулому чи очікуються в перспективі ... через наратив людина осмислює та конструює себе й своє життя» [4, с. 13]. Тобто наратив виконує важливу комунікативну функцію забезпечення взаємодії всередині соціуму у часі і просторі. Він акумулює та транслює власні системи смислів і досвід у цілому за допомогою оповідей у вигляді міфів, легенд, казок, епосу, драм і трагедій, історій, розповідей, жартів, анекдотів, романів тощо. Слід підкреслити, що, з одного боку, здатність бути носієм культури невід'ємна від знання ключових смислів її оповідей; з іншого – ступінь соціалізації індивіда також пов'язаний з рівнем його мовної компетенції, вирішальним фактором якої є здатність розповідати та переказувати історії. Таким чином, на думку дослідників, без наративу не можливі соціальна взаємодія, створення та трансляція різних видів знання, а також становлення особистості [8, с. 30].

Події останніх років показують, що характерною рисою глобалізованого світу і провідним трендом сучасного політичного процесу стає використання цілеспрямованих і спеціальних інформаційних технологій. У контексті нової реальності початково неполітичні суб'єкти

соціокультурного процесу та їхня діяльність наповнюються політичним змістом. Досягнутий на сьогодні рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість якісно змінювати традиційні форми, способи і методи політичного впливу на соціально-політичний простір як у середині держав, так і на міжнародній арені, що, у свою чергу, істотно корегує політичні відносини як такі.

Отже, зважене ставлення до практичних проявів зазначеного тренду має виняткове значення з огляду на те, що стратегічним напрямом інформаційно-маніпулятивних технологій є забезпечення громадського визнання певних суб'єктів політики, а також відповідних політичних програм, світоглядних ідей, які можуть набувати характеру зовнішньої інформаційної експансії [9, с. 9].

Останнє має виняткове значення для українського суспільства, яке внаслідок трагічних подій останніх років знов переживає стан аномії, який Е. Дюркгейм визначав як «ціннісно-нормативний вакуум, притаманний для перехідних кризових періодів і станів у розвитку суспільств, періодів коли старі соціальні норми і цінності перестають діяти, а нові ще не встановилися» [10, с. 556]. У таких умовах суспільство починає шукати точки опори у перевірених часом і до певної міри усталених, хоча іноді і примарних, уявленнях, у тому числі і міфах.

Як наголошує Е. Кассіерер, «міф завжди поруч з нами і лише ховається в темряві, чекаючи свого часу. Ця година настає тоді, коли всі інші сили, що цементують соціальне життя, з тих чи інших причин втрачають свою міць і більше не можуть стримувати демонічні, міфологічні стихії» [11, с. 60].

Аналіз політичної реальності показує, що історична та політична міфологія у сукупності із сучасними інформаційними технологіями, що дають змогу у найкоротші терміни практично безперешкодно поширювати інформацію, дедалі більш активно використовується для конструювання певного суспільного наративу, який включає і згадувані Е. Кассіерером «демонічні, міфологічні стихії».

Сучасні конфлікти між державами перетворюються на наративні конфлікти за свідомість, де важко визначити конкретного супротивника, його стратегічні цілі й передбачити подальші дії, де актори використовують множини маніпулятивних прийомів конструювання реальності, створюють контрольований хаос для доведення суспільства до точки біфуркації, коли воно змінить напрям свого цивілізаційного розвитку. У ХХІ ст., на переконання науковців, «воювати потрібно опосередковано, без формальних декларацій ...здійснюючи “реконструкцію реальності”»

як альтернативу “нанесення шкоди”, творити нові знання та смисли, “колонізувати державу через колонізацію розуму й свідомості” [4, с. 14].

Проте ефективно протистояти зазначеним процесам цілком імовірно. Як зазначає Е. Кассіер, зруйнувати політичні міфи неможливо, оскільки вони нечутливі до раціональних аргументів. Але вони можуть допомогти нам зрозуміти противника. «Щоб перемогти ворога, – наголошує Е. Кассіер, – ми повинні знати його. У цьому полягає один із принципів правильної стратегії. Зрозуміти міф – означає зрозуміти не тільки його слабкості і уразливі місця, а й усвідомити його силу» [11, с. 65].

Однак, слід зауважити, що процес політичної міфологізації є неоднозначним явищем. Характер впливу політичних міфів здебільшого залежить від мети, з якою певні політичні міфи відтворюються і розповсюджуються. Позитивний ефект забезпечують міфи, які підтримують історичну наступність, формують та розвивають державну ідентичність, спрямовану на консолідацію громадянського суспільства. Водночас нерідко міфологізація політичної реальності використовується як складова стратегії встановлення політичного домінування на регіональному, загальнонаціональному або геополітичному рівні. Тим самим проблема життєвості міфу часто редукується до обговорення «істинності» того чи іншого академічного дискурсу міфічного, визначення взаємозв'язку міфічного наративу з ідеологічним. Зокрема, Р. Барт наголошував: «Міфу немає потреби звертатися до несвідомого» або щось «красти», оскільки він являє собою вторинну семіологічну систему, яка перетворює історію в природу, і цікавий людям не власною справжністю, а придатністю до застосування [1, с. 19].

Отже, головна цінність політичного міфу і відповідного суспільного наративу полягає у його здатності впливати на громадську свідомість і забезпечувати тим самим підтримку конкретних політичних сил. Водночас історична відповідність інформації, яку несе у собі політичний міф, має другорядне значення або взагалі не враховується. Невипадково сучасні дослідники зазначають, що міф і наратив на сьогодні сприймаються як інструменти обґрунтування особистих і суспільних інтересів, глибоко вкорінених у наших пізнавальних психолінгвістичних структурах. Характеристики міфу і наративу збігаються перш за все за їх основною функцією – смислоутворенням, а не пошуком істини [6, с. 9].

Вищезазначене приводить нас до логічного висновку, що політичний міф – завжди наратив «конкретної групи». У такому сенсі політичний міф обґрунтовує і підтверджує на практиці претензії певної політичної групи на гегемонію, артикулює на практиці її політичну суверенність,

заохочує політичний опір меншості і аргументацію практичних дій для скасування небажаних установ. Таким чином, міф може «драматизувати» політичну історію, освячувати політичний устрій з минулого або сьогодення, надихати членів політичної спільноти за допомогою відсилання до героїчного майбутнього. Отже, будь-яка група, яка позбавлена можливості політичного існування і прагне його знайти, може за допомогою політичного міфу почати виправдання насильницьких дій (змови, війни тощо), залучаючи при цьому в політичне життя раніше неполітичні за своєю життєдіяльністю групи [1, с. 20].

Екстраполяція зазначеної моделі поведінки уявної політичної групи на світову історію дає змогу наочно пересвідчитися, що саме за таким сценарієм розвивалися події всіх без винятку революцій або інших, не менших за своїми наслідками соціально-політичних потрясінь. Протягом століть, від лозунгу Великої французької революції 1789–1794 рр. «Мир – хижинам, війна – палацам!» до сучасності, механізм організації політичних акцій регіонального або геополітичного масштабу у своїх основних рисах залишився незмінним. Спочатку створюється політичний міф, який містить у собі більш-менш чітко сформульовані пояснення існуючих у суспільстві проблем і визначає винуватців. Згодом, на основі пропонованого політичного міфу, який активно поширюється в інформаційному просторі, формується певний суспільний наратив як інструмент осмислення політичної реальності і керівництво до дії.

З огляду на вищезазначене, важливою ланкою дослідження комунікативних процесів і виникнення політичних ідентичностей є дослідження міфічних підстав політичної пам'яті, яка стає основою формування певних політичних міфів і створення відповідного суспільного наративу. Причому детальний аналіз конкретного наративу, який з більшою або меншою цілеспрямованістю декларується політичними або соціальними елітами, свідчить, що вони намагаються не лише створювати певним чином декорований варіант дійсності, але й намагаються вкласти у нього конкретні ідеї.

Як вказує Ж. Ліотар, мета існування подібного наративу – розповідь про успіхи або невдачі, які вінчають героїв і надають свою легітимність громадським інститутам. «Таким чином, оповідання дозволяють, з одного боку, визначити критерії компетентності, властиві суспільству, в якому вони розповідаються, а з іншого – оцінити, завдяки цим критеріям, результати, які в ньому досягаються або можуть бути досягнуті» [12, с. 323–324].

Причому за певних обставин мова може йти про наратив, який має змусити людей оцінювати події з позиції або доволі віддаленої від

реальності, або принаймні однобічної і спрощеної. З історичної точки зору відправним пунктом зазначеної форми осмислення минулого може служити певне виділене із загального контексту явище і його, відповідним чином, інтерпретовані наслідки, які нарратив, що формується, має розповсюдити і закріпити в суспільній свідомості.

Зокрема, Л. Нагорна підкреслює, що застосування схеми «метрополії – колонії» до українських реалій, дихотомій «свій – чужий», «імперія – колонія», «гнобитель – гноблений», ідеї народу-жертви і «топосу поразок», стали лейтмотивом національного нарративу. Дослідниця наголошує, що вони прищеплюють суспільній свідомості систему стереотипів і міфів: «...які в сумі створюють викривлену картину буття української нації у часі і в просторі, її взаємин із сусідами й імперськими структурами, її статусу на той момент, коли Україна увійшла у коло незалежних держав» [13, с. 148].

Таким чином, з одного боку, політична влада намагається позиціонувати себе як захисницю від ворожих зазіхань, загрози поневолення, а з іншого – пояснює наявні негаразди минулим поневоленням становищем. Крім того, політична влада не лише шукає підтримки як переможниці протиправного режиму, а й намагається залучити суспільство у співавтори всього як позитивного, так і, головне, негативного, що відбувається у реальності. Поряд із зазначеними, доволі прозорими, політичними поясненнями виникнення саме такого нарративу у вітчизняному історико-політичному дискурсі існує й інше, безпосередньо пов'язане з механізмом формування політичного міфу, який має ірраціональну природу.

Зокрема, як зазначає Я. Верменич, «коли спільноті середньовіччя чи раннього нового часу приписується здатність до раціонального цілепокладання (на зразок “одвічного прагнення” українського народу до “возз'єднання” з російським чи послідовного обстоювання українцями на всіх етапах свого розвитку ідеї власної національної державності), такий суб'єктивізм здатен знецінити навіть серйозне прирощення наукових знань. Коли ж при цьому у фокусі виявляється протиставлення “ми – вони”, і “наше” наділяється найвищими чеснотами, а “чуже” представляється як смертельна загроза, історія взагалі втрачає раціональну основу» [3, с. 9]. Саме небезпека поринути в ірраціональне світосприйняття, втратити об'єктивне бачення історичного минулого може стати на заваді виробленню ефективної державної політики, адекватної сучасним викликам і такої, що враховує не лише безперечно загрозливий і відверто ворожий зовнішній зазіхання, але з неменшою прискіпливістю визначає внутрішні проблеми.

Як зауважує А. Баумейстер, «...нашу історію ми й досі розуміємо як послідовність трагічних подій: пригнічення, придушення, криваві повстання та війни, трагедії ХХ ст. Звичка до трагічного погляду на історію створила в українцях комплекс жертви. Навіть здобувши незалежність, ми не бажаємо розлучатися із цим комплексом і підтримуємо його теоріями змов, концепціями внутрішніх і зовнішніх ворогів» [14].

Аналіз інформаційного простору показує, що зазначений Я. Верменич суб'єктивізм уже став реальністю і значною мірою впливає на формування суспільного наративу і таким чином здатний негативно впливати на формування соціуму. Ж. Ліотар наголошував: «...Наратив здійснює свою компетенцію не тільки у сфері денотативних, які розкривають істину, висловлювань, але також і прескриптивних, що претендують на справедливість» [11, с. 326]. Тобто оцінки, настанови і цінності, які містять у собі наратив, не лише пояснюють реальність через спрощене, однобічне пояснення складних і неоднозначних явищ, але й формує відповідний сценарій суспільної поведінки, визначає вектор розвитку, формує суспільний і, певною мірою, навіть науковий дискурс. У випадку формування негативно спрямованого наративу ми отримуємо і відповідний негативний сценарій соціально-політичного розвитку.

Зокрема, А. Баумейстер наголошує: «...Якщо у нас немає опори в минулому, нам дуже важко ставити позитивні цілі на осяжне майбутнє. Сила прикладів є дуже великою. Якщо минуле не пропонує нам надихаючих зразків, ми втрачаємо впевненість. Виникає фаталістичне відчуття неминучості провалу всіх добрих починань. Але насправді все зовсім не так, як нам це малює трагічна уява нашої традиційної історіографії. Наші розмови про “молоду державу”, про те, що українські еліти не мають державницького мислення (адже в нас ніколи не було своєї держави), досить спритно “привласнюють” собі на користь російські ідеологи» [14]. Отже, необхідність створення позитивної політичної міфології, що сприятиме відповідним змінам суспільного наративу, зумовлюється не лише внутрішніми потребами формування позитивного способу політичного мислення, але й відповідає інтересам ефективної протидії зовнішнім впливам. Разом з тим, вибудовуючи основу нового суспільного наративу, слід зберігати максимально можливий рівень самоіронії як запоруку збереження адекватності самооцінки і світосприйняття як у минулому, так і сьогодні.

Невипадково Я. Верменич підкреслює надзвичайну важливість того, щоб у творенні «національних історій» не збиватися на манівці некри-

тичного «країнолюбства», національної мегаломанії. Дослідниця нагадує застереження відомого німецького історика-теоретика Й. Рюзена: набуття ідентичності й самоповаги шляхом відмежування свого життєвого простору від простору інших і наділення «свого» позитивними, а «чужого» негативними оцінками в історієписанні здатне призводити до оцінного маніхейства, репроективної телеології, знецінювальної маргіналізації інших [3, с. 8]. Намагання вибудувувати історичну самоповагу на основі зневажання історії і досягнень інших країн, безпідставного завищення цінності окремих здобутків власного минулого у підсумку виявляться не менш шкідливим за наратив «топосу поразок».

Отже, міф і суспільний наратив як особлива форма осмислення і інтерпретації історико-політичної реальності перебувають у діалектичному зв'язку. За своєю комунікативною функцією міф і наратив виконують завдання визначення сенсів, а не пошуку і встановлення істини. Політичні міфи продукуються окремими соціальними групами з метою організації певних політичних дій, а також для легітимізації політичної влади шляхом формування на їх основі певного суспільного інтегрального наративу. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій сприяв перетворенню політичних міфів і наративів з інструменту обґрунтування і реалізації політичних і соціальних інтересів у середині держави в ефективний засіб реалізації геополітичних проєктів. Таким чином, важливою частиною ефективної державної інформаційної політики є штучне й цілеспрямоване конструювання політичних міфів і відповідних суспільних наративів. З огляду на зазначене, важливим виглядає подальше дослідження прикладних аспектів поставленої проблеми.

Список використаних джерел

1. *Завершинский К. Ф.* Политический миф в структуре современной символической политики / К. Ф. Завершинский // Вестн. СПбГУ. – 2015. – Вип. 2. – С. 16–25.
2. *Почепцов Г.* Наратив як інструментарій: від літературознавства до боротьби з тероризмом / Г. Почепцов // Політ. менеджмент. – 2008. – № 4. – С. 3–11.
3. *Варменич Я.* Локально-регіональні виміри вітчизняного наративу / Я. Варменич // Укр. іст. журн. – 2013. – № 5. – С. 4–23.
4. *Щурко О.* Роль і значення наративу у сучасних гібридних конфліктах / О. Щурко // S.P.A.C.E. – 2017. – № 7. – С. 13–16.

5. *Суріна Г.* Міфологізація буденної політичної свідомості в українському соціумі / Г. Суріна // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – Вип. 3. – С. 155–160.

6. *Суріна Г.* Функціонування міфу і наративу в сучасній масовій свідомості / Г. Суріна // Грані. – 2016. – № 3. – С. 6–10.

7. *Захаров Д.* Сутнісні характеристики політичного міфу / Д. Захаров, Н. Ніколаєнко // Вісн. Донец. нац. ун-ту ім. Василя Стуса. – 2017. – № 2. – С. 30–33. – (Сер.: Політичні науки).

8. *Кондрико А.* Новітні тенденції функціонування особистісних нарративів у сучасному мас-медійному дискурсі / А. Кондрико // Образ. – 2014. – Вип. 15. – С. 29–35.

9. *Закіров М.* Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин / М. Закіров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 46. – 2017. – С. 7–20.

10. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм // Метод социологии. – Москва, 1990. – 575 с.

11. *Кассирер Э.* Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестн. МГУ. – 1990. – № 2. – С. 58–65. – (Сер. 7, Философия).

12. *Гірін Є.* Особливості вияву нарративів Жана-Франсуа Ліотара у соціально-політичному дискурсі сучасної України / Є. Гірін // Вісн. Львів. ун-ту. – 2015. – Вип. 6. – С. 322–328. – (Серія філос.-політолог. студії).

13. *Нагорна Л.* Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. Нагорна. – Київ, 2011. – 272 с.

14. *Баумейстер А.* Новий погляд на історію, або як нам позбутися комплексу жертви [Електронний ресурс] / А. Баумейстер // День. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/novyyu-poglyad-na-istoriyu-abo-yak-nam-pozbutysya-kompleksu-zhertvy>. – Назва з екрана.

References

1. Zavershinskij, K. (2015). Politicheskij mif v strukture sovremennoj simbolicheskoj politiki [Political Myth in the structure of modern symbolic Politics]. *Vestnik SPbGU – Vestnik of Saint Petersburg University*, issue 2, pp. 16–25 [in Russian].

2. Pochepstov, H. (2008). Naratyv yak instrumentarii: vid literaturoznavstva do borotby z teroryzmozom [Narrativ as a toolkit: from literary criticism

to the fight against terrorism.]. *Politychnyi menedzhment – The Political Management*, no. 4, pp. 3–11 [in Ukrainian].

3. Vermenych, Ya. (2013). Lokalno-rehionalni vymiry vitchyznianoho naratyvu [Local-Regional Levels of Domestic Narrative]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, no. 5, pp. 4–23 [in Ukrainian].

4. Shchurko, O. (2017). Rol i znachennia naratyvu u suchasnykh hibrnydykh konfliktakh [The role and significance of the narrative in modern hybrid conflicts]. *S.P.A.C.E.*, no.7, pp.13–16 [in Ukrainian].

5. Surina, H. (2015). Mifolohizatsiia budennoi politychnoi svidomosti v ukrainskomu sotsiumi [Mythologization of everyday political consciousness in Ukrainian society.]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Current Problems of Philosophy and Sociology*, issue 3, pp. 155–160 [in Ukrainian].

6. Surina, H. (2016). Funktsionuvannia mifu i naratyvu v suchasni masovii svidomosti [The functioning of myth and narrative in the modern mass consciousness]. *Hrani – Grani*, no 3, pp. 6–10 [in Ukrainian].

7. Zakharov, D., Nikolaienko, N. (2017). Sutnisni kharakterystyky politychnoho mifu [Essential characteristics of the political myth]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliia Stusa, Ser.: Politychni nauky – Bulletin of Vasyl Stus Donetsk National University. Series Political sciences*, no. 2, pp. 30–33 [in Ukrainian].

8. Kondryko, A. (2014). Novitni tendentsii funktsionuvannia osobystisnykh naratyviv u suchasnomu mas-mediinomu dyskursi [Newest trends of the functioning of personal narratives of contemporary mass media discourse]. *Obraz – Obraz*, issue 15, pp. 29–35 [in Ukrainian].

9. Zakirov, M. (2017). Suchasni informatsiino-komunikatyvni tekhnologii yak faktor evoliutsii sotsialno-politychnykh vidnosyn [Modern Information and Communication Technologies as a Factor of Socio-political Relations Evolution]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 7–20 [in Ukrainian].

10. Djurkgejm, Je. (1990). O razdelenii obshhestvennogo truda [About the division of public labor]. *Metod sociologii – Sociological Method*. Moscow [in Russian].

11. Kassirer, Je. (1990). Tehnika sovremennykh politicheskikh mifov [The technique of modern political myths]. *Vestn. MGU. Ser. 7. Filosofija – Moscow University Bulletin. Series 7. Philosophy*, no. 2, pp. 58–65 [in Russian].

12. Hirin, Ye. (2015). Osoblyvosti vyjavu naratyviv Zhana-Fransua Liotara u sotsialno-politychnomu dyskursi suchasnoi Ukrainy [Manifestation

Features of Jean-Francois Lyotard's narratives in social and political discourse of modern Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politolog. Studii – Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies*, issue 6, pp. 322–328 [in Ukrainian].

13. Nahorna, L. (2011). Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Sociocultural identity: the traps of value distinctions]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Baumeister, A. Novyi pohliad na istoriiu, abo yak nam pozbutysia kompleksu zhertvy [A new look at history, or how to get rid of the victim's complex]. *Den – Day*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/novy-poglyad-na-istoriyu-abo-yak-nam-pozbutysya-kompleksu-zhertvy> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018.

Marat Zakirov,

Dr. Sci. (Political), Associate Professor, Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Interrelation of a Political Myth and a Public Narrative in a Context of Evolution of Social Communications

The modern world is characterized by a paradoxical combination of rapid technological progress with the archaization of socio-political consciousness, which forms certain electoral moods and determines the conduct of targeted mass political actions. Analysis of the political myth is based on the established relationship of public narrative and myth as a reflection of mental and ideological preferences. Myth and social narrative as a special forms of interpretation and interpretation of historical and political reality are in dialectical connection. In its communicative function, myth and narrative fulfill the tasks of determining meanings, and not searching and establishing truth. The development of information and communication technologies contributed to the transformation of political myths and narratives into an effective modalities of implementation of geopolitical projects.

Keywords: political myth, narrative, information-manipulative technologies, social communication, political discourse.

Світлана Закірова,

канд. іст наук, доц., ст. наук. співроб.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ПОЛЕМОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ МИНУЛОГО

У статті розглядаються особливості використання інформації в підготовці і проведенні військових кампаній державами стародавнього світу. Виділена актуальність використання полемологічного підходу до дослідження інформаційних стратегій минулого. Проводиться аналіз способів і методів використання інформації під час проведення воєн державними діячами і полководцями минулого. Зазначено, що вплив на суспільство через створення та поширення певної інформації як явище суспільного життя виникло ще за часів держав стародавнього світу. У стародавньому світі інформаційні дії під час проведення військових кампаній вважалися військовими хитрощами. Як і в сучасних інформаційних війнах головними руйнівними компонентами військових хитрощів минулого було використання інформації у формі дезінформації, пропаганди чи агітації. Показано, що військові начальники держав стародавнього світу через інформаційні стратегії впливу практично втілювали в життя сучасну методику рефлексивного управління як засіб ведення війни.

Ключові слова: полемологія, інформаційні технології, інформаційні війни, інформаційний вплив, стародавня держава.

Серед сучасних викликів людства чи не найважливішою проблемою стає ефективна протидія інформаційним загрозам. Світ стрімко змінюється, і однією з глобальних рис цих новацій є виокремлення принципово нової сфери життя людства – інформаційної, яка поступово стає домінуючою. Їй властивий новий вид ресурсу – інформація, яка в умовах глобалізації набуває конкретного політичного і матеріального виміру. Разом з появою нового цінного ресурсу з'являються і нові суперечності, спричинені боротьбою за всебічне володіння ним. На жаль, прикметою часу разом з інформаційним суспільством стала й інформаційна війна.

Проблеми інформаційних загроз і різноманітних проявів інформаційних кампаній сьогодні активно вивчаються представниками різних напрямів наукового знання. Вони перебувають у дослідницькому фокусі

політологів, соціологів, психологів, істориків, фахівців із проблем комунікативістики, безпеки і військових наук. Коло зазначених питань розв'язують науковці різних шкіл і держав світу. Серед українських науковців, які активно працюють у сфері вивчення інформаційних технологій та їх використання у військових конфліктах, варто виділити праці В. Горового [1, 2] і Г. Почепцова [3, 4], у яких наводиться глибока характеристика різних аспектів проблем інформаційної безпеки й інформаційних впливів. Питанням трансформації та еволюції форм інформаційного протистояння присвячено праці О. Курбана, Є. Скулиша, О. Литвиненка. Окремі аспекти проявів інформаційних війн і воєнних інформаційних операцій перебувають у дослідницькому фокусі Ю. Бондаря, О. Соловйова, М. Присяжнюка.

Більшість наукових праць присвячено характеристиці сучасного стану означеної проблематики, що додатково актуалізує необхідність вивчення історії інформаційних загроз і впливів, оскільки говорити про те, що використання інформації у військових цілях характерно лише для сучасності, є перебільшенням. Дійсно, змінюються форми і методи, стратегії і тактичні ходи інформаційного протистояння, однак загалом це явище було відомо ще в далекому минулому. Відтак метою цієї статті є надолуження знань про особливості використання інформації у підготовці і проведенні військових кампаній державами стародавнього світу, аналіз існуючих на той час стратегій інформаційного впливу під час воєнних протистоянь.

Науковці сьогодні наголошують на актуалізації такого напрямку соціогуманітарних досліджень як полемологія. Полемологія (від гр. πολέμιος – війна та λόγος – вчення) – це сучасна суспільна наука, що вивчає війни, військові конфлікти і політичне насильство. Полемологія виникла після закінчення Другої світової війни як спроба відповіді на питання про причини виникнення воєн і можливі способи їх усунення. Засновником цього наукового напрямку вважають французького соціолога, доктора права і філософії Г. Бутуля (1896–1980), який вперше вжив термін «полемологія», що став назвою «нової науки» про війну. Введення неологізму було обумовлено тим, що, за задумом її засновника Г. Бутуля, полемологія повинна була докорінно відрізнитися від класичної науки про війну і військового мистецтва і являти собою об'єктивне наукове дослідження війни як соціального явища. Відносячи війну до прискорених форм втрати соціальної рівноваги і своєрідної хвороби суспільства, вчений вважав за необхідне глибоке наукове вивчення війни саме як комплексного соціального явища [5, с. 203].

Українські науковці, автори колективної монографії «Гібридна війна: *in verbo et in грахі*», вважають, що в методологічному відношенні вивчення війни полемологія є найбільш переконливою, адже згідно з її принципами, якщо людство намагається будувати мир, необхідно одночасно обмежувати, зменшувати і ліквідувати джерела збройних конфліктів і війн [6, с. 11].

Всебічне поширення інформаційних технологій у сучасному світі зумовлює використання відповідних технологій в усіх сферах життя, зокрема й у військовій. На те, що основним джерелом соціальних змін і конфліктів у будь-якому суспільстві виступають технологічні новації, звертав увагу ще один із засновників Торонтської школи теорії комунікації, канадський учений Х. Інніс. За концепцією Х. Інніса, найбільш значущими технологіями є саме комунікативні, оскільки будь-якому суспільству, для того щоб підтримувати єдність у просторі і часі необхідні певні засоби, за допомогою яких важлива інформація може передаватися, зберігатися і тиражуватися. Саме появою і поширенням нових засобів комунікації й інформаційних технологій та боротьбою за монополію їх використання Х. Інніс пояснював причини регіональних і світових воєн, зокрема, навіть Першої і Другої світової війни [7, с. 624].

Як вважав американський філософ і соціолог, один з авторів концепції постіндустріального суспільства, Е. Тоффлер, сучасне світове суспільство перебуває на інформаційній стадії розвитку людства, а війни на кожній з них були спричинені боротьбою за найважливіші ресурси: землю – в аграрній, промисловість – в індустріальній та інформацію – у постіндустріальній цивілізаціях. У війнах кожного з періодів цивілізаційного розвитку людства перемагає той, хто користується здобутками саме нових технологій і цивілізацій. Він наголошував, що вплив певних ідей призведе до руйнування національної самосвідомості: ««Інформаційна бомба» вибухне у самій гущі людей, осипаючи нас шрапнеллю образів, докорінно змінюючи і сприйняття нашого внутрішнього світу, і нашу поведінку» [8, с. 142].

Сьогодні використання глобальної інформаційної бази, введення в її структури навмисної, спланованої дезінформації вже стало обов'язковим компонентом як сучасних збройних конфліктів, так і просто в напруженні міждержавних, міжнаціональних відносин. Тим самим при переході до інформаційної епохи розвиваються методики відповідних новій епосі – інформаційних, але за наслідками далеко не менш руйнівних війн [1, с. 95].

Хоча сучасні терміни – «інформаційна війна», «інформаційний тиск», «інформаційна загроза» – наука відносить до постмодерністських, проте

вплив на суспільство через створення й поширення певної інформації як явище суспільного життя виникло дуже давно, практично ще за часів держав стародавнього світу. Мета «інформаційних воєн» залишається така ж сама, що і воєн, які ведуться за допомогою звичайної зброї – вплив на супротивника для його поразки і захоплення територій, людських ресурсів чи матеріальних цінностей.

Найчастіше у військових конфліктах минулого використання таких засобів інформаційних кампаній дослідники і сучасники подій називали військовими хитрощами. Утім, як і в сучасних інформаційних війнах, головними руйнівними компонентами таких хитрощів було своєрідне використання інформації, а саме: дезінформація, пропаганда чи агітація (пряма чи опосередкована). Якими б віддаленими у часі не були приклади і методи зазначених принципів ведення війни, вони зберігають певну закономірність – сприяти підйому бойових якостей власного війська, підірвати моральний дух супротивника, схилити на свій бік цивільне населення, яке перебуває у зоні конфлікту.

Перші приклади використання інформації для вчинення морального і дезорієнтуючого впливу на супротивника відображають автори стародавніх текстів та сучасники давніх подій. Військові начальники використовували такий і до сьогодні відомий метод інформаційно-психологічного тиску як залякування своєю бойовою могутністю з метою підризу морального стану як військових ворогуючої сторони, так і цивільного населення. Причому як у минулому, так і сьогодні, презентована міць не завжди відповідає справжньому рівню армії, однак цей засіб був і залишається доволі ефективним. Зокрема, під час походу на Індію у 326 р. до н. е. Олександр Македонський, розуміючи, що його послаблена армія не витримає нападу під час відходу, наказав виготовити зразки зброї й одягу, що втричі перевищували нормальні розміри, та розкидати їх на місці свого колишнього табору, нібито все це було забуто випадково. Коли амуніцію зібрали і передали царю індусів його розвідники, то цар відмовився від переслідування, уважаючи, що в Олександра всі воїни велетенських розмірів [9, с. 48].

Однією з класичних аксіом загальної інформаційної стратегії впливу є норма, коли правдою вважають не те, що було насправді, а те, про що розповіли. Особливо правдивою сприймається така «інформація», коли вона надходить не від загальних засобів інформації, а від так званих «свідків» чи надзвичайно важливих суб'єктів.

Формою фактичного маніпулювання свідомістю людей могли бути й повідомлення оракулів-жерців, які виголошували пророцтва Богів.

Тлумачення таких жерців найчастіше були пов'язані з необхідністю ствердити точку зору правителя і вчинити цілеспрямований вплив на населення. Натомість інколи «неправильне» тлумачення інформації могло призвести до неочікуваних і навіть фатальних наслідків, особливо коли мова йшла про воєнні походи. Так, найбільшого розквіту і швидкого занепаду держава стародавнього Сходу – Лідійське царство (VI–VII ст. до н. е.) досягла за часів правління царя Креза. Поштоухом до катастрофи, за легендою, стало неправильне тлумачення правителем отриманої від оракула інформації. Перед важливим боєм з персами лідійський цар отримав таку відповідь жерця: «Якщо переправишся через річку Галіс, ти зруйнуєш велику державу!» Двозначність відповіді ввела в оману правителя Лідії. Вступивши в бій, він зазнав поразки, потрапив у полон, а його велика держава була зруйнована [10, с. 40].

Сучасна наука сплановані дії, що спрямовані на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію з метою схилення до прийняття управлінських рішень або вчинення дій, вигідних для суб'єкта інформаційного впливу, вважає спеціальною інформаційною операцією. Ознаками таких спеціальних інформаційних операцій є, зокрема, зростання тенденційності, емоційності, сенсаційності комунікаційних повідомлень. До основних методів проведення спеціальних інформаційних операцій відносять дезінформацію, пропаганду, диверсифікацію громадської думки, психологічний тиск, поширення чуток та міфів [11, с. 116].

Проте, незважаючи на новітні терміни і визначення, такі способи й методи ведення війн також не є винаходом сучасності. Дезінформація або недостатньо правдива інформація використовувалася у воєнних кампаніях ще в Стародавньому Єгипті. Під час проведення війни з Хетським царством на рубежі XIV–XIII ст. до н. е. єгипетський фараон Рамзес II припустився ряду помилок у бою біля фортеці Кадеш. Одним з таких тактичних прорахунків була цілковита безпечність фараона, який, покладаючись на донесення своїх радників, що повідомили про відсутність ворога, не вжив заходів до перевірки отриманої інформації. Насправді ж хети підіслали розвідників і начебто представників місцевого населення з відомостями про «таємне» розташування свого великого війська і його флангові маневри, що дало можливість раптово атакувати окремі загони єгипетського війська [12]. Проведена провокація стала однією з причин відмови Рамзеса II від подальших активних дій. Тобто використання дезінформації призвело до необхідних хетам наслідків.

На важливість перевірки інформації, яка отримана від можливо недовірливого джерела, зверталася увага й у пам'ятнику давньоіндійської

літератури, збірнику настанов благочестивому індійцеві для виконання ним свого громадського, релігійного і морального обов'язку – «Законх Ману». Мир і війна, ішлося в ст. 66 VII глави законів, залежать від посла, який «створює і сварить союзників». Стаття 68 давньоіндійського документа вимагала так організувати роботу послів, щоб точно дізнатися намірів іншого царя, і докласти необхідних зусиль, щоб той не зашкодив.

У тексті ст. 186 «Законів Ману» царю пропонувалося «дуже стерегтися і тих, хто таємно має зв'язки з ворогом, і втікачів з табору супротивника, бо це найнебезпечніші вороги». Водночас закони вимагають від царя своїми діями через інформаторів заохочувати до заколоту воїнів супротивника [13].

Отже, документ часів стародавнього світу підкреслював, що державний діяч вищого рангу, яким є посол чи навіть цар, має постійно проводити інформаційну роботу у внутрішній і зовнішній політиці, метою якої є створення позитивного іміджу своєї країни та спотворення іміджу недружніх держав. Для досягнення зазначеної мети керманічі держави мають використовувати інформаторів і через них впливати на дії різних суб'єктів зовнішньої політики.

Інформаційні стратегії можуть бути спрямовані на широке коло аудиторії, до якої водночас належать як військові, так і цивільне населення. Важливим елементом використання спеціальних операцій як елементів інформаційних стратегій є спрямованість дії на декілька аспектів: підвищену емоційність повідомлення, скерованого на підриг моральних якостей військового супротивника; створення умов для напруження і розірвання внутрішніх соціальних зв'язків серед місцевого населення; активізацію повідомлень проти політики місцевого керівництва; повторення певної інформації-штампа задля звикання і створення необхідного резонансу під час очікуваних майбутніх дій. Такі дії можуть істотно полегшити проведення військової кампанії, якщо певним чином привернути на свій бік цивільне населення. Прикладом дій такого спрямування можна вважати політику перського воєначальника Ксеркса, який під час підготовки до походу на Грецію свідомо поширив дезінформацію про кількість свого війська. Він розпустив чутки про те, що якщо всі перські воїни одночасно випустять стріли в повітря, то вони затьмарять світло сонця.

Іншим прикладом застосування інформаційних технологій полемологічного характеру може служити відома фраза політичного діяча, давньоримського сенатора Марка Порція Катона Старшого, якою він завершував кожний свій виступ у Сенаті: «Утім, Карфаген має бути знищений». Таке

постійне багаторазове повернення до одного й того самого питання перетворило змістовну інформацію на певний символ, який має на меті спосіб психологічного впливу на отримувачів комунікаційного посилу.

Загалом про те, як розпускалися різні чутки під час військових походів, використовувалося залякування противника наявністю новітньої зброї, поширювався пропагандистський вплив на власне і підкорене цивільне населення у своїх працях неодноразово розповідали античні автори Аристотель, Геродот, Фулідід, Плутарх, Тит Лівій тощо.

Важливою складовою сучасної теорії інформаційних впливів є концепція рефлексивного управління, яке визначається як спосіб передачі партнеру або противнику спеціально підготовленої інформації, щоб схилити його підсвідомо, а головне «добровільно» прийняти певне рішення, бажане і очікуване для комунікатора. Наука сьогодні встановила прямий зв'язок між інформаційними операціями і рефлексивним управлінням, відтак останнє можна розглядати як певний вид зброї, яке може бути інколи навіть більш важливим у досягненні військових цілей, аніж традиційна вогнева сила. Однак для досягнення поставленої мети в рефлексивному управлінні необхідно дотримуватися конкретних цілеспрямованих дій. Так, британський військовий аналітик Ч. Бленді виділяє такі можливі дії: тиск силою, допомога опонентові у формуванні розуміння вихідної ситуації, формування цілей противника чи алгоритму прийняття рішень тощо [4]. І саме поняття, і форми, і методи рефлексивного управління аналізують і досліджують сучасні військові й науковці, натомість як полемологічна стратегія інформаційного впливу такі дії також були відомі у далекому минулому.

Про особливість інформаційної кампанії з можливими й очікуваними наслідками в період військового протистояння греків і персів писав Геродот. Оскільки на перських кораблях майже не було персів (на них служили головним чином іонійці – мешканці грецьких міст Малої Азії, які були давно підкорені Персією), у 480 р. до н. е. біля джерела питної води греки зробили на камені напис, який був адресований іонійцям, що мали прибути до міста наступного дня. У заклику, який, як вважають, належить відомому афінському політику і стратегу Фемістоклу, зазначалося: «Іонійці, ви вчиняєте гріх проти своїх батьків, допомагаючи поневолити Грецію! Тому краще переходьте до нас. Якщо не зможете зробити цього, то відведіть свої війська з поля бою й умовте карійців відійти також. Але якщо ні те, ні інше вам не вдасться й ви змушені будете виступити на полі бою, то боріться лише для вигляду, пам'ятаючи, що ви походите від нас і ворожість варварів до нас бере початок від їхньої ворожості до вас».

Як підкреслював Геродот, ця інформаційна акція мала на меті подвійний ефект: або іонійці зрадять Ксеркса і перейдуть до еллінів, або ж, якщо цього не станеться, Ксеркс, дізнавшись про наявність подібних закликів, поставить під сумнів вірність іонійців справі приборкання непокірних еллінських міст, тому не покладатиметься на них у вирішальних сутичках, чим значно зменшить міць власного війська.

Той же Фемістокл, розуміючи, що армія Ксеркса, спустошуючи все на своєму шляху, неминуче наближається до Афін, і в афінян немає іншого шляху як покинути власні домівки, закликав міщан покинути місто і переправитися на острови і до Пелопоннесу. Натомість більшість афінян не бажали покидати Афіни. Тоді Фемістокл скористався віруваннями еллінів і через жерців вдався до інформаційної провокації, яка змусила афінян покинути місто. Жерці оголосили народу, що раптово зникла священна змія, яка жила в храмі на Акрополі і шанувалася як втілення богині Афін. Богиня-змія начебто вирішила покинути місто, поповзла на острів Саламін і закликає народ слідувати за нею [14, с. 48].

Уже згадуваний нами великий полководець Олександр Македонський одним із принципів своєї стратегії ведення війни вважав поширення неправдивої інформації про цілі – наслідки військових дій. Зокрема, саме спробою моделювання вигідної для О. Македонського розуміння ситуації, яка склалася після надзвичайно виснажливого і невдалого форсування пустелі під час походу до Персії, внаслідок якого із 40 тис. воїнів вижити вдалося лише 15 тис., стало тижневе свято з триумфальною ходою і з показом коштовностей і дорогих прикрас. Сім днів безперервних святкувань мали сприяти тому, що вцілілі воїни забудуть жахіття переходу, до них повернеться віра у свою непереможність. А для супротивників і місцевого населення це мало бути свідчення великих перемог великої армії [15, с. 285]. Отже, і афінський політик Фемістокл, і засновник власної імперії, полководець Олександр Македонський через інформаційні стратегії впливу практично втілювали в життя сучасну методику рефлексивного управління як засіб ведення війни.

Натомість справжнім фундатором теорії використання інформаційних стратегій у минулому можна вважати давньокитайського філософа Сунь Цзи (VI–V ст. до н. е.). У своєму трактаті «Мистецтво війни» він підкреслював, що одержати сто перемог у ста боях – це не вершина перемоги. На його думку, справжня вершина перемоги – це підкорити армію ворога, не вступаючи у війну. Тому вище призначення війни – зруйнувати плани ворога; потім – зруйнувати його союзи; потім – напасти на його армію; і саме останнє – напасти на його укріплені міста. Сунь Цзи сформулював

ряд положень, які в сучасній науці отримали назву стратагем. Сьогодні визначені стародавнім філософом тридцять шість китайських стратагем залишаються важливою основою загального військового мистецтва. Натомість частина з них прямо призначена для підриву морально-психологічних якостей війська супротивника, організацію інформаційної роботи серед населення задля перемоги. Серед найбільш важливих для організації цієї роботи й вчинення інформаційного впливу варто виділити такі:

1. Висміювати та дискредитувати все цінне і добре, що є в країні ворога.
2. Втягувати впливових представників противника у злочини.
3. Підривати імідж національних лідерів та виставляти їх на загальний осуд.
4. Залучати до співпраці підлих і мерзотних людей.
5. Розпалювати сварки і провокувати конфлікти серед населення ворожої країни.
6. Підбурювати молодь проти старших.
7. Заважати діяльності влади.
8. Підривати міць війська ворога.
9. Знецінювати традиції та національні цінності ворогів.
10. Розбещувати населення.
11. Застосовувати підкуп, стимулювати корупцію [17, с. 20].

Стародавній філософ наголошує на важливості роботи з інформаторами-шпигунами як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Сун Цзи виокремлює п'ять видів інформаторів: місцеві (ті, хто проживає на тій чи іншій території), внутрішні (чиновники іншої держави), зворотні (перевербовані шпигуни супротивника), неповернуті (так звані шпигуни смерті, які використовуються для поширення дезінформації поза державою), повернуті (так звані шпигуни життя, які повертаються зі здобутою інформацією). Він окреслює і те, як можна використовувати отриману таким чином інформацію [10, с. 44].

Загалом Сунь Цзи вважав: «Війна – це мистецтво брехні. Тому, якщо ти вправний, придурюйся невмілим. Коли ти близько – вдавай, що далеко, а якщо далеко – вдавай, що близько» [16, с. 17]. Отже, чи не найголовнішим аспектом підготовки до проведення успішної переможної війни стародавній філософ Сунь Цзи вважав відповідну інформаційну роботу. Суто військові операції обов'язково мали супроводжуватися поширенням певної інформації і створенням відповідного комунікативного простору, у якому переважали б необхідні загарбникам настрої та цінності. Необхідною складовою такої роботи повинна виступати дезінформація щодо власних намірів і планів не лише для цивільного населення, але навіть для більшої

частини своїх військових. Такий підхід, на думку китайського філософа, дасть змогу досягти військових перемог з мінімальними витратами.

Підсумовуючи проаналізоване, слід зазначити, що перші свідчення про проведення інформаційних операцій і дій, спрямованих на організацію інформаційного впливу на військових і цивільне населення, трапляються вже в роботах стародавніх авторів. Більшість із них вважали інформаційні дії під час проведення військових кампаній воєнними хитрощами. Однак, виходячи із завдань, які ставили перед собою полководці і стратеги минулого, за своєю суттю такі дії повністю відповідають сучасним поняттям інформаційних стратегій. Оскільки значна частина цих стратегій використовувалася під час воєнних конфліктів і розроблялася саме для війн, з точки зору сучасної науки можна стверджувати про наявність певних полемологічних елементів і проявів інформаційних стратегій вже у стародавні часи. Подальше дослідження особливостей, прийомів і методів полемологічних вимірів інформаційних стратегій минулого виявляється вкрай важливим науковим завданням. Воно сприятиме всебічному розумінню процесів, що супроводжують розвиток інформаційних технологій, надасть можливості простежити їх еволюцію та вплив на формування нових потреб людства, дасть змогу сформулювати модерні стратегії, адекватні сучасним інформаційним і воєнним викликам.

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – 297 с.
2. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації / В. М. Горовий. – Київ, 2015. – 330 с.
3. *Почепцов Г.* Сучасні інформаційні війни / Г. Почепцов. – Київ, 2015. – 497 с.
4. *Почепцов Г.* Три модели построения информационных операций [Электронный ресурс] / Г. Почепцов // MediaSapiens. – Режим доступа: http://ms.detector.media/ethics/manipulation/tri_modeli_postroeniya_informatsionnykh_operatsiy. – Дата обращения: 01.05.2018. – Загл. с экрана.
5. *Соловьев А. В.* О теоретическом вкладе Гастона Бутуля в исследование феномена войны / А. В. Соловьев // Пространство и время. – 2011. – № 3 (5). – С. 203–206.
6. Гібридна війна: in verbo et in praxi : кол. моногр. / за ред. О. Р. Додона. – Вінниця, 2017. – 412 с.

7. *Закірова С.* Технологічний детермінізм засобів масової комунікації у часі і просторі (за теоретичною концепцією Харольда Інніса) / С. Закірова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2017. – Вип. 48. – С. 615–629.

8. *Тоффлер Е.* Третя Хвиля / Е. Тоффлер. – Київ, 2000. – 475 с.

9. Історія інформаційно-психологічного протиборства / за ред. Є. Д. Скулиша. – Київ, 2012. – 212 с.

10. *Бондар Ю.* Інформаційні війни на Стародавньому Сході / Ю. Бондар // *Вісн. Книжк. палати.* – 2012. – № 10. – С. 38–45.

11. *Присяжнюк М. М.* Основні поняття та особливості проведення спеціальних інформаційних операцій / М. М. Присяжнюк, І. В. Пампуха, В. М. Петрик // *Зб. наук. пр. Військ. ін-ту Київ. нац. у-ту ім. Т. Шевченка.* – 2014. – Вип. 46. – С. 112–120.

12. *Разин Е. А.* История военного искусства: в 3-х т. Т. 1. История военного искусства XXXI в. до н. э. – VI в. н. э. [Электронный ресурс] / Е. А. Разин. – Режим доступа: https://www.e-reading.club/bookreader.php/47429/Razin_Istoriya_voennogo_iskusstva_%28Tom_1%29.html. – Дата обращения: 01.05.2018. – Загл. с экрана.

13. *Законы Ману* [Электронный ресурс] // *E-reading.club.* – Режим доступа: https://www.e-reading.club/bookreaderphp/1013662/Zakony_Manu.html. – Дата обращения: 01.05.2018. – Загл. с экрана.

14. *Знаменитые греки и римляне: 35 биографий выдающихся деятелей Греции и Рима* [Электронный ресурс] // *Бібліограф.com.ua.* – Режим доступ: <http://bibliograph.com.ua/gim/1-3.htm>. – Дата обращения: 01.05.2018. – Загл. с экрана.

15. *Полікашин В. С.* Еволюція військового менеджменту та його принципів на першому етапі (з глибокої давнини до першої чверті XVIII ст.) / В. С. Полікашин // *Зб. наук. пр. Харк. у-ту Повітр. сил.* – 2014. – Вип. 1. – С. 283–291.

16. *Сунь-цзи.* Мистецтво війни / Сунь-цзи. – Львів, 2015. – 110 с.

17. *Курбан О. В.* Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі / О. В. Курбан. – Київ, 2016. – 286 с.

References

1. Horovyi, V. M. (2005). *Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva* [Features of the development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Horovyi, V. M. (2015). *Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh*

hlobalizatsii [National informative processes in the conditions of globalization]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Pochepcov, H. (2015). Suchasni informatsiini viiny [Modern information wars.]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Pochepcov, G. Tri modeli postroeniya informacionnykh operacij [Three models of building information operations]. *MediaSapiens*. Retrieved from: http://ms.detector.media/ethics/manipulation/tri_modeli_postroeniya_informatsionnykh_operatsiy/ [in Russian].

5. Solov'ev, A. V. (2011). O teoreticheskom vklade Gastona Butulja v issledovanie fenomena vojny [On Gaston Bouthoul's theoretical contribution to the study of phenomenon of war]. *Prostranstvo i vremja – Space and Time*, no. 3(5), pp. 203–206 [in Russian].

6. Dodonov, O. (Ed.). (2017). Hibrydna viina: in verbo et in praxi [Hybrid war: in verbo et in praxi]. Vinnytsia [in Ukrainian].

7. Zakirova, S. (2017). Tekhnolohichniy determinizm zasobiv masovoi komunikatsii u chasi i prostori (za teoretychnoiu kontseptsieiu Kharolda Innisa) [The Technological Determinism of Means of Mass Communication in Time and Space (in Harold Innis's Theoretical Concepts)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Kyiv, issue 48, pp. 615–629 [in Ukrainian].

8. Toffler, E. (2000). Tretia Khvyliya [The Third Wave]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Skulysh, Ye. (Ed.). (2012). Istoriia informatsiino-psykhologichnoho protyborstva [The History of information-psychological Confrontation]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Bondar, Yu. (2012). Informatsiini viiny na Starodavnomu Skhodi [Information wars in the Ancient East]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, issue 10, pp. 38–45 [in Ukrainian].

11. Prysiazhniuk, M. M., Pampukha, I. V., Petryk, V. M. (2014). Osnovni poniattia ta osoblyvosti provedennia spetsialnykh informatsiinykh operatsii [Main Concepts and Features of special information Operations]. *Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Collection of Scientific Papers of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kiev*, issue 46, pp. 112–120 [in Ukrainian].

12. Razin, E. A. Istoriya voennogo iskusstva: v 3-h t. Tom 1. Istoriya voennogo iskusstva XXXI v. do n. je. – VI v. n. je. [History of military art: in 3 vol. Volume 1. History of military art of the XXXI age BC–VI age]. Retrieved from https://www.e-reading.club/bookreader.php/47429/Razin_Istoriya_voennogo_iskusstva_%28Tom_1%29.html [in Russian].

13. Zakony Manu [Laws of Manu]. Retrieved from https://www.e-reading.club/bookreader.php/1013662/Zakony_Manu.html [in Russian].

14. Znamenitye greki i rimljane: 35 biografij vydajushhijja dejatelej Grecii i Rima [Famous Greeks and Romans: 35 biographies of outstanding figures of Greece and Rome]. Retrieved from: <http://bibliograph.com.ua/rim/1-3.htm> [in Ukrainian].

15. Polikashyn, V. S. (2014). Evoliutsiia viiskovoho menedzhmentu ta yoho pryntsyypiv na pershomu etapi (z hlybokoi davnyiny do pershoi chverti XVIII stolittia) [Evolution of military Management and his principles on the first Stage (from a deep Remoteness to the first Fourth of XVIII age)]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh syl – Scientific Works of Kharkiv National Air Force University*, issue 1, pp. 283–291 [in Ukrainian].

16. Sun-tszy. (2015). *Mystetstvo viiny* [The Art of War]. Lviv [in Ukrainian].

17. Kurban, O. V. (2016). Suchasni informatsiini viiny v merezhevomu on-lain prostori [Modern information wars in networked online space]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018.

Svitlana Zakirowa,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Polymological Measurements of Information Strategies of the Past

The article deals with the peculiarities of using information in the preparation for and conduct of military campaigns by ancient states. The relevance of using a polemological approach to the study of information strategies of the past are shown. The work analysis of ways and methods of using information during wars by statesmen and generals of the past is conducted. It indicated that influence on society through the creation and dissemination of certain information as a phenomenon of social life arose yet in times of the states of the ancient world. In the ancient world, information actions during military campaigns were considered military cunning. The main destructive components of the military tricks of the past were disinformation, propaganda or agitation as the ways of information using, precisely the same which are used in modern information war. The article shows that the military chiefs of the states of the ancient world through information strategies of influence practically embodied the modern methodology of reflexive control as a means of warfare.

Keywords: polemology, information technology, information warfare, information influenc, ancient state.

Світлана Польовик,

канд. наук із соц. комунікацій, наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ІМІДЖЕВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНИ НА ШПАЛЬТАХ ЗАРУБІЖНИХ ВИДАНЬ: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ

Аналізується імідж України, конструйований зарубіжними газетними виданнями як джерелами формування інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси» Фонду Президентів України Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Виділено основні тематичні конструкції, які формують контури позитивних і негативних сторін іміджу України на шпальтах зарубіжних газетних видань.

Ключові слова: контент-аналіз, імідж України, Rzeczpospolita, «Российская газета», The Times of India.

Разом з розвитком інформаційних технологій рівень впливу медіапотоків на формування міжнародного образу країн стрімко зростає. Створений ЗМІ позитивний образ держави в цілому, підкріплений реальною діяльністю, виступає ефективним інструментом для формування умов, сприятливих для успішного внутрішнього розвитку і збільшення впливу на світовій арені. Негативний же образ може перешкоджати її розвитку, впливаючи не лише на масову свідомість, а й на діяльність політичних інститутів.

Сучасний імідж України у сприйнятті світової громадськості трактується по-різному, але однозначно можна констатувати, що образ нашої держави у світі здебільшого не відповідає реальному стану справ. Виходячи з цього, на нашу думку, нагальною потребою є осмислення сприйняття подій в Україні зарубіжними ЗМІ, які з простого передавача відомостей перетворилися на інструмент впливу.

Особлива роль у цьому відводиться газетним виданням, які, надаючи оперативну і доступну інформацію, виступають у ролі громадської трибуни. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) проводить моніторинг газетних публікацій зарубіжних видань, формуючи на цій основі бібліографічні, аналітичні та інформаційні матеріали.

Зокрема, Фонд Президентів України як структурний підрозділ НБУВ здійснює підготовку інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси» з метою інформаційного забезпечення органів державної влади [3].

В інформаційно-бібліографічному бюлетені подається оперативна інформація про Україну, опублікована на сторінках зарубіжних газетних видань (опрацьовується 80 інтернет-версій періодичних видань іноземною мовою).

Мета статті спрямована на дослідження аналітики зарубіжних авторів щодо політичного, економічного розвитку України, суспільно-політичних подій, які відбуваються в нашій державі на сучасному етапі, розміщеної на сторінках польських, російських, індійських та інших зарубіжних видань, які є джерелом формування інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси».

Деякі аспекти контент-моніторингу та контент-аналізу інформаційних матеріалів преси, які формують образ України на сторінках зарубіжних ЗМІ, розкрито в працях В. Гевко, С. Непоради, О. Дацюк, Є. Дзюби, Л. Гауфмана, В. Гурковського, О. Бутирського, П. Леню, З. Грень, Є. Тихомирової, О. Семченка та ін. За останнє десятиріччя результати контент-аналізу газетних публікацій досить активно висвітлюються у наукових дослідженнях, зокрема і в тих, які проводять структурні підрозділи НБУВ. Однак аналіз напрацювань із зазначеного питання показує, що цей напрям не можна віднести до числа добре розроблених, зокрема стосовно зарубіжних видань суспільно-політичного спрямування у світлі останніх подій в українському суспільстві.

Об'єктом дослідження стали публікації, представлені на сторінках таких інтернет-версій зарубіжних видань, як польська газета *Rzeczpospolita*, російське видання «Российская газета», англomовна версія газети *The Times of India* за 2017 р. Вибір означених видань зумовлений, перш за все, європейським, російським та азійським контекстом інформаційних повідомлень щодо суспільно-політичних подій в Україні, представлених на шпальтах онлайн-версій означених видань.

Під час дослідження було проаналізовано 696 випусків газет, з них відібрано для дослідження 848 матеріалів. Інформаційними приводами для публікації розгорнутих матеріалів, присвячених Україні в досліджуваний період, як правило, є події, пов'язані із суспільно-політичною ситуацією в країні та її міжнародний контекст.

На нашу думку, моніторинг впливового польського видання *Rzeczpospolita* є одним з ефективних способів дослідження проблеми висвітлення

на його сторінках позитивних і негативних сторін іміджу України у європейському векторі. На сьогодні Rzeczpospolita – одна з найпопулярніших польських щоденних газет, яка впливає не лише на формування громадської думки, а й на процес прийняття рішень представниками різних штаблів польської влади [5]. Видання має суспільно-політичний формат. Мова видання – польська.

При проведенні контент-аналітичного дослідження було проаналізовано 244 випуски видання. Під час аналізу відстежено 343 публікації відповідно до заданої тематики. Аналіз публікацій дає змогу констатувати, що найбільше матеріалів про Україну, які представлено на шпальтах Rzeczpospolita, торкаються відносин нашої країни та Європейського Союзу, зокрема в контексті затвердження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС – 69 статей (20%). Серед інших поширених тем слід виокремити українсько-російські відносини, які стосуються наслідків збройної агресії Росії проти України, – 58 матеріалів (17%) та проблеми газопостачання, зокрема, стосовно будівництва «Північного потоку-2» – 51 публікація (15%), які тісно переплітаються і наскрізно проходять через увесь досліджуваний період. У газеті досить докладно висвітлюються баталії між різними політичними угрупованнями – 48 статей (14%) та аналізуються політичні акції, які, у своїй більшості, пов'язані з партією «Рух нових сил» екс-голови Одеської ОДА М. Саакашвілі – 36 матеріалів (13%). Досить активно на шпальтах видання висвітлюються проблеми української та польської історії, зокрема періоду Другої світової війни, що викликало розходження поглядів щодо її учасників та сучасного трактування їхньої ролі в цій війні, – 41 повідомлення (12%).

Серед інших тем, які виявилися цікавими для польських журналістів, слід назвати проблематику, пов'язану з національною політикою, корупцією, міжнародною політикою, міжнародним економічним співробітництвом, економічним становищем, фінансовою та соціальною політикою, кібератакою, культурою, туризмом, спортом тощо. У сукупності ці матеріали становили 86 статей, або 9% від загальної кількості публікацій.

У результаті аналізу характеру відображених у Rzeczpospolita процесів розвитку України за вказаний період з'ясовано, що більшість матеріалів на тему України має негативний зміст, про що свідчать 202 матеріали (51%). У 141 публікації (49%) інформаційні повідомлення про Україну подано в позитивному ключі.

Таким чином, можна констатувати, що польська щоденна газета Rzeczpospolita подає переважно оперативну, всебічну та незаангажовану

інформацію про міжнародне становище, суспільно-політичне, економічне та культурне життя сучасної України. Матеріали видання характеризуються глибоким розумінням фактів, серйозним аналізом ситуації в Україні, а також можливістю журналістів висловлювати власні думки та давати експертні оцінки подіям.

Однак суттєва критика відсутності виваженої стратегії політичних та економічних перетворень в нашій державі з боку журналістів Rzeczpospolita накладає свій негативний відбиток на імідж України. Зважаючи на те, що сьогодні наша держава має імідж прозахідної країни, досить важливим є формування позитивного образу нашої держави у європейському інформаційному просторі.

З метою виявлення кількісної та якісної відповідності інформативних повідомлень про Україну реальному стану речей до нашого аналізу було включене впливове російське видання «Российская газета». Це щоденне офіційне газетне видання уряду РФ, яке має суспільно-політичний формат [2]. Мова видання – російська.

При проведенні контент-аналітичного дослідження було переглянуто 245 випусків «Российской газеты» та проаналізовано 358 публікацій, які стосувалися подій в Україні та її міжнародної діяльності.

Аналіз публікацій цього видання дає підстави констатувати, що у своїй більшості вони спрямовані на критику владних структур України в усіх сферах – 79 статей (22%). Популярною для російського видання є тема українсько-російських відносин, ключовий стрижень яких становлять політичні, економічні та культурні відносини – 72 матеріали (20%). Досить популярна для «Российской газеты» і тема міжнародної політики в контексті реакції світової спільноти на агресію Росії проти України – 64 публікації (18%).

Показово, що значна частка повідомлень висвітлює події на Сході України – 57 статей (16%) і 47 матеріалів (13%) торкаються проблем анексованого Росією Криму. Серед іншої тематики, представленої на шпальтах російського видання, слід виокремити такі як газопостачання, міжнародне економічне співробітництво, національна політика, політична боротьба, фінансове становище, історія, культура, спорт тощо. У сукупності означені проблеми висвітлено в 39 статтях (11%).

Таким чином, аналізуючи характер відображених у «Российской газете» процесів розвитку України за 2017 р., треба зазначити, що матеріали здебільшого мають критичний зміст. Попри те, що російська пропаганда не відіграла великої ролі на міжнародній арені, оскільки у світі з'явилася розуміння, що не можна вірити тлумаченню українських подій

у російських ЗМІ, видання продовжує формувати негативний імідж України. Корупція, слабкі реформи, скандали за участі українських посадових осіб – це ті теми, на які регулярно звертали увагу російські оглядачі. Позитивні відгуки на події в нашій країні відображено в 50 публікаціях (14%), тоді як негативні оцінки дані подіям в Україні у 308 матеріалах (86%). Зазначені результати свідчать про наявність особливих стратегій, спрямованих на формування у свідомості читачів позитивного іміджу Росії та заниження оцінки образу інших країн, першорядне місце серед яких займає Україна, яка найчастіше стає об'єктом дослідження в «Российской газете».

Грунтуючись на матеріалах видання, не можна не відзначити, що «Российская газета» подає переважно однобічну та заангажовану інформацію про міжнародне становище, суспільно-політичне, економічне та культурне життя сучасної України, тому виявлення основних проблем, звертаючись до яких, журналісти формують у громадськості імідж України на світовій арені, є досить важливим для нашого дослідження. Зокрема, на думку В. Гурковського, «негативне забарвлення подій в Україні обов'язково позначиться на її загальному іміджі та її інвестиційному потенціалі» [1].

Аналізуючи розвідки вітчизняних дослідників щодо вивчення іміджу України на сторінках зарубіжних видань, не можна не помітити, що на фоні значної уваги до нашої країни західних та російських ЗМІ фактично відсутній аналіз видань країн азійського регіону.

Для того, щоб заповнити цю інформаційну лауну в дослідженні іміджевих характеристик України зарубіжними ЗМІ, нами проаналізовано особливості формування й специфіку презентації образу нашої країни на шпальтах електронної версії газети The Times of India [6]. Це індійська ранкова щоденна газета, яка публікується в Мумбаї, Ахмадабаді та Делі. The Times of India – одна з найвпливовіших газет Індії, що висвітлює політичні, економічні та соціальні події національного та міжнародного масштабу. Її позиція збігається з позицією національного уряду [4]. Видання має соціально-політичне спрямування. Мова газети – англійська.

Якщо говорити про імідж України на сторінках видання, яке підтримує урядову точку зору, то слід зауважити, що The Times of India приділяє не так багато уваги подіям в Україні. Під час дослідження нами переглянуто 207 випусків газети, виявлено 147 статей, присвячених Україні.

На відміну від Rzeczpospolita і «Российской газеты», для яких політична проблематика є провідною, The Times of India не акцентує увагу на цій тематиці. Першорядною проблемою, якою опікується

авторитетне індійське видання, є міжнародне економічне співробітництво, що має постійну тенденцію до розширення, зокрема у сфері сільського господарства – 41 стаття (28%). Також окремо варто згадати про актуальність для газети такої тематики як газові домовленості України з Росією та проблеми, що виникають у нашої країни в цьому контексті – 32 повідомлення (22%). Протягом усього досліджуваного періоду простежується значна увага The Times of India до проблем фінансової політики нашої держави, які стоять на заваді проведенню урядом ряду економічних та соціальних реформ – 23 публікації (16%).

У всіх статтях The Times of India, присвячених українсько-російським відносинам, відсутня явна емоційна забарвленість – найчастіше публікується просто інформація про подію, що відбулася, без будь-яких подальших коментарів – 19 матеріалів (14%). На шпальтах видання значна увага оглядачів фокусується на спортивних досягненнях нашої країни – 17 повідомлень (11%). Серед інших тем, з якими у читачів The Times of India асоціювалася Україна, питання внутрішньої політики нашої держави через призму фінансових проблем, політика західних країн стосовно Криму та економічних санкцій щодо Росії, результати хакерської атаки вірусом Petya, тема кіно тощо. Загальна кількість публікацій означеної проблематики – 14 (9%).

Таким чином, впливове англomовне індійське видання The Times of India подіям в Україні надає переважно позитивного забарвлення – 93 статті (63%). Негативні відгуки оглядачі висловили у 54 публікаціях (37%). Слід констатувати фактичну відсутність у виданні повідомлень різко негативного змісту. Це свідчить про те, що країни азійського континенту на прикладі індійського видання The Times of India не втрачають інтерес до нашої країни та підтримують її, перш за все, як свого торгово-економічного партнера.

Незважаючи на незначну кількість публікацій, присвячених подіям у нашій країні, слід констатувати, що політична тематика відійшла на другий план і не так активно обговорюється на шпальтах газети, як це можна було помітити в інших виданнях, які також підлягали контент-аналізу. The Times of India не бачить інформаційного приводу акцентувати увагу на внутрішньо- та зовнішньополітичних подіях української держави, тим самим, її імідж формується в суспільно-економічному ключі, що є більш привабливим для індійської медійної аудиторії.

Підбиваючи підсумки нашого дослідження, слід сказати, що, незважаючи на загальні тенденції, пов'язані з періодичним підвищенням і зниженням інтересу до висвітлення тих чи інших подій, закономірним

є той факт, що протягом усього досліджуваного періоду найбільша кількість інформаційних повідомлень про Україну з'являлася на шпальтах «Российской газеты» (358 статей). Характер публікацій представлений здебільшого в негативному ключі – 86% від загальної кількості матеріалів у виданні (див. рисунок).

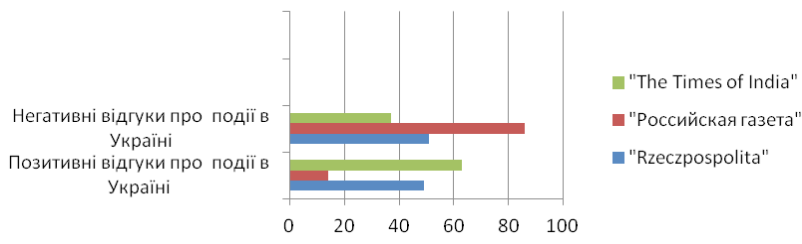

Рис. Результати контент-аналізу публікацій про події в Україні на сторінках Rzeczpospolita, «Российской газеты», The Times of India за 2017 р.

Стосовно результатів контент-аналізу матеріалів польського видання Rzeczpospolita можна констатувати, що на його шпальтах проблеми України висвітлювалися в 343 публікаціях. Характер публікацій цього газетного видання також має переважно негативне забарвлення (51%). Водночас незначне розходження між кількісними показниками негативних і позитивних відгуків свідчить, про те, що газета формує образ України, як держави, яка виборола самостійність і незалежність, однак має ряд негативних проявів, які, перш за все, стосуються повільних темпів реформ, корупції, наростання в українському суспільстві розчарування владою, конфліктів в українському істеблішменті тощо. Крім того, досліджуваний період означений наростанням напруження в українсько-польському діалозі, зокрема в контексті різного трактування історичних подій. Ці факти, звичайно, наклали свій негативний відбиток на відносини двох країн, і в результаті маємо перевагу негативних іміджевих характеристик України над її позитивними оцінками європейською спільнотою на шпальтах Rzeczpospolita.

Найбільш лояльним до суспільно-політичного та економічного становища нашої країни є англомовне індійське видання The Times of India, яке протягом 2017 р. присвятило Україні лише 129 матеріалів, які, утім, мають незаангажований характер та переважно позитивний зміст (63%). Однак, якщо «Российская газета» і Rzeczpospolita трактують образ України переважно в політичному ключі, то на шпальтах індійського

видання більшою мірою представлено матеріали суспільно-економічного спрямування.

За результатами контент-аналізу можна зробити висновок, що у проаналізованих матеріалах видань імідж нашої держави має досить широкий контекст: від негативного у російському та польському виданнях, до лояльно-позитивного – в індійському. Це свідчить про те, що існує проблема формування позитивного іміджу України на світовій арені, яку можна розв'язати лише в тому разі, якщо вдасться знайти дієві методи роботи зі світовими ЗМІ, спрямовані на формування в них позитивної думки про Україну. Зокрема, регулярно запрошувати до України іноземних експертів, радників керівників держав і журналістів, влаштовувати їм зустрічі з політиками, третім сектором, медійниками, з метою формування у них адекватної картини подій, що відбуваються в нашій державі.

Проведений контент-аналіз онлайн-версій зарубіжних видань, які підлягають моніторингу для підготовки інформаційно-бібліографічного бюлетеня «Україна у відгуках зарубіжної преси», дає змогу констатувати, що представлення на його шпальтах достовірної та об'єктивної інформації про Україну є важливим ресурсом щодо виявлення проблем створення позитивного іміджу нашої держави зарубіжними ЗМІ.

Проведене дослідження розглядається в контексті постановки актуальної проблеми, наукове вивчення якої має полягати у подальшому багатоаспектному та комплексному аналізі іміджевих характеристик України на сторінках зарубіжних видань та розробці рекомендацій щодо шляхів розв'язання виявлених проблем.

Список використаних джерел

1. *Гурковський В.* Захист іміджу Української держави в умовах інформаційної глобалізації [Електронний ресурс] / В. Гурковський // Державне управління: теорія та практика. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_11. – Назва з екрана.

2. Российская газета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rg.ru/>. – Загл. с экрана.

3. Україна у відгуках зарубіжної преси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=114&Itemid=452. – Назва з екрана.

4. *Филатова И.* Печатная и онлайн-версии газеты «Таймс оф Индия» как наиболее успешный пример использования возможностей

конвергенции на медиарынке Индии [Электронный ресурс] / И. Филатова // Медиаскоп. – 2011. – Вып. 2. – Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/node/828>. – Загл. с экрана.

5. Rzeczpospolita [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www4.rp.pl/>. – Title from the screen.

6. The Times of India [Electronic resource]. – Mode of access: <http://timesofindia.indiatimes.com/>. – Title from the screen.

References

1. Hurkovskiy, V. (2012). Zakhyst imidzhu Ukrainskoi derzhavy v umovakh informatsiinoi hlobalizatsii [Protection of the image of the Ukrainian state in conditions of information globalization]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, no. 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_11 [in Ukrainian].

2. Rossiyskaya gazeta [Russian Gazette]. Retrieved from <http://rg.ru/> [in Russian].

3. Ukraina u vidhukakh zarubizhnoi presy [Ukraine in a review of the foreign press]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=114&Itemid=45 [in Ukrainian].

4. Filatova, I. (2011). Pechatnaia i onlainovaia versii gazety «Tajms of India» kak naibolee uspeshnyi primer ispolzovaniia vozmozhnostei konvergencii na mediarynke Indii [Printed and online versions of the «The Times of India» as the most successful example of convergence opportunities in the media market of India]. *Medyaskop*, issue 2. Retrieved from <http://www.mediascope.ru/node/828> [in Russian].

5. Rzeczpospolita [Rech Pospolita]. Retrieved from <http://www4.rp.pl/> [in Polish].

6. Zy tayms of Yndyya [The Times of India]. Retrieved from <http://timesofindia.indiatimes.com/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.06.2018.

Svitlana Polovyk,

Cand. Sci. (Social Communications), Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Image Features of Ukraine in the Pages of Foreign Publications: Content Analysis

The image of Ukraine created by foreign newspapers is analyzed, which are the sources of the information-bibliographic bulletin «Ukraine in foreign press reviews»

of the Found of the Presidents of Ukraine of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. The main thematic sections that form contours of the positive and negative aspects of the image of Ukraine on the pages of foreign publications are singled out. The problems of external coverage of image characteristics of Ukraine are determined, which allowed to clarify the question of the relationship between its image and objective reality.

According to the results of content analysis, it was concluded that in the world the image of our state has a wide enough context: from negative in Russian and Polish publications, to loyal-positive – in Indian. This proves that there is a problem on the formation of a positive image of Ukraine on the world stage. This problem could be solved only applying effective methods of work with the world mass media in order to form their positive opinion on Ukraine, in particular, to invite foreign experts, leaders of states' advisers and journalists to Ukraine on a regular basis, to arrange meetings with politicians, the third sector representatives, journalists, so that they could take an adequate view on the events taking place in our country.

Keywords: content-analysis, image of Ukraine, «Rzeczpospolita», «Rossiyskaya Gazeta», «The Times of India».

Платон Стоян,

канд. іст. наук, мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

УЧАСТЬ АРХІВІСТІВ КАНАДИ У СТВОРЕННІ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ АРХІВНОГО ОПИСУ

Стаття присвячена історії співпраці міжнародних організацій у галузі створення електронних ресурсів, зокрема в розробці Міжнародного стандарту архівного опису. Визначено внесок канадських архівістів у розвиток цього актуального напрямку сучасного архівознавства.

Ключові слова: архівні електронні ресурси, цифрові архівні технології, Міжнародна рада архівів, дескриптивні стандарти, Міжнародний стандарт архівного опису, архівні ресурси Канади.

Актуальним для сучасного архівознавства є визначення і вивчення тенденцій та шляхів його подальшого розвитку, зокрема в галузі створення електронних ресурсів діловодного та історико-культурного характеру. Міжнародне архівне співтовариство в цілому та окремі передові в царині розвитку архівної справи країни зокрема вже накопичили значний досвід в інформатизації і створенні структурованого й мультикультурного електронного ресурсу. Проте в сучасних архівознавчих дослідженнях комплекс питань щодо системного вивчення досвіду формування й організації доступу до архівної інформації на засадах інтеграції зусиль зацікавлених установ, організацій та об'єднань практично не вивчався. Особливості формування архівних електронних ресурсів Канади вітчизняні вчені досліджували здебільшого в рамках предметного поля архівної україніки. Передусім це праці І. Матяш, Б. Кравченка, Я. Розумного, М. Момрика.

Деякі аспекти історії створення міжнародних і національних дескриптивних стандартів висвітлюються в наукових працях Л. Дубровіної, Г. Боряка, Г. Папакіна, Н. Христової, Л. Шаріпова та ін. Серед канадських дослідників цієї теми на особливу увагу заслуговують дослідження С. Гудвіна, президента Асоціації архівістів Канади, який проаналізував розвиток архівної справи Канади і визначив її головні компоненти.

Метою цієї наукової розвідки є висвітлення історії міжнародної співпраці з інформатизації архівної справи, а також активної ролі архівістів

Канади в цьому процесі. Архівна справа різних країн як галузь тісно пов'язана з формуванням офіційних документальних ресурсів держави та джерел історико-культурної спадщини, одна з перших відчула процеси інформатизації суспільства. Початок інформатизації архівної справи було покладено ініціативами міжнародної організації ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) (UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, <http://www.unesco.org>) та Міжнародної ради архівів (далі – МРА) (International Council on Archives, ICA, <http://www.ica.org>) у 70-х роках ХХ ст., коли в контексті поширення електронних технологій стала зрозумілою потреба в уніфікації, стандартизації й забезпеченні збереженості та організації доступу до інформації в архівній галузі в електронному середовищі. Саме тоді було розгорнуто програми й проекти в цій сфері, зокрема в стандартизації архівних технологій, формуванні інтегрованих електронних ресурсів, розробці рекомендацій у галузі документації.

ЮНЕСКО приділяла велику увагу всім питанням, що виникають у бібліотечній і архівній діяльності в період становлення інформаційного суспільства, зокрема створенню й поширенню безкоштовних програмних продуктів для організації інформаційних систем і баз даних, цифрового копіювання, електронної статистики тощо. Упродовж декількох десятків років ЮНЕСКО виконує спеціальні програми з управління документальними системами та інформаційними веб-ресурсами. Серед них програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (Memory of the World, 1992 р.) та «Інформація для всіх» (Information for All Programme, IFAP, 2001 р.) [1].

У рамках програми «Пам'ять світу» забезпечується дослідження документальної спадщини, що має міжнародне, регіональне й національне значення, ведеться реєстр та ідентифікація цієї спадщини. Ця програма спрямована на спільну реалізацію проектів збереження бібліотечних і архівних фондів у різних країнах світу.

Велике значення в контексті інформатизації архівної справи мали також зустріч лідерів «великої вісімки» (G8) в Окінаві та ухвалення 22 червня 2000 р. Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства (Okinawa Charter on Global Information Society, Okinawa, July 22, 2000) [2], Всесвітня зустріч на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (Женева, 2003 – Туніс, 2005) (World Summit on the Information Society, WSIS, Geneva, 10–12 December 2003 – Tunis, 16–18 November 2005) [3], оприлюднення Всесвітньої доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» (2005 р.) [4].

Основною тезою Окінавської хартії було ствердження того, що інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) є одним з найбільш важливих факторів, що впливає на формування суспільства ХХІ ст. Їхній революційний вплив стосується способу життя людей, їхнього побуту й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. ІКТ швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони також дають можливість усім приватним особам, фірмам та співтовариствам більш ефективно і творчо розв’язувати економічні й соціальні проблеми. Перед людством відкриваються величезні можливості.

На Всесвітній зустрічі з питань інформаційного суспільства в Женеві, де вперше в історії керівники більшості країн світу зібралися для обговорення глобальних проблем інформаційного суспільства, було задекларовано, що освіта, знання, інформація та спілкування утворюють основу розвитку, ініціативності й добробуту людської особистості. Також інформаційно-комунікаційні технології впливають практично на всі аспекти нашого життя. Стрімкий прогрес цих технологій відкриває зовсім нові перспективи досягнення більш високих рівнів розвитку. Здатність цих технологій послабити вплив багатьох традиційних перешкод, особливо пов’язаних із часом і відстанню, уперше в історії дає можливість використовувати потенціал цих технологій на благо мільйонів людей у всіх куточках земної кулі. ІКТ треба розглядати як інструмент, а не як самоціль. За сприятливих умов ці технології здатні стати потужним інструментом підвищення продуктивності, економічного зростання, створення нових робочих місць і розширення можливостей працевлаштування, а також підвищення якості життя для всіх. Вони також можуть сприяти веденню діалогу між народами, країнами та цивілізаціями [3].

Експерти ЮНЕСКО у Світовій доповіді «До суспільств знань» зазначили, що знання – «громадське надбання, яке має бути доступним для кожного», вони ставлять за мету соціальну інтеграцію та заохочення соціальної активності для кожного. Поки у світі не всі матимуть рівні можливості в галузі освіти, у питаннях доступу до інформації і її здорової та критичної оцінки, її аналізу, сортування і включення найцікавішої її частини до бази знань, інформація залишатиметься тільки сукупністю незрозумілих відомостей. Особливого значення набувають здатність орієнтуватися в потоці інформації, когнітивні здібності, критичний розум, що дає змогу відрізнити корисну інформацію від непотрібної. Автори стверджують, що нові, найбільш ефективні способи використання «людського капіталу» потребують нових моделей розвитку, заснованих «на знанні, взаємодопомозі й загальній участі» [4].

У 2012 р. у Канаді (26–28 вересня 2012 р., Ванкувер, Британська Колумбія) відбулася XX Ювілейна конференція *The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation* («Пам'ять світу в цифрову добу: оцифрування і збереження») проекту ЮНЕСКО «Пам'ять світу» [6]. За підсумками конференції було прийнято Ванкуверську декларацію оцифрування та збереження (*Vancouver Declaration on Digitization and Preservation*). Головною темою прийнятої декларації було те, що в той час як можливості, надані цифровими технологіями, розширюють створення й обмін ідеями, інформацією та знаннями, чим сприяють розвитку освіти, науки й культури, дуже часто проекти оцифрування і створення інформації в цифровій формі реалізуються без розуміння проблем збереження цілісності та автентичності інформації, яку було створено. Багато цифрових ресурсів уже стали недоступними, і ситуація погіршуватиметься, оскільки обсяг документів у цифровому форматі збільшується. Основним висновком ювілейної конференції було те, що якщо цифрове збереження не стане пріоритетним напрямом інвестування й розвитку, зусилля не будуть спрямовані на забезпечення довгострокової доступності та зручності використання цифрових документів, то ризик втрати цифрових матеріалів з часом збільшуватиметься. Рекомендації декларації затвердили необхідність вироблення згуртованої, концептуальної та практичної цифрової стратегії розв'язання проблем управління й збереження записаної інформації в усіх її формах у цифровому середовищі; сприяння більш тісній співпраці між міжнародними професійними асоціаціями та іншими міжнародними організаціями з розроблення навчальних програм з оцифрування, управління й збереження цифрової інформації; створення багатостороннього форуму для обговорення стандартизації з оцифрування та цифрових методів збереження інформації, у тому числі напрацювання реєстру цифрових форматів; співпраці з приватним сектором для розвитку продуктів, що полегшують тривале збереження й зберігання інформації, записаної в цифровому форматі [7].

Канада першою розпочала роботи з розроблення стандарту архівного опису. Визначним напрацюванням у цьому напрямі стала публікація ще в 1986 р. праці «До питання стандартів опису» (*Toward Descriptive Standards*) [8] Бюро канадських архівістів (*Bureau of Canadian Archivists*). Ця публікація стала основою для створення сукупності правил опису всіх видів архівних матеріалів, які отримали назву «Правила архівного опису» (*Rules for Archival Description, RAD*).

Відзначивши ці успіхи канадських архівістів у напрямі створення стандарту архівного описування, Міжнародна рада архівів у жовтні

1988 р. організувала міжнародну зустріч експертів у галузі стандартів опису в Оттаві (Канада). Ця група експертів прийняла дев'ять резолюцій, що встановлювали, крім іншого, принципи з розроблення, застосування й підтримки стандартів опису, які будуть пріоритетними протягом багатьох років для планування стратегій МРА.

Спеціальна комісія МРА з розвитку стандартів опису була утворена і вперше скликана в грудні 1989 р. Комісія включала архівістів з Великої Британії, Канади, США, Німеччини, Франції, Швеції, Португалії та Малайзії. Члени комісії погодилися з тим, що їхнім першорядним завданням буде розроблення основних теоретичних принципів, подібних до «паризьких принципів», прийнятих у бібліотечній справі в 1961 р. за підтримки Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій [9]. Документ, підготовлений МРА, був формально схвалений на засіданні МРА в 1992 р. у Монреалі під назвою «Декларація про принципи архівного опису» (Statement of Principles Regarding Archival Description) [10]. Декларація затверджувала основні принципи з розроблення стандартів архівного опису, які мали застосовуватися в міжнародному масштабі. Вона визначила чотири основних завдання, які мав вирішувати стандарт архівного опису:

- забезпечення створення узгоджених, послідовних і достовірних описів;
- полегшення пошуку й обміну інформацією щодо архівних матеріалів;
- сприяння поширенню даних про фондоутворювачів;
- сприяння інтеграції описів з різних сховищ у єдину систему.

У Декларації підкреслювалося, що «стандарти архівного опису повинні ґрунтуватися на загальноприйнятих теоретичних засадах». Хоча Декларація визнавала, що «елементи інформації про архівні матеріали потрібні на кожному етапі управління документами», вона окреслювала межі застосування опису, виходячи з того, що це «формальний процес, що відбувається після того, як архівний матеріал уже систематизовано та всі архівні одиниці, так само як і їхні складові частини, що підлягають опису, уже визначені».

Як найбільшу одиницю опису Декларація визнала фонд – «усі документи, незалежно від форми або носія інформації, природним чином зібрані та/або накопичені окремою людиною, цілою родиною або корпоративною організацією в процесі особистої або корпоративної діяльності». Оскільки «процес опису проводиться, планується і виконується від загального до приватного... то опис створюється спочатку на фонд

у цілому, а потім на окремі його частини». Нарешті в Декларації стверджувалося, що необхідно ув'язати інформацію про походження документа з інформацією про архівні матеріали. Грунтуючись на цих принципах, спеціальна Комісія з дескриптивних стандартів МРА (Committee on Descriptive Standards, ICA/CDS) [11], що отримала статус Постійного комітету МРА на XIII Міжнародному конгресі архівів у Пекіні (Китай, 1996 р.), розробила набір загальних правил формування архівного опису.

У процесі створення архівного стандарту розробники розуміли, що автоматизоване оброблення даних потребує структурованої інформації. Комісія МРА вирішила ідентифікувати та індивідуалізувати насамперед елементи, які можна об'єднати, щоб скласти опис архівного юридичного об'єкта. На цьому етапі комісії належало визначити, які елементи дійсно необхідні для архівного опису. Першим кроком, зробленим експертами МРА в процесі створення ISAD (G) (General International Standard Archival Description, Міжнародний стандарт архівного опису), було проведення порівняльного аналізу трьох головних англо-американських стандартів, що стосуються змісту даних: 1) архіви, особисті документи й рукописи США (US's Archives, Personal Papers and Manuscripts, APPM) [12]; 2) Канадські правила архівного опису (Canada's Rules for Archival Description, RAD) [13]; 3) Британська інструкція з архівного опису (Great Britain's Manual for Archival Description, MAD). Експерти ідентифікували 20 елементів даних, згадуваних у всіх трьох стандартах, які були істотно спільними. Очікувалося, що за допомогою ISAD (G) буде здійснено спробу уніфікувати практику архівної роботи за межами національних кордонів і усунути певний рівень специфіки, виявленої в національних стандартах.

Нарешті Комітет МРА провів копітку роботу з дослідження різниці між деякими дуже подібними концепціями архівного описування й дав основні рекомендації для створення найбільш загальних елементів, виявлених у ряді країн у системах, призначених для опису архівного матеріалу. Ці елементи треба було широко застосовувати для опису архівів незалежно від виду або розміру одиниці опису. У результаті вони не обмежуються певним типом науково-довідковим апаратом або іншими описовими форматами.

Основу стандарту ISAD (G) становить ієрархічний багаторівневий опис, який ґрунтується на чотирьох головних описових принципах [14].

Комітет МРА підкреслив, що необхідно проводити органічне структурування груп документів у процесі архівної систематизації, і переніс цю ієрархічну структуру на довідкові засоби, що відображають процес

розподілу описуваного матеріалу на більш дрібні частини (наприклад, на фонди, розділені на серії).

Стандарт ISAD (G) надає ієрархічну модель рівнів систематизації для фонду та його складових (компонентів). Фонд може поділятися на: підфонди (sub-fonds) (сукупність документів, що перебувають у межах фонду, які зазвичай представлені у двох видах: документи підлеглих адміністративних організацій і документи структурних підрозділів, виділених за функціональним принципом); серії (series) [набори документів, що походять з одного й того ж джерела або з того ж процесу реєстрації та формування справ, що мають багато в чому подібні фізичні форми й інформаційний зміст і належать до певних документів (наприклад, рахунки, реєстри обслуговування, книги вихідних листів тощо)]; підсерії (sub-series) (серії можна розділити на підсерії, якщо фізичний характер серії дає можливість це зробити); справи (files) (організовані одиниці документів, згруповані разом як для поточного використання фондоутворювачем, так і для процесу архівної систематизації, тому що вони стосуються того ж самого предмета, діяльності або угоди); окремі одиниці (items) [в основному, фізичні одиниці, які використовуються при зверненні, збереженні й пошуку в архівах (наприклад, лист, меморандум, повідомлення/звіт, фотографія, звукозапис)].

Ці рівні можуть поділятися на невизначену кількість проміжних рівнів відповідно до складності внутрішньої структури фонду. Стандарт ISAD (G) заснований на відповідності між цими органічними рівнями систематизації й рівнями опису. Кожний рівень опису відповідає рівню систематизації. Частини фонду можуть бути описані окремо, використовуючи відповідні елементи стандарту ISAD (G).

Двадцять шість елементів, ідентифікованих у стандарті ISAD (G), організовані в сім об'ємних розділів стандарту (7 areas of descriptive information).

1. Розділ «Ідентичність» (Identity). Містить інформацію, необхідну для ідентифікації одиниці опису. Розділ є обов'язковим для будь-якого опису й на будь-якому рівні, містить істотну інформацію для розпізнавання описуваної архівної одиниці та полегшення її пошуку. Крім того, цей розділ служить для того, щоб дати можливість користувачам швидко ідентифікувати релевантний матеріал.

2. Розділ «Контекст» (Context). Містить інформацію про походження та зберігання одиниці опису. Розділ призначений для наведення даних про історію, зміст (контекст), походження, історію зберігання й джерела надходження або передачі документів.

3. Розділ «Зміст і структура» (Content and structure). Містить інформацію про тематику й упорядкування матеріалів в одиниці опису, стислу анотацію щодо змісту документа, систематичні індекси та класифікаційні коди, предметні рубрики.

4. Розділ «Умови доступу та використання» (Conditions of access). Містить інформацію про юридичний статус документа, зазначає умови, що обмежують або впливають на доступність архівних матеріалів.

5. Розділ «Аналогічні (зв'язані) матеріали» (Allied materials). Містить інформацію про безпосередньо пов'язані з одиницею зберігання архівні матеріали: наявність оригіналів, копій або перевидань архівних матеріалів; наявність в інших архівах матеріалів, пов'язаних принципом походження.

6. Розділ «Примітки» (Notes). Містить важливу інформацію, яку необхідно зафіксувати і яка не може бути розміщена ні в якому іншому місці.

7. Розділ «Облік» (Description control). Містить інформацію про те, як, коли і ким архівний опис був підготовлений, примітки архіваріуса.

Зміст кожного елемента даних складається з: найменування елемента опису, зазначення мети, інструкцій для запису відповідної інформації в межах елемента та прикладів, що ілюструють дотримання правил.

Усі 26 елементів, включених у стандарт ISAD (G), доступні для використання. Лише небагато з них вважаються істотними для проведення міжнародного обміну описовою інформацією: ідентифікаційний код, найменування, фондоутворювач, дата (дати), обсяг одиниці опису й рівень опису. Стандарт ISAD (G) був переглянутий у 1997–2000 рр., і в липні 2000 р. на Міжнародному конгресі архівів у Севільї було опубліковано друге, переглянуте видання стандарту, яке може тепер розглядатися як довідковий посібник із застосування національних стандартів, створюваних сьогодні в різних архівних спільнотах у ряді країн.

У Канаді основна увага з 2004 р. була спрямована на створення загальної інтегрованої системи інформації про склад архівних ресурсів, а також електронної національної мережі. Було здійснено видання другої редакції стандарту RAD2. У процесі обговорення RAD2 взяли участь тисячі архівних фахівців Канади, що виявило значну розбіжність у думках різних консультантів. Випуск RAD2 мав на меті гармонізацію цих розбіжностей і узгодження канадського стандарту з ISAD (G), розробленим у США. У 2008 р. відбувся ще один перегляд основних підходів до архівного опису в Канаді (переглянутий варіант правил містить опис матеріалів на рівні колекцій). Специфічною особливістю цієї країни

є значна активізація етнографічного й генеалогічного аспектів створення ресурсів як домінуючих у їхньому суспільному й історико-культурному житті. Осмислення важливості збереження й організації використання архівної спадщини привело до значної матеріальної підтримки процесу інформатизації державних архівів з боку канадського уряду.

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що міжнародне архівне співтовариство, зокрема й архівні інституції Канади, пройшли значний шлях стандартизації архівного описування, авторитетних баз даних і цифрового ресурсу. Вони брали активну участь у створенні та впровадженні стандартів архівних даних, ініційованих МРА, зокрема ISAD (G) та ISAAR (CPF) (Міжнародний стандарт для створення архівних авторитетних записів для організацій, осіб та сімей), здійснили розроблення й конкретизацію канадських і австралійських правил архівного опису. Основними релевантними стандартами в галузі створення цифрових архівних ресурсів стали: MARC-формат (Machine Readable Cataloguing) (з національними відмінностями), MODS (Metadata Object Description Schema), METS (Metadata Encoding and Transmission Standard), PREMIS (Preservation Metadata – Implementation Strategies), DCMІ (Dublin Core Metadata Initiative), у розробленні яких брали участь національні установи (у тому числі бібліотеки) Канади. Хоча національні стандарти в процесі узгодження було приведено у відповідність із міжнародними, вони зберегли свою специфіку.

Список використаних джерел

1. К обществам знания : Всемир. докл. ЮНЕСКО. – Париж : ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.
2. Okinawa Charter on Global Information Society (Okinawa, July 22, 2000) [Electronic resource] // G8 Information Centre provided by the G8 Research Group. – Mode of access: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000/okinawa/gis.htm>. – Title from the screen.
3. World Summit on the Information Society (WSIS), 10–12 December 2003 [Electronic resource] // ITU is the leading United Nations agency for information and communication technology issues. – Mode of access: <http://www.itu.int/wsis/basic/about.html>. – Title from the screen; Information for All Programme (IFAP) [Electronic resource] // UNESCO. – 2001. – Mode of access: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/inter-governmental-programmes/information-for-all-programme-ifap/homepage>. – Title from the screen.

4. ICA: International Council on Archives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ica.org>. – Title from the screen; IFLA: International Federation of Library Associations and Institutions [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ifla.org>. – Title from the screen; UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.unesco.org>. – Title from the screen.

5. The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation [Electronic resource] // UNESCO. – Mode of access: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/events/calendar-of-events/events-websites/the-memory-of-the-world-in-the-digital-age-digitization-and-preservation>. – Title from the screen.

6. Vancouver Declaration on Digitization and Preservation [Electronic resource] // UNESCO. – Mode of access: http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/news-and-in-focus-articles/all-news/news/unesco_releases_vancouver_declaration_on_digitization_and_preservation/#.UjC1AX-2W7I. – Title from the screen.

7. Toward Descriptive Standards: Report and Recommendations of the Canadian Working Group on Archival Descriptive Standards // Bureau of Canadian Archivists. – Ottawa : Bureau of Canadian Archivists, 1985. – 192 p.

8. Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles (Paris, 1961). – Annotated edition / with commentary and examples by Eva Verona. – London : IFLA Committee on Cataloguing, 1971.

9. Statement of Principles Regarding Archival Description [Electronic resource]. – Mode of access: <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11837/12789>. – Title from the screen.

10. ICA/CDS (Committee on Descriptive Standards of the International Council on Archives) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.icacds.org.uk/icacds.htm>. – Title from the screen.

11. APPM: Archives Personal Papers and Manuscripts: A Cataloging Manual for Archival Repositories Historical Societies and Manuscript Libraries / by Steve L. Hensen. – Washington : Society of American Archivists, 1989. – 196 p.

12. Rules for Archival Description (RAD) [Electronic resource] // Canadian Council of Archives. – Mode of access: <http://www.cdncouncilarchives.ca/archdesrules.html>. – Title from the screen.

13. ISAD (G): General International Standard Archival Description /

International Council on Archives. – Final ICA approved version (revised 18 August 1995). – Ottawa, 1994.

14. Rules for Archival Description. Second Edition. RAD2 [Electronic resource] // Canadian Council of Archives, Canadian Committee on Archival Description. – 2004. – Mode of access: <http://www.aefp.org.es/NS/Documents/NormasDescriptivas/RADv2%282004%29.pdf>. – Title from the screen.

References

1. K obshchestvam znaniia: Vsemirnyi doklad IuNESKO. (2005) [Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report]. Paris: IuNESKO [in Russian].

2. Okinawa Charter on Global Information Society (Okinawa, July 22, 2000). *G8 Information Centre provided by the G8 Research Group*. Retrieved from <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000/okinawa/gis.htm> [in English].

3. World Summit on the Information Society (WSIS), 2003, 10–12 December. *ITU is the leading United Nations agency for information and communication technology issues*. Retrieved from <http://www.itu.int/wsis/basic/about.html>; Information for All Programme (IFAP) (2001). *UNESCO*. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/inter-governmental-programmes/information-for-all-programme-ifap/homepage> [in English].

4. ICA: International Council on Archives. *ica.org*. Retrieved from <http://www.ica.org>; IFLA: International Federation of Library Associations and Institutions. *ifla.org*. Retrieved from <http://www.ifla.org>; UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. *unesco.org*. Retrieved from <http://www.unesco.org> [in English].

5. The Memory of the World in the Digital Age: Digitization and Preservation. *UNESCO*. Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/events/calendar-of-events/events-websites/the-memory-of-the-world-in-the-digital-age-digitization-and-preservation> [in English].

6. Vancouver Declaration on Digitization and Preservation. *unesco.org*. Retrieved from http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/news-and-in-focus-articles/all-news/news/unesco_releases_vancouver_declaration_on_digitization_and_preservation/#.UjC1AX-2W7I [in English].

7. Toward Descriptive Standards: Report and Recommendations of the Canadian Working Group on Archival Descriptive Standards. (1985). *Bureau of Canadian Archivists* [in English].

8. Statement of principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles (Paris, 1961). (1971). London [in English].

9. Statement of Principles Regarding Archival Description. Retrieved from <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11837/12789> [in English].

10. ICA/CDS (Committee on Descriptive Standards of the International Council on Archives). Retrieved from <http://www.icacds.org.uk/icacds.htm> [in English].

11. APPM: Archives Personal Papers and Manuscripts: A Cataloging Manual for Archival Repositories Historical Societies and Manuscript Libraries, Washington. (1989) [in English].

12. Rules for Archival Description (RAD). *Canadian Council of Archives*. Retrieved from <http://www.cdncouncilarchives.ca/archdesrules.html> [in English].

13. ISAD (G): General International Standard Archival Description (Ottawa, 1994) [in English].

14. Rules for Archival Description. Second Edition. RAD2. (2004). *Canadian Council of Archives, Canadian Committee on Archival Description*. Retrieved from <http://www.aefp.org.es/NS/Documentos/NormasDescriptivas/RADv2%282004%29.pdf> [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.06.2018.

Platon Stoian,

Cand. Sci. (Historical), Junior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

International Cooperation of Canadian Archival Institutions in the Field of Archival Digital Resources

The article deals with the history of cooperation between international organizations in the field of archival digital resources, particularly in the development of international standards of archival description. The Canadian archivists' contribution to the development of this modern archival direction was defined. It can be argued that the international archival community, including the archival institutions of Canada, has undergone a significant path to standardizing archival descriptions, authoritative databases and digital resources.

Keywords: archival digital resources, archival digital technology, the International Council on Archives, descriptive standards, General International Standard Archival Description, Canadian archival resources.

Тетяна Черпак,

канд. політ. наук, мол. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ОСОБЛИВОСТІ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проаналізовано практику владно-політичних комунікацій у сучасній Україні, виявлено їх проблемні аспекти, які потребують свого вирішення особливо в кризових ситуаціях у державі. Акцентовано специфіку та потенціал інтернет-медіа для налагодження ефективної політичної комунікації.

Ключові слова: політична комунікація, громадськість, влада, криза, інформаційні технології.

У нашій державі, яка перебуває у стані демократичного транзиту, широке впровадження в суспільну практику новітніх технологій політичного інформування актуалізує завдання використання нових інструментів у системі політичної комунікації й підвищення на цій основі її ефективності, особливо в контексті сприяння залученню суб'єктів громадянського суспільства до процесу управління державою. Зростаюча активність у процесах державного управління громадянського суспільства постійно потребує підвищення рівня якості практик політичних комунікацій.

Завдання пошуку ефективних механізмів політичної комунікації в умовах поширення нових електронних технологій загострюється з огляду на владні ініціативи впровадження низки суспільних реформ, реалізація яких потребує розуміння й підтримки з боку громадськості, а також з урахуванням складної ситуації на східному кордоні держави, необхідності протистояння збройній та інформаційній агресії з боку Росії, загрозам сепаратистського характеру на інших територіях нашої держави.

Періоди криз різного рівня та масштабу можна назвати особливими етапами функціонування політичних інституцій, адже у цей час з'являється низка реальних загроз, що здатні призвести до можливого переформування або ж руйнації діючої системи. Відповідно, увага громадськості до інформаційного потоку під час розгортання кризи значно

зростає, основні повідомлення з боку владних інституцій та їх представників критично і детально аналізуються громадянами, політиками та фахівцями-експертами. До владних органів висуваються вимоги щодо систематичного інформування населення стосовно стану справ навколо процесу вирішення певного кризового питання. Якщо влада не здатна задовольнити інформаційні запити та потреби населення, або ж просто не здійснює такої комунікації з громадянами, то оцінка ефективності її діяльності постійно знижуватиметься, що може стати причиною формування в суспільстві власних версій подій, що відбуваються, які можуть не мати об'єктивного характеру, а отже, і судження щодо проблеми можуть бути не на користь чинної влади.

Представники центральних владних органів держави, перш ніж запусити певну модель комунікації із суспільством у період кризи, мають чітко визначити схему дій щодо події, явища, процесу, стану, який хвилює населення країни. Окремою складністю для владних органів у кризовий для суспільства період є не тільки оцінка реального стану речей, а й структурування інформації залежно від типу кризового явища. Одна інформація має стати публічною для висвітлення офіційної позиції, пояснення ситуації, подолання панічних настроїв у суспільстві, а інша – бути закритою, з метою підтримки стабільності та відвернення загроз ще більшого розгортання такої кризової ситуації.

Слід зауважити, що окремі аспекти політичних комунікацій у нашому суспільстві досліджувалися Т. Єжижанською, В. Ковалевським, О. Кудіною, П. Олещуком та ін. Окрім того, хочемо звернути увагу на працю В. Недбая «Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект» [8], яка є першою у вітчизняній політичній науці, що присвячена проблематиці використання сучасних новітніх технологій у процесах політичної комунікації [6].

Щодо визначення основних понять цієї статті слід зазначити, що є чимало різноманітних трактувань поняття політичної комунікації, вироблених науковцями, які займаються дослідженням питань у межах окресленої проблематики. Саме тому нема єдиної загальної дефініції цієї категорії, що характеризує її з точки зору багатоаспектності та постійного розвитку.

Н. Кудрявченко визначає політичну комунікацію як «сукупність теорій і методів, якими можуть користуватися політичні організації та органи влади з метою визначення своїх завдань і впливу на поведінку громадян. З її допомогою виявляється можливість передавання політичних знань і досвіду, а також формування «образу» влади, адже сьогодні, як і у всі

часи, правляча еліта прагне продемонструвати масам свої найбільші переваги, залежно від вимог, які пред'являлися до вождя, государя, президента в кожен історичну епоху» [цит. за: 4, с. 19]. Недоліком такого роду визначення можна назвати обмеженість суб'єктів процесу комунікації лише політичними та владними інституціями. Натомість інститути громадянського суспільства (аналітичні центри, культурні організації тощо), окремі індивіди у свою чергу також мають суттєвий вплив на практики політичних комунікацій, тим самим стаючи їх безпосередніми суб'єктами, особливо у кризові періоди, під час яких суспільні запити на інформацію та оцінки кризових ситуацій значно активізуються. З такої позиції більш точним є тлумачення політичної комунікації як «процесу передавання політичної інформації, яка циркулює від однієї частини політичної системи до іншої, між політичною та суспільною системами», запропоноване Р.-Ж. Шварценбергом [12, с. 175].

Можна навести іншу дефініцію поняття політичної комунікації, яка максимально повно відображає зміст відносин, що виникають під час такої комунікації: це процес передачі інформації та її обміну серед розсоєданих аудиторій з метою формування громадської думки і здійснення політичного впливу на оцінку, думку, поведінку людей [14]. Таке трактування відображає процес інтерактивного характеру комунікацій у сучасному суспільстві. Громадяни є не лише реципієнтами певної інформації, а й суб'єктами формування оціночних суджень щодо неї, а отже, і суб'єктами впливу на впорядкування порядку денного в державі за умов її демократичного розвитку.

Таким чином, процес політичної комунікації можна окреслити як практику обміну конкретними смислами, що належать до політичної сфери в державі, у площині «влада – суспільство» з метою формування певної громадянської позиції та здійснення впливу на поведінку людей.

Варто звернути увагу на те, що, як правило, стан стабільності в будь-якій державі має об'єктивно обмежені часові межі, виходячи із закономірностей розвитку самої країни та суспільства, тому держава приречена на періодичне переживання криз, які справляють потужний вплив на подальше розгортання політичного процесу. Визначити поняття кризи загалом можна як загострення певних суперечностей або конфліктів. При цьому внутрішньодержавна криза розуміється як посилення суперечностей всередині суспільства, що мають своїми джерелами чинники, пов'язані з конфліктами в державі.

Характерними проблемами комунікацій в умовах кризи є різке скорочення кількості параметрів, що піддаються контролю з боку владних

органів, зростання ролі інформації через відсутність чіткої та зрозумілої інтерпретації кризових подій, втрата довіри до офіційних каналів комунікації (через можливе замовчування з їх боку певних фактів), розрив інформаційних потоків, їх нездатність виконувати свої звичні функції, створення власних систем забезпечення життєдіяльності та безпеки тощо [9, с. 109]. У кризових умовах політичні лідери часто втрачають контроль (хоча б на певний час або частково) у сфері комунікацій із суспільством [17, р. 69].

На думку Н. Яковлевої, внутрішньодержавні кризи за часовим періодом їх тривалості можна поділити на довгострокові, середньострокові та короткострокові [14]. Так, наприклад, серед довгострокових криз в українському суспільстві можна виокремити кризу національної ідентичності, що підтверджується анексією Криму Росією. Цей акт, у першу чергу, засвідчив відсутність ментальних бар'єрів у кримчан щодо росіян, що і є наслідком довготривалої в Україні кризи національної ідентичності, яка, у свою чергу, є результатом відсутності державної політики в цьому контексті. Таким чином, анексія Криму стала підтвердженням вкрай слабкої (майже нульової) державної комунікаційної політики в аспекті національної ідентифікації, що була б однаково спрямованою на усіх мешканців країни, незалежно від місця проживання, мови спілкування тощо. Також до довгострокових криз можна віднести й кризу розподілу матеріальних благ. Економічна криза останніх років майже остаточно зруйнувала в Україні підстави для формування такого важливого для економічного розвитку соціального прошарку як «середній клас».

До середньострокових криз можна віднести перманентні для України парламентські та урядові кризи, а також кризу протистояння громадськості з органами державної влади. Для прикладу можна назвати Помаранчеву революцію 2004 р., розпад парламентської коаліції у 2006 р., політичне протистояння 2007 р. між законодавчою та виконавчою гілками влади, що вилилося в дострокові вибори до законодавчого органу, Революцію гідності 2013–2014 рр., урядово-парламентську кризу 2016 р. через квотний принцип формування уряду коаліційними партіями.

До короткотривалих криз можна віднести події, наслідком яких є політичний скандал, що швидко згасає. В Україні найбільш типовими прикладами такого роду криз є відставка конкретної посадової особи, кризи, пов'язані з оприлюдненням інформації, яка мала конфіденційний характер, тощо.

Для формування комунікативної стратегії державних органів під час кризи важливий ще один критерій, згідно з яким кризи варто поділити

на передбачувані (пов'язані із закономірностями розвитку політичного процесу та розгортаються, виходячи з поточної ситуації в державі) і непередбачувані (виникають стихійно і найчастіше детермінуються факторами, що не залежать від політичних інституцій або органів державної влади). До передбачуваних криз в Україні можна віднести парламентські та урядові, кризи під час виборчих кампаній щодо протистояння політичних сил, загальнонаціональні громадянські протести. До непередбачуваних належать кризи, пов'язані зі стихійними явищами, технічними аваріями, терористичними атаками, а також політичні скандали щодо окремих посадових осіб.

Поділ кризових явищ на передбачувані та непередбачувані є основним для визначення характеру і змісту владної комунікативної реакції та формування моделей комунікативної взаємодії із суспільством вищих посадових осіб. Оскільки ряд криз у внутрішньодержавному процесі можна передбачити, то від політичної влади вимагається підготовка певного алгоритму комунікативної концепції з метою підтримки відносної стабільності в суспільстві.

Виходячи з поділу криз на передбачувані та непередбачувані, політичні комунікації за певних кризових умов можна поділити на реактивні та проактивні [14] і визначити, відповідно, дві базові стратегії дій: превентивне планування та планування згідно із ситуацією, що склалася на цей момент. Превентивним може бути планування запобіжних заходів, спрямованих на уникнення подібних криз, а також планування, спрямоване на антикризове керування передбачуваними кризами. Реалізація цієї стратегії можлива за умови наявності запасу часу та доступності низки ресурсів. Планування згідно із ситуацією здійснюється під час виникнення непередбачуваних криз. Можливості маневрування для владних органів у такій стратегії значно зростають. Загалом, вони реалізуються в умовах обмеженості володіння ресурсами: часом, капіталом, інформацією [2].

Якщо аналізувати передбачувані кризи, то, у цілому, можна виокремити кілька основних напрямів, за якими відбуваються сценарії використання основних інформаційно-комунікативних інструментів. По-перше, ідеться про профілактику криз, що можлива завдяки аналізу наявного досвіду та популяризації висновків з нього. По-друге, в умовах вже наявного розгортання кризових явищ, необхідно почати формування плану антикризової комунікації, реалізація якого починається з тестування всіх наявних каналів комунікації. По-третє, варто використувати потенціал систем масової інформації, пов'язаний із принципами

ефективного керування територіями. По-четверте, потрібно постійно моніторити та аналізувати перебіг кризи, її наслідки для окремих груп, позитивний досвід вирішення проблемних питань тощо [5]. Звертаючись до аналізу непередбачуваних криз, варто відзначити, що їх складність виявляється в новизні, що спричинює невизначеність позицій головних суб'єктів держави. Як правило, вищі посадові особи виявляються непередбачуваними до кризової ситуації, тому рішення не завжди приймаються ті, які є найбільш доцільними. Інша складність виникнення непередбачуваного кризового явища полягає у його динамічності. Криза – це подія, коли гостро відчувається дефіцит часу. Швидкому розвитку кризи може протистояти термінова відповідь команди комунікаторів [10, с. 491–492]. Враховуючи фактор непередбачуваності ситуації, комунікаційні дії представників органів державної влади за таких обставин мають бути спрямовані на реалізацію трьох основних завдань: нейтралізація (блокування) потоку негативної інформації на будь-якому етапі її виникнення та поширення, корегування негативної інформації та поширення альтернативної інформації. Доцільність саме таких завдань було продемонстровано українському суспільству в перші дні анексії Криму та початку збройного конфлікту на Донбасі.

Комунікативні технології, що використовуються керівництвом держави в умовах кризи, повинні мати наступальний та креативний характер. Якщо вища посадова особа від початку не займе панівну позицію, то потім дуже важко виправляти ситуацію і долати негативні тенденції. Важливо наголосити, коли кризи нарастають швидкими темпами, то обов'язковою умовою здійснення такого роду комунікації залишається оперативність [11, с. 204–205]. Якщо представники владних інституцій зволікають з інформуванням, то в такому разі особливої ваги під час розгортання кризи набувають чутки, що є невідтвердженими історіями, які активно переповідаються громадянами.

У період виникнення кризи комунікація із ЗМІ від головних спікерів держави має будуватися, на думку В. Мацежинського, на кількох важливих засадах: 1) погані новини потрібно повідомляти першими, не дозволяти, щоб інші джерела випередили у поданні тривожних фактів; 2) тон повідомлення інформації має бути абсолютно впевнений щодо фактів і тверджень, які оприлюднюються; 3) якщо відсутня достовірна інформація на певний момент, необхідно пояснити причини та встановити терміни і спосіб її надання; 4) важливо дотримуватися обіцянок; 5) нічого не говорити «приватно», «не на камеру» тощо [7, с. 135]. Тривалий час у політичній науці вважалося, що гостра політична

криза є причиною виправдання надання неповної або недостовірної інформації громадянам, адже такі дії можуть забезпечити уникнення дестабілізації в суспільстві. Проте, за рахунок великої кількості джерел інформації в Україні, що передається різними типами комунікативної взаємодії, складно блокувати правдиву інформацію про реальні події. Для владних інституцій є дуже негативним явищем використання брехні, оскільки внаслідок таких дій виникає критичне ставлення до спікера, що призводить до втрати політичної довіри до нього.

На думку А. Бойдстун, А. Харді та С. Велгрейв, у інформаційному просторі під час кризи виникає так званий медіа-шторм [15, с. 511]. У стабільні для країни періоди увага більшості ЗМІ розпорощена між питаннями з різних сфер життєдіяльності суспільства. А в період медіа-шторму підготовка новин та сюжетів ЗМІ орієнтована виключно на висвітлення одного конкретного (чи кількох) кризового явища, тому ця тематика може бути предметом публічних заяв та суспільних дискусій кожного дня, допоки криза не досягне своєї вирішальної стадії. Отже, ЗМІ виступають у такому контексті концентраторами уваги громадськості щодо конкретних політичних подій.

Враховуючи масштабне збільшення в Україні інтернет-користувачів за останні роки, акцент політичної комунікації зміщується в інтернет-середовище (інтернет-медіа, соціальні мережі, блоги, форуми тощо), яке виступає як особливе середовище інтеракції сукупності людей, тому дає змогу забезпечити постійний суспільно-політичний дискурс із зворотним зв'язком у реальному часі між владою і громадянами, відкриваючи можливість подолання ієрархічності та забюрократизованості владних структур, відчуженості влади та громадськості, а також можливість впливу на розгортання кризових явищ.

Відповідно, у період політичних криз значно посилюється роль впливів лідерів громадських думок, які можуть діяти автономно, через соціальні мережі та інші механізми інтернет-середовища. Такий стан речей сприяє непередбачуваному розвитку подій, оскільки часто важлива інформація у блогах публікується швидше навіть ніж в інтернет-версіях авторитетних оффлайнових ЗМІ. Специфіка комунікації в соціальних мережах відкриває простір для більш неформальних та відкритих відповідей, ініційованих подекуди учасниками самого кризового процесу, що надає їхнім меседжам авторитетного характеру порівняно з оглядачами. Нині під час кризи люди більше довіряють інформації із соціальних мереж, ніж традиційним ЗМІ, адже вважають їх більш правдивими та незаангажованими.

Збільшення за останній час порівняно навіть з попереднім десятиліттям частки використання інструментів інтернет-середовища та інших інноваційних медіа-технологій у процесах політичних комунікацій свідчить про активну зміну сфери політичних комунікацій у нашій державі, яка набуває більш відкритого та незалежного характеру.

Додатковим чинником, що ускладнює ефективність владної політичної комунікації в іміджевому для влади контексті, є розконсолідованість та неадекватна амбітність деяких політичних сил, що в інформаційному полі проявляється різнозначними оцінками. У підсумку виникає владний комунікативно-інформаційний вакуум, який має тенденцію до заповнення інформацією з альтернативних джерел та негативною громадською думкою [13, с. 53]. Такий статус-кво навколо реформаційних кроків та їх оцінок часто дезорієнтує ту частину суспільства, яка досить легко піддається впливу пропагандистських механізмів ведення політичної боротьби, стосовно основних цілей, завдань і можливих перспектив, які може досягти держава в стратегічних питаннях свого подальшого розвитку.

Загалом можна говорити про малозрозумілість для значної частини українського суспільства державної політики щодо окремих питань подальшого стратегічного розвитку держави, що є результатом недостатньої та незрозумілої для громадян інформації з боку влади щодо її основних рішень. За таких умов серед громадян актуалізується потреба у роз'ясненні позицій влади з важливих питань першими особами держави, які мають для цього достатньо ресурсів. Натомість, обмеження відкритої комунікативної діяльності центральних владних суб'єктів породжує зниження й без цього невисокого порогу довіри суспільства до влади.

Визначення сенсу проблемних ситуацій та конкретних кроків щодо їх вирішення саме першими особами держави має вирішальне значення для подальшого післякризового відновлення в країні. Окрім того, саме прямі комунікації індивідуалізують такі звернення та засвідчують для суспільства зацікавленість владців, що позитивно впливає на ефективність реакції з боку аудиторії.

Однією з проблем прямих комунікацій головних політичних акторів в Україні є виголошення обіцянок, які не мають жодних реальних основ для реалізації, що у подальшому завдає великих репутаційних втрат і перетворюється на простий популізм [16].

Незважаючи на посилений суспільний запит, наразі в Україні центральні владні суб'єкти у недостатній мірі застосовують формат прямих комуні-

кацій, замінюючи їх більше тезовими прес-конференціями та коментарями в соцмережах. Відсутність діалогу та непередбачуваних запитань від аудиторії, використання заздалегідь підготовлених виступів (замість формату запитання-відповідь) є показовими в комунікаціях українських політиків [1]. Безпосереднє здійснення прямих комунікацій в українській політиці не має системного характеру і застосовується передусім як виборча технологія на нижчих владних рівнях. Натомість, застосування прямих комунікацій між представниками центральної влади та громадянського суспільства дало б змогу зменшити психологічний розрив між владою та суспільством, сприяти політичному інтегруванню громадськості, подолати «фільтри», що штучно створені опонентами чи медіа.

Одним із механізмів прямої комунікації у політичній сфері можна розглядати практику функціонування особистих мережевих сторінок політичних лідерів у таких інтернет-спільнотах як ФБ, Твіттер тощо. Аналіз такого роду активностей політичних діячів України дає змогу зробити висновок про односторонність такої комунікації, що перетворює цей процес на просте інформування та висвітлення офіційної позиції влади щодо конкретних подій. Виняток може становити діючий міністр внутрішніх справ А. Аваков та деякі інші політики. Залучення до процесу комунікації в рамках соціальних мереж представників громадськості (коментарі до постів та реакція на них, особисті повідомлення та відповіді на них) характерне хіба що для представників тих політичних сил, які позиціонують себе опозиційно до чинної влади.

Одним з дієвих механізмів у політичній комунікації можна назвати використання лідерського потенціалу, що дасть змогу не лише підвищувати ефективність такого роду процесів, а й збільшить рівень легітимності владних інституцій. Як приклад можна навести зустріч лідера країни з інтернет-блогерами, на якій розглядалися та дискутувалися у двосторонньому форматі нагальні для країни питання. Проте в цьому разі неоднозначні реакції викликають прізвища блогерів, запрошених на зустріч – переважно ті, які ведуть свої блоги в пропрезидентських спільнотах та всіляко підтримують поточну політику влади. Відсутність представників інтернет-спільноти з критичною щодо влади позицією на такого роду зустрічах знижує рівень довіри з боку суспільства як до них, так і до влади.

З огляду на наявний суспільний запит та невідповідну практику прямих політичних комунікацій в Україні доцільним було б запровадження регулярних виступів основних політичних акторів у форматі активного діалогу, адже активізація таких практик лише в передвиборний період

негативно позначається на сприйнятті інформації аудиторією та на безпосередньому іміджі політиків. Прямі комунікації влади з громадськістю необхідно застосовувати щодо значущих для країни подій та цінностей, резонансних рішень та ініціатив влади.

Отже, політична комунікація у площині «влада – суспільство» є дуже важливим чинником для прогресивного розвитку держави. Особливо важлива вона в період внутрішньодержавних криз і значно відрізняється від тієї, що відбувається за стабільного функціонування політичної системи в країні. У цей час провідну роль відіграють вищі посадові особи, які виступають як спікери, дії яких мають бути спрямовані на подолання панічних настроїв у суспільстві та підтримання стабільності.

Таким чином, наявність комунікаційної стратегії у вищого керівництва України в період внутрішньодержавних криз є запорукою суспільної підтримки у вирішенні складних питань політичного розвитку, подолання ризиків стабільності функціонування політичної системи, відвернення загроз національній безпеці країни тощо.

Список використаних джерел

1. Арьев назвал телеобращения Яценюка предвыборной агитацией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukranews.com/news/338260-arev-nazval-teleobrashheniyya-yacenyuka-predvybornoy-agytacye>. – Загл. с экрана.

2. *Барежев К.* Кризисные коммуникации: суть, назначение, технологии [Электронный ресурс] / К. Барежев. – Режим доступа: <http://gospr.ru/index.php/arhiv/49-arhiv2013/gospr-4-2013/288-krizisnye-kommunikatsii-v-organakh-vlasti-sut-naznachenie-tekhnologii>. – Загл. с экрана.

3. *Ганжуров Ю.* Парламентсько-урядова комунікація як модель політичного дискурсу / Ю. Ганжуров // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2017/3 (89). – С. 239–252.

4. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.

5. *Ковалевський В.* Політична комунікація як інструмент подолання кризових явищ [Електронний ресурс] / В. Ковалевський. – Режим доступу: <http://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/3218>. – Назва з екрана.

6. *Кочубей Л.* Особливості політичних комунікацій в умовах розвитку технологій інформаційного суспільства [Електронний ресурс] /

Л. Кочубей // Віче. – 2009. – № 19. – Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/1670/>. – Назва з екрана.

7. *Мацежинський В.* Public relations в перехідний період / В. Мацежинський / пер. з пол. С. Винниченко. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2006. – 276 с.

8. *Недбай В.* Сучасні політичні комунікації: медійно-технологічний аспект : монографія / В. Недбай. – Одеса : Фенікс, 2009. – 328 с.

9. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Почепцов. – Киев : Ваклер, 2001. – 352 с.

10. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Почепцов. – Киев : Ваклер, 2001. – 656 с.

11. *Соловьев А. И.* Политические коммуникации : учеб. пособие для студентов вузов / под ред. А. И. Соловьева. – Москва : Аспект-Пресс, 2004. – 332 с.

12. *Шварценберг Р.-Ж.* Политическая социология : в 3 ч. / Р.-Ж. Шварценберг. – Москва : Рос. акад. управления, 1992. – Ч. 1. – 180 с.

13. *Яблонський В.* Комунікація органів державної влади України: виклики та завдання / В. Яблонський // Запровадження комунікації органів державної влади : зб. матеріалів наук.-практ. конф. / упоряд. А. В. Баровська. – Київ : Фенікс, 2016. – С. 52–57.

14. *Яковлева Н.* Особливості політичної комунікації в умовах українських внутрішньодержавних криз [Електронний ресурс] / Н. Яковлева. – Режим доступу: <http://upgroup.org.ua/osoblivosti-politichnoyi-komunikatsiyi-v-umovah-ukrayinskih-vnutrishnoderzhavnih-kriz/>. – Назва з екрана.

15. *Boydston A. E., Hardy A., Walgrave S.* Two Faces of Media Attention: Media Storm Versus Non-Storm Coverage / A. Boydston, A. Hardy, S. Walgrave // Political Communication. – 2014. – Vol. 31. – No. 4. – pp. 509–531.

16. Crisis leadership. Guiding the organization through uncertainty and chaos [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/risk/us-aers-crisis-leadership.pdf>. – Title from the screen.

17. The Politics of Crisis Management. Public Leadership under Pressure [Electronic resource]. – Mode of access: https://zodml.org/sites/default/files/The_Politics_of_Crisis_Management_Public_Leadership_Under_Pressure.pdf. – 196 p. – Title from the screen.

References

1. Arev nazval teleobrashcheniya Yatseniuka predvybornoi ahytatsyei [Aryev called Yatsenyuk's television appeals election campaigning]. Retrieved from

<http://ukranews.com/news/338260-arev-nazval-teleobrashhenyya-yacenyuka-agytacyey> [in Russian].

2. Barezhev, K. Krizisnyie kommunikatsii: sut, naznachenie, tekhnologii [Crisis communications: essence, purpose, technologies]. Retrieved from: <http://gospr.ru/index.php/arhiv/49-arhiv2013/gospr-4-2013/288-krizisnye-kommunikatsii-v-organakh-vlasti-sut-naznachenie-tekhnologii> [in Russian].

3. Hanzhurov, Yu. (2017). Parlamentsko-uriadova komunikatsiia yak model politychnoho dyskursu [Parliamentary-governmental communication as a model of political discourse]. Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies to them. IF Kuras, no. 89 [in Ukrainian].

4. Granchak, T. (2012) Biblioteka I politychna komunikatsiya [Library and political communication]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kovalevskiy, V. (2015). Politychna komunikatsiia yak instrument podolannya kryzovykh yavlyshch [Political communication as an instrument for overcoming crisis phenomena]. Retrieved from <http://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/3218> [in Ukrainian].

6. Kochubei, L. (2009). Osoblyvosti politychnykh komunikatsii v umovakh rozvytku tekhnologii informatsiinoho suspilstva [Features of political communications in the development of information society technologies]. Retrieved from: <http://veche.kiev.ua/journal/1670/> [in Ukrainian].

7. Matsiezhynskiy, V. (2006). Public relations v perekhidnyi period [Public relations in the transition period]. S. Vynnychenko (Trans). Lviv [in Ukrainian].

8. Nedbai, V. (2009). Suchasni politychni komunikatsii: mediino-tekhnolohichniy aspekt [Modern political communications: the media-technological aspect]. Odesa [in Ukrainian].

9. Pocheptsov, H. (2001). Kommunikativnye tekhnologii dvadtsatoho veka [Communicative technologies of the twentieth century]. Kiev [in Russian].

10. Pocheptsov, H. (2001). Teoriia komunikatsii [The theory of communication]. Kiev [in Russian].

11. Solovev, A. (2004). Politicheskie komunikatsii [Political communications]. Moscow [in Russian].

12. Shvartsenberg, R.-Zh. (1992). Politicheskaiia sotsiologiya [Political Sociology]. Moscow [in Russian].

13. Yablonskyi, V. (2016). Komunikatsiia orhaniv derzhavnoi vldy Ukrainy: vyklyky ta zavdannia [Communication of the state authorities of Ukraine: challenges and tasks]. Implementation of communication between public authorities. Kyiv [in Ukrainian].

14. Yakovlieva, N. (2016). Osoblyvosti politychnoi komunikatsii v umovakh ukrainskykh vnutrishnoderzhavnykh kryz [Features of political

communication in the conditions of Ukrainian internal crises]. Retrieved from <http://upgroup.org.ua/osoblivosti-politichnoyi-komunikatsiyi-v-umovah-ukrayinskih-vnutrishnoderzhavnih-kriz/> [in Ukrainian].

15. Boydston, A. E., Hardy, A., Walgrave, S. (2014). Two Faces of Media Attention: Media Storm Versus Non-Storm Coverage Political Communication no. 4, pp. 509–531 [in English].

16. Crisis leadership. Guiding the organization through uncertainty and chaos. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/risk/us-aers-crisis-leadership.pdf>. [in English].

17. The Politics of Crisis Management. Public Leadership under Pressure. Retrieved from https://zodml.org/sites/default/files/The_Politics_of_Crisis_Management_Public_Leadership_Under_Pressure.pdf. [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.07.2018.

Tetyana Cherpak,

Cand. Sci. (Political), Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Features of Political Communication in Modern Ukraine in the Conditions of Development of Information Society

The practice of power and political communications in modern Ukraine is analyzed. The feature of this practice is inadequate use by the authorities of communicative opportunities available in relations with civil society. Thus, problematic aspects in this sphere have been identified, and it requires careful examination to achieve optimal results of interaction between the state and society, especially in the context of crisis situations in the country (similar to the one which Ukraine currently experiences).

Keywords: political communication, public, power, crisis, information technologies.

Юлія Шлапак,

провід. ред.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК (ПОСІБНИК): СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

У праці зроблено спробу проаналізувати стан і перспективи стосовно складання і видання е-підручників (е-посібників) в Україні. Оскільки покращенню навчального процесу сприяють інформаційні технології, зокрема електронні підручники (електронні посібники), створення і використання яких є актуальним для сучасної школи. Однак нині в Україні економічна й технологічна ситуація така, що вибір засобів залежить не стільки від інформаційного та педагогічного потенціалу, скільки від їх вартості та розповсюдженості. Також зроблено порівняльний аналіз ситуації щодо видання е-підручників (посібників) в Україні на сьогодні та трьома роками раніше.

Ключові слова: е-підручник (е-посібник), мережеві технології, мультимедіа, текстовий режим, звуковий режим, анімація.

Підручники завжди були невід'ємним компонентом усього навчального процесу. У загальній системі засобів навчання вони є серед іншого основним джерелом отримання нових знань. Видатний чеський педагог Я. Коменський про підручник сказав, що він є найголовнішим засобом навчання з усієї системи засобів (навчання). Тому серед усього різноманіття літератури підручник є першим і найважливішим джерелом знань для учнів, і його треба розглядати як один з основних компонентів навчального процесу.

Підручник має відповідати сучасному рівню науки, забезпечувати потреби національного виховання, зв'язок теорії з практикою. Застосування ж комп'ютерів в освіті спричинило появу нової генерації інформаційних освітніх технологій, що дало можливість підвищити якість навчання, започаткувати нові засоби виховного впливу, ефективніше взаємодіяти педагогам і студентам із сучасною технікою. Упровадження комп'ютера у сферу освіти стало початком революційного перетворення традиційних методів і технологій навчання дітей та усієї галузі освіти. Удосконаленню навчального процесу сприяють інформаційні технології,

зокрема електронні підручники (посібники), створення і використання яких є актуальним для сучасної школи.

Проблеми теорії та практики створення електронних підручників (посібників) досліджували українські й зарубіжні вчені, зокрема Л. Гризун, М. Беляєв, В. Вимятін, С. Григор'єв, Ю. Дреус, С. Сисоєва, О. Шмегера, О. Жосан.

Електронні навчальні видання із соціально-гуманітарних дисциплін аналізували К. Блінова, О. Кириллов, Н. Самаріна, О. Штомпель і Л. Штомпель та ін.

Останнім часом питанням упровадження в навчальний процес електронних технологій, зокрема й різним аспектам організації і використання електронних підручників (посібників), приділялася наукова увага таких дослідників, як В. Волинський, О. Гриценчук, І. Кузбит, В. Мадзігон.

Основним етапам розробки е-підручників (е-посібників) присвячено праці І. Стрмила, у яких також обґрунтовано їхню структуру.

Отже, на допомогу сучасному навчальному процесу прийшов новий вид навчальної літератури – електронне навчальне видання. На сьогодні не існує єдиного підходу до класифікації електронних засобів навчального призначення і визначеності з термінологією в цій сфері [12]. Тому автор у цій статті не розділятиме поняття «е-підручник» і «е-посібник».

Враховуючи також відсутність єдиних стандартів методики підготовки таких електронних засобів навчання, їх програмного забезпечення, процес створення е-підручників (е-посібників) є досить непростим.

Учені ж вважають, що кожний е-посібник (е-підручник), незалежно від його змістового наповнення й типології, має відповідати певним вимогам: оптимальному забезпеченню взаємодії оператора з комп'ютером; досягненню мети й завдань навчання; адаптації до індивідуальних особливостей суб'єктів навчання; проблемній подачі матеріалу завдань; спрямованості на інтенсивне керування процесом пізнання. Крім того, при застосуванні е-посібників необхідно враховувати такі чинники: ступінь відповідності інформаційного й технологічного забезпечення посібника навчальній програмі з певного предмета; позитивність впливу мотиваційних орієнтацій на формування в дітей знань і вмінь більш високого рівня; варіативність індивідуалізованих та диференційованих навчальних завдань; інтенсивність використання інноваційних методів навчання [1].

Розроблення сучасних електронних підручників має ґрунтуватися на таких принципах:

- відображення інформації з використанням різних даних: тексту, графіки, аудіо, відео, анімації (мультиплікації);
- забезпечення можливостей пошуку і вибору довідкової інформації;
- об'єктивність та різнобічність системи контролю знань;
- можливість інтерактивного зв'язку учня з учителем за допомогою мережевих технологій [7].

Сучасні е-підручники (е-посібники) розробляються за допомогою технології мультимедіа, що виникла на початку 90-х років ХХ ст. на стику багатьох галузей знань. У світі спостерігається тенденція до більш широкого використання комп'ютерних технологій для навчання та розвитку. При цьому велику увагу, на думку вчених, треба приділяти проектуванню інтерфейсів, створенню інтегрованого розвивального предметного середовища, де е-підручник (е-посібник) найбільш природно поєднуються з іншими дидактичними засобами й методами. Потрібно також розуміти особливості психології розроблення дитячих навчальних програм і їх відмінність від комерційних комп'ютерних ігор [1].

Основною проблемою використання е-підручників (е-посібників) є складність читання великих текстів. Для розв'язання цієї проблеми підручники містять текстовий і звуковий режими навчання. Текстовий режим можна вважати вдосконаленим аналогом книги, а звуковий – аналогом добре проілюстрованої лекції або навчального відеофільму. Обидва вони є різними способами відображення навчального матеріалу.

У текстовому режимі матеріал ілюструється схемами, графіками, діаграмами, картами, фотографіями, анімацією і відео. У звуковому режимі відтворюється дикторський текст, який супроводжується озвученими слайд-шоу (послідовна зміна ілюстрацій). Відображений матеріал покликаний концентрувати увагу користувача на найважливіших думках автора. Поєднання візуальної й аудіоінформації значно поліпшує ефективність навчання. Узгодженість режимів навчання дає змогу оперативно переходити від одного до іншого без втрати контексту.

Накопичення матеріалів для наповнення е-підручників з повноцінного навчального курсу може тривати роками. Насамперед це електронні тексти викладача, які він створює, готуючись до заняття. Потім відскановані матеріали з різних видань, що використовуються в навчальному процесі. Також матеріали з Інтернету. Крім того, індивідуальні праці студентів, які наповнюють електронний підручник (електронний посібник) уже під час використання в навчальному процесі.

Е-підручник (е-посібник) максимально полегшує розуміння та запам'ятовування (саме активне, а не пасивне) і зазвичай містить три складові:

1. Презентаційна частина, у якій міститься основна інформація з курсу.
2. Навчальна частина, що містить вправи, методи, прийоми, за допомогою яких інформація перетворюється на знання.
3. Контролююча частина, де представлено тести, відеозадачі, програми опитування тощо [9].

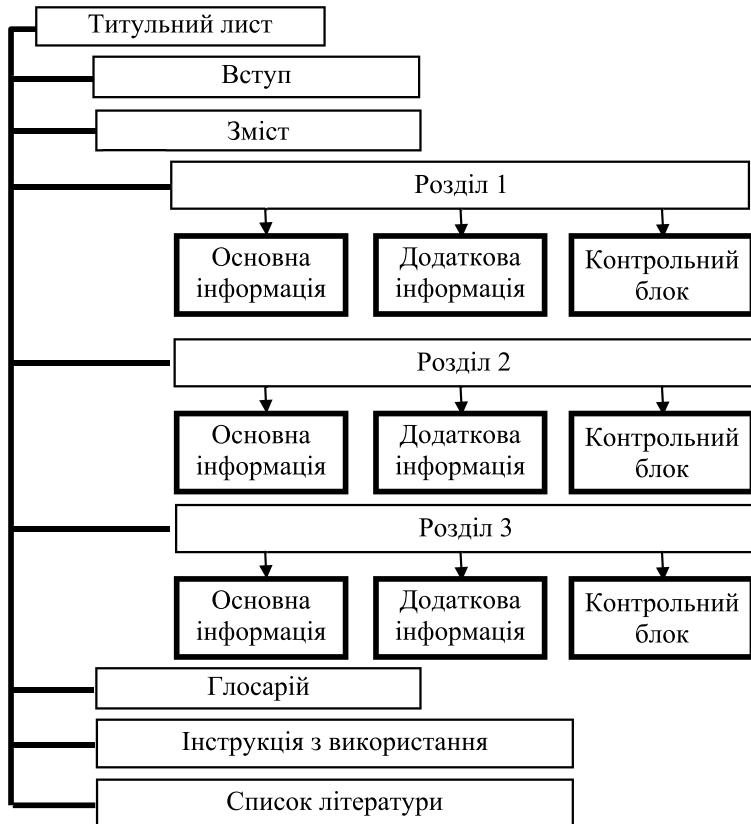

Рис. Структура електронного посібника

Джерело: Npd_2013_2_47.pdf

Для того щоб створити електронний підручник, крім іншого, необхідно володіти навичками роботи на ПК на рівні досконалого користувача: знати

основи текстових редакторів, програм обробки цифрового відео (Adobe-Photoshop, CorelDraw, Paint), опрацювання графіки, відео і звуку.

Розробка е-підручника (е-посібника) передбачає: вибір літератури для формування змісту; розробку змісту; переробку текстів у модулі за розділами і створення Help (допомоги); реалізацію гіперпосилань в електронній формі; вибір, створення та обробку матеріалу для мультимедійного втілення (відеосюжет, звуковий супровід, графічне зображення). Крім того, подається глосарій, список літератури, посилання на інтернет-джерела. Після розроблення інформаційного, навчального та контролюючого блоків переходять безпосередньо до складання електронного підручника (електронного посібника). Також електронне видання доповнюється інструкціями з використання (див. рисунок).

Можна говорити про недостатнє забезпечення в Україні тих, хто навчається, е-підручниками (е-посібниками). Автор статті декількома роками раніше, моніторивши наявність е-підручників (е-посібників) в Україні, дійшла висновку, що в нас е-підручники (е-посібники) розроблені з обмеженої кількості дисциплін. Зокрема, розроблені й доступні е-підручники в основній масі з природничих наук (біології, природознавства, хімії), гуманітарних (іноземні мови), соціальних (зокрема, атласи з історії). Але знову ж таки вибір зовсім невеликий.

На сьогодні вже розроблено дещо більше е-посібників (е-підручників), серед яких є як схвалені Міністерством освіти і науки України, так і рекомендовані ним для використання в загальноосвітніх навчальних закладах. Це говорить про те, що все-таки наша освітня сфера переходить (на жаль, досить повільними темпами) на інші стандарти. Виключно висока міра наочності представленого матеріалу (ще К. Ушинський писав, що дитяча природа виразно потребує наочності; дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі [10, с. 107]), взаємозв'язок різних компонентів курсів, комплексність та інтерактивність роблять електронні підручники (електронні посібники) незамінними помічниками як для учня, так і для вчителя.

Невтішна ситуація щодо е-підручників (е-посібників), на думку автора цієї праці, зумовлена (як згадувалося вище) насамперед відсутністю спільного підходу до розроблення методики проведення уроків, практичних курсів на базі сучасних електронних засобів навчання. Хоча необхідність активного використання електронних видань сьогодні диктується не лише тим, що персональний комп'ютер став уже не технічною новинкою, а інструментом у технологічному освітньому ланцюжку у вигляді засобу навчання, а й тим, що без його активного використання неможливо

підвищити інтенсивність процесу отримання знань, закріплення навичок і вмінь [5].

Використання мультимедіа, анімації збільшує наочність представлення матеріалу, а також дає можливість використовувати його особам, які мають особливі потреби (порушення слуху, зору). Включення наведених компонентів в електронний підручник (електронний посібник) дає змогу перейти від пізнавальної моделі освіти до прагматичної, у якій той, кого навчають, стає активним об'єктом освіти. Доведено, що ефективнішим є мультимедіа-підхід, заснований на використанні декількох взаємодоповнюючих інформаційних технологій [5]. Однак нині в Україні економічна й технологічна ситуація така, що вибір засобів залежить не стільки від інформаційного й педагогічного потенціалу, скільки від їхньої вартості та розповсюдженості.

На сьогодні частіше зустрічаються розробки і видання саме е-посібників (тобто навчальних видань, що доповнюють або частково замінюють підручник і офіційно затверджені як такі [6]). [Підручник, у свою чергу, це навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке] [6]. Зокрема, як приклад передачі систематизованих знань, створення нових методів і технологій навчання можна розглядати електронні навчальні посібники для вивчення курсу «Фізична географія України». Ці електронні картографічні твори істотно відрізняються один від одного за змістом, призначенням і функціональними можливостями.

Зміст і структура е-посібника «Фізична географія України. Навчальний електронний посібник. 8 клас» [11] відповідають чинній навчальній програмі з географії для 8 класу. Е-посібник допоможе учням успішно виконати домашнє завдання, отримати більше географічних знань, дасть змогу підвищити інтенсивність навчання, підготуватися до тематичних і підсумкових заліків з географії.

Е-посібник складається з чотирьох загальних розділів, кожен з яких ділиться на кілька тем:

- фізико-географічне положення й кордони (містить вісім тем);
- природні умови та природні ресурси (містить 13 тем);
- ландшафти і фізико-географічне районування (містить дві теми);
- природно-заповідний фонд та охорона навколишнього середовища (містить три теми).

Усі розділи посібника взаємопов'язані. У межах кожного розділу подається теоретичний матеріал, виділено основні поняття, наявна різноманітна кількість схем, діаграм, малюнків, географічних карт, які допома-

гають у вивченні відповідних тем. Окремо після кожної теми є тестові завдання для формування й перевірки учнями умінь, навичок і знань з відповідної теми. Ці завдання потребують знань з усіх тем курсу, дають можливість учням проводити самоконтроль.

Треба зазначити про доцільність використання слайдів, а також джерел додаткової інформації, що допомагають конкретизувати навчальний матеріал, відтворити образи предметів чи явищ природи. Цей е-посібник має розширену, різнорівневу структуру на базі сучасних технологічних рішень. Посібник «Фізична географія України» має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс (https://www.youtube.com/watch?v=JbMKEfel_pzk&feature=youtu.be).

Електронний посібник містить цікавий географічний матеріал. Для карт е-посібника характерна яскрава кольорова гама, що привертає увагу учнів. Зміст карт викладено пошарово з можливістю маніпулювання різними шарами тематичної інформації та редагування змісту. Знайомлячись за топокартою, наприклад, з рослинним покривом і ґрунтами, можемо тут же бачити ці ґрунти й покриття на фото (висвічується в окремому віконечку). Це допомагає учням і візуально запам'ятовувати матеріал.

Так, цікавими й корисними є образні картографічні характеристики географічних об'єктів, які можна збільшити чи зменшити на екрані комп'ютера. Система знань у змісті е-посібника подається у єдності з методами пізнання; у змісті е-посібника наявні змістові лінії та дидактичні прийоми, що забезпечують розуміння учнями теоретичних пояснень при вивченні матеріалу.

Е-посібник укомплектований CD-ROM, який містить ряд схем і карт, на яких присутні анімації. Кожну тему доповнюють ілюстрації із цікавими географічними фактами. Е-посібник «Фізична географія України» рекомендовано Міністерством освіти й науки України.

«Світ. Інтерактивна карта» [8]. Інтерактивна карта – наочний навчальний засіб, який допоможе вчителю в підготовці та проведенні уроків з географії на базі комп'ютерного класу, мультимедійного проектора, інтерактивної дошки; учням – у поглибленні географічних знань з географії шляхом поєднання різних форм сприйняття, а також активізує самостійну діяльність учнів.

Інтерактивна карта представлена 16 темами: «Історико-географічні землі. Формування території України», «Адміністративно-територіальний устрій», «Фізична поверхня», «Тектонічні структури», «Геологічна будова», «Мінерально-сировинні ресурси», «Геоморфологічна будова»,

«Кліматичні умови та ресурси», «Внутрішні води», «Природні комплекси Чорного та Азовського морів», «Ґрунти», «Рослинний покрив», «Тваринний світ», «Ландшафти», «Фізико-географічне районування», «Використання природних умов і ресурсів та їхня охорона».

Демонстраційні можливості карти:

- управління шарами тематичної інформації карти, виділення об'єктів довідкового шару;
- масштабування й переміщення зображення;
- малювання точкових, лінійних об'єктів і можливість змінення кольорів;
- нанесення написів і їх переміщення;
- можливість створення нової оригінальної карти;
- довідкова інформація у вигляді таблиць, графіків, діаграм, словника термінів, слайдів, анімації.

Цей навчальний е-посібник призначений для індивідуальної роботи того, хто навчається, або застосування вчителем на уроці в поєднанні з іншими засобами навчання.

«Навчальний електронний посібник. Топографічна карта» [4]. Цей е-посібник призначений для індивідуальної роботи учня або для використання на уроці разом з іншими засобами навчання.

Посібник допоможе успішно виконати домашнє завдання, вирішити різні завдання за топографічною картою, отримати більше географічних знань, зробіть навчання інтенсивнішим.

Він складається з восьми головних розділів: «Топографічна карта», «Масштаби», «Умовні знаки», «Системи координат», «Розграфлення й номенклатура», «Кути орієнтування», «Задачі, які розв'язуються по карті за допомогою горизонталей», «Окомірне знімання місцевості».

Розділи поділяються на теми й містять ряд карт з анімаціями, таблиць і умовних знаків. Для самоконтролю й перевірки пройденого матеріалу пропонуються тестові завдання.

Зміст і структура посібника відповідають чинній навчальній програмі з географії та предмета «Захист вітчизни».

Навчальний електронний посібник «Природознавство. 1–2 клас» [3] є інноваційним засобом навчання, який відповідає оновленій навчальній програмі з природознавства для початкової школи, затвердженій Міністерством освіти й науки України. Це новий нестандартний засіб навчання, у якому вдало інтегрується навчальний матеріал, що дає змогу застосовувати його при інклюзивній освіті.

Цей е-посібник доцільно застосовувати для проведення інтегро-

ваних уроків у початковій школі, оскільки він дає можливість учителям опрацювати разом з учнями значний за обсягом навчальний матеріал. Він відповідає запитам сучасності, що дає можливість формувати в учнів ключові та предметні компетенції й компетентності.

Навчальний електронний посібник має шість розділів: «Навколишній світ», «Нежива природа», «Жива природа», «Моя країна – Україна», «Спостереження за порами року», «Природа в різні пори року».

Щоб посібником було зручно користуватися, уперше створено пошуковик-показчик, що дає змогу швидко переходити від однієї теми до іншої. Оформлення та зміст посібника орієнтовані на школярів найменшої вікової категорії: в усіх розділах на картах, малюнках, схемах присутні анімації, які урізноманітнюють навчальний процес і допомагають швидше засвоїти набуті знання. Посібник пропонує цікаві ігрові завдання.

«Навчальний електронний посібник “Історія стародавнього світу”. 6 клас» [2] призначений для індивідуальної роботи учня або застосування вчителем на уроці в поєднанні з іншими засобами навчання. Посібник допоможе успішно виконати домашнє завдання, за бажанням отримати більше історичних знань, дасть можливість підвищити інтенсивність навчання, підготуватися до тематичних і підсумкових заліків з історії.

Запропонована електронна версія навчального електронного посібника «Історія стародавнього світу. 6 клас» створена за паперовим атласом «Історія стародавнього світу для 6 класу» (загальноосвітньої школи), розробленим і виданим друком у ДНВП «Картографія». Зміст і структура навчального е-посібника відповідає чинній навчальній програмі з історії, затвердженій Міністерством освіти й науки України.

Навчальний електронний посібник складається з п'яти розділів, що діляться на теми. Міститься ряд карт, які є важливим навчально-методичним компонентом роботи на уроці історії. В усіх розділах на картах присутні анімації, що дає можливість змоделювати історичну ситуацію.

Для перевірки знань з кожної теми передбачено загальну систему тестових завдань, які потребують знань з усіх тем, аналізу засвоєної інформації і вільного оперування основними поняттями курсу. Це дає можливість учням провести самоконтроль знань.

Уся додаткова інформація, яка міститься в підписах до фото, узгоджена з картами й схемами. Така структура посібника допоможе учням відповідати на тестові питання.

Отже, робота щодо складання і видання е-підручників (е-посібників) в Україні ведеться. Однак зважаючи на відсутність спільного підходу

до розроблення методики проведення уроків, практичних курсів на базі сучасних електронних засобів навчання, а також на те, що нині в Україні економічна й технологічна ситуація така, що вибір засобів залежить не стільки від інформаційного й педагогічного потенціалу, скільки від їх вартості та розповсюдженості, досить повільними темпами.

Сподіваємося, що найближчим часом потреби тих, хто навчається, у зручних для використання засобах навчання будуть задоволені. Для виховання сучасного фахівця високого рівня освітній процес необхідно будувати з використанням нових педагогічних та інформаційних технологій, надаючи саме йому максимальні можливості для самостійної, творчої роботи (викладач має бути консультантом, здійснювати контроль за процесом навчання).

Список використаних джерел

1. *Іванова С. М.* Вплив комп'ютерних ігор на формування елементів логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку [Електронний ресурс] / С. М. Іванова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07_ismaps.html. – Назва з екрана; *Новикова Н. В.* Дослідно-експериментальна робота із впровадження методики формування пізнавального інтересу підлітків на уроках музичного мистецтва засобами мультимедійних технологій [Електронний ресурс] / Н. В. Новикова. – Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vchysku/12/%20statti/novikova.htm>. – Назва з екрана.

2. Навчальний електронний посібник «Історія стародавнього світу. 6 клас» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/007/?id=3088>. – Назва з екрана.

3. Навчальний електронний посібник «Природознавство. 1–2 клас» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7111/?id=3135>. – Назва з екрана.

4. Навчальний електронний посібник. Топографічна карта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/topografichna-karta/?id=2942>. – Назва з екрана.

5. *Остроух В. І.* Нові електронні навчальні посібники для вивчення курсу «Фізична географія України» [Електронний ресурс] / В. І. Остроух, І. С. Руденко // Держ. наук.-вироб. підприємство «Картографія» :

веб-сайт. – Режим доступу: http://www.ukrmap.com.ua/articles/fiz_geo. – Назва з екрана.

6. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України {Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 1006 (з1165–14) від 09.09.2014} : Наказ від 17.06.2008 р. № 537 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0628-08>. – Назва з екрана.

7. Психологія та педагогіка. Основи педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/89.html. – Назва з екрана.

8. Світ. Інтерактивна карта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7071/?id=3087>. – Назва з екрана.

9. *Стромило І.* Технології та методологія розробки електронних посібників [Електронний ресурс] / І. Стромило // *Нова пед. думка*. – 2013. – № 2. – С. 182–185. – Режим доступу: Npd_2013_2_47.pdf. – Назва з екрана.

10. *Ушинский К. Д.* О наглядном обучении / К. Д. Ушинский // *Избранные пед. произведения / К. Д. Ушинский*. – Москва : Просвещение, 1968. – С. 105–108.

11. Фізична географія України. Навчальний електронний посібник. 8 клас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/fizichna-geografija-ukrajini-navchalnij-elektronnij-posibnik-8-klas/?id=709>. – Назва з екрана.

12. *Шлапак Ю.* Електронний навчальний посібник як інноваційний вид програмно-педагогічних засобів / Ю. Шлапак // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України*. – 2014. – Вип. 39. – С. 278–288. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npbuimviv_2014_39_25. – Назва з екрана.

References

1. Ivanova, S. M. Vplyv kompiuternykh ihor na formuvannia elementiv lohichnoho myslennia u ditei starshoho doshkilnoho viku [The children of senior preschool age have influence of computer games on forming

of elements of the logical thinking]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07_ismaps.html [in Ukrainian]; Novykova, N. V. Doslidno-eksperymentalna robota iz vprovadzhennia metodyky formuvannia piznavalnoho interesu pidlitkiv na urokakh muzychnoho mystetstva zasobamy multymediinykh tekhnolohii [Research-experimental work from introduction of methodology of forming of cognitive interest of teenagers on the lessons of musical art by facilities of multimedia technologies]. Retrieved from http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/12/%20_statti_novikova.htm [in Ukrainian].

2. Navchalnyi elektronnyi posibnyk «Istoriia starodavnoho svitu. 6 klas» [Electronic train aid is «History of the ancient world. 6 class»]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/007/?id=3088> [in Ukrainian].

3. Navchalnyi elektronnyi posibnyk «Pryrodoznavstvo. 1–2 klas» [Electronic train aid is natural «History. 1–2 classes»]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7111/?id=3135> [in Ukrainian].

4. Navchalnyi elektronnyi posibnyk. Topohrafichna karta [Electronic train aid. Topographical map]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/topografichna-karta/?id=2942> [in Ukrainian].

5. Ostroukh, V. I. Novi elektronni navchalni posibnyky dlia vyvchennia kursu «Fizychna heohrafiia Ukrainy» [New electronic train aid for the study of course «Physical geography of Ukraine»]. *Sait Derzhavnoho naukovy-vyrobnychoho pidpriemstva «Kartohrafiia» – Web-Site of the State Scientific and Production Enterprise is «Cartography»*. Retrieved from http://www.ukrmap.com.ua/articles/fiz_geo [in Ukrainian].

6. Nakaz vid 17.06.2008 r. № 537 «Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia navchalnii literaturi, zasobam navchannia i navchalnomu obladdnanniu hryfiv ta svidotstv Ministerstva osvity i nauky Ukrainy {Iz zminy, vnesenymy zghidno z Nakazom Ministerstva osvity i nauky № 1006 (z1165–14) vid 09.09.2014}» [Order from 17.06.2008 № 537 «About claim of Order of grantto educational literature, facilities of studies and educationalequipment of vultures and certificates of Department of education and science of Ukraine {With the changes broughtin according to Order of Department of education and science.№ 1006 (z1165–14) from 09.09.2014}»]. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi veb-portal – Verkhovna Rada of Ukraine: is an Official Web-Portal*. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0628–08> [in Ukrainian].

7. Psykholohiia ta pedahohika. Osnovy pedahohiky [Psychology and

pedagogics. Bases of pedagogics]. Retrieved from http://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/89.html [in Ukrainian].

8. Svit. Interaktyvna karta [World. Interactive map]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/7071/?id=3087> [in Ukrainian].

9. Stomylo, I. (2013). Tekhnolohii ta metodolohiia rozrobky elektronnykh posibnykiv [Technologies and methodology of development of electronic manuals]. *Nova pedahohichna dumka – New Pedagogical Idea*, no. 2, pp. 182–185. Retrieved from [Npd_2013_2_47.pdf](#) [in Ukrainian].

10. Ushynskiy, K. D. (1968). O nahliadnom obuchenyy [About visual instruction]. *Yzbrannyye pedahohycheskyye proyzvedeniya – There are Select Pedagogical Works*, pp. 105–108. Moscow: Prosveshchenye [in Russian].

11. Fyzichna heohrafiia Ukrainy. Navchalnyi elektronnyi posibnyk. 8 klas [Physical geography of Ukraine. Electronic train aid. 8 class]. Retrieved from <http://www.ukrmap.com.ua/catalog/navchalna-produktsija/elektronni-navchalni-posibniki/fizichna-geografija-ukrajini-navchalnij-elektronnij-posibnik-8-klas/?id=709> [in Ukrainian].

12. Shlapak, Iu. (2014). Elektronnyi navchalnyi posibnyk yak innovatsiinyi vyd prohramno-pedahohichnykh zasobiv [Electronic train aid as innovative type of programmatic-pedagogical facilities]. *Naukovi pratsi natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 39, pp. 278–288. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2014_39_25 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.06.2018.

Yuliia Shlapak,

Leading Editor,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Electronic Textbook (Manual): the State and Prospects in Ukraine

At his time, the prominent Czech pedagogue J. Komenský considered textbook the most important means of learning and one of the main components of the educational process. In our time, the improvement of the educational process is promoted by information technologies, in particular, electronic textbooks (electronic manuals), its creation and use are actual for the modern school.

Given the lack of uniform standards in Ukraine for the preparation of such electronic learning tools, its software, the process of creating electronic textbooks (electronic manuals) is rather complicated. Today, we can talk about students' insufficient provision with electronic textbooks (electronic manuals) in Ukraine. The author of the article

years earlier, having monitored the availability of electronic textbooks in Ukraine, came to the conclusion that in Ukraine electronic textbooks (electronic manuals) just on a limited number of disciplines are available. In particular, electronic textbooks have been developed and accessible, mainly on natural sciences (biology, chemistry), humanities (foreign languages), social (in particular, atlases on history). But once again, the choice is quite little. To date, somewhat more electronic manuals (electronic textbooks) have been developed, some are approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, and recommended for use in general educational institutions. This allows to suggest that, nevertheless, the Ukrainian educational sphere is moving (alas, at a rather slow pace) to other standards.

The disappointing situation with regard to electronic textbooks (manuals), is due to (as mentioned above), first of all, the lack of a common approach to developing a methodology for conducting lessons, practical courses based on modern electronic learning tools. In addition, in Ukraine the choice of means of education depends not only on the information and pedagogical potential, but on their value and prevalence.

To train modern high-level specialist, the educational process has to be built using new pedagogical and informational technologies, giving the maximum opportunities for independent, creative work (the teacher must be a consultant, supervise the learning process).

Keywords: electronic textbook (manual), network technologies, multimedia, character mode, voice mode, animation.

Дмитро Бслов,

аспірант,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Україна, Київ

КОМІКС ЯК ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена розкриттю поняття «комікс» як продукту інформаційної культури, мальованої історії або розповіді в картинках. Акцентовано увагу на тому, що графічні історії можна розглядати не лише як підвид (доповнення) одного з жанрів літератури, а і як повноцінний інформаційний продукт та окремий вид мистецтва. Проаналізовано різні визначення поняття «комікс» і простежено метаморфози їх видозмінення.

Виявлено, що сьогодні комікси стали предметом наукового вивчення в різних галузях знань. Особливу увагу приділено спробам виявити, що важливіше в коміксі: графічна частина чи текстово-вербальна. Розглянуто, яке місце посідає графічний роман в інформаційному середовищі України та чи має він перспективи вийти на широкий ринок і знайти свого читача.

Ключові слова: медіа-продукт, графічна історія, комікс, візуальна комунікація, медіа, інформаційний продукт, культура, мистецтво, комунікація.

У ХХІ ст. суспільство надає перевагу візуально-образному вираженню думки, яке значно спрощує сприйняття інформації. Комікс – інформаційний продукт, який являє собою зафіксовану на матеріальному носії зв'язну розповідь, історію, відображену в малюнках, які зазвичай супроводжуються короткими текстами. Термін «комікс» походить від англійського comic – комедійний, кумедний, комічний, смішний. Комікс є засобом швидкої й ефективної передачі інформації за рахунок одночасного використання графічних і вербальних компонентів. Його можна розглядати як окремий вид мистецтва і жанр літератури, який з кожним роком дедалі більше зміцнює свої позиції в сучасному суспільстві.

Розвиток коміксу став можливим завдяки вибуху масової культури, що зумовлений новітніми технологіями, які створюють умови для механічного репродукування образів.

Дослідники коміксів погоджуються з тим, що найперше визначення коміксу дав учений, якого прийнято називати «батьком» цього виду

мистецтва, швейцарський художник і письменник Р. Тепфер. У 1837 р., намагаючись пояснити свої роботи, він висловив думку, що комікс має змішану природу та складається із серії малюнків, що виконані у формі ескізу. Кожний малюнок супроводжується однією або двома стрічками тексту. Малюнки без тексту мали б неоднозначне тлумачення, текст без малюнків був би просто незрозумілим. Але разом вони складаються у своєрідний роман, проте настільки своєрідний, що він схожий на роман не більше, ніж на щось інше в цьому роді [22, с. 11].

Ще в середині XIX ст. комікс набуває неабиякої популярності й стає феноменом тогочасного суспільства. Французький комікс зусиллями Р. Тепфера розходить Європою у вигляді журналу. З набуттям популярності комікс починає сприйматися людьми як засіб інформації, вид мистецтва й задоволення духовних потреб [2, с. 132].

Визначення комікса за Р. Тепфером буде актуальним аж до 60-х років XX ст., коли він стане значущим компонентом західної культури й буде об'єктом вивчення різноманітних галузей науки.

Перший науковий конгрес, присвячений коміксу, відбувся у 1965 р. в Італії. Водночас серйозні наукові французькі видання починають публікацію статей, присвячених коміксу. Тоді з'являється його коротке тлумачення – історія, розказана в малюнках. Як зазначає С. Підпригора, хвиля зацікавлення вивченням природи коміксу певним чином може бути пояснена появою в 70-х роках XX ст. графічного роману, автори якого намагаються відмежуватися від коміксу, оскільки запропонований ними жанр вирізняється певною серйозністю у виборі тем, більшим обсягом, виходить у книжковому, а не в журнальному форматі, не передбачає постійного продовження. Цей своєрідний експеримент, фактично, руйнував основу жанру – настанову на комічність, спрощеність і розважальність. Відмінною стає й цільова аудиторія графічного роману – це насамперед дорослі читачі. Графічний роман стає спробою легітимізувати комікс, що традиційно був маркований як дитяче читання, надати йому статус мистецтва [14].

Найбільш промовистим фактором входження коміксу у європейську культуру була поява відповідного терміна у французькому енциклопедичному словнику П. Ларусса *Le Petit Larousse illustré* в 1982 р. Тлумачення стає більш широким: «Послідовність малюнків, що супроводжуються текстом, який описує дію, що переходить з малюнка в малюнок, тим самим забезпечуючи неперервність історії» [22, с. 3].

Розглядаючи поняття коміксу, учені не полишають спроб визначити, який компонент – графічний чи текстово-вербальний – відіграє в ньому

провідну роль. «Літературознавча енциклопедія» (авт.-уклад. Ю. Ковалів) надає перевагу останньому. Адже, як ідеться, комікс – це «серія чорно-білих або кольорових розважальних малюнків, що ілюструє розвиток сюжету, представлений мінімальним, здебільшого діалогічним, текстом» [4, с. 508]. Тож виражений за допомогою нехай мінімального, але все ж таки тексту сюжет, відповідно до цього визначення, є первинним. «Розважальні малюнки» лише ілюструють його. Натомість літературознавча енциклопедія О. Ніколюкіна наголошує на обов'язковій наявності розміщених у суворій послідовності малюнків, порівняно з якими текст стає другорядним [11, с. 384]. Не в останню чергу саме завдяки синкретичному характерові комікс стає предметом різних міждисциплінарних досліджень, що приводить до застосування для його вивчення комплексу специфічних методологій. Як об'єкт вивчення комікс привертає увагу науковців різних галузей знань: соціології, естетики, семіотики, історії. У різних аспектах вивченням коміксів останнім часом займалися такі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як Р. Бреннер (R. Brenner) [23], Н. Кон (N. Cohn) [24], Т. Гронстін (T. Groensteen) [28], П. Гравейт (P. Gravett) [27], М. Мак Вільямс (M. MacWilliams) [31], Т. Пепер і М. Корног (T. Perper, M. Cornog) [33], Р. Петерсен (R. S. Petersen) [34], Є. Козлов [5], К. Полякова [15], О. Сонін [18], Н. Космацька [8], Д. Ольшанський [13] та ін. Водночас актуальним залишається його розгляд як комплексного інформаційного продукту в рамках системи соціальних комунікацій.

Французький учений Ф. Лакасен (F. Lacassin) називає комікс примиренням малюнка та слова в розповіді, де головне семіотичне навантаження приходить на малюнок [29]. Ряд науковців звертає увагу на те, що комікс є поліграфічним інформаційним продуктом. Так, Ж.-Б. Ренар (J.-B. Renard) вважає, що комікс є намальованою й надрукованою розповіддю (35, с. 9–10), а Б. Петерс (B. Peeters), як зазначає О. Сонін, стверджує, що сьогодні можна говорити про комікс, як про три компоненти: послідовність кадрів, співвідношення тексту й малюнка, тираж [18, с. 6].

Як взаємодію різних знакових систем розглядає співвідношення слова й зображення в коміксі Р. Барт. За словами Р. Барта, «словесний текст і зображення перебувають тут у компліментарних відносинах; і текст, і зображення виявляються, у цьому випадку, фрагментами крупнішої синтагми, єдність повідомлення досягається на більшому рівні – на рівні сюжету, історії, дієгезису» [1, с. 307]. При тому що зображення дає буквальне й символічне значення, що базується на основі культурного

коду. Також науковець наголошує, що зображення – це система, що потребує від користувача значно менше зусиль, позбавляючи його необхідності вникати в розлогі «словесні описи».

У. Еко вводить комікси в контекст міфотворчості («Міф про Супермена»). Італійський науковець вважає, що комікси про супергероя є інструментом виховного впливу, поширенням певних моральних якостей і зразків поведінки [21]. Отже, комікс можна розглядати як сукупність мотивуючих знаків, образів і символів, що породжують значення різними способами, створюючи код, який читач має проінтерпретувати [14].

Важливо відмітити, що комікси часто використовуються з рекламними, навчальними й освітніми цілями. Саме тому їм відводиться місце на сторінках багатьох газетних видань.

Незалежність коміксу до групи друкованих засобів інформації підтверджується способом його розповсюдження, спрямованістю до широкої аудиторії. Сьогодні, наприклад, видавництво Toon Books, що спеціалізується на випуску коміксів, розробило вікову лінійку коміксів: для наймолодших читачів віком трьох-чотирьох років; для старших дітей других-третьох класів і вище. Серед відомих дитячих коміксів можна відмітити Pifou, Archie Comics, Sonic the Hedgehog, комікси Діснея та ін. Для молодіжної аудиторії створюються комікси журналів *Mithalhlurant*, *Echodessavanes*, *Fluideglacial*. На дорослу публіку розраховані комікси, виконані в стилі екзистенціальної філософії та естетики андеграунду. У Японії комікс манга досягає чверті від загальної вартості всієї друкарської продукції. Левова частка цих коміксів, що продукується в Японії, стає доступною читачеві у форматі товстих журналів, яких у цій країні видається більше сотні, і книг.

Незважаючи на те що комікс манга розвивався під впливом західних коміксів, сьогодні, завдяки яскраво вираженій специфіці як графічного, так і літературного стилів, серед інших продуктів такого виду вона посідає особливе місце. Сценарій коміксу і відповідна йому структура, розташування кадрів вибудовуються за іншою логікою. Щодо графічного компонента, то в малюнках акцентуються лінії зображень, а не їхня форма. Відмінною й легко впізнаваною рисою коміксу манга є великі очі їхніх персонажів. Насправді, важливий не розмір очей, а увага, яку художник приділяє очам щодо решти обличчя. Автором такого стилю вважається Т. Осаму, який малював своїх персонажів під впливом героїв американських мультфільмів, зокрема Бетті Буп (дівчата з величезними очима) [26]. Успіх Т. Осамі підштовхнув інших авторів до наслідування його стилю.

Ще одна особливість коміксу манга – порядок читання згідно з правилами японської писемності (справа наліво, адже саме так розміщуються стовпці японських ієрогліфів). Початкові спроби видавців за межами Японії дзеркально перевертати сторінки так, як звично західному читачу (зліва направо), зазнали невдачі, адже окремі автори японського коміксу, зокрема А. Торіяма, вимагали від іноземних видавництв публікувати їхні комікси манга в оригінальному вигляді. Тому видавці частіше випускають комікси манга в оригінальному вигляді [25, 32].

Поряд з визначенням коміксу як жанру масової культури дедалі частіше виникає прагнення визнати за коміксом статус дев'ятого мистецтва, яке прийшло на зміну спробам дати йому визначення на основі існуючих форм мистецтва. Ще Ю. Тинянов (на прикладі кіно) доводив безглуздість визначення одного виду мистецтва на основі існуючих. «Називати кіно в порівнянні з іншими видами мистецтв настільки ж безглуздо, як називати ці мистецтва, скажімо, живопис – “нерухоме кіно”, література – “кіно слова”. Особливо це небезпечно стосовно нового мистецтва. Мистецтво не потребує визначення, а потребує вивчення» [19, с. 330]. Треба зазначити, що саме визначення щодо літературного положення коміксу відкрило доступ до його вивчення в літературознавчому аспекті й тим самим сприяло підвищенню культурологічної значущості цього інформаційного продукту. Зв'язок з літературою підтримується через наявність вербального компонента і відкриває простір для загальнофілологічного, зокрема мовного аналізу коміксу. Будучи на сьогодні переважно друкованим інформаційним продуктом, комікс наразі ближче до літератури, ніж до кінематографа й мультиплікації, і передбачає активну співучасть читача, який має бути здатним «охопити» думкою різні кадри коміксу й зуміти комплексно відтворити у своєму сприйнятті все його змістове багатство, сконструйоване за допомогою графічних і текстових елементів. За бажання читач може повернутися до попередніх частин твору, що можливо лише в тому випадку, коли йдеться про друкований текст, на протигагу фільмам або мультиплікації, формат яких дає змогу переглядати кадри лише послідовно, позбавляючи реципієнта синхронного сприйняття двох суміжних мікроепізодів (у коміксі це два послідовні кадри) або цілого епізоду, що складається з десятка мікроепізодів (у коміксі окремий епізод зазвичай структурується в межах сторінки або стрічки, доступних для одночасного сприйняття).

Як бачимо, серед інших екранних мистецтв комікс потребує більшої активності реципієнта, який для адекватного сприйняття вербоіконічного повідомлення повинен зайнятися співтворчістю.

Що стосується графічного компонента, він займає щонайменше рівну вербальному частину в структурі коміксу. У цьому також міститься принципова відмінність коміксу від книжкових ілюстрацій. Примітно, що близькі до коміксу (у технічному плані) іконографічні жанри (наприклад, естамп) протягом тривалого часу сприймалися в суспільстві як художні, як форми мистецтва (тобто такі, що відповідають естетичним канонам традиційних цінностей), тоді як визнання коміксу як культурно значущого феномену поки що не відбулося. Можливо, що включення вербальної складової в комунікативний простір коміксу навіть ускладнило його позиції, оскільки утворився симбіоз із кількох складових, без чітких рамок, що уособлюють література й живопис.

Європейська традиція розповідей шляхом використання послідовних зображень бере початок у XVI ст., коли у Валенсії та Барселоні почали продавати малюнки для народу, найчастіше релігійної тематики. Це були перекази житій святих у серіях невеликих гравюр, які були надруковані на кольорових аркушах.

Утім, більшість дослідників погоджується з тим, що як окремий інформаційний продукт комікс набуває поширення у Європі з XIX ст. У цей час у м. Епіналь (Франція) виникла фабрика з виготовлення історій у малюнках, на якій було виготовлено 600 історій, а в першій третині XIX ст. швейцарець Р. Тепфер опублікував у Женеві серію альбомів про пригоди пана Жабо та пана Крепена.

Складність проблеми проявляється в тому, що епохи появи перших прототипів коміксів дослідники поділяють не на роки, не на століття, а на цілі тисячоліття. Деякі автори схильні бачити перші зразки коміксів у наскельних малюнках або давньоєгипетських писемних пам'ятках. Так, Ф. Лакасен у своєму дослідженні, присвяченому коміксу, пише: «Деякі сторінки єгипетської “Книги мертвих” (3 тис. років до н. е.) – найдавніший приклад образотворчих історій, послідовні сцени яких розташовуються в стрічках одна над іншою, а текст усередині зображення» [29, с. 6]. У добу Середньовіччя культові споруди прикрашалися зображеннями сцен з Євангелія, сукупність яких створювала послідовну розповідь про народження, земний шлях, чудеса, хресну смерть, воскресіння і вознесіння Ісуса Христа.

Порівняння цих і багатьох інших пам'яток старовини із сучасним коміксом є наочним, дає змогу краще зрозуміти природу й особливості коміксу з позицій властивостей людського мислення та сприйняття інформації. Утім, і наскельні фрески, і храмові зображення можуть

розглядатися лише в контексті формування передумов для появи коміксу як інформаційного продукту.

Комікс розвивався паралельно в Старому й Новому світах – одним полюсом його розвитку були Сполучені Штати Америки, іншим – Франція. Англomовний і франкомовний комікси мають схожі історії. Звідси можна визначити основні віхи в історії коміксу, не зв'язуючи їх з історією однієї конкретної держави.

Традиційно виділяється кілька основних етапів, пройдених коміксом у своєму розвитку з кінця минулого століття до наших днів [22, с. 122].

Перший етап: 1814–1929 рр., або комікс гумористичний.

Поява коміксу як специфічного інформаційного продукту припадає на початок XIX ст. Швейцарець Р. Тепфер у 1830–1840 рр. створює та публікує ряд коміксів, першим з яких може вважатися «Історія пана Жабо» (Histoire de M. Jabot), створений у 1831 р. і опублікований у 1833 р. (рис. 1). В Америці історія коміксу розпочинається в 1842 р. з перекладу коміксу Р. Тепфера «Пригоди Обаді Олдбака» (The Adventures of Obadiah Oldbuck), оригінальна версія якого вийшла друком у 1837 р. (рис. 2). Разом з тим у Японії японський майстер кольорової ксилографії К. Хокусай створив першу серію робіт, яку він назвав «манга» ще раніше, у 1814 р. [7, с. 142] (рис. 3).

Рис. 1. «Пан Жабо» Р. Тепфера
Джерело: https://fr.wikipedia.org/wiki/Histoire_de_monsieur_Jabot#/media/File:Monsieur_Jabot.jpg

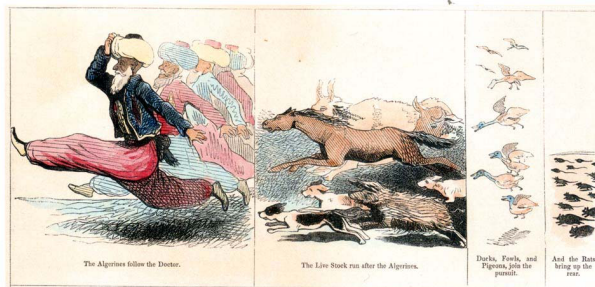

Рис 2. Р. Тепфер «Пригоди Обаді Олдбака» (The Adventures of Obadiah Oldbuck)
Джерело: <https://www.lambiek.net/artists/t/topffer.htm>

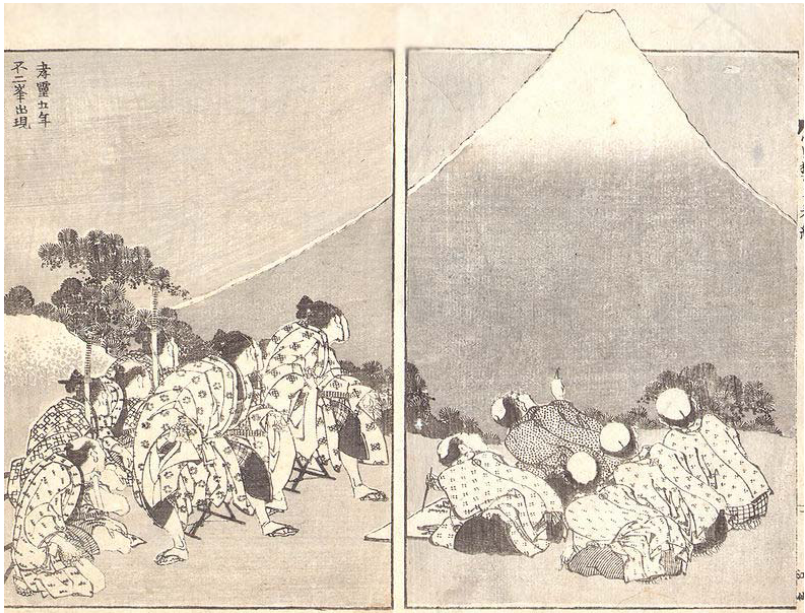

Рис 3. К. Хокусай «Споглядання гори Фудзі». 1814. Манга
Джерело: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21665021>

Рис 4. Жовте дитя в квартирах МакФаддена
(The Yellow Kid in McFadden's Flats (1897)).
Джерело: [https://en.wikipedia.org/wiki/American_comic_book#/media/
File:YellowKidMcFadden2.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/American_comic_book#/media/File:YellowKidMcFadden2.jpg)

Спочатку комікс поширювався на сторінках недільних періодичних видань, а згодом і щоденних.

Зокрема, під кінець XIX ст. газети New York World Д. Пуліцера та New York Journal В. Р. Херста публікують історії Р. Аутколта (Richard Felton Outcault), головним героєм яких був маленький хлопчик у жовтому вбранні. Завдяки цим кольоровим серіям газети В. Р. Херста й Д. Пуліцера стали називати «жовтою пресою».

У Японії в цей час (1901 р.) Р. Китадзава (北澤 楽天) започаткував перший серіальний комікс «Тогосакі й Макубе оглядають Токіо» (Tagosaki to Makube no Toukyou kenbutsu), а «в 1905 р. почав видавати перший японський журнал Токуо rakku, повністю виконаний у кольорі» [27, с. 21].

Перші комікси були комічними й досить прямолінійними. Типовим коміксом вважається малюнок ескізного типу на білому тлі без декорації (на манер карикатури). Дійові особи – карикатурні персонажі. Вони екстравагантні, нереалістичні. Часто весь комікс будується на дотепній грі слів або смішній ситуації, яка розбита на три картинки. Зрідка зустрічається сатира на суспільні традиції та стереотипи. Отже, мета коміксу того періоду – викликати сміх і розважити. Чи не єдиною відмінністю французького коміксу від американського було те, що перший був орієнтований виключно на дитячу аудиторію, водночас останній спочатку був адресований дорослій публіці. Надалі це не могло не позначитися на розвитку техніки і виборі сюжетів.

Другий етап: 1929–1949 рр., або комікс пригодницький.

Це період розквіту індустрії коміксів.

У 1929 р. коміксом «Тентен у країні Рад» (Tintin au pays des Soviets) (див. рис. 5) бельгієць Ж. Ремі (Georges Remi) (він же Ерже – Нерґй) відкриває серію пригодницьких історій про пригоди маленького відважного героя, якому судилося стати кумиром і улюбленцем не тільки в Бельгії та Франції, а й в усьому світі (усього продано близько 200 млн пр. у перекладі 50 мовами) [20].

Двома роками пізніше в Америці Ч. Гоулд (Chester Gould) створює інший відомий персонаж коміксів – детектива Діка Трейсі (Dick Tracy). Комікс побачив світ 4 жовтня 1931 р. на сторінках газети Detroit Sunday Mirror (рис. 6).

Ці події відобразили тенденцію переходу від коміксу розважально-гумористичного до коміксу пригодницько-детективного, розквіт якого настає наприкінці 1930-х років з появою плеяди супергероїв (новий герой Супермен). Супермен – фантастичний супергерой, створений

письменником Д. Сігелом (Jerry Siegel) і художником Д. Шустером (artist Joe Shuster), студентами з Клівленда в 1933 р. Вони продали Супермена компанії Detective Comics, у майбутньому DC Comics, у 1938 р.

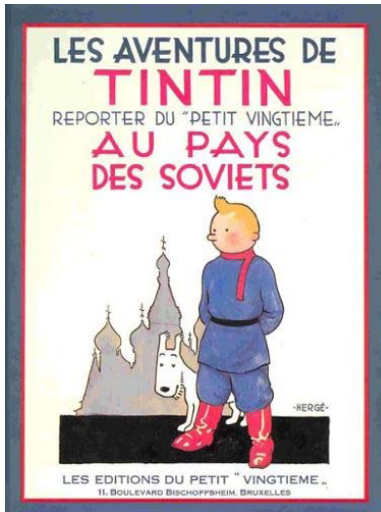

Рис 5. Ж. Ремі «Тентен у країні Рад» (Tintin au pays des Soviets)
Джерело: <https://www.amazon.de/Tintin-Land-Soviets-Adventures-Original/dp/0316003743>

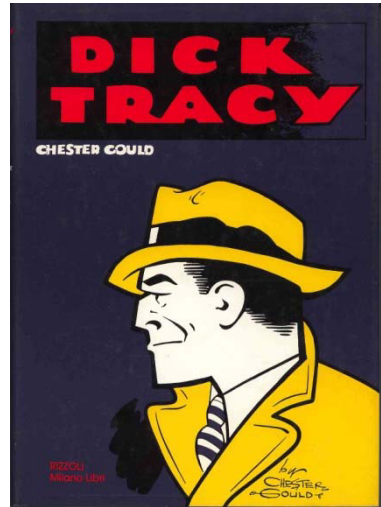

Рис 6. Дік Трейсі (Dick Tracy).
Джерело: <http://www.herbmuseum.ca/content/dick-tracy-1931-now>

Власне, з появи Супермена починається так зване золоте століття коміксів.

У Японії в цей час (1934 р.) Р. Китадзава засновує некомерційну художню школу, що спеціалізувалася на таких напрямках, як манга, карикатура, живопис. «Робота з журналами, підтримка молодих художників допомогли популяризувати манга і сприяли розвитку цього коміксу, а також пізніше й появи “манга-эйга” (“манга-кіно”), що передувало сучасному аніме» [9, с. 119].

Третій період: 1949–1960 рр., або комікс засуджений.

На початку 1950-х років (з появою телебачення) продажі коміксів почали знижуватися. Це період відносного спаду в розвитку комік-

сів. Спочатку у Франції 16 липня 1949 р. виходить закон, покликаний захистити молоде покоління від «згубного впливу» як французьких, так і американських коміксів [30]. Пізніше в Сполучених Штатах Америки доктор Ф. Вертам (Fredric Wertham) розгорнув кампанію з обґрунтування шкідливого впливу коміксів на підлітків. У 1954 р. виходить його книга «Спокушання невинних» (Seduction of the Innocent), у якій стверджувалося, що комікси змушують молодь ставати злочинцями. Критика Ф. Вертама стосовно коміксів вплинула на розгляд питання в сенаті США і формування в підсумку Комісії коміксів (Comics Code Authority), без узгодження з якою жодний комікс не міг вийти у світ.

Обидва ці нововведення обмежували творців коміксів у їхньому творчому пошуку.

Четвертий період: 1960 – наші дні, або комікс подорослішав.

Це період нового підйому, що збігся з початком потужного руху контркультури. У Європі поширюється серйозний комікс для дорослих. У цій новій якості він перестає бути виключно розважальним жанром, починає зачіпати теми, які здавалися назавжди закритими для нього. Звертаючись до зрілих читачів, письменники, художники й сценаристи порушували актуальні суспільні та філософські питання. Найбільш консервативним напрямом залишається комікс для дітей, головною метою якого є масове поширення із залученням максимальної кількості читачів. Він зберігає вірність тематиці, яка склалася багато десятиліть тому.

На сьогодні найяскравішим зразком нового жанру в царині коміксів залишається двотомний роман А. Шпігельмана (Art Spiegelman) «Маус: історія того, хто вижив» (Maus: A Survivor's Tale), у якому йдеться про Голокост (рис. 7). Твір А. Шпігельмана вивів графічний роман за межі коміксу та став потужною заявкою на його ствердження в статусі «серйозної», дорослої літератури. Роман «Маус: історія того, хто вижив» є одним з видатних творів графічної літератури, свідченням чого стало удостоєння твору Пулітцерівською премією (1992 р.).

Першим коміксом у незалежній Україні вважається «Дагопак» М. Прасолова. Це повнокольоровий тритомний мальований графічний роман-блокбастер. Його сюжет – на стику історії й фентезі. Сюжетну лінію створюють побудовані на легендах і міфах української історії пригоди козаків-характерників, надзвичайні здібності яких пояснюються їх належністю до лицарського ордену магів та майстрів бойових мистецтв Запорізької Січі. Графічний стиль графічного роману-блокбастеру «Дагопак» є поєднанням стилів популярних західних і японських коміксів.

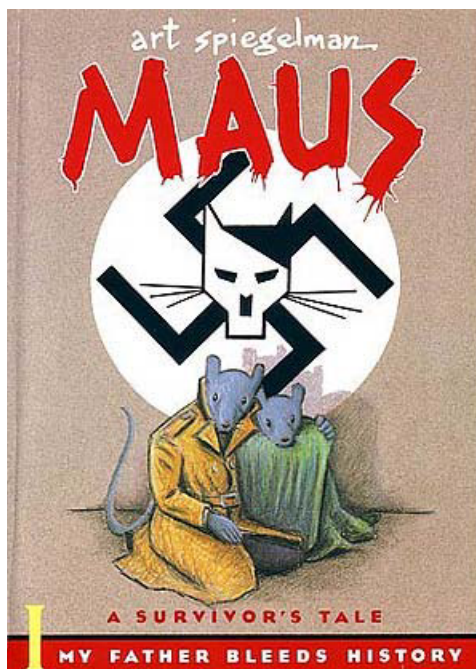

Рис 7. Обкладинка т. 1 роману А. Шпігельмана
«Маус: історія того, хто вижив»

Джерело: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%83%D1%81_\(%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D1%81\)#/media/File:Maus.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%83%D1%81_(%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D1%81)#/media/File:Maus.jpg)

Інший відомий український комікс «Війна богів» А. Данковича розповідає про міжнародну археологічну експедицію в Республіку Чад (Центральна Африка). Ще один твір А. Данковича «Саркофаг» є збіркою науково-фантастичних коміксів. Збірка містить три новели, різні за тематикою та сюжетом. Перша новела «Сон» (подорож у химерні світи); друга – «Світ 912» (міжзор'яні польоти); третя – «Саркофаг» (гора, з якої ніхто не повертається). Реалізація коміксу відбулася завдяки тому, що було зібрано 75 тис. грн на видання 1 тис. пр. Специфічною рисою коміксів А. Данковича є оригінальна й невласлива для більшості коміксів ручна техніка малювання кольоровими олівцями. Також на вітчизняному книжковому ринку користуються увагою адаптації до формату графічної

літератури класичних творів. Видавництво «Грані-Т» започаткувало серію «Класні комікси» [3] з метою зацікавлення школярів літературними творами, передбаченими шкільною програмою. Для адаптації наразі було відібрано шість творів класичної української літератури: «Ніч проти Різдва» М. Гоголя, «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка, «Москаль-чарівник» І. Котляревського, «Мина Мазайло» М. Куліша, «Кайдашева сім'я» І. Нечуй-Левицького, «Захар Беркут» І. Франка. До коміксів, які адаптують до специфіки сприйняття інформації широким загалом молоді й підлітків твори класичної української літератури й української історії, можна віднести двохтомну адаптацію історичної повісті І. Франка «Герой поневолі» та «Історію незалежності України» (комікс, який висвітлює українську історію з найдавніших часів до ХХ ст.).

Показово, що до жанру графічного роману адаптується сьогодні не лише українська класична література, а й твори сучасних авторів. У цьому контексті варто згадати спільний українсько-польський проект у межах програми культурних обмінів «TANDEM: Україна – Європейський Союз – Молдова» за підтримки Європейського культурного фонду (Нідерланди) та організації MitOst (Німеччина), що був реалізований організаціями з Польщі й України: літературне угруповання «СТАН» (Луганськ), товариство To.pole (Краків), товариство Rita Baum (Вроцлав), ГО «Форум видавців» (Львів). У рамках проекту у форматі графічного роману було видано роман С. Жадана «Ворошиловград» (2012). Авторами адаптації виступили польські художники А. Вабик (Artur Wabik) і М. Сурма (Marcin Surma) [10].

Разом з тим, незважаючи на появу в Україні в новітній час власних коміксів, говорити про формування відповідної комікс-культури в українському суспільстві ще зарано, а без цього виготовлення коміксів як особливих інформаційних продуктів залишатиметься проявом поодиноких ініціатив.

На сьогодні лише деякі українські видавництва займаються виготовленням і перекладом коміксів. Так, з 2015 р. видавництво «Ірбіс Комікси» видає перекладену українською мовою всесвітньо відому серію дитячих коміксів з мишею Д. Стілтоном, яка допомагає більше дізнатися про відомі події та особистості в історії людства («Таємниці сфінкса», «Шахраї в Колізеї», «Слідами Марко Поло», «Відкриття Америки»).

Згодом видавництво «Махаон Україна» в перекладі українською мовою починає видавати комікси DC; права на переклад українською мовою коміксів «Вертіго» отримує видавництво «Рідна мова».

Популяризації коміксів в Україні сприятиме організація та проведення комікс-фестивалів і ко스플레이-фестивалів [таких як львівський фестиваль ко스플레이 ANICON (з 2009 р.) та київський фестиваль гікової культури Kuiv Comic Con (з 2015 р.)], а також поява відповідних періодичних видань. У зв'язку з останнім примітною є ініціатива М. Курінного започаткувати орієнтований на дитячу аудиторію від 7 до 12 років журнал коміксів Juno. Пілотний проект було презентовано у 2017 р. на Київському фестивалі коміксів. Обсяг першого примірника – 80 с., його вартість – 99 грн. Особливість журналу коміксів Juno полягає в його незалежності. Автор стартапу закликає всіх бажаючих долучитися до підготовки і видання такого інформаційного продукту, а перший номер журналу – результат колективної співпраці 26 кращих українських художників. За відгуками перших читачів, вони в захваті й чекають на другий номер.

Перспективною також видається ідея популяризації українських коміксів шляхом їх вдалої екранізації. Першою в історії українського кінематографу спробою екранізації коміксу став детективний фільм І. Сауткіна «Максим Оса» за мотивами однойменного коміксу І. Боронька (2015 р.). Презентація проекту відбулася 7 червня 2015 р. у рамках першого в Україні фестивалю популярної культури «Київ комікон». Бюджет проекту становив 63 млн грн, серед яких частка державного фінансування лише 19 млн.

Як бачимо, сьогодні в Україні коміксова культура переживає процес свого становлення й наразі охоплює невеликий сегмент авторів і видавців, водночас реакція споживачів цього інформаційного продукту свідчить на користь його перспективності та можливостей подальшого розвитку.

Висновки. Комікс – особливе соціокультурне явище, пов'язане з особливостями сучасних інформаційних процесів. Його статус закріплено сьогодні в тлумачних словниках, його значущість підкреслюється як зверненням до нього окремих представників різних галузей науки, так і створенням міждисциплінарних дослідницьких груп, що ставлять перед собою завдання його комплексного вивчення. Зв'язок історії виникнення коміксу, його розвитку та оформлення у своєрідне явище культури з новітньою історією людства, а також роль, яку він відіграє в житті сучасного суспільства, дають змогу розглядати комікс як феномен інформаційної культури, що посідає помітне місце в сучасних культурних проявах.

Список використаних джерел

1. *Барт Р.* Риторика образа [Електронний ресурс] / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – Москва, 1994. – С. 297–318. – Режим доступа: http://www.philology.ru/literature1/barthes-94_a.htm. – Загл. с экрана.
2. *Белова Т. М.* Комиксы как средство выражения этнокультурных стереотипов / Т. М. Белова // Вестн. Кемеров. гос. ун-та. – 2015. – № 3 (2). – С. 132–136.
3. Класні комікси [Електронний ресурс] // Грані-Т : сайт. – Режим доступу: <http://www.grani-t.com.ua/books?seria=218>. – Назва з екрана.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т. 1. – 608 с.
5. *Козлов Е. В.* Коммуникативность комикса (в текстуальном и семиотическом аспектах) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Козлов. – Волгоград, 1999. – 18 с.
6. *Космацька Н. В.* Мова сучасного коміксу як явища масової культури [Електронний ресурс] / Н. В. Космацька // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 4. – С. 15–20. – С. 15–20. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_4_5. – Назва з екрана.
7. *Космацька Н.* Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу [Електронний ресурс] / Н. Космацька // Вісн. Львів. ун-ту. Серія іноземні мови. – 2012. – Вип. 19. – С. 141–147. – Режим доступу: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_19/articles/19_kosmatska.pdf. – Назва з екрана.
8. *Космацька Н. В.* Структурно-функціональні особливості мови французьких коміксів (на матеріалі серії «Asterix») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Космацька Наталя Валеріївна. – Київ, 2012. – 19 с.
9. *Леонов В. Ю.* Основные аспекты формообразования манга, ее виды, художественно-технологические этапы создания и специфические особенности производства [Електронний ресурс] / В. Ю. Леонов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2012. – № 11 (25), ч II. – С. 119–122. – Режим доступа: www.gramota.net/materials/3/2012/11-2/28.html. – Загл. с экрана.
10. *Москвичова А.* Три історії про український комікс [Електронний ресурс] / А. Москвичова // Читомо. – 2013. – 26.06. – Режим доступу: <http://archive.chytomo.com/news/tri-istoriii-pro-ukrainiskij-komiks>. – Назва з екрана.

11. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Николюкин А. Н. (главред.). – Москва : Интелвак, 2001. – 1600 с.
12. *Олійник Є. В* Україні створили комікс-блокбастер про козаків [Електронний ресурс] / Є. Олійник // Радіо «Свобода». – 2012. – 20.08. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24682040.html>. – Назва з екрана.
13. *Ольшанський Д. В.* Дидактичні умови використання коміксів у навчанні іноземних мов молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 / Д. В. Ольшанський ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2002. – 20 с.
14. *Підопригора С.* Українська графічна проза на шляху до популярності [Електронний ресурс] / С. Підопригора // Ideo-grafika. – 2016. – 11.02. – Режим доступу: <https://www.ideo-grafika.com/ukrainian-grafik-novels>. – Назва з екрана.
15. *Полякова К. В.* Становление семиотической системы американского комикса и японского манга : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / К. В. Полякова ; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена ; науч. рук. И. Б. Руберт. – Санкт-Петербург, 2004. – 19 с.
16. *Пухарев П.* Борис Філоненко: Робити комікси з національними героями зараз на часі [Електронний ресурс] / П. Пухарев // Читомо. – 2014. – 11.03. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robiti-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi>. – Назва з екрана.
17. *Саманчук С.* Андрій Данкович: «Індустрія коміксів в Україні тільки зароджується» [Електронний ресурс] / С. Саманчук // Вежа : сайт щоденних інтерв'ю. – 2016. – 29.09. – Режим доступу: <http://www.vezha.org/andrij-dankovych-industriya-komiksiv-v-ukrayini-tilky-zarodzhuyetsya>. – Назва з екрана.
18. *Сонин А. Г.* Комикс: психолингвистический анализ : монография / А. Г. Сонин ; М-во общ. и проф. образования Рос. Федерации, Алт. гос. ун-т. – Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 1999. – 110 с.
19. *Тынянов Ю. Н.* Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – Москва : Наука. – 1977. – 576 с.
20. *Хисямова А.* Бельгийские комиксы о Тантане обзавелись своим музеем [Электронный ресурс] / А. Хисямова // РИА «Новости». – 2009. – 2.06. – Режим доступа: http://www.webcitation.org/65_gcM3_iNt. – Загл. с экрана.
21. *Эко У.* Миф о супермене. Роль читателя. Исследования по семио-

тике текста [Электронный ресурс] / У. Эко. – Москва, 2005. – Режим доступа: <http://culturca.narod.ru/eco1.htm>. – Загл. с экрана.

22. *Baron-Carvais A.* La Bande dessinée [Electronic resource] / A. Baron-Carvais. – 2007. – 128 p. – Mode of access: <https://www.cairn.info/la-bande-dessinee-9782130561071.htm>. – Title from the screen.

23. *Brenner R. E.* Understanding Manga and Anime / R. E. Brenner. – 2007. – 356 p.

24. *Cohn N.* The Visual Language of Comics: Introduction to the Structure and Cognition of Sequential Images / N. Cohn. – London: Bloomsbury. – 2013. – 256 p.

25. *Fletcher D.* TOKYOPOP Unfopped. An Interview with Jake Forbes [Electronic resource] / D. Fletcher // Sequential Tart. – Mode of access: <http://www.sequentialtart.com/archive/feb02/forbes.shtml>. – Title from the screen.

26. *Glazer S.* Manga for Girls [Electronic resource] / S. Glazer // The New York Times. – 2005. – 18.09. – Mode of access: <https://www.nytimes.com/2005/09/18/books/review/manga-for-girls.html>. – Title from the screen.

27. *Gravett P.* Manga: 60 Years of Japanese Comics / P. Gravett. – London : Laurence King Publishing, 2004. – 174 p.

28. *Groensteen T.* The System of Comics / T. Groensteen // University Press of Mississippi. – 2007 [1999]. – 188 p.

29. *Lacassin F.* Pour im neuvieme art: la BD / F. Lacassin. – Paris : Editions Slatkine, 1982. – 508 p.

30. Loi n° 49-956 du 16 juillet 1949 sur les publications destinées à la jeunesse [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000878175&idArticle&dateTexte=20101226>. – Title from the screen.

31. *MacWilliams M. W.* Japanese Visual Culture: Explorations in the World of Manga and Anime / M. W. MacWilliams, 2008. – 352 p.

32. Manga Right to Left – Will It Fly? [Electronic resource] // ICv2. – 2002. – 8.03. – Mode of access: <https://icv2.com/articles/comics/view/1189/manga-right-left-will-it-fly>. – Title from the screen.

33. *Perper T.* Mangatopia: Essays on Manga and Anime in the Modern World / T. Perper, M. Cornog. – ABC – CLIO, 2011. – 254 p.

34. *Petersen R. S.* Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives / R. S. Petersen. – ABC – CLIO, 2011. – 274 p.

35. *Renard J.-B.* La Bande dessinée / J.-B. Renard. – Paris : Seghers, 1978. – 267 p.

References

1. Bart, R. (1994). Ritorika obraza [Rhetoric of the image]. *Izbrannye raboty: Semiotika. Poetika – Selected Works: Semiotics. Poetics*. pp. 297–318. Moscow [in Russian].
2. Belova, T. M. (2015). Komiksy kak sredstvo vyrazheniia etnokulturnykh stereotipov. [Comics as a means of expression of ethnocultural stereotypes]. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Kemerovo State University*, no. 3 (2), pp. 132–136 [in Russian].
3. Klasni komiksy [Class Comics]. *Hrani-T: sait – Grani-T: website*. Retrieved from <http://www.grani-t.com.ua/books?seria=218> [in Ukrainian].
4. Kovaliv, Yu. I. (2007). Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2-kh t. [Literary Encyclopedia: in 2 volumes], Vol. 1. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
5. Kozlov, E. V. (1999). Kommunikativnost komiksa (v tekstualnom i semioticheskom aspektakh) [Communicative of the comics (in the textual and semiotic aspects)]. *Exetended abstract of candidate thesis*. Volgograd [in Russian].
6. Kosmatska, N. V. (2012). Mova suchasnoho komiksu yak yavyshcha masovoi kultury [The language of a modern comic as a phenomenon of mass culture]. *Mova i kultura – Language and Culture*, issue 15, Vol. 4, pp. 15–20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_4_5 [in Ukrainian].
7. Kosmatska, N. (2012). Narys z istorii vynyknennia i stanovlennia zhanru komiksu. [Essay on the history of the emergence and formation of the genre of comic book]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii inozemni movy – Visnyk of Lviv University. A Series of Foreign Languages*, issue 19, pp. 141–147. Retrieved from http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_19/articles/19_kosmatska.pdf [in Ukrainian].
8. Kosmatska, N. V. (2012). Strukturno-funksionalni osoblyvosti movy frantsuzkykh komiksiv (na materialy serii «Asterix») [Structural and functional features of the language of French comic books (on the material of the series «Asterix»)]. *Exetended abstract of candidate thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Leonov, V. Iu. (2012). Osnovnye aspekty formoobrazovaniia manga, ee vidy, khudozhestvenno-tekhnologicheskie etapy sozdaniia i spetsificheskie osobennosti proizvodstva [The main aspects of the formation of the manga, its types, artistic and technological stages of creation and specific features of production]. *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i iuridicheskie nauki, kulturologiia i iskusstvedenie. Voprosy teorii i praktiki – Historical, Philosphical, Political and Legal Sciences, Cultural Studies and Art History*.

Questions of Theory and Practice, no. 11, part 2, pp. 119–122. Retrieved from www.gramota.net/materials/3/2012/11-2/28.html [in Russian].

10. Moskvychova, A. (2013). Try istorii pro ukrainskyi komiks [Three stories about the Ukrainian comic]. *Chytomo*. (26 June). Retrieved from <http://archive.chytomo.com/news/tri-istoriii-pro-ukrainskij-komiks> [in Ukrainian].

11. Nikoliukin, A. N. (Ed.). (2001). Literaturnaia entsiklopediia terminov i poniatii [Literary Encyclopedia of Terms and Concepts]. Moscow: Intelvak [in Russian].

12. Oliinyk, Ye. (2012). V Ukraini stvoryly komiks-blokbaster pro kozakiv [In Ukraine, created a comic strip-blocker about the Cossacks]. *Radio «Svoboda» – Radio «Svoboda»*. (20 August). Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/24682040.html> [in Ukrainian].

13. Olshanskyi, D. V. (2002). Dydaktychni umovy vykorystannia komiksiv u navchanni inozemnykh mov molodshykh shkolariv [Didactic conditions for the use of comic books in the teaching of foreign languages for junior pupils]. Instytut pedahohiky APN Ukrainy. *Exetended abstract of candidate thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

14. Pidopryhora, S. (2016). Ukrainska hrafichna proza na shliakhu do populiarnosti [Ukrainian graphic prose on the way to popularity]. *ideo-grafika*. (11 February). Retrieved from <https://www.ideo-grafika.com/ukrainian-grafik-novels> [in Ukrainian].

15. Poliakova, K. V. (2004). Stanovlenie semioticheskoi sistemy amerikan-skogo komiksa i iaponskogo manga [The formation of the semiotic system of the American comic book and the Japanese manga]. *Exetended abstract of candidate thesis*. Saint Petersburg [in Russian].

16. Pukhariev, P. (2014). Borys Filonenko: Robyty komiksy z natsionalnymy heroiami zaraz na chasi [Boris Filonenko: Making comics with national heroes is on time]. *Chytomo*. (11 March). Retrieved from <http://www.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robiti-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi> [in Ukrainian].

17. Samanchuk, S. Andrii Dankovych: «Industriia komiksiv v Ukraini tilky zarodzhuietsia» [Andriy Dankovych: «Comics industry in Ukraine is only emerging»]. *Vezha: sait shchodennykh interv'iu – Tower: Website for Daily Interviews*. (29 September). Retrieved from <http://www.vezha.org/andrij-dankovych-industriya-komiksiv-v-ukrayini-tilky-zarodzhuyetsya> [in Ukrainian].

18. Sonin, A. G. (1999). Komiks: psikholingvisticheskii analiz [Comics: Psycholinguistic Analysis]. Barnaul: Izdatelstvo Altaiskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].

19. Tynianov, Iu. N. (1977). *Poetika. Istoriia literatury. Kino* [Poetics. History of literature. Cinema]. Moscow: Nauka [in Russian].
20. Khisiamova, A. (2009). *Belgiiskie komiksy o Tantanе obzavelis svoim muzeem* [Belgian comics about Tintan got their own museum]. *RIA «Novosti» – Russian news agency «News»*. (2 June). Retrieved from <http://www.webcitation.org/65gcM3iNt> [in Russian].
21. Eko, U. (2005). *Mif o supermene. Rol chitatelia. Issledovaniia po semiotike teksta* [The myth of superman. The role of the reader. Research on the semiotics of the text]. Retrieved from <http://culturca.narod.ru/eco1.htm> [in Russian].
22. Baron-Carvais, A. (2007). *La Bande dessinée*. Retrieved from <https://www.cairn.info/la-bande-dessinee-9782130561071.htm> [in French].
23. Brenner, R. E. (2007). *Understanding Manga and Anime* [in English].
24. Cohn, N. (2013). *The Visual Language of Comics: Introduction to the Structure and Cognition of Sequential Images*. London: Bloomsbury [in English].
25. Fletcher, D. *TOKYOPOP Unflopped. An Interview with Jake Forbes. Sequential Tart*. Retrieved from <http://www.sequentialtart.com/archive/feb02/forbes.shtml> [in English].
26. Glazer, S. *Manga for Girls*. (2005). *The New York Times*. (18.09). Retrieved from <https://www.nytimes.com/2005/09/18/books/review/manga-for-girls.html> [in English].
27. Gravett, P. (2004). *Manga: 60 Years of Japanese Comics*. London: Laurence King Publishing [in English].
28. Groensteen, T. (2007 [1999]). *The System of Comics*. *University Press of Mississippi* [in English].
29. Lacassin, F. (1982). *Pour im neuvieme art: la BD*. Paris: Editions Slatkine [in French].
30. *Loi n° 49-956 du 16 juillet 1949 sur les publications destinées à la jeunesse* Retrieved from <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000878175&idArticle&dateTexte=20101226> [in French].
31. MacWilliams, M. W. (2008). *Japanese Visual Culture: Explorations in the World of Manga and Anime* [in English].
32. *Manga Right to Left – Will It Fly?* *ICv2*. (8.03.2002). Retrieved from <https://icv2.com/articles/comics/view/1189/manga-right-left-will-it-fly> [in English].
33. Perper, T., Cornog, M. (2011). *Mangatopia: Essays on Manga and Anime in the Modern World*. ABC-CLIO [in English].

34. Petersen, R. S. (2011). Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives. ABC-CLIO [in English].

35. Renard, J.-B. (1978). La Bande dessinée. Paris: Seghers [in French].

Стаття надійшла до редакції 06.06.2018.

Dmytro Belov,

Ph.D. Student,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Ukraine, Kyiv

Comics Book as a Product of Informational Culture

The paper deals with the concept of comics as a product of informational culture, a drawn story or story in pictures. The emphasis is on the fact that graphic stories could be considered not only as a subspecies (additions) of any of literature genres, but as a complete information product or even a kind of art. It is stated that today comic books have become the subject of study in various fields of knowledge. Comics place as a graphic novel in the information environment of Ukraine is considered.

Keywords: media product, graphic history, comic book, visual communication, media, informational product, social culture, art, communication.

Розділ II

**БІБЛІОТЕКА В СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ**

Валентина Пальчук,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

РОЛЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ РЕФОРМИ З ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

У статті висвітлено роль бібліотек як універсальних соціально-комунікаційних, соціокультурних центрів в умовах кардинальних реформ, зокрема таких як децентралізація влади. Узагальнено досвід сучасних бібліотек, які реалізують інформаційно-аналітичні проекти щодо дослідження інформаційних потоків, наповнення соціальних комунікацій інформацією з питань реформи з децентралізації влади в Україні; впроваджують нові підходи до розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, пов'язаної із створенням і функціонуванням у бібліотеках інформаційно-комунікаційних майданчиків громад тощо.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, реформа з децентралізації влади в Україні, інформаційно-аналітичні, соціально-комунікаційні проекти, соціокультурні осередки, інформаційно-комунікаційні майданчики громад.

У процесі реформи з децентралізації влади в Україні, розвитку місцевого самоврядування, реформування системи адміністративно-територіального устрою (утворення об'єднаних територіальних громад) та проведення галузевих реформ бібліотеки активізують свою інформаційно-комунікаційну діяльність. Усвідомлюючи свою роль як сучасних культурно-освітніх, інформаційних центрів, бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціокомунікативного середовища, зокрема впроваджують оптимальні механізми підтримки стійких інформаційних обмінів в українському суспільстві на загальнодержавному й регіональному рівнях у період реформ.

Через удосконалення дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів з питань децентралізації влади, наповнення багатоаспектною інформацією каналів її циркуляції бібліотеки сприяють обізнаності громадян щодо перебігу актуальних суспільно-політичних процесів, їх залученню до вирішення важливих суспільних завдань. Бібліотечні

інституції активно долучаються до корпоративних проєктів чи самостійно впроваджують у свою практику інноваційні підходи щодо введення в суспільний обіг достовірної, об'єктивної, неупередженої інформації про сучасний стан проведення реформи з децентралізації влади, її етапи, створення об'єднаних територіальних громад, їхню територіальну структуру, фінансовий, інвестиційний, демографічний, інший ресурсний потенціал.

Формування функціонального соціокомунікативного середовища для підтримки реформи децентралізації влади в Україні залежить насамперед від розвинутої інформаційної інфраструктури, що забезпечує розвиток соціальних комунікацій в українському суспільстві. Наявність у національному інформаційному просторі інформації про реформу з децентралізації влади в Україні, розвиток місцевого самоврядування, реформування системи адміністративно-територіального устрою, результати проведення галузевих реформ забезпечується підтримкою технологічних процесів інфотворення, кумуляцією інформаційних ресурсів, їхньою структуризацією, систематизацією, аналітичною обробкою інформації, введенням її в суспільний обіг для активного використання в суспільній діяльності.

Наукове осмислення сучасних комунікаційних процесів в умовах розвитку демократичних відносин, оптимальних механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, у тому числі через розвиток дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів, забезпечення умов щодо наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітична обробка, вивчення кількісних і якісних характеристик стали результатами досліджень таких науковців, як В. Бондаренко, В. Горовий, Т. Гранчак, О. Ворошилов, Т. Кулаковська, Д. Ланде, О. Литвин, А. Матвійчук, О. Онищенко, В. Попик, Ю. Половинчак, О. Симоненко, Л. Чуприна та ін.¹

---

1 Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : монографія / наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 278 с.; Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 184 с.; Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 254 с.; Ландэ Д. Феномены современных информационных потоков. URL: http://www.sib.com.ua/arhiv_2001/lande_1_2001/lande_1_2001.htm; Чуприна Л. Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / наук.

Утім, роль бібліотек як універсальних соціально-комунікаційних центрів в умовах кардинальних реформ, таких як децентралізація влади, обумовлює активізацію ряду наукових досліджень. З цими питаннями тісно пов'язана наукова проблематика визначення ролі й місця бібліотек як соціально-комунікаційних, соціокультурних центрів, інформаційних посередників між владними структурами та громадськістю в умовах децентралізації влади.

У зв'язку з цим метою цієї статті є узагальнення досвіду бібліотек, які реалізують інформаційно-аналітичні проекти щодо дослідження інформаційних потоків, наповнення соціальних комунікацій інформацією з питань реформи з децентралізації влади в Україні; впроваджують нові підходи до розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, пов'язаної із створенням інформаційно-комунікаційних майданчиків громад, функціонуванням у бібліотеках соціокультурних осередків формування їхнього інформаційно-культурного потенціалу.

Бібліотеки сьогодні володіють потужним потенціалом і досвідом у розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності, формуванні соціокомунікативного середовища в період кардинальних реформ для інформаційних обмінів, налагодження комунікацій між суб'єктами з питань реформи й громадськістю. У Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», схваленої КМУ 23 березня 2016 р., бібліотеки розглянуто як потужний потенціал для консолідації суспільства, інтеграції України у європейське співтовариство, для підвищення якості життя, забезпечення рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання.

Такий суспільно значущий потенціал усіх провідних бібліотечних установ країни в період проведення реформи з децентралізації влади мав би стати твердою основою:

- для налагодження соціально-комунікаційних зв'язків між суб'єктами реалізації реформи з децентралізації та громадянським суспільством, експертним середовищем, іншою частиною територіальних громад, які ще не визначилися щодо своєї участі в реформі;

- для наповнення соціальних комунікацій достовірною інформацією щодо результатів реформи з децентралізації влади в Україні, розвитку місцевого самоврядування;

- для введення в суспільний обіг оперативної інформації про законодавчі ініціативи, спрямовані на регулювання суспільних відносин у нових умовах територіальної організації влади, розподілу владних повноважень, ресурсів, галузевих реформ;

- для поширення інформації про функціонування новостворених об'єднаних територіальних громад;

- для створення консолідованих масивів інформаційних ресурсів, що висвітлюють різні аспекти європейського досвіду реформи з децентралізації влади.

Однак недостатнє фінансування, відсутність необхідної матеріально-технічної бази, програмно-технічного забезпечення, а також неусвідомлення профільними владними структурами ролі бібліотек для суспільного розвитку позбавляють ці інформаційні установи можливості використовувати повною мірою свій інформаційно-технологічний, науково-методичний, ресурсний потенціал у процесі реалізації реформи з децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування, позбавляють можливості сприяти соціалізації знань, формуванню уявлення в громадськості про державну політику в адміністративно-територіальному реформуванні.

Така ситуація є віддзеркаленням ряду серйозних проблем, що істотно гальмують процеси трансформації та подальшого розвитку бібліотек України. Такі проблеми зафіксовано і в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»:

- недооцінка ролі бібліотек у суспільних перетвореннях і забезпеченні прав та свобод людини, що призводить до неефективної реалізації їхнього потенціалу як соціальних інституцій;

- невідповідність нормативно-правової бази та стандартів сучасним вимогам розвитку бібліотечної справи в цілому й діяльності окремих бібліотек, що, зокрема, унеможлиблює інтеграцію українських бібліотек у глобальне інформаційне середовище;

- відсутність стабільної системи фінансування бібліотек у обсягах, достатніх для ефективної діяльності й розвитку;

- невідповідність існуючої бібліотечної мережі сучасним потребам суспільства, територіальних громад, окремих громадян;

- невідповідність кадрового забезпечення бібліотек: старіння кадрів, недостатня кількість кваліфікованого персоналу для реалізації сучасних напрямів діяльності бібліотек;

- відставання професійної базової освіти бібліотечних працівників від

сучасних вимог суспільства, загального рівня розвитку інформаційних технологій і потреб бібліотек;

- недостатня ефективність наукового супроводу бібліотечно-інформаційної діяльності, відсутність механізму широкого впровадження результатів наукових досліджень у практику, обмежена участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах та обмінах;

- незадовільний стан матеріально-технічної бази бібліотек: більшість приміщень, обладнання й техніки не відповідає сучасним вимогам обслуговування користувачів і збереження бібліотечних фондів, зокрема цінних та рідкісних видань;

- невідповідність формування бібліотечних фондів і організації доступу до них сучасним потребам користувачів та вимогам суспільства, зокрема відсутність повноцінного комплектування новими періодичними й неперіодичними виданнями, електронними ресурсами;

- недостатні темпи і відсталість впровадження інформаційних технологій у бібліотеках, що ускладнює або унеможливує виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні;

- відсутність національних проектів і дослідницьких програм, що підтримуються державою, спрямованих на розвиток єдиного інформаційного простору в Україні та інтеграцію в глобальний інформаційний простір;

- недостатня внутрішня та зовнішня комунікація, неефективна координація дій і співпраця між бібліотеками різних установ, між установами, у чиєму підпорядкуванні перебувають бібліотеки, між бібліотеками та іншими культурними й науковими закладами (музеї, архіви тощо) [6].

Однією із сучасних особливостей інформаційної сфери є зростання кількості суб'єктів, що активізують свою інформаційну діяльність для встановлення комунікаційних зв'язків. Інформація, що вводиться й циркулює в соціальних комунікаціях, відображає різні процеси суспільно-політичного, культурно-освітнього, наукового, соціально-економічного державного життя. Як слушно наголошують дослідники, активізація свідомої участі більшої кількості членів суспільства в суспільно корисній праці, пізнавальних, творчих процесах, у соціальному самоусвідомленні і вдосконаленні суспільної структури прямо корелюється з життєздатністю людської спільності. І така активізація завжди розпочинається з освоєння необхідного матеріалу в інформаційній сфері суспільного життя [3, с. 10–11].

З огляду на основні завдання комунікаційної політики об'єднаних територіальних громад – покращення діалогу між органами місцевого

самоврядування, мешканцями громад, громадянським суспільством, висвітлення результатів функціонування громад, залучення мешканців до процесу прийняття рішень – експерти з реформи децентралізації з регіональних центрів розвитку місцевого самоврядування (далі – ЦРМС) неодноразово наголошували, що на сьогодні висвітлення роботи об'єднаних територіальних громад як у ЗМІ, так і для мешканців громад є одним з першочергових завдань місцевої влади.

Зокрема, директор Одеського ЦРМС Ю. Молодожен аргументовано підкреслила, що функціонування об'єднаних територіальних громад, з одного боку, перебуває під прискіпливим поглядом критиків і скептиків, а з іншого – без довіри й постійної продуктивної комунікації з громадянами побудувати щось нове, реалізувати реформу практично неможливо [4].

Об'єднані територіальні громади різних регіонів України наразі мають власні веб-сайти, видають або планують найближчим часом видавати свої інформаційні вісники і бюлетені, засновують власні ЗМІ, FM-радіо для інформування населення про досягнення громад. На районному й обласному рівнях для налагодження комунікації в поширенні інформації про реформу з децентралізації в конкретному регіоні районні та обласні державні адміністрації, районні й обласні ради використовують здебільшого власні веб-сайти та комунальні ЗМІ.

Для налагодження комунікації на регіональному рівні, поширення інформації про особливості проведення реформи з децентралізації в конкретному регіоні, покращення діалогу між органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством і ЗМІ, висвітлення процесу об'єднання територіальних громад, різних напрямів їх функціонування регіональні ЦРМС використовують власні веб-сторінки, реалізують інформаційну діяльність у соціальних медіа. Зокрема, усі регіональні ЦРМС мають свої сторінки в соціальній мережі Facebook.

На загальнодержавному рівні вищі органи державної влади, Верховна Рада України, Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів України, профільні міністерства, зокрема Міністерство регіонального розвитку та будівництва, ЖКГ, інші міністерства, які реалізують і координують реформу з децентралізації влади, напрацьовують та приймають рішення щодо ключових законодавчих механізмів розвитку місцевого самоврядування, адміністративно-територіального реформування, галузевих реформ, налагоджують комунікацію через власні офіційні портали, веб-сайти, центральні ЗМІ, реалізують інформаційну діяльність у соціальних медіа, Facebook, Twitter.

В експертному середовищі активізували інформаційно-комунікаційну діяльність профільні громадські організації. Їхня діяльність пов'язана з розвитком місцевих територій, місцевого самоврядування, проведенням галузевих реформ у контексті децентралізації влади в Україні, представленням інтересів територіальних громад у центральних і регіональних органах державної влади. Для регулярного інформування громадськості про питання розвитку місцевого самоврядування, передачі повноважень і ресурсів об'єднаним територіальним громадам, організації територіальної влади, про шляхи розв'язання проблем у період реформи з децентралізації експертно-громадські об'єднання активно використовують соціальні мережі, власні веб-сторінки, ЗМІ. Так, Інститут розвитку територій має сторінку в соцмережі Facebook за посиланням: <https://www.facebook.com/Інститут-Розвитку-Територій-349547755165309>; Асоціація міст України: <https://www.facebook.com/auc.org.ua>, веб-сторінка: <https://www.auc.org.ua>. До таких експертно-громадських організацій, які активізували свою інформаційно-комунікаційну діяльність у рамках проведення реформи з децентралізації влади, належать також регіональні агенції розвитку об'єднаних територіальних громад тощо.

Підвищення інформаційної активності ряду суб'єктів політики та громадянського суспільства зумовило перманентне збільшення обсягів різноаспектної інформації з питань децентралізації влади в Україні, що вводиться в соціальні комунікації. Ситуація збільшення інформації в соціальних комунікаціях обумовила виникнення ряду проблем: дублювання інформації в різних інформаційних джерелах; слабка структурованість інформаційних масивів у національному інформаційному просторі; розпорошеність інформації з питань реформування місцевого самоврядування; невідповідність релевантної інформації дійсним потребам українського суспільства в процесі реалізації реформи з децентралізації влади.

Виникнення цих проблем насамперед пов'язано з відсутністю на загальнодержавному рівні комунікаційної стратегії, визначення її завдань, основних суб'єктів і шляхів реалізації в період проведення реформи з децентралізації влади в Україні.

Певною мірою розв'язанню цих проблем сприяє розвиток сайту «Децентралізація в Україні» (<http://decentralization.gov.ua>), створеного за підтримки Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України й міжнародних донорів. Цей інформаційний ресурс складається з таких рубрик: «Про реформу», «Новини», «ОТГ», «Співробітництво громад», «Староста», «ЦНАП»,

«Фінанси», «Юрконсультація», «Медицина», «Освіта», «Молодь», «Аналітика», «Бібліотека», «Законодавство». Для розвитку форм професійної комунікації між старостами та представниками профільних міністерств, юристами на цьому сайті створено форум старост (forum.decentralization.gov.ua). Усі зареєстровані на онлайн-форумі старости можуть поставити модератору запитання й оперативної отримати на них відповідь, а також їх уточнювати та коментувати. Крім того, організація форуму дає змогу розвивати дискусію з проблемних питань, що потребують законодавчого й методичного регулювання. Така організація форуму дає можливість розглядати його як додаткове джерело інформації про результати реформи з децентралізації влади в Україні.

Водночас аналіз інформаційного зрізу сайту «Децентралізація в Україні» дав підстави для висновків про те, що значний обсяг поточної інформації стосується висвітлення роботи центральних органів державної влади, експертних оцінок, висновків фахівців, впровадження проектів розвитку міжнародної підтримки в об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ), таких як Програми «U-LEAD з Європою», ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», USAID та ін.

Разом з питанням інформаційного наповнення комунікаційних обмінів у процесі реалізації реформи з децентралізації посиленої уваги потребує також систематичне дослідження процесів децентралізації влади в Україні на основі моніторингу інформаційних потоків, обробки інформації з питань розвитку адміністративно-територіальних одиниць, ОТГ, передачі владних повноважень і ресурсів на місця представницькій владі, проведення галузевих реформ. Тому не менш важливим для реалізації реформи з децентралізації влади є аналіз інформаційних потоків, що вводяться в соціальні комунікації країни і світу. У цьому напрямі інформаційно-комунікаційної діяльності провідні бібліотеки володіють значними науково-практичними, науково-методичними напрацюваннями щодо розроблення, впровадження інформаційно-аналітичних підходів до моніторингу інформаційних потоків, аналітичного оброблення великих масивів інформації.

Ці напрацювання бібліотеки як сучасні соціально-комунікативні інституції в умовах децентралізації влади використовують у рамках реалізації інформаційно-аналітичних проектів щодо дослідження процесів реформування на основі моніторингу інформаційних потоків, обробки інформаційних масивів, формування консолідованих масивів систематизованої, структурованої інформації, що відображає законотворючу діяльність органів державної влади, результати адміністративно-територіальної реформи, об'єднаних процесів територіальних громад,

створення старостинських округів, секторальної децентралізації, змін у освітній сфері, сфері охорони здоров'я тощо.

Такі інформаційно-аналітичні проекти щодо дослідження, моніторингу інформаційних потоків, обробки інформаційних масивів, формування консолідованих масивів систематизованої, структурованої інформації, наповнення соціальних комунікацій інформацією з питань реформи з децентралізації влади в Україні здійснює Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Зокрема, у рамках реалізації проекту «Децентралізація: реформа в дії» за період з 2015 по 2016 р проводилися дослідження щодо налагодження ефективних інформаційних обмінів між учасниками процесу реформування. Інтернет-ресурс здійснює акумуляцію інформаційних матеріалів і їх забезпечення довідково-пошуковим апаратом; формування на основі науково-аналітичної обробки інформації колекцій електронних документів – повнотекстових, бібліографічних та фактографічних.

Інтернет-ресурс створено для інтеграції, консолідації, накопичення, зберігання й ефективного використання різноманітних колекцій електронних документів. На ресурсі представлена інформація за такими рубриками:

1. Законодавча база (представлено нормативно-правові акти КМУ, законопроекти, нормативно-правові акти Мінрегіону, що стосуються реформи з децентралізації, закони, прийняті ВРУ; коментарі експертів з приводу законодавчих змін).

2. Територіальне управління (висвітлено процеси об'єднання ОТГ у різних регіонах, успіхи й проблеми; виборчий процес після утворення ОТГ, вибори старост і депутатських корпусів, динаміку призначень виборів ЦВК; децентралізацію повноважень, насамперед передачу містобудівних повноважень, реєстраційних адмінфункцій; фінансову децентралізацію; кадрове забезпечення виконавчих органів ОТГ; діяльність центрів надання адміністративних послуг, ЦНАП). Також у рубриці надаються коментарі представників КМУ та інших органів державної влади щодо інтенсивності об'єднання громад, перспектив вирішення поточних питань у різних напрямках децентралізації).

3. Функціонування громад (консолідована інформація про здійснення повноважень уже створеними об'єднаними громадами щодо формування місцевих бюджетів, здійснення видатків для покращення інфраструктури, соціальної сфери, а також створення стратегій економічного розвитку громади).

4. Експертна думка (представлено експертні коментарі найбільш визнаних у фахових колах і серед громадськості експертів у сфері місцевого самоврядування та територіальної організації влади).

5. Окремо подані методичні матеріали, інфографіка для громад, які пояснюють процес об'єднання громад, особливості реформи освіти на місцевому рівні, деякі приклади організації територіальної організації влади на місцевому рівні та функціонування місцевого самоврядування в країнах ЄС.

Водночас у період реалізації реформи з децентралізації влади в Україні існує проблема обмеженого доступу до швидкісного Інтернету, особливо в сільській місцевості різних регіонів України. «Для нас це чимала проблема, хоча ми над цим працюємо. У села все ще не дійшов прогрес ХХІ ст., і, звісно, це неприпустимо. Поки що ми вирішили, що придбаємо телевізори для наших сіл, встановимо їх у приймальнях старост і показуватимемо там короткі фільми про роботу нашої громади. Відеоролики плануємо виготовляти самотужки. Ми відчуваємо, що люди терміново потребують інформації, а районної газети для цього не вистачає», – зазначила заступник селищного голови Великомихайлівської ОТГ С. Слюсенко [4].

Обмежений доступ суспільства до оптимальних масивів консолідованої інформації, який би давав можливість формувати необхідний рівень знань, уявлень про реформу з децентралізації влади в Україні, породжує в громадськості стан ентропії в період реформування. Через відсутність загальнодержавної й регіональної комунікаційних стратегій у період реформи значну частину громадськості залишили непоінформованою, а отже, незалученою в процес реформування. Такі висновки зроблено на основі дослідження інформування громадськості про реформу з децентралізації влади в Україні.

Незадовільний рівень комунікації між органами державної влади, місцевого самоврядування, експертним середовищем і громадськістю відзначають у різних регіонах України. У цьому контексті доволі ілюстративною є позиція щодо необхідності розв'язання проблеми обмеженого й запізненого доступу громадськості до інформації про реформу з децентралізації влади, розвитку різних форм комунікації між суб'єктами реформування та суспільством у Одеському ЦРМС. Так, теза радника з комунікації Одеського ЦРМС Є. Генової про те, що рівень інформування громадян і ЗМІ, за якого громадам подекуди доводиться «гасити пожежі» через конфліктні ситуації, не є задовільним, тож працювати потрібно на випередження, підкреслює, що тільки на четвертому році реформи з децентралізації влади часткове залучення фахівців привертає

увагу до негативних наслідків відсутності загальнодержавного й регіонального системних підходів до розвитку комунікації, підтримки сталих інформаційних обмінів, діалогу в суспільстві.

У зв'язку з цим для суб'єктів національної інформаційної інфраструктури, у тому числі й бібліотек, які впроваджують різні проекти інформаційно-комунікаційної підтримки процесу реформи з децентралізації влади, важливо врахувати такі пропозиції ЦРМС:

1. Громадськість має право знати, що зроблено, що робиться, що робитиметься за місяць, за рік, за п'ять років і т. д. Для цього необхідно, щоб діалог з громадськістю був сталим, конструктивним і своєчасним.

2. Не орієнтуватися лише на одну цільову аудиторію, забуваючи про інші, або ж інформувати людей про важливі події в громаді із запізненням.

3. Відсутність інформації одразу породжує чутки й невдоволення, боротися з якими є справою нелегкою для новостворених ОТГ [4]. Проблема визначення ролі й місця бібліотек як соціально-комунікаційних, соціокультурних центрів, інформаційних посередників між владними структурами й громадськістю в умовах децентралізації, комунікативними майданчиками в суспільстві на сьогодні привертає увагу на різних рівнях бібліотечної сфери. Предметом обговорення стають такі нагальні питання, як збереження бібліотечної мережі в умовах децентралізації, правові аспекти функціонування бібліотек у ОТГ (питання реорганізації ЦБС і утворення публічної бібліотеки ОТГ, алгоритм передачі бібліотек-філій ЦБС до ОТГ), варіанти організації мережі публічних бібліотек, структура й штати публічної бібліотеки, організація та комплектування бібліотечних фондів і бібліотечного обслуговування в публічній бібліотеці ОТГ.

В умовах децентралізації влади, адміністративно-територіальної реформи, створення ОТГ розвиток бібліотечної сфери в регіонах, бібліотечно-інформаційної діяльності досліджується в контексті затребуваності бібліотеки, щоб замість ліквідації вона стала соціально-комунікативним, соціокультурним центром життєдіяльності громади.

За досить незначний період впровадження реформи з децентралізації влади бібліотеки регіонів уже впровадили ряд нових підходів до розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності на місцях. Один з таких напрямів розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності пов'язаний із створенням і функціонуванням у бібліотеках соціокультурних осередків громад, формуванням інформаційно-культурного потенціалу ОТГ. Так, бібліотека Михайло-Коцюбинської ОТГ для розвитку соціокультурного потенціалу в громаді, комунікації між мешканцями і владою запровадила нові форми

через налагодження постійного діалогу під час організації культурно-мистецьких заходів, підтримки талановитих жителів, популяризації їхнього творчого доробку, проведення різноманітних майстер-класів, краєзнавчих турів тощо. Такий підхід до розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності дає змогу формувати інформаційно-культурний потенціал громади, зокрема, шляхом долучення її членів до творчості місцевих талановитих культурно-мистецьких діячів. У цьому конкретному випадку – до творчості письменниці О. Печорної, колекціонера старожитностей і майстра вишивки Ю. Дахна.

Для реалізації поетапних кроків реформи з децентралізації влади впровадження таких бібліотечно-комунікаційних проектів стало об'єднаним чинником для громад через формування спільної ідентичності ОТГ – репрезентацію надбань кожного з учасників, представників кожного населеного пункту, що увійшли до складу громади, залучення їх до спільної культурної діяльності, популяризацію культурної спадщини тощо [5].

В умовах проведення реформи бібліотеки насамперед зацікавлені в доведенні до суспільства їхньої важливої ролі як соціально-комунікаційних інституцій, а відтак шукають різні шляхи розвитку та функціонування в новостворених ОТГ. Бібліотеки громад на сьогодні осучаснюють свою роботу, стають місцем комунікації для всіх мешканців ОТГ, особливо сільських територій. Сьогодні бібліотека громади – це не лише книги, а й культурно-пізнавальні, інформаційно-комунікаційні проекти.

Особливого розвитку бібліотечно-інформаційна діяльність набула в рамках тренінгу «Робота PR-клубів бібліотек в умовах децентралізації», що передбачений реалізацією проекту «Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні» (ПУЛЬС) від Асоціації міст України. У рамках проекту в публічних бібліотеках різних регіонів України проводяться тренінги для співробітників бібліотек і представників ОТГ областей. Під час тренінгів відбувається обмін досвідом роботи прес-клубів, що діють у бібліотеках. Головним із завдань таких PR-клубів бібліотек в умовах децентралізації є створення функціональних інформаційно-комунікаційних майданчиків своєї громади. Для цього використовують не тільки маркетингові підходи до роботи бібліотек, створюють не тільки фірмовий стиль, інформаційні зони, книжкові виставки, друковані видання бібліотеки, а й активно проводять заходи із залученням ЗМІ [7].

Розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності в рамках налагодження роботи PR-клубів бібліотек в умовах децентралізації проявляється в можливостях реалізації спільних корпоративних проектів

публічних бібліотек окремих регіонів. Так, у Київській області таким проектом стало створення прес-центру бібліотек регіону на базі бібліотек Білоцерківського району [8]. У Рівненській області вирішено створити унікальний електронний медіа-ресурс для поширення інформації про переваги та проблеми децентралізації в регіоні, який залучить регіональні ЗМІ [1].

У контексті впровадження культурно-пізнавальних, інформаційно-комунікаційних проектів перспективності набувають комунікаційні заходи у формі відкритих дискусійних панелей за такими напрямками, як «Дизайн-мислення», «Досвід впровадження smartcity» та ін. Під час таких заходів мешканці громад отримують можливість втілювати власні ідеї. До таких ідей на сьогодні належать: створення прототипу платформи для висвітлення проблем ОТГ і децентралізації, а також залучення й активізації членів громади через комунікаційну платформу з ігровими елементами, які дадуть змогу мешканцям ОТГ отримувати винагороду за їхню активність; організація основи краудфандингової платформи, яка допомагає знайти кошти на певний громадський проект або залучити інших громадян для його подальшого здійснення [9].

Таким чином, відповідно до організаційно-технологічних, програмно-технологічних, інформаційно-технологічних можливостей самих бібліотек в умовах кардинальних реформ, зокрема таких як децентралізація влади, у бібліотечній сфері активізовано реалізацію ряду інформаційно-аналітичних, соціально-комунікаційних проектів. Реалізація таких проектів дала змогу визначити роль і місце бібліотек як соціально-комунікаційних, соціокультурних центрів, інформаційних посередників між владними структурами та громадськістю в умовах децентралізації влади.

У зв'язку із цим, визначено такі напрями зазначених проектів: а) дослідження інформаційних потоків, формування консолідованих масивів систематизованої, структурованої інформації, наповнення соціальних комунікацій інформацією з питань реформи з децентралізації влади в Україні; б) впровадження нових підходів до розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності, пов'язаної із створенням та функціонуванням у бібліотеках соціально-комунікаційних, соціокультурних осередків, інформаційно-комунікаційних майданчиків громад, формуванням їхнього інформаційно-культурного потенціалу.

Розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності в рамках виконання таких проектів сприяє створенню соціально-комунікаційного середовища з питань децентралізації влади в Україні, що, у свою чергу, ставить бібліотеки на рівень тих соціальних інституцій, які сприяють формуванню

увялень, знань і суджень у громадськості, виконуючи соціалізуючу роль в українському суспільстві. Усвідомлюючи свою роль як сучасних культурно-освітніх, інформаційних центрів, бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-комунікативного середовища, зокрема впроваджують оптимальні механізми підтримки стійких інформаційних обмінів в українському суспільстві на загальнодержавному й регіональному рівнях у період реформ.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки громад Рівненщини популяризуватимуть реформу децентралізації [Електронний ресурс] // Новини по-рівненськи : веб-сайт. Режим доступу: <http://tomat.rv.ua/biblioteku-gromad-rivnensshy-nu-populyaryzuvaty-mut-reformu-detsentralizatsiyi>. – Назва з екрана.

2. Бібліотечні успіхи-2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1I5nFmSF37oMNfZTXVoLVDfBnDFfIro7s/view>. – Назва з екрана.

3. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 202 с.

4. Представники ОТГ Одещини вивчали основи комунікацій [Електронний ресурс] // Децентралізація : веб-сайт. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/7856>. – Назва з екрана.

5. Про бібліотеки в умовах децентралізації на Чернігівщині [Електронний ресурс] // Децентралізація : веб-сайт. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/6533>. – Назва з екрана.

6. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 бер. 2016 р. № 219-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

7. Реформування системи публічних бібліотек України. Досвід Великої Британії та пілотні проекти об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1JPqkkaZo3GbyiEEU5cFOx0FNv-LVYT3t/view>. – Назва з екрана.

8. Робота PR-клубів бібліотек в умовах децентралізації [Електронний ресурс] // Київоблдержадміністрація : веб-сайт. – Режим доступу: <http://koda.gov.ua/news/roboata-pr-klubiv-bibliotek-v-umovakh-dece>. – Назва з екрана.

9. Libraries in the United Kingdom (UK) [Electronic resource] // The Statistics Portal. – Mode of access: <https://www.statista.com/study/20853/libraries-in-the-united-kingdom-statista-dossier>. – Title from the screen.

References

1. Biblioteky hromad Rivnenshchyny populiaryzuvatymut reformu detsentralizatsii [The libraries of hromadas in Rivneska oblast will popularize decentralization reform]. *Novyny po-rivnensky: veb-sait – News in Rivne: website*. Retrieved from <http://tomat.rv.ua/biblioteky-gromad-rivnenshhy-ny-populyary-zuvaty-mut-reformu-detsentralizatsiyi> [in Ukrainian].

2. Bibliotechni uspikhy-2017 [Library successes]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1I5nFmSF37oMnFZTXVoLVDfBnDFfIro7s/view> [in Ukrainian].

3. Onyschenko, O. S., Horovyj, V. M., Popyk V. I. et al. (2012). Informatsiina skladova sotsiokulturnoi transformatsii ukrainskoho suspilstva [Sociocultural transformation's information component of Ukrainian society]. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

4. Predstavnyky OTH Odeshchyny vyvchaly osnovy komunikatsii [Representatives of AH in Odessa region studied the basics of communications]. *Detsentralizatsiia: veb-sait – Decentralization: website*. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/7856> [in Ukrainian].

5. Pro biblioteky v umovakh detsentralizatsii na Chernihivshchyni [About libraries in the conditions of decentralization in Chernihivska region]. *Detsentralizatsiia: veb-sait – Decentralization: website*. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/6533> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotечноi spravy na period do 2025 roku «Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 ber. 2016 r. № 219-r [On approval of the Strategy for the development of the library case for the period until 2025 «Qualitative changes in libraries to ensure sustainable development of Ukraine»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 23, 2016 № 219-p]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

7. Reformuvannia systemy publichnykh bibliotek Ukrainy. Dosvid Velykoi Brytanii ta pilotni proekty obiednanykh terytorialnykh hromad [Reforming the public libraries's system of Ukraine. UK Experience and Pilot Projects of United Territorial Communities]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1JPqkazo3GbyiEEU5cFOx0FNv-LVYT3t/view> [in Ukrainian].

8. Robota PR-klubiv bibliotek v umovakh detsentralizatsii [The work the libraries's PR-clubs in the conditions of decentralization]. *Kyivska oblasna derzhavna administratsiia: veb-sait – Kyiv Regional State Administration: website*. Retrieved from <http://koda.gov.ua/news/roboata-pr-klubiv-bibliotek-v-umovakh-dece> [in Ukrainian].

9. Libraries in the United Kingdom (UK). Retrieved from <https://www.statista.com/study/20853/libraries-in-the-united-kingdom-statista-dossier> [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.05.2018.

Valentyna Palchuk,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Modern Libraries as Socio-Communicative Institutions in the Context of the Reform of Decentralization of Power

The article highlights libraries role in improvement of distant forms of access to information resources with regard to decentralization of power in Ukraine. Filling the channels of communication with multidimensional information, the library performs a socializing function in Ukrainian society. The research issue concerns with generalization of modern libraries' experience that implements informational and analytical projects to study information flows, filling social communications with information on the issues of decentralization of power reform in Ukraine; introducing new approaches to the development of library and information activities related to the creation and functioning hromada's communicative information platforms in libraries, socio-cultural centers for the formation of their information and cultural potential.

They actively participate in corporate projects or independently implement their practice innovative approaches to the introduction into the public circulation of reliable, objective, unbiased information on the current state of decentralization reform, its stages, the creation of hromadas, their territorial structure, financial, investment, demographic, and other resource potential. Highlighted the modern information and analytical projects concerning the research of the v reform processes on the basis of monitoring of information flows, processing of information arrays, the formation of consolidated arrays of systematized, structured information reflecting the legislative activity of state authorities, the results of administrative-territorial reform, unifying processes of hromadas, the creation of the starosta's districts, sectoral decentralization, changes in the educational sphere, health care, etc.

Keywords: Vernadsky National Library of Ukraine, The Service of information and analytical support, the reform of the decentralization of power in Ukraine, informational-analytical, socio-communication projects, socio-cultural centers, information and communication platforms of hromadas.

Юлія Половинчак,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,
керівник Національної юридичної бібліотеки,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ІЗ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ ІНТЕРАКТИВНОГО ПРОСТОРУ

У статті висвітлюються питання розширення меморіальної та кумулятивної функції сучасних бібліотек у зв'язку з актуалізацією проблеми збирання, зберігання та надання доступу до зростаючого обсягу інформації, створеної в інтерактивному інтернет-середовищі. Наголошено на впливі на процеси інфотворення зростання залученості аудиторії в процес виробництва інформації та розвитку нових видів масових комунікацій – соціальних медіа. Обґрунтована актуальність фіксації інформації соціальних медіа, що відбиває сучасні соціокультурні процеси за межами офіційного дискурсу. За результатами вивчення існуючих проєктів, спрямованих на збір, архівування та зберігання інформації інтерактивного інтернет-простору, визначено особливості архівування в інтерактивному інформаційному середовищі, що передбачає фіксацію інформаційних потоків, виходячи з принципів значущості, інформативності, репрезентативності, релевантності. Зроблено висновок про посилення в сучасних умовах інформаційної, меморіальної, кумуляційної та аксіологічної функцій бібліотек.

Ключові слова: бібліотека, суспільна свідомість, соціальні медіа, інтерактивний простір, архівування інформації.

Національний нарратив, що є сукупністю ідентичнісних текстів, яка формує уявлення нації про себе, твориться і переосмислюється в різноманітних практиках – від наукових пошуків до художніх рефлексій чи розважальних атракцій. Одним із хранителів та трансляторів і водночас творців національного нарративу виступають бібліотеки. По-перше, бібліотеки, зокрема національні, як такі мають статусне значення як символи державної незалежності і культурної самобутності нації. По-друге, вони орієнтовані на здійснення меморіальної функції, формуючи фонди, покликані максимально вичерпно відображати духовно-інтелектуальні здобутки нації, її колективну пам'ять та забезпечувати потенціал її постійного розвитку.

Такий погляд на бібліотеки знайшов відображення в наукових дослідженнях – як осмислення національних бібліотек як соціального інституту, завданням якого є забезпечення спадкоємності національної ідентичності [1, 2, 3], так і з точки зору концепції соціальних інформаційних баз, що охоплюють свідомо виготовлену й організовану за принципом доцільності інформацію поступального розвитку нації [4].

Одним з напрямів відповідної діяльності бібліотек є реалізація ними кумулятивної функції, причому зростання кількості та якості мережевих документів у всьому світі актуалізували завдання акумуляції, зберігання і забезпечення доступу до інформації, створеної в цифровому форматі. Важливим аспектом проблеми є той факт, що частина електронних документів, які часто не мають друкованих аналогів, може становити історичну, культурну чи наукову цінність. При цьому застосування традиційних прийомів і методів формування та використання фондів до мережевих документів видається малоефективним з огляду на принципово іншу природу і характеристики цих документів. Якщо для традиційного бібліотечного фонду механізми надходження документів (обов'язковий примірник, придбання, книгообмін) визначені і регламентовані, то аналогічні процеси відбору мережевих документів визначаються різними бібліотеками й архівними установами ситуативно, виходячи з технічних, фінансових та інших аспектів. Фахівцям із збереження доводиться мати справу з документом, що не має фіксованого фізичного обсягу і лінійної структури, зміст і обсяг якого може змінюватися протягом часу, а з огляду на гіпертекстуальну множинність зв'язків між мережевими документами, часто ускладнено навіть виявлення ознак, що визначають його національну належність. Значна група проблем, що виникають при вирішенні завдань збереження електронних документів, пов'язана із їх залежністю від програмних і апаратних засобів, термін актуальності яких коливається в межах 10 років.

Показово, що однією з проблем, які порушувалися бібліотечними фахівцями під час Всесвітнього бібліотечного та інформаційного конгресу ІФЛА у 2016 р., було обговорення зусиль для збору цифрових даних і забезпечення легкого доступу громадськості до них як питання цілісності, збереження текстів, що генеруються людством, максимально повними і неушкодженими як матеріалів і джерел для дослідників. Фахівці наголошували на загрозі здатності досліджувати та вивчати історію і сучасний стан світу у випадку зникнення чи змін матеріалів, створених у цифровому вигляді. Не виключалася навіть можливість «цифрових темних віків». При цьому проблема артикулювалася як така,

що визначає «майбутнє бібліотек і світу» та підкреслювалася відповідальність сучасних фахівців перед майбутніми поколіннями в питанні збору і збереження контенту, створеного в цифровому форматі. «Чи можемо ми написати точні історії світу, якщо створений «в цифрі» контент зникне?» – так стояло питання при обговоренні [5, 6]. Отже, бібліотеки, беручи на себе відповідальність за те, щоб опубліковані документи незалежно від формату були збережені і доступні в подальшому, почали роботу над створенням інструментів і технологій для збору, реєстрації та архівування інтернет-ресурсів з метою їх довгострокового зберігання. Таким чином, акумуляція цифрової спадщини ставить завдання збору в умовах інформаційного вибуху, що, у свою чергу, актуалізує необхідність перегляду принципів, об'єктів відбору та збереження, вироблення нових технологічних і методологічних підходів. На сьогодні для відбору й збереження документів «першого вебу»², тобто одностороннього потоку інформації через веб-сайти у форматі «автор – читач», підходи більш-менш вироблені [7–10]. Проте проблема збереження документів, згенерованих в інтерактивному інформаційному просторі соціальних медіа, що характеризуються нелінійністю, мультиформатністю, гіпертекстуальністю, незавершеністю, колективним авторством, ставить перед документознавцями, архівістами, комунікативістами нові виклики. Згадана відмінність між документами, щодо яких стоїть завдання їх акумуляції, може бути описана і як відмінність електронних інформаційних ресурсів, що представлені в мережі Інтернет як закінчений інформаційний продукт, та динамічних інтернет-документів, що є результатом діяльності користувачів мережі і частка яких у мережевому документному потоці постійно зростає [11].

Експонентне зростання кількості інформації, продукованої в цифровому вигляді, такої, що не має аналогових варіантів, ставить її збереження як надскладне завдання, вирішення якого поки не має повних фінансових чи технічних відповідей. У цьому напрямі доводиться визнавати обмеженість можливостей найпотужніших бібліотек, як, наприклад, у випадку заявленого проекту Бібліотеки Конгресу США із створення архіву всіх публікацій (твітів) соціальної мережі Twitter, реалізацію якого цей лідер

---

² Web 1.0 та Web 2.0 – поняття, що використовуються для опису принципових технологічних змін, а слід за ними змін – у тенденціях медіа-творення та медіа-споживання: перехід від одностороннього потоку інформації через веб-сайти, що містять матеріал «тільки для читання», до інтерактивного, децентралізованого процесу накопичення інформації за участі користувачів у процесі її створення, коригування та трансляції.

бібліотечних технологій був змушений переглянути. Вже до кінця 2017 р. Бібліотека Конгресу відмовилася від початкової стратегії вичерпного архівування. Згідно з новим підходом бібліотека прийматиме на зберігання Twitter-повідомлення лише вибірково, відповідно до політики комплектування, ті, які мають суспільний інтерес. Наведений приклад може слугувати ілюстрацією як масштабності поставлених завдань та важливості вироблення дієвих підходів до їх вирішення, так і практичної неможливості за наявних ресурсів і технологій реалізувати вичерпний чи хоча б максимальний збір цифрових матеріалів. Цей висновок актуалізує визначення підходів до архівування мережевих інформаційних ресурсів: вибіркове збирання інформації за критеріями суспільної, наукової, історичної або культурної цінності; архівування національних сегментів мережі Інтернет – «мережевої україніки».

Аналіз існуючих проєктів – окрім згаданої вище ініціативи Бібліотеки Конгресу, можна вказати проєкт зі збору контенту соціальних мереж для веб-архіву уряду Великої Британії (UK Government Web Archive) і забезпечення його довгострокової збереженості як офіційних державних документів; наміри національних архівів США забезпечити до 2020 р. архівацію матеріалів соціальних мереж – дає підстави зробити висновок про реалізацію на сьогодні проєктів, націлених насамперед на збирання й депонування офіційних сторінок соціальних медіа як нового виду інформації державних органів. При цьому існує величезний пласт інформації, що відображає сучасні соціокультурні процеси, але залишається поза рамками офіційного дискурсу, і становить, водночас, не менший інтерес для дослідників різних напрямів. Оскільки такі характеристики інтернет-комунікації, як мультимедійність, інтерактивність, глобальність істотно посилюють її вплив порівняно з традиційним медійним дискурсом, соціальні мережі мають властивість проявляти і консолідувати інформацію, впливаючи на формування думок, поглядів, настроїв. Створюється загальний вимір буття різних груп, який реалізується через культурні практики переживання й створення (співтворення) традицій, звичаїв, норм поведінки, способів мислення і розуміння навколишнього світу і себе в ньому.

Сьогодні можна говорити про те, що паралельно з офіційними каналами трансляції національного наративу як способу буття тексту і пам'яті (соціальної, культурної – колективної, що принципово в цьому випадку) активно розвиваються неформальні канали на основі сучасних соціальних медіа. У цьому разі концепція національного наративу як значущої розповіді нації про себе розширюється і включає в себе не лише інституціалізовані, впорядковані соціальні інформа-

ційні бази, а також і неструктуровану інформацію приватного порядку і вироблені на її основі колективні уявленнями про минуле й майбутнє групи. Тож оскільки інтерактивне інформаційне середовище інтенсифікує та трансформує соціальні практики, сприяє продукуванню нових, питання відбору ресурсів, що відображають зазначені практики, лежить у площині реалізації кумуляційної функції бібліотек.

Українські бібліотекознавці вже порушували у фаховій літературі цю проблему, зокрема, Д. Карпюк, міркуючи над структурою електронних ресурсів соціальних медіа як об'єкта депонування, не обмежується інформацією офіційних сторінок, пропонує кумулювати ресурси, що так чи інакше висвітлюють особисті погляди та публічну діяльність або досягнення українських політичних, громадських діячів, науковців, діячів культури та мистецтва; урядових, громадських, науководослідних організацій чи об'єднань; ресурси з певних галузей знань українською мовою, або ресурси, авторами яких є українці, українські установи, заклади, організації та об'єднання, або іноземні організації, предметом діяльності яких є Україна; ресурси наукових видань, телевізійних чи радіопрограм [11]. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме більш повному та репрезентативному формуванню мережевої інтерактивної україніки. Водночас чітка прив'язка до авторства як критерію відбору не враховує полілогічний характер соціальних медіа, соціально активні учасники яких здатні впливати на суспільно-політичну ситуацію, створюючи «інформаційно пасіонарне» ядро. Очевидно, що такими інформаційними вузлами здатні стати сторінки впливових і авторитетних учасників соцмереж – так званих лідерів думок (opinion leader) – медійних персон, які мають істотний вплив на думки і світогляд інших людей, здатні впливати чи навіть формувати громадську думку. Таким чином, логічним видається кореляція пропонованого Д. Карпюком підходу, де визначальним критерієм є авторство, у комунікативному контексті. Ідеться про специфіку соціальних медіа, де важливий не стільки офіційний статус учасника комунікації і навіть не статистичні дані щодо аудиторії, а, у силу інтерактивності як ключової ознаки, встановлювані зв'язки та генеровані смисли. Відповідно, перспективними з наукової точки зору об'єктами депонування можуть стати сторінки соціальних медіа, що виступають свого роду комунікативними хабами й акумулюють значний матеріал, що висвітлює важливі соціокультурні процеси ³.

---

³ Про ключові маркери, за якими можна виявити найвпливовіших учасників Мережі або її національного сегмента, детальніше див. [12].

Окрім проблеми визначення об'єктів депонування, актуальним залишається питання стратегій відповідної діяльності. На сьогодні можна говорити про напрацювання різними бібліотеками декількох підходів. Серед найпоширеніших – автоматичне «захоплення» контенту, тобто процес фіксації електронних документів мережі в певний проміжок часу, що здійснюється пошуковими роботами, які аналізують змістове наповнення ресурсу з подальшим занесенням посилань на нього в індексну базу. Інший підхід – аналітичний: визначення тематики та джерел з подальшим відбором, систематизацією та попереднім аналізом зафіксованих матеріалів – відповідна практика напрацьовується, зокрема, інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ [8]. На аналітичному підході базується і стратегія Національної бібліотеки Австралії, у якій відбір веб-ресурсів для депонування здійснюється персоналом бібліотеки на основі аналізу змісту і визначення цінності [13].

Ще один підхід можна описати як модеруючий, за якого бібліотека визначає тематику, формат інформації, створює відповідні майданчики (сайти або сторінки), де може бути опублікований користувачький контент, та звертається із закликом до користувачів про потребу у такій інформації. Як успішний приклад такого підходу можна назвати проект віртуального архіву Європейської цифрової бібліотеки, присвяченого подіям Першої світової війни «Europeana 1914–1918», що включає, серед інших, тисячі об'єктів, наданих приватними особами із сімейних архівів – організаторами була передбачена можливість завантаження матеріалів, пов'язаних з цією темою із сімейних архівів. В українській практиці установами пам'яті такий підхід також застосовується. Наприклад, таким чином збір світлин та артефактів, пов'язаних з Євромайданом, проводив меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору». Під час реалізації проекту було отримано понад тисячу фото з різних куточків України.

На сучасному етапі рано говорити про вироблення єдиної універсальної стратегії кумуляції цифрової спадщини інтерактивного простору. Всі названі підходи – автоматичний, аналітичний, модеруючий – мають як свої переваги, так і недоліки. Очевидно, що оптимальним є поєднання різних підходів, виходячи із специфіки матеріалу, що потребує архівування та збереження.

Загалом діяльність бібліотек, спрямована на кумуляцію інформації, виходячи з особливостей інтерактивного інтернет-контенту, дає змогу розв'язувати проблеми дослідницького характеру – пошук способів комплексного аналізу мультимедійного представлення тексту,

інтерактивної діяльності комунікантів, здійснення впливу, застосування комунікативних стратегій, аж до виявлення характеристик культурних доміант певного інформаційного середовища. Сучасні підходи, з огляду на принципову неможливість забезпечити повноту архівування в інтерактивному інформаційному середовищі, передбачають виокремлення інформаційних потоків як циркулюючої культурної інформації, використовуваної суб'єктами інформаційної взаємодії, як засобів соціальної діяльності, виходячи з принципів значущості, інформативності, репрезентативності, релевантності, а також розробку інструментарію збору та аналізу даних, які узгоджуються з медійною специфікою онлайн-дискурсів.

Список використаних джерел

1. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 224 с.

2. *Дубровіна Л.* Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України / Л. Дубровіна, А. Киридон, І. Матяш // Бібл. вісн. – 2017. – № 1. – С. 3–10.

3. *Гранчак Т. Ю.* Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій / Т. Ю. Гранчак // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 124–132.

4. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 284 с.

5. *Morehart P.* The Future Is Digital. IFLA program stresses protecting and collecting digital data [Electronic resource] / P. Morehart // American Libraries. – 2016, August 18. – Mode of access: <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/the-future-is-digital/>. – Title from the screen.

6. *Neal James G.* Preserving the Born-Digital Record. Many more questions than answers [Electronic resource] / G. Neal James // American Libraries. – 2015, May 28. – Mode of access: <https://americanlibrariesmagazine.org/2015/05/28/preserving-the-born-digital-record/>. – Title from the screen.

7. Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України : методичні рекомендації / уклад.: С. Г. Кулешов, П. М. Марченко. – Київ, 2009. – 13 с.

8. *Тарасенко Н.* Аналітичні аспекти збору та архівування мережевих ресурсів науковою бібліотекою / Н. Тарасенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 309–324.

9. *Соляник А. А.* Обов'язковий примірник мережевого документа як гарантована форма постачання Національної електронної бібліотеки / А. А. Соляник // *Бібл. вісн.* – 2013. – № 6. – С. 25–29.

10. *Нежурбеда Г. Г.* Создание архивов Интернет-документов как новая задача национальных библиотек / Г. Г. Нежурбеда // *Науч. и техн. б-ки.* – 2003. – Вып. 2. – С. 64–71.

11. *Карпюк Д.* Мережеві документи соціальних медіа як об'єкт депонування / Д. Карпюк // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2015. – Вип. 42. – С. 42–51.

12. *Половинчак Ю.* Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного проростору / Ю. Половинчак // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 366–381.

13. Guidelines for the Selection of Online Australian Publications Intended for Preservation by the National Library of Australia. – URL: <http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.Html>.

References

1. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013). Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in the Impact of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of the Impact of the Global Information Environment on Socio-Cultural]. 224 p. Kyiv [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L., Kyrydon, A., Matiash, I. (2017). Arkhivy, biblioteky, muzei – dzherelna osnova natsionalnoi pam'iaty, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, libraries, museums, are a spring basis of national memory, cultural heritage of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 3–10 [in Ukrainian].

3. Hranchak, T. (2013). Natsionalni biblioteky yak komunikatsiini instytutsii polityky natsionalnoi pam'iaty v umovakh poshyrennia elektronnykh tekhnolohii [National libraries as of communication institutes of politics of national memory are in the conditions of distribution of electronic technologies]. *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and Historical Memory*, issue 8, pp.124–132 [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. M. (2015). Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh

hlobalizatsii [National informative processes are in the conditions of globalization] 284 p. Kyiv [in Ukrainian].

5. Morehart, P. (2016). The Future Is Digital. IFLA program stresses protecting and collecting digital data. *American Libraries*. August 18. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/the-future-is-digital/> [in English].

6. Neal James, G. (2015). Preserving the Born-Digital Record. Many more questions than answers. *American Libraries*. May 28. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/2015/05/28/preserving-the-born-digital-record/> [in English].

7. Kryterii vidboru veb-resursiv yak skladovoi NAF i dzhherela komplektuvannia Tsentralnoho derzhavnogo elektronnoho arkhivu Ukrainy: metodychni rekomendatsii [Criteria of selection of web-resources as a constituent of НАФ and sources of completing of the Central record electronic office of Ukraine: methodical recommendations]. S. H. Kuleshov, P. M. Marchenko (Compilers) . (2009). 13 p. Kyiv [in Ukrainian].

8. Tarasenko, N. (2013). Analitychni aspekty zboru ta arkhivuvannia merezhevykh resursiv naukovoiu bibliotekoju [Analytical aspects of collection and archiving of network resources by a scientific library]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 309–324. Kyiv [in Ukrainian].

9. Solianyk, A. A. (2013). Oboviazkovyi prymirnyk merezhevoho dokumenta yak harantovana forma postachannia Natsionalnoi elektronnoi biblioteky [Obligatory copy of network документа as assured form of supply of the National e-library]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 25–29 [in Ukrainian].

10. Nezhurbeda, G. (2003). Sozdanie arkhivov Internet-dokumentov kak novaia zadacha natsionalnykh bibliotek [Creation of archives of Internet-documents as new task of national libraries]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, issue 2, pp. 64–71 [in Russian].

11. Karpiuk, D. (2015). Merezhevi dokumenty sotsialnykh media yak ob'iekt deponuvannia [Network documents of social medias as object of depositing]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 42, pp. 42–51. Kyiv [in Ukrainian].

12. Polovynchak, Yu. (2016). Stratehii doslidzhennia sotsialnykh media yak dyskursyvnoho prorstoru [Strategy of research of social medias as discursive space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho –*

Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 43, pp. 366–381. Kyiv [in Ukrainian].

13. Guidelines for the Selection of Online Australian Publications Intended for Preservation by the National Library of Australia. Retrieved from <http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.html> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.08.2018.

Yuliia Polovynchak,

Cand. Sci. (Historical), Senior Research Associate,

Director of National Legal Library,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

The Libraries Activity for Cumulating the Digital Heritage of the Interactive Space

The paper deals with the issues of expansion of library memorial and cumulative function in connection with the problem of creation, collecting, storage and providing access to the increasing volumes of information created in the interactive Internet environment. The accent is on the impact of the growth of audience involvement into production process of information and development of new types of mass communications – social media – on processes of information creation. The projects aimed at collecting, archiving and storing the information of the interactive Internet space, providing a complete or selective approach to the selection of information are considered. The relevance of fixing social media information reflecting modern sociocultural processes outside the framework of official discourse is proved. The discursive approach to archiving on the interactive information environment assuming articulation of information streams proceeding from the principles of the importance, informational content, representativeness, relevance is offered. The conclusion is drawn on strengthening of information, memorial and axiological functions of libraries in modern conditions.

Keywords: library, public consciousness, social media, information of the interactive Internet space, archiving of information.

Сергій Кулицький,

канд. екон. наук, доц., ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

АНАЛІЗ ЕКОНОМІКО-ІНФОРМАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА БАЗІ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті розглянуто досвід використання ресурсів наукової бібліотеки для дослідження економіко-інформаційних аспектів гібридної війни. Визначено переваги наукової бібліотеки для вивчення феномену гібридної війни. Емпіричною базою дослідження є інформація з бібліотечних фондів та Інтернет щодо гібридної агресії Росії проти України.

Ключові слова: аналітична діяльність (робота), гібридна війна (агресія), економіка, економіко-інформаційні аспекти, економіко-інформаційні фактори, інформація, наукова бібліотека.

Останнім часом темою багатьох повідомлень світового інформаційного простору є гібридна війна Росії проти України, яка багатьма фахівцями визнається відносно новим суспільним явищем. Попри відносну історичну новизну, є ряд визначень гібридної війни, що наголошує на її багатоаспектному характері. Наприклад, гібридна війна визначається як сукупність раніше підготовлених й оперативного реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного та інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей [1, с. 29]. Також гібридна війна розглядається як система заходів, «основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною» [2].

Директор Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) академік НАН України В. Горбулін зазначав, що «Росія застосувала проти України концепцію “гібридної війни”, яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона “гібридна”, а за змістом – “асиметрична”. Хоча кожен конкретний елемент цієї “гібридної війни” не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого,

однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий» [3]. Водночас новизна й надзвичайний динамізм гібридної війни, як такої, обумовлює актуальність її подальших досліджень.

Той факт, що Україна стала об'єктом гібридної агресії з боку Росії, стимулював вітчизняні дослідження відповідного спрямування. Фундаментальне багатопланове дослідження гібридної війни було виконане вченими НІСД на чолі з академіком НАН України В. Горбуліним [4]. Останнім часом в Україні досліджувалися політичні [1, 4, 5], соціальні [6] й, особливо, інформаційні [4, 7–11] аспекти гібридної війни. Але при цьому бракує робіт, у яких розглядалися б можливості наукової бібліотеки, як сучасного інформаційного центру, у дослідженні різних аспектів гібридної війни.

Практика гібридної війни Росії проти України показує, що російська сторона постійно змінює поєднання тих чи тих складових цієї війни для досягнення своїх цілей. По суті, має місце ситуація, яку у випадку функціонування фінансових ринків Дж. Сорос охарактеризував як «експеримент у реальному часі» [12]. До речі, фінансова сфера України також є об'єктом російської гібридної агресії. Але саме економічні, й особливо економіко-інформаційні, аспекти гібридної війни ще відносно мало дослідженні, так само, як і потенціал великої наукової (універсальної) бібліотеки, як сучасного інформаційного центру, у проведенні таких досліджень.

Тому метою цієї статті є дослідження використання ресурсів великої наукової (універсальної) бібліотеки для аналізу економіко-інформаційних аспектів гібридної війни у їх динамічному взаємозв'язку, а також стисла презентація результатів такого дослідження. При цьому враховується, що ці напрями ведення гібридної війни підпорядковані досягненню її головної мети.

Емпіричною базою статті є відповідні роботи, виконані в Службі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ) [13]. Перед аналізом власне економіко-інформаційних характеристик гібридної війни розглянемо специфіку методичних аспектів такого дослідження саме на базі ресурсів великої наукової (універсальної) бібліотеки. Бібліотечне дослідження, з позицій його організації та результатів, має ряд специфічних характеристик, які визначають його конкурентні переваги порівняно з аналогічними дослідженнями, що здійснюються

на базі наукових установ іншого типу (науково-дослідних інститутів, кафедр вищих навчальних закладів тощо).

Дослідження соціально-економічних проблем на базі ресурсів великої наукової бібліотеки має таку специфіку. По-перше, це – можливість раціональної організації дослідження проблеми завдяки розподілу та координації виробничих функцій протягом усього ланцюжка відповідного інформаційно-аналітичного процесу. Досвід СІАЗ НБУВ показує, що саме раціональність поділу праці та організації роботи в інформаційно-аналітичному підрозділі дає змогу її фахівцям створювати високоякісні аналітичні продукти. У процесі підготовки такого продукту аналітик може зосередитись на ключових ланках аналітичної роботи, як-то постановка проблеми, аналіз накопиченого матеріалу, побудова гіпотези та її перевірка, виклад змісту роботи. А більш прості процедури, які, однак, потребують доволі багато часу й витрат праці, як то пошук та збір інформації, коректорська, редакторська й технічна обробка підготовленого інформаційного продукту виконується менш кваліфікованими працівниками або ж працівниками іншої спеціалізації. Це дає змогу швидше підготувати кращий аналітичний продукт.

Також слід врахувати, що саме колективна організація пошуку і збору необхідних повідомлень працівниками інформаційно-аналітичного підрозділу наукової бібліотеки, за умов мережевої організації функціонування ЗМІ є найкращим методом швидкого формування інформаційної бази для підготовки відповідних аналітичних матеріалів. Причому обов'язковою складовою такої колективної організації праці є регулярні комунікації між співробітниками бібліотеки, що здійснюють постановку досліджуваної проблеми, виконують пошук і збір інформації, підготовку відповідних інформаційно-аналітичних матеріалів тощо. Зазначені комунікації дають змогу оперативно перевіряти результати виконуваної роботи та у разі потреби коригувати їх.

По-друге, саме в рамках дослідження проблеми на базі ресурсів великої наукової бібліотеки завдяки використанню джерел, що містять як статистичні дані, так й інформацію нестатистичного, тобто якісного, характеру, в поєднанні з контент-аналізом значного обсягу різних повідомлень є можливість вивчати відповідні економіко-інформаційні та економіко-психологічні явища і процеси. Бібліотечне дослідження завдяки логічному аналізу повідомлень про різні явища і процеси може бути основою для більш об'єктивної (адекватної) інтерпретації певних статистичних даних. Тому таке дослідження гібридної війни дає можливість оцінювати ефективність дій її учасників і робити більш обґрунтовані прогнози.

При цьому аналіз експертних оцінок у режимі реального часу може служити генератором відповідних ідей для органів державної влади.

По-третє, зазначена вище раціональна організація дослідження проблеми на основі розподілу та координації виробничих функцій у поєднанні з контент-аналізом значного обсягу різних повідомлень у процесі дослідження дає можливість успішно розв'язувати дилему «якість інформаційного продукту – швидкість підготовки інформаційного продукту», на актуальність якої в аналітичній роботі вже давно звертав увагу фахівець у сфері стратегічної розвідки американський генерал В. Плетт [14, с. 59–61]. Тобто завдяки раціональній організації роботи інформаційно-аналітичного підрозділу наукової бібліотеки є можливість у стислі терміни готувати достовірний аналітичний матеріал.

Саме в цьому випадку спрацьовує згадуваний вище механізм дії «експерименту в реальному часі», коли висновки дослідження можуть оперативно перевірятись та відповідним чином коригуватись завдяки аналізу нової інформації про досліджувані явища та процеси. Так, аналіз повідомлень ЗМІ дає змогу спочатку зафіксувати задекларовані наміри, а згодом і конкретні вчинки або бездіяльність тих чи тих учасників різних економічних і політичних процесів. Проведене в подальшому порівняння задекларованих намірів і дій або ж бездіяльності зазначених суб'єктів може служити якісно новим джерелом інформації для визначення їхньої стратегії й тактики у гібридній війні.

Перелічені вище специфічні риси організації дослідження на базі ресурсів великої наукової бібліотеки були повною мірою застосовані при аналізі економіко-інформаційних характеристик гібридної війни і дали певні результати. Так, аналіз відкритих джерел показує, що головною метою російської гібридної війни Росії проти України є позбавлення нашої держави реальної незалежності (за одночасного збереження формальної політичної незалежності) та включення України до сфери усталеного військово-політичного та економічного впливу Росії, тобто фактичне перетворення на російського сателіта.

Хоча гібридна війна і має багатоплановий та асиметричний характер, але вибір напрямів її реалізації у той чи той період часу, як правило, підпорядкований досягненню головної мети цієї війни. Російська гібридна війна проти України не є винятком із цього правила. Тому сфера внутрішніх і зовнішніх економічних відносин України одночасно стає об'єктом і засобом для досягнення головної мети російської гібридної агресії. Внутрішній стан і міжнародне положення української економіки як одного з ключових об'єктів російської гібридної війни обумовлює

застосування з боку Росії широкого спектра засобів (економічного, інформаційно-психологічного, політичного характеру тощо) на регіональному, міждержавному та міжнародному рівнях, спрямованих на погіршення умов функціонування та розвитку української економіки, на її дестабілізацію для досягнення основної мети російської гібридної війни. Але внаслідок багатопланового й асиметричного характеру гібридної війни для України існує певна можливість вибору відповідних напрямів і засобів протидії російській гібридній агресії.

Розглядаючи економіку як простір дії гібридної війни, слід враховувати її тісні взаємозв'язки з іншими сферами життєдіяльності суспільства в Україні і в Росії. Так, економічна складова гібридної війни найтіснішим чином пов'язана з її соціально-політичним компонентом, оскільки саме соціально-політична дестабілізація в державі-об'єкті агресії дає змогу державі-суб'єкту агресії досягти мети розпочатої ним гібридної війни. Тому економічні заходи, до яких вдається Росія в цій гібридній війні проти України, прямо чи опосередковано зорієнтовані на відповідну ланцюгову реакцію з дестабілізації соціальної сфери з подальшою орієнтацією на політичну дестабілізацію в Україні. Водночас ефективний вплив на соціально-політичну сферу противника важливий і для держави-об'єкта гібридної агресії, тобто України, оскільки дає їй вагомні шанси на перемогу в цій гібридній війні.

Економіка держав-учасниць гібридної війни в цьому разі виступає, по суті, вагомим засобом впливу на їх соціально-політичну сферу. І нинішня російсько-українська гібридна війна не є винятком із цього правила. Причому взаємозв'язок економічної та соціально-політичної сфери суспільства опосередковується дією інформаційного фактору. Тобто взаємодія зазначених сфер суспільства може бути посилена чи послаблена завдяки формуванню відповідної змістової структури повідомлень в інформаційному просторі тієї чи тієї держави. А при визначенні напрямів і характеру впливу інформаційного чинника на трансмісію відомостей про стан національної економіки на розвиток соціально-політичної ситуації в конкретній державі слід враховувати на різницю в характері політичних систем України (демократичної за своєю природою) і Росії (тоталітарної). Як підкреслює професор Г. Почепцов, «у російському варіанті гібридної війни задіяні не лише збройні сили. Росія активно використовує проти України ще два види впливу: внутрішній і зовнішній. Впливові політики та партії (а якщо вони не впливові, Росія все одно подає їх як впливових у власних ЗМІ) підтримують точку зору Росії, намагаючись створити відповідний тиск

на Україну. Назвемо цей феномен створенням і активацією союзників як всередині країни, так і в світі» [7]. І тому саме надзвичайно велика роль інформаційних чинників у гібридній війні обумовлює доцільність залучення ресурсів наукової бібліотеки для вивчення цього феномену сучасності.

У гібридній війні інформаційні механізми її реалізації обов'язково супроводжують застосування всіх інших засобів (військових, дипломатичних, економічних тощо). Саме тому в цій роботі економіко-інформаційні аспекти гібридної війни розглядаються у їх єдності через систему прямих і зворотних зв'язків, тобто крізь призму їх впливу на поведінку відповідних економічних агентів (підприємців, домогосподарств / населення і державної / місцевої влади). У процесі дослідження враховувались як різний ступінь мобільності / інертності різних сфер економічної діяльності, так і неоднакові поінформованість й рівень професіоналізму економічних агентів, що відповідним чином впливало на поведінку останніх. При цьому проведені дослідження засвідчили, що зазначені характеристики економічних агентів та їх економічної та соціально-політичної діяльності доволі добре враховуються організаторами й іншими активними учасниками гібридної війни. Це відповідним чином позначилося на динаміці економіко-інформаційного сегмента нинішньої російсько-української гібридної війни.

Дослідження й аналітичні матеріали, підготовлені в СІАЗ НБУВ [13], що лягли в основу цієї роботи, засвідчили зміну активності ведення російсько-української гібридної війни в різних секторах економічних відносин протягом 2014–2017 рр. Зокрема, логіка російської гібридної агресії проти України закономірно поширила її на сферу фінансів, яка особливо вразлива для впливу інформаційно-психологічних чинників. Через різну потужність російської та української фінансових систем обидві сторони дотримувались різних стратегій, намагаючись досягти своїх цілей у цій сфері. Безпосередніми об'єктами російсько-української гібридної війни стали боргові відносини, валютний ринок, банківські й платіжні системи та система міжнародних економічних санкцій проти Росії. Попри великі складнощі, Україна на всіх цих напрямках досягла вагомих успіхів. З 2016 р. у Високому суді Лондона триває розгляд справи про повернення Росії 3 млрд дол. кредиту («боргу Януковича»). І Україна навіть у найгіршому випадку може затягнути в часі повернення цих коштів.

У 2014–2015 рр. сплески паніки і спекулятивні атаки на валютному ринку, спровоковані гострою фазою військового конфлікту на Донбасі та цілеспрямованим інформаційно-психологічним впливом через ЗМІ

та соціальні мережі, призвели до значної девальвації гривні. Але вже у 2016–2018 рр. спекулятивні атаки на гривню були нейтралізовані НБУ, навіть попри націоналізацію «ПриватБанку». Полеми битви гібридної війни стали банківські системи України та Росії. Спочатку проблема дефіциту капіталу в українській банківській системі в результаті російської окупації Криму й частини Донбасу загострилась. Але НБУ зміг запобігти використанню Росією дочірніх структур банків в Україні як інструментів гібридної війни та поступово оздоровити українську банківську систему. Підтвердженням цього є зростання обсягів депозитів населення в українських банках і поновлення кредитування економіки.

Значних збитків фінансам Росії завдають економічні санкції, запроваджені проти неї США, ЄС деякими іншими розвинутими державами через окупацію Криму і частини Донбасу. А зовнішньополітична діяльність України щодо збереження цих санкцій є доволі ефективною. Отже, використання Україною асиметричного характеру гібридної війни дозволило в цілому стабілізувати функціонування національної фінансової системи, радикально послабити роль російських банків у нашій державі та завадити Росії досягти своїх цілей у сфері фінансів. Водночас дія міжнародних санкцій та зниження світових цін на енергоносії призвели до істотного зменшення фінансових ресурсів і погіршення фінансового стану Росії.

Полеми гібридної війни між Росією і Україною цілком закономірно став також і реальний (тобто виробничий) сектор національних економік обох держав. Хоча перебіг подій у цій сфері був більш інертний, порівняно з фінансовим сектором, саме через характер технологічних процесів матеріального виробництва.

Гібридна війна загострила давні економічні суперечності між Україною і Росією та урізноманітнила їх. Так, однією з традиційно конфліктогенних зон українсько-російських економічних відносин є газова сфера. Зокрема, НАК «Нафтогаз України» протягом доволі короткого періоду повністю відмовився купувати природний газ у російського «Газпрому» і закуповує його через реверсні поставки у європейських компаній. Таким чином не лише істотно послабилась роль поставок газу як важеля російського економіко-політичного впливу на Україну. Кульмінацією російсько-українського конфлікту у газовій сфері став розгляд взаємних позовів «Нафтогазу України» і «Газпрому» в Арбітражному інституті Торгової палати Стокгольму (інакше – Стокгольмський арбітражний суд) щодо виконання контрактів 2009 р. на купівлю-продаж і транспортування природного газу з Росії до європейських країн.

Урешті-решт рішення Стокгольмського арбітражного суду були ухвалені на користь України, що стало надзвичайно важливою перемогою нашої держави на цьому етапі гібридної війни з Росією. Водночас аналіз відкритих джерел інформації дає підстави вважати, що після зазначених рішень нової якості набув інший аспект російської гібридної агресії – будівництво в обхід території України російських магістральних газопроводів «Північний потік – 2» і «Турецький потік». Треба підкреслити, що саме у питанні міжнародного транспортування газу особливо яскраво проявляється не лише антиукраїнський, а, по суті, і антиєвропейський характер нинішньої російської гібридної війни.

Водночас проблема геоекономіки та геополітики газової галузі надзвичайно інформаційно насичена в тому сенсі, що їй присвячується дуже велика кількість повідомлень у вітчизняних й іноземних ЗМІ, де наводиться багато статистичної та вербальної інформації. Причому остання доволі погано піддається формалізації. Через це видається, що дослідження саме із зазначеного питання може бути особливо ефективним при комплексному використанні ресурсів наукової бібліотеки як великого інформаційного центру на згаданих вище засадах.

Дослідження, проведене на базі ресурсів НБУВ, засвідчило, що в міру того як інтенсивність бойових дій на Донбасі знижувалась і вони набували позиційного характеру, відповідно змінювалася роль економіко-інформаційних факторів у російсько-українській гібридній війні. Російська сторона вже не робила ставку на швидку дестабілізацію фінансової ситуації в Україні, але коли сподівання Росії саме на швидку перемогу у гібридній війні з Україною зникли, в цій війні почала зростати роль більш інертних за своєю природою, хоча й доволі потужних інформаційно-психологічних чинників, як то економічні міфи. Економічні міфи являють собою відповідні стереотипи, що доволі часто не є внутрішньо логічно узгодженими та емпірично доведеними [15, с.15].

Основною міфологеєю у сфері російсько-українських економічних відносин є ідея, що зв'язки саме з російською економікою мають виняткове значення для розвитку української економіки. Життєдіяльність цієї ідеї підтримувалася завдяки функціонуванню конкретних економічних міфів, особливо тих, що обґрунтовували практично фатальну залежність України від поставок енергоносіїв з Росії.

Розглянуті вище зміни економіко-інформаційних відносин у газовій сфері були не єдиним ударом по таких економічних міфах, що служили інтересам Росії. Доволі потужного психологічного удару завдяки поставкам в Україну ядерного палива американською компанією Westing-

house Electric зазнала ідея фатальної залежності української атомної енергетики від поставок палива з Росії. Водночас навіть попри російсько-терористичну окупацію частини Донецької та Луганської областей, Росія так і не змогла взяти під свій повний контроль забезпечення України вугіллям й отримати таким чином вагомий додатковий важіль тиску на нашу державу. Ця невдача пов'язана як з характером конкуренції, що панує на міжнародних вугільних ринках, так і з цілеспрямованими діями української влади у сфері виробництва вугілля й торгівлі ним.

Також було зруйновано міф про фатальну залежність українського авіабудування від зв'язків з машинобудівним комплексом Росії. Зокрема, з аналізу відкритих джерел, проведеного у СІАЗ НБУВ, відомо, що нині українське авіабудування в цілому успішно функціонує без поставок російських комплектуючих, переорієнтувавшись на інших постачальників. Надзвичайно важливо, що руйнація розглянутих вище та інших економічних міфів істотно послаблює можливість інформаційно-психологічного впливу Росії на поведінку суб'єктів української економіки в ході російської гібридної агресії.

Як наголошує білоруський фахівець І. Кузнецова, «зміст аналітичної роботи полягає у приведенні розрізнених відомостей у логічно обґрунтовану систему залежностей (просторово-часових, причинно-наслідкових та інших), що дають змогу дати правильну оцінку як усій сукупності фактів, так і кожного з них зокрема» [16, с. 60]. Саме таке використання ресурсів наукової бібліотеки дало змогу «в режимі реального часу» відстежувати істотні зміни російської стратегії з економічної підтримки сепаратистських формувань на Донбасі. На початку гібридної війни Росія, сподіваючись на швидке включення сепаратистів Донбасу до правового поля України на умовах зміни Конституції України, здійснювала економічну підтримку, так званих, ДНР і ЛНР виключно за рахунок російської допомоги. Але коли ці сподівання зазнали краху, керівництво Росії на новому етапі гібридної агресії проти України взяло курс на формування на окупованих територіях українського Донбасу де-факто якомога більш автономного від України сепаратистського анклаву з відносно усталеною економікою та соціальною сферою, стабільність життєдіяльності якого буде повністю залежати від його підтримки з боку Росії. Система заходів, вжитих для цього російською стороною разом із самопроголошеною владою так званих ДНР і ЛНР, має доволі цілісний характер й зорієнтована на більш-менш взаємопов'язане функціонування сфери виробництва й обігу товарів і послуг, ринку робочої сили і грошової системи. Таке прагнення російського керівництва цілком закономірне, оскільки

здебільшого саме внаслідок гібридної війни проти України у 2014 р. зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) Росії сповільнилось лише до 0,7%, у 2015 р. ВВП скоротився на 2,8%, а у 2016 р. – ще на 0,2% [13]. У 2017 р. зростання ВВП у Росії хоча і відновилось, але було меншим, ніж до початку гібридної війни проти України.

Таким чином, наведений вище матеріал наочно демонструє можливості наукової бібліотеки у дослідженні економіко-інформаційних аспектів гібридної війни та цього феномену загалом. Зокрема, дослідження, проведене в СІАЗ НБУВ, засвідчило, що у 2014–2017 рр. Росія використовувала економіко-інформаційні механізми гібридної війни проти фінансового і реального секторів української економіки. Було встановлено, що руйнація шкідливих економічних міфів істотно послаблює можливості інформаційно-психологічного впливу Росії на поведінку суб'єктів української економіки під час російської гібридної агресії. Аналіз різноманітних джерел інформації дав змогу відстежувати істотні зміни російської стратегії з економічної підтримки сепаратистських формувань на Донбасі. При цьому українська економіка доволі успішно протистояла російській гібридній агресії. Водночас унаслідок гібридної війни з Україною російська економіка зазнала вагомих втрат.

Список використаних джерел

1. Магда Е. В. Гибридная война: выжить и победить / Е. В. Магда. – Харьков : Виват, 2015. – 318 с.
2. Гібридна війна // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна. – Назва з екрана.
3. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу [Електронний ресурс] / В. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2015. – № 2. – Режим доступу: https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-_html. – Назва з екрана.
4. Світова гібридна війна: український фронт : [колект. монографія] / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Київ : НІСД, 2017. – 494 с.
5. Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни» / Т. Березовець. – Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2016. – 391 с.
6. Рущенко І. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога / І. Рущенко. – Харків : ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
7. Почепцов Г. Російські аналітичні контексти гібридної війни [Електронний ресурс] / Г. Почепцов // Незалежний культурологічний часопис

<І>. – Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Ros_konteksty_hibridnoj_vijny.htm. – Назва з екрана.

8. *Почепцов Г. Г.* Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах / Г. Почепцов. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2016. – 312 с.

9. *Почепцов Г. Г.* Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології ХХІ ст. / Г. Почепцов. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2017. – 257 с.

10. *Фісенко Т.* Прояви гібридної агресії на масовокомунікаційному рівні / Т. Фісенко // Вісн. Книжк. палати. – 2016. – № 11. – С. 26–29.

11. *Яцюк О. С.* Інформаційна війна як складова частина гібридної війни / О. С. Яцюк. – Вінниця : Нілан, 2016. – 51 с.

12. *Сорос Дж.* Алхимия финансов. Рынок: как читать его мысли / Д. Сорос. – Москва : ИНФРА-М, 1996. – 416 с.

13. *Кулицький С.* Економічна складова гібридної війни Росії проти України / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – Київ, 2016. – № 20. – С. 33–42; № 21. – С. 24–35; № 22 С. 34–43. *Він же.* Гібридна війна Росії проти України: економічний вимір 2017 р. // Україна: події, факти, коментарі. – Київ, 2017. – № 10. – С. 33–41; № 11. – С. 36–42.

14. *Плэтт В.* Стратегическая разведка. Основные принципы / В. Плэтт. – Москва : Форум, 1997. – 376 с.

15. *Гуриев С.* Мифы экономики: Заблуждения и стереотипы, которые распространяют СМИ и политики / С. Гуриев. – Москва : Альбина Бизнес Букс, 2006. – 210 с.

16. *Кузнецов И. Н.* Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. – Москва : ООО Изд-во Яуза, 2001. – 320 с.

References

1. Mahda, E.V. (2015). *Hibridnaia voina: vyzhyt i pobedit* [Hybrid War: Survive and Defeat]. Kharkov: Vivat [in Russian].

2. *Hibrydna viina* [Hybrid War]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна [in Ukrainian].

3. Horbulin, V. (2015). «Hibrydna viina» iak kliuchovyi instrument rosiiskoi heostrategii revanshu [«Hybrid War» as a Key Tool of Russian Geostrategy of Revenge]. *Dzerkalo tyzhnia. – Mirror of the Week*, no. 2. Retrieved from <https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html> [in Ukrainian].

4. Horbulina, V. P. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front* [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

5. Berezovets, T. (2016). *Aneksiia: ostriv Krym. Khroniky «hibrydnoi viiny»* [Annexium: the Crimean island. Chronicles of the «Hybrid War»]. Kyiv: Brajt Star Pabliishynh [in Ukrainian].

6. Rushchenko, I. (2015). *Rosiisko-ukrainska hibrydna viina: pohliad sotsiolooha* [Russian-Ukrainian Hybrid War: a Sociologists View]. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H [in Ukrainian].

7. Pocheptsov, H. (2015). *Rosiiski analitychni konteksty hibrydnoi viiny* [Russian Analytical Contexts of the Hybrid War]. *Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys <Yi>*. – *Independent Cultural Magazine <Ÿ>*. Retrieved from http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pocheptsov_Ros_konteksty_hibrydnoj_vijny.html [in Ukrainian].

8. Pocheptsov, H. H. (2016). *Smysly i viiny: Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovii viinakh* [The Meanings and Wars: Ukraine and Russia in Informational and Semantic Wars]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

9. Pocheptsov, H. H. (2017). *Vid pokemoniv do hibrydnykh viin: novi komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia* [From Pokemon to Hybrid Wars: The New Communicative Technologies of the 21 st Century]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

10. Fisenko, T. (2016). *Proiavy hibrydnoi ahresii na masovokomunikatsiinomu rivni* [Manifestations of Hybrid Aggression on the Mass Communication Level]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*. – *Bulletin of the Book Chamber*, no. 11, pp. 26–29 [in Ukrainian].

11. Yatsiuk, O. S. (2016). *Informatsiina viina iak skladova chastyna hibrydnoi viiny* [Information Warfare as Part of a Hybrid War]. Vinnytsia : Nilan [in Ukrainian].

12. Soros, G. (1996). *Alhimiia finansov. Rynok: kak chitat ego myslï* [The Alchemy of Finance: Reading the Mind of the Market]. Moscow: INFRA-M. [in Russian].

13. Kulytskyi, S. (2016). *Ekonomichna skladova hibrydnoi viiny Rosii proty Ukrainy* [An Economic Component of Russias Hybrid War Against Ukraine]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*. – *Ukraine: Events, Facts, Comments*, no. 20, pp. 33–42, no. 21, pp. 24–35, no. 22, pp. 34–43. Kyiv [in Ukrainian]. Kulytskyi S. (2017). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: ekonomichnyi vymir 2017 r.* [Russias Hybrid War against Ukraine: the Economic Dimension of 2017]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*. – *Ukraine: Events, Facts, Comments*, no. 10, pp. 33–41, no. 11. pp. 36–42. Kyiv [in Ukrainian].

14. Plett, V. (1997). Strategicheskaja razvedka. Osnovnye printsipy [Strategic Intelligence production: Basic Principles]. Moscow: Izdatelskij Dom «Forum» [in Russian].

15. Guriiev, S. (2006) Mify ekonomiki: Zabluzhdeniia i stereotipy, kotoryie rasprostraniiaut SMI i politiki [Myths of the Economy: Misconceptions and Stereotypes that are spread by the Media and Politicians]. Moscow: Albina Biznes Buks [in Russian].

16. Kuznetsov, I. N. (2001). Uchebnik po informatsionno – analiticheskoi rabote [Textbook on Information and Analytical Work]. Moscow: OOO Izd-vo Jauza [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018.

Serhii Kulytskyi,

Cand. Sci. (Economics), Senior Researcher, Assistant Professor,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Analysis of the Economic and Informational Aspects of the Hybrid War Based on Resources of the Scientific Library

The article examines the experience of using the resources of the scientific library to study the economic and informational aspects of the hybrid war. The advantages of the scientific library for studying the phenomenon of hybrid war have been determined. Such advantages are collective organization of preparation of analytical documents, rational usage of various types of sources of information and effective solution to the dilemma «quality of information product – time to prepare information product». The study determined that in 2014–2017, Russia used economic and informational mechanisms of the hybrid war against the financial and real sectors of Ukrainian economy. The article proves that Ukrainian economy successfully withstood Russian hybrid aggression. It is shown that Russian economy suffered significant losses in hybrid war against Ukraine.

Keywords: analytical activity (work), hybrid war (aggression), economics, economic-information aspects, economic-information factors, information, scientific library.

Олена Симоненко,

канд. політ. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ШЛЯХИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ КОРИСТУВАЧІВ

У статті розглянуто питання інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності в процесі інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів. Розглядаються нові підходи до організації інформаційно-бібліотечного середовища, увага приділяється змінам, що відбуваються в організації роботи бібліотек, які зумовлені глобальними процесами інформаційного оновлення.

Ключові слова: бібліотека, інтелектуалізація, інформаційно-аналітичне обслуговування, користувач.

Значні зміни, що відбуваються в соціально-економічному й культурному житті України, активне впровадження у всі сфери діяльності інформаційних технологій істотно вплинули на тенденцію розвитку бібліотек. За останнє десятиріччя поруч із традиційними напрямками й формами роботи бібліотеки в практику широко ввійшли новітні інформаційні технології, у бібліотечній практиці посилилася роль інтелектуалізації бібліотечних процесів.

Під інтелектуалізацією бібліотечно-інформаційної діяльності ми розуміємо діяльність, спрямовану на стимулювання поступального розвитку бібліотеки, який здійснюється за рахунок змістового оновлення й модернізації всіх процесів, а також позитивних змін у професійній свідомості персоналу, підвищенні креативного потенціалу співробітників. Інноваційний шлях розвитку бібліотеки – це шлях перетворень, що потребує науково-обґрунтованих підходів до оновлення бібліотечної діяльності, застосування спеціальних інтелектуальних методик їх практичного здійснення.

При достатньому рівні дослідження цієї проблематики шляхи інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності залишаються маловивченими і з наукової точки зору потребують спеціального розгляду. Проблема сутності й різноманітних аспектів інноваційної діяльності

бібліотек знайшла віддзеркалення в публікаціях таких науковців, як Т. Вилегжаніна, Н. Волян, В. Дригайло, Л. Костенко, С. Калашников, Т. Колесникова, М. Слободяник, А. Соляник, А. Чачко та ін.

У працях Н. Автономової, В. Горового, Т. Гранчак, В. Пальчук, Ю. Половинчак, Л. Чуприни та ін. відображені результати практичного досвіду організації інформаційно-аналітичної діяльності у вітчизняних бібліотеках.

Метою статті є визначення шляхів інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності в контексті інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів.

Треба підкреслити, що інформатизація бібліотечно-інформаційної діяльності, яка полягає насамперед у збільшенні кількості спожитої, опрацьованої і якісно відтвореної інформації, визначає можливості її інтелектуалізації. Примітно, що безпосередньо термін «інтелектуалізація» є результатом продиктованих вимог нового часу з його технологічними й технічними перетвореннями, оскільки тлумачення відповідного терміна подають лише сучасні словники (в енциклопедії радянських часів тлумачення цього терміна відсутнє). Розглядуваний термін «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2010 р.) трактує як «...проникнення інтелектуалізму в життя людей, насичення його розумовою діяльністю» [1]. Тобто ми можемо абсолютно чітко стверджувати, що відповідна лексема з'явилася з появою відповідної реальії. Саме цим пояснюється відсутність цього терміна в старіших виданнях словників і енциклопедій. Концепція інтелектуалізації праці бере свій початок із вчення про інтелектуалізацію суспільства. У широкому розумінні інтелектуалізацію соціуму В. Врублевський пропонує розглядати як цілеспрямований процес, що має на меті радикальне розширення масштабу покращення використання знань, підвищення творчих можливостей соціальних систем усіх видів і рівнів, створення соціальних та технологічних передумов до кращого використання інтелекту кожної особистості й сукупного інтелекту, а також для насичення всіх сфер суспільного життя, насамперед управління, науки, освіти, медицини, охорони навколишнього середовища, системи штучного інтелекту та підвищення їх віддачі [6].

У свою чергу, інтелектуальна діяльність притаманна всім бібліотекам, які покликані розуміти поточні та прогнозувати перспективні інформаційні потреби користувачів, створювати й надавати відповідні послуги. Головною в роботі бібліотеки є модернізація змісту її діяльності. Бібліотека нового формату повинна використовувати резерви інтелектуалізації всіх сфер своєї діяльності, враховувати реальність, що змінюється.

Зі свого боку, зміни, що відбуваються в діяльності бібліотечної організації, сприяють набуттю нового статусу щодо обслуговування й конкурентоспроможності. Для забезпечення сталого розвитку інноваційної діяльності кожна бібліотечна установа має визначити для себе конкретні завдання з формування комфортного внутрішнього комунікаційного середовища, основними з яких є: зменшення трудомісткості окремих операцій; комфортність роботи для співробітників і користувачів. Інноваційні зрушення є обов'язковою й невід'ємною частиною бібліотек, які прагнуть шукати, створювати і впроваджувати нововведення у свою діяльність. Організаційні інновації спрямовані на встановлення зовнішніх комунікацій бібліотеки, адаптацію в зовнішньому середовищі, зміну структури бібліотеки. Сьогодні проблеми розвитку бібліотеки оцінюються за такими критеріями: актуальність нововведення; відповідність загальній ідеї розвитку певної бібліотеки; можливість потенційних учасників в освоєнні інноваційних здобутків; фінансові витрати [7].

Водночас розвиток бібліотеки – це проблема відповідності насамперед професійної підготовки у виконуваній роботі бібліотекарів. Та найважливішим завданням і однією з фундаментальних складових впровадження нововведень є виховання в бібліотечних кадрах творчого підходу до своєї праці. Це, у свою чергу, позитивно впливає на трансформаційні процеси в бібліотечній справі. Основний з них – перехід від традиційної до сучасної бібліотеки як динамічного центру інформації. Усе це відкриває перед бібліотеками ХХІ ст. великі можливості. Тому зміни, що відбуваються в організації роботи бібліотек, які зумовлені глобальними процесами інформаційного оновлення, потребують висококваліфікованих фахівців для якісного інформаційно-бібліотечного обслуговування. Бібліотекар продовжує виконувати традиційну роль посередника між інформаційними ресурсами і їхніми споживачами. Та попри всю традиційність щодо відповідної фахової кваліфікації постійно зростають професійні вимоги, зокрема опанування сучасних технологій пошуку, обробки, зберігання, доставки інформації.

Сьогодні в бібліотеках потрібні фахівці високої професійної кваліфікації, здатні до інноваційної творчості. Стрімке входження в бібліотечну практику інформаційних технологій, модернізація структури й змісту діяльності бібліотек потребують регулярного оновлення професійних знань. Як показує досвід, боротьба за якість обслуговування користувачів, удосконалення інформаційно-аналітичної діяльності не завжди приводять до очікуваних результатів. Наразі зросла потреба бібліотек у фахівцях, озброєних не тільки ґрунтовними знаннями, ерудицією і високою

комуникативною культурою, а й таких, що оперативно реагують на зміни, приймають адекватні професійні рішення, прагнуть опанувати нові актуальні знання.

Спрямованість на формування професійного світогляду, розвиток творчого потенціалу, становлення висококваліфікованого фахівця є постійним завданням системи підвищення кваліфікації й безперервної освіти бібліотечних фахівців. Колективи бібліотек складаються з фахівців, які породжують інтелектуальні моделі або вкорінені типи світогляду, що сформувалися в результаті досвіду всього колективу й кожної особистості. Саме ці фахівці зі своїм ставленням і професійними поглядами або формують позитивний імідж бібліотеки й бібліотечної професії, демонструють її активну позицію, прагнення до продуктивної діяльності, або ж уповільнюють і навіть гальмують її розвиток. Тому необхідний постійний особистісний професійний розвиток – самоосвіта, самовдосконалення, усвідомлена потреба у якісних змінах.

У науковому дослідженні Т. Колесникової «Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії» представлено шість інноваційних проєктів. Один з них має назву «Інтелектуалізація бібліотечної професії». Суть його полягає в перспективі реалізації комплексу заходів з підвищення професіоналізму сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця, тобто сприйняття бібліотечних функцій як тієї частки, яка є стабільно прогресуючим новатором, удосконалення й навички якого висвітлюються в наукових дослідженнях, конференціях міжнародного рівня та інших різновидах науково-дослідних робіт [4].

Варто зазначити при цьому, що особливість інтелектуалізації в бібліотечній професії полягає в постійному набутті та актуалізації професійних знань, умінь і навичок у процесі навчання, самоосвіти та творчої самореалізації у відповідній сфері. Сучасний фахівець характеризується ефективним інформаційним мисленням і навиками, що дають можливість збільшити кількість спожитої, опрацьованої та якісно відтвореної інформації. Фахівці сучасної бібліотеки стають експертами зі створення й управління інформаційними ресурсами технологічними засобами, формування сприятливого середовища для продукування й ефективного використання знань. Отже, новий тип бібліотечно-інформаційного фахівця – освічена, творча, товариська, креативна особистість, сконцентрована на потребах користувача, яка здатна мислити як учений, бути дослідником-експериментатором, надавати допомогу в процесах обміну знаннями. Саме такий фахівець може реалізувати концепцію

інтелектуалізації бібліотечної професії та забезпечити якісне бібліотечно-інформаційне обслуговування. Різнобічна праця висококваліфікованих фахівців бібліотек сприятиме розширенню меж інтелектуального розвитку користувачів і тим самим впливатиме на формування інтелектуальної еліти.

Якісна професійна діяльність бібліотекаря сприяє кращому ресурсно-інформаційному забезпеченню сучасного суспільства. Оскільки інформація швидко втрачає актуальність, фахівці бібліотечної та інформаційної галузі повинні вміти добирати, аналізувати, систематизувати, упорядковувати, зберігати й надавати інформацію, виступати експертами з багатьох питань, мати високий рівень інформаційної та технічної грамотності, володіти певною мірою педагогічними й психологічними знаннями з метою налагодження комунікаційних зв'язків з користувачами бібліотек. Зокрема, як зазначають О. Онищенко, Л. Дубровіна, В. Горовий, «сучасні бібліотеки поступово стають ефективною ланкою між глобальними масивами електронної інформації і сучасним користувачем, розвивають сутність та методи комунікаційної взаємодії між бібліотеками як акумуляторами знання та суспільством. З урахуванням його запитів вони можуть відшуковувати суспільно значущу інформацію, комплектувати нею свої фонди, готувати її до ефективного використання та успішно задовольняти теперішні запити суспільства актуальною інформацією. Оволодіння інформацією надає бібліотекам можливість ефективно впливати на розвиток суспільства. Таким чином, професіонали – інформаційні працівники – успішно працюють з масивами електронної інформації, а професіонали в економічних структурах, органах державної влади, інтелектуальних сферах – у науці, освіті, культурі мають можливість продуктивно використовувати найновішу інформацію» [3, с. 6].

До того ж розвиток нової сфери інформаційної взаємодії змінив роль бібліотекаря в науковій комунікації установи. Саме тому працівники бібліотек намагаються зайняти провідну позицію із впровадження ідеалів сучасної наукової комунікації в практику. Це передбачає, що сучасний бібліотекар повинен показати на власній практиці, використовуючи те, що пропагує (публікація власних статей у періодичних виданнях відкритого доступу, самоархівування статей, розміщення публікацій на власних веб-сайтах, у блогах, соціальних мережах тощо). І це є ще одним підтвердженням інтелектуалізації бібліотечної професії [7].

Проте імідж бібліотеки залежить не лише від внутрішніх чинників, до яких належить прагнення бібліотечних працівників формувати

в собі нове мислення, інтегрувати знання, впроваджувати нові форми й методи роботи, виходячи з потреб користувачів, активно представляти бібліотеки, їхні ресурси та результати їхньої діяльності на сторінках друкованих і електронних видань. Не менш важливим є комунікативний процес. Уміння спілкуватися є запорукою успішної роботи бібліотек. Мовна культура, ерудиція, високі моральні якості бібліотекарів створюють позитивне враження від бібліотечної сфери в цілому. Бібліотечний працівник – це обличчя відповідної установи, він репрезентує й ознайомлює користувачів з усіма тонкощами бібліотеки не лише як інформаційного центру, а й як складної багатоступеневої системи.

Сьогодні бібліотеки – це не тільки центри збереження й поширення інформації, а й осередки, які спроможні задовольнити комунікаційні потреби відвідувачів. Книгозбірням потрібен ще й фахівець, який володіє високим рівнем культури спілкування. Поступово формуються ціннісні орієнтири й норми поведінки в межах бібліотеки, яка по-новому організовує свій комунікаційний простір [5]. В умовах широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій і вільного доступу до потоків інформації зростає особиста відповідальність індивідуума, яка нерозривно пов'язана з поняттям свободи.

У цьому контексті слід зазначити, що, намагаючись покращити імідж бібліотечного працівника й підвищити престиж бібліотечного фаху, керівництво зарубіжних бібліотек вдається до таких заходів, як зміна назв бібліотечних посад і функцій бібліотечного працівника. Для підвищення свого суспільного статусу сучасні бібліотекарі повинні проявляти себе як фахівці в галузі інформації, у сфері культури, як інформаційні архітектори. Для професійного розвитку бібліотечних працівників можна використати запропоновану концепцію П. Сенге, директора Центру організаційного навчання в школі менеджменту MIT Sloan при Массачусетському технологічному інституті [8]. Згідно з нею керівництво бібліотек повинно сприяти професійному розвитку працівників, використовуючи модель, що складається з п'яти елементів (дисциплін):

1. Системне мислення.
2. Майстерність самовдосконалення. Заохочення працівників до навчання, особистого розвитку.
3. Інтелектуальні моделі.
4. Створення спільного бачення.
5. Навчання в команді.

Водночас варто зауважити, що наскільки інформаційний простір бібліотеки відповідає запитам користувачів, настільки успішною є робота

закладу. Саме від чіткої структури інформаційного простору бібліотеки залежить створення необхідного для бібліотеки набору інструментів, використання яких забезпечує кожному користувачеві оперативний доступ до матеріалів і документів бібліотечного фонду, а бібліотекарям – реалізацію нових форм роботи з користувачами. Надійність процесу обслуговування в бібліотеці визначається не кількістю послуг, що надаються, а тим, наскільки повно і якісно вони задовольняють інформаційні потреби. В останні роки модернізація змісту діяльності бібліотек виявляється в комунікаційній системі бібліотеки у вигляді аналітичних форм комунікаційної діяльності, виробництві аналітичних продуктів і послуг. Таким чином, невід’ємною складовою системи інформаційно-комунікаційного сервісу бібліотеки є інформаційно-аналітичне обслуговування.

Створення в бібліотеках принципово нових видів інформаційних ресурсів, організація доступу до віддалених і локальних джерел інформації стали найважливішим завданням інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів.

У свою чергу, перетворившись у ХХ ст. на професійну, інформаційно-аналітична діяльність нині впливає практично на всі сфери суспільного життя. У багатьох країнах виникають інтелектуальні корпорації, «фабрики думки», інформаційно-аналітичні відділи й служби в державних органах, компаніях, банках, політичних партіях. Бурхливо розвиваються ринки аналітичної інформації, інтелектуального продукту, методичного й програмного забезпечення його отримання. Тобто інформаційно-аналітична діяльність невід’ємно пов’язана з процесом інтелектуалізації суспільного життя. Нині інформаційно-аналітична діяльність – це особлива сфера людської діяльності, покликана забезпечити інформаційні потреби суспільства за допомогою аналітичних технологій через перероблення вихідної інформації й здобуття якісно нових знань. Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання якісно змістового перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому аспекті з науковою й управлінською діяльністю.

Аналізуючи взаємовідносини інформаційної аналітики з бібліотекознавством, треба зауважити, що останнє тісно поєднує в собі як науковий, так і управлінський компоненти. Крім того, саме бібліотечно-інформаційна сфера значною мірою сприяла становленню інформаційної аналітики, еволюції її методів і принципів організації діяльності. Перші держави і відповідний управлінський апарат зумовили виникнення

певних категорій осіб, для яких переробка знань стала однією з найважливіших складових їхньої професійної діяльності.

Слід зазначити, що саме бібліотечні теорія й практика мають пріоритет у систематичній організації інформації та знань. Саме в стародавніх бібліотеках почали створювати спеціальні «фонди зафіксованих знань», розробляти прийоми полегшення доступу до фондів у формі класифікацій, каталогів, бібліографічних покажчиків, рефератів та інших пошукових посібників, описувати зміст бібліотечних фондів відповідно до ретельно розроблених моделей структури і взаємозв'язків між галузями знань та дисциплінами. Аналітична робота при цьому є необхідною складовою цих напрямів бібліотечної діяльності [2].

Тож очевидно, що сучасна бібліотека не лише може, а й повинна здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність. Це зумовлюється тим, що бібліотеки є інтелектуальними центрами цивілізації, які набули значного досвіду пошуку й систематизації інформації та її аналізу. Тобто інформаційно-аналітична діяльність сприяє підвищенню інтелектуального потенціалу бібліотечної професії.

Можна виділити такі основоположні напрями посилення інтелектуалізації бібліотечно-інформаційної діяльності:

- організаційні (спрямовані на встановлення внутрішніх і зовнішніх комунікацій бібліотеки, формування бібліотечної політики, зміни в структурі бібліотеки, формування простору генерування нових знань і обміну наявними знаннями);

- продуктні (орієнтовані на розширення асортименту сервісних послуг, впровадження принципово нових послуг для користувачів, створення інформаційно-аналітичних продуктів);

- методико-технологічні (пов'язані з розробленням і використанням нових інтелектуальних методик роботи бібліотеки, бібліотечних послуг, техніки й технологій);

- управлінські (спрямовані на неперервний професійний розвиток співробітників бібліотеки, у тому числі формування інформаційної культури та реалізацію творчого потенціалу кожного).

Отже, побудована (але й надалі еволюціонуюча) інноваційна модель бібліотеки відзначається, по-перше, процесами інфраструктурного зближення з науковою діяльністю; по-друге, посиленням тих аспектів функціонування, які дають змогу розглядати бібліотеку як серцевину інформаційної інтелектуальної діяльності закладу, як активного учасника процесів наукової комунікації; по-третє, реалізацією концепції глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії. На нашу думку, саме така

модель бібліотеки здатна здійснити її еволюційний перехід від діяльності з формування, збереження, опису, структурування документальної інформації й доступу до неї на рівень усвідомлення себе як соціального інституту, відповідального за створення умов для відбору та ґрунтового аналізу потоків знань користувачем.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. *Гранчак Т.* Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 184 с.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 232 с.
4. *Колесникова Т. О.* Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії / Т. О. Колесникова // Вісн. Книжк. палати. – 2013. – № 1. – С. 19–24.
5. *Пашкова В.* Міжнародний кодекс етики / В. Пашкова // Бібл. планета. – 2012. – № 3. – С. 8–9.
6. *Ракова Л. Н.* Інтелектуалізація праці та тенденції її розвитку в Україні / Л. Н. Ракова, К. В. Карпенко // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту. – 2012. – № 1 (172). – С. 206–211.
7. *Соколов А. В.* Библиотечный авангард информационного общества / А. В. Соколов // Науч. и техн. б-ки. – 2012. – № 2. – С. 51–60.
8. Burkhardt A. In the spirit of Benjamin Franklin: 13 virtues of the next-gen librarian / A. Burkhardt, C. R. Johnson, C. Tomlinson // College & Research Libraries News. – 2011. – Vol. 72, № 8. – P. 450–467.

References

1. Busel, V. (Eds.). (2002). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
2. Hranchak, T. (2014). Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt [Library

in information support of management of public processes: politica land communication aspect]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

3. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

4. Kolesnykova, T. (2013). Vprovadzhenia innovatsiinoi modeli biblioteky universytetu yak chynnyk hlybokoi intelektualizatsii [Implementation of the Innovation Model of the University Library as a Factor for In-depth Intellectualization of the Library Profession]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 1, pp. 19–24 [in Ukrainian].

5. Pashkova, V. (2012). Mizhnarodnyi kodeks etyky [International Code of Ethics]. *Bibliotekna planeta – Library Planet*, no. 3, pp. 8–9 [in Ukrainian].

6. Rakova, L., Karpenko, K. (2012). Intelektualizatsiia pratsi ta tendentsii yii rozvytku v Ukraini [Intellectualization of labor and trends of its development in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the East Ukrainian National University*, no. 1 (172), pp. 206–211 [in Ukrainian].

7. Sokolov, A. (2012). Biblioteknyi avangard informatsionnogo obshchestva [Library vanguard of the information society]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 2, pp. 51–60 [in Russian].

8. Burkhardt, A., Johnson, C. R., Tomlinson C. (2011). In the spirit of Benjamin Franklin: 13 virtues of the next-gen librarian. *College & Research Libraries News*, Vol. 72, no. 8, pp. 450–467 [in English].

Стаття надійшла до редакції 07.06.2018.

Olena Symonenko,

Cand. Sci. (Political), Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Ways of Intellectualization of Library Activity on Information and Analytical Service to Users

The article considers the most important theoretical and practical issues of library and information activity. The main emphasis is on developing new means of intellectualizing library and information activities. New approaches to the organization of the information and library environment are considered, and attention is also paid to the

changes that take place in the organization of the work of libraries, conditioned by the global processes of information renewal. The innovative model of the library is capable of implementing its evolutionary transition from forming, preservation, description, structuring of documentary information and providing an access to it for readers to the new level of awareness of library as a social institute responsible for selection and analysis of knowledge flows around the user.

At the same time, several information space of library corresponds to users' needs, and it could be served as a marker of success of institution work. It is precisely from the clear structure of the information space of the library that the creation of a set of tools necessary for the library depends. This set is called to provide each user with prompt access to materials and documents of the library fund, and to make easy for librarians to implement new forms of users' service. The reliability of the service process in the library is determined not by the number of services but by degree they meet users' information needs. In recent years, the modernization of the content of libraries has been gained the form of analytical kinds of communication activity, creating of analytical products and services.

Therefore whatever the purpose of innovation activity is it should be aimed at the final result – an improving of users' service.

Keywords: library, intellectualization, information-analytical service, user.

Артур Федорчук,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

МОЖЛИВОСТІ РЕТРОСПЕКТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ РЕСУРСІВ

У статті проаналізовано вплив засобів масової інформації (ЗМІ) на соціально-політичний стан суспільства та значення моніторингу ЗМІ як для дослідження змін у соціальній та політичній сфері і вивчення домінуючих соціально-політичних настроїв суспільства, так і для формування джерельної бази ретроспективних досліджень з метою переосмислення історичних подій.

Ключові слова: засоби масової інформації, моніторинг ЗМІ, інформаційно-аналітичні ресурси, президентські вибори.

Інформаційно-комунікаційні технології протягом останніх десятиліть суттєво вплинули на зміни умов життєдіяльності українського суспільства. Українці спілкуються, працюють, відпочивають і отримують дедалі більше інформації з ресурсів у глобальній Мережі. Сьогодні єдиний інформаційний простір – це сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення та використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами. Він забезпечує інформаційну взаємодію суспільства, задоволення інформаційних потреб громадян [1]. Дослідженнями єдиного інформаційного простору сьогодні займається досить велика кількість зарубіжних та вітчизняних науковців, у т. ч. і наукових співробітників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), насамперед, це О. Онищенко, В. Горвий, В. Попик та ін. «Структуризація інформаційних ресурсів відповідно до загальносуспільних потреб сприяє формуванню на їх основі загальноцивілізаційної інформаційної бази, що посилює свій комплексний вплив на всі сторони життя людей у планетарному вимірі», – роблять висновки науковці НБУВ у спільній монографії [3].

Вплив ЗМІ на громадську думку досліджувався у працях як зарубіжних, так і українських вчених, зокрема: Л. Брауна, Д. Вількокса і Л. Нольте,

Б. Грушина, Ф. Джефкінса, Е. Доценка, Б. Зільберта, І. Ігнат'єва, Дж. Марконі, В. Оссовського, Г. Почепцова, В. Тертичної і Н. Хамелінка та ін. Фахівці по-різному оцінювали значення й характер впливу засобів масової комунікації, проте всі вони одностайні у висновках про значний, а інколи навіть вирішальний вплив ЗМІ на настрої суспільства та про зростання цього впливу з розвитком засобів комунікації. Більшість дослідників замислювалися над необхідністю досліджувати вплив ЗМІ на суспільство й формування соціально-політичної реальності [2].

Можливості виявлення суспільних настроїв через моніторинг ЗМІ у середині минулого століття почав вивчати Габріель Алмонд (Gabriel A. Almond), а у 80-х роках – Вальтер Ліппманн (Walter Lippmann) [6].

Сьогодні суспільно-політичне життя України протікає в єдиному інформаційному просторі, який відображає все розмаїття думок і поглядів, що існують в суспільстві, і одночасно бере участь у їх формуванні та кристалізації, впливаючи на політичне і соціальне життя суспільства. Будь-які соціально-політичні процеси, події у суспільстві відбуваються за допомогою засобів комунікації, впливають на характер комунікацій та залишають слід у глобальному інформаційному просторі. Проте інформація в мережі Інтернет динамічно змінюється і швидкість цих змін постійно зростає. Щосекунди з'являються і зникають гігабайти повідомлень, відкриваються та зникають тисячі сайтів, баз даних та різнопланових інформаційних ресурсів.

Системи моніторингу інформаційного простору дають змогу дослідити картину сучасного світу лише в конкретному вузькому ракурсі та в обмежений проміжок часу. І чим динамічніше змінюється інформація, тим швидше вона застаріває, стає менш актуальною з точки зору ухвалення управлінських рішень. Але, з точки зору історії процесів, що були досліджені, відібрана та структурована в процесі моніторингу інформація, навпаки, з часом може навіть підвищити свою цінність, оскільки переважна більшість першоджерел, на базі яких проведено моніторинг, з часом просто зникають.

Слід зауважити, що це стосується лише тих систем моніторингу, які будуються на основі повноцінних інформаційно-аналітичних систем зі створенням та веденням баз даних протягом достатньо тривалого часу. Збереження значного масиву інформації у вигляді проблемно і тематично структурованих повних текстів публікацій, їх фрагментів або рефератів (анотацій) уможливує ретроспективний аналіз інформації за будь-який конкретний проміжок часу [4]. Особливо це актуально для систем моніторингу соціальної та політичної інформації.

Отже, актуальність цієї статті зумовлена такими чинниками:

– потребою наукового осмислення ролі інформаційного простору у віддзеркаленні соціально-політичної атмосфери та історичних реалій на визначеному відтинку часу;

– важливістю визнання науковцями значення якісного моніторингу інформаційних потоків, зокрема засобів масової інформації, а також усвідомленням важливості збереження результатів моніторингу;

– недостатньою увагою до можливостей аналізу масивів інформації бібліотечних інформаційно-аналітичних ресурсів з боку науковців.

Мета статті – продемонструвати можливості ретроспективних (історичних) досліджень на прикладі аналізу змісту та бібліографічного аналізу масиву даних, створеного на основі моніторингу, що здійснювався співробітниками Відділу організації та використання документального фонду Фонду Президентів України НБУВ (далі – Відділ). Моніторингу підлягали всі публікації з усіх друкованих періодичних видань України до обласного рівня, які стосувалися соціально-політичного життя країни [5]. Обмежимося для прикладу невеликим періодом часу – останнім кварталом 1998 р.

Без сумніву, 1998 р. виявився одним з найважчих в історії незалежної України. Цей рік відзначений різким зниженням добробуту населення, загостренням до межі всіх кризових явищ в економіці країни. Політична ситуація, тісно пов'язана з економічним становищем в країні, також була складна. Передвиборча кампанія до парламенту плавно перейшла у передвиборчу кампанію на пост Президента України. Політичне життя стало справжньою ареною для протистояння економічних, ідеологічних, моральних та інших переконань. Активізувалася в освітленні політичних проблем і преса, яка до того ж виявилася на вістрі передвиборчої боротьби, оскільки розпочалася серйозна підготовка до розподілу впливу на ЗМІ.

Висвітлення позицій потенційних кандидатів на пост Президента України на сторінках українських газет у 1998 р. заслуговує на детальний аналіз. Нагадаємо, що загалом у IV кварталі 1998 р. зареєструвалось 10 кандидатів. Зрозуміло, що кількість публікацій, присвячених різним претендентам, залежала як від реальних шансів певного політика на майбутніх виборах, так і від ступеня його впливу на засоби масової інформації.

Як видно з табл. 1, розстановка сил щодо симпатій та антипатій друкованих засобів масової інформації до кандидатів виявилася досить передбачуваною, проте намітились і окремі зміни тенденцій. Оскільки моніторинг матеріалів ЗМІ, присвячених топу вітчизняних політичних

діячів, вівся Відділом вже тривалий час і до початку перегонів, існувала можливість порівнювати зміну ставлення журналістів до основних претендентів на пост Президента. З початком передвиборчих перегонів дещо зменшилася частка негативних публікацій, присвячених Л. Кучмі, на користь нейтральних статей. Значно «потеплішало» ставлення ЗМІ до С. Марчука: у IV кварталі він мав кращі показники серед кандидатів (28% публікацій позитивної тональності при 12% негативної); намітилися також тенденції до подальшого зростання «позитивних оцінок», що було пов'язано із впливом цього політика на найбільш «політизовану» щоденну газету «День», а також зі зростанням активності самого екс-прем'єра, який включився в роботу зі створення власного іміджу в пресі. О. Мороз, як і раніше, займав у 1998 р. другу позицію за кількістю публікацій, поступаючись лише чинному Президенту, при досить лояльному ставленні до нього газет. Оцінити характер висвітлення інших претендентів можна за показниками згаданої таблиці.

Загалом з'явилась тенденція зростання кількості публікацій нейтральної модальності (їх частка зросла з 49 до 52%). З 13 до 16% збільшилася частка позитивних статей. Характерним також стало зростання активності у висвітленні політичної боротьби кандидатів з боку регіональної преси (з 31% до 37%). У подальшому такі тенденції зберігалися і поглиблювалися з наближенням дати виборів.

Значна частка статей (табл. 2), присвячених президентським виборам у 1998 р., висвітлювали політичну боротьбу кандидатів, яка набула більш різкого характеру. Істотно зросла і частка аналітичних статей із прогнозом розстановки сил на виборах. Більшість таких публікацій були нейтрального характеру. На третьому місці публікації, в яких аналізувалися стосунки претендентів і політичних партій. Пов'язано це було, насамперед, із пошуком політичної опори в особі партій, а також з вибором самими партіями «свого кандидата». Питання економіки відійшли у IV кварталі 1998 р. на другий план (8 позиція з 32 публікаціями з 1006 відібраних за період дослідження). Можна зробити висновок, що хід передвиборчої кампанії не пов'язувався ЗМІ безпосередньо з економічною і фінансовою ситуацією в країні і не розглядався пересічними громадянами та журналістами як шлях вирішення економічних проблем. Незвично мало було і конструктивної критики на адресу уряду.

Таблиця 1

Кількість та модальність публікацій про основних претендентів на пост Президента України (IV квартал 1998 р.)

Кандидат на пост Президента	Модальність публікацій											
	Негативна			Нейтральна			Позитивна			Загалом		
	Централь-на преса	Регіональна преса	Загалом	Централь-на преса	Регіональна преса	Загалом	Центральна преса	Регіональна преса	Загалом	Центральна преса	Регіональна преса	Загалом
Л. Кучма	160	67	227	182	74	256	46	21	67	550		
О. Мороз	13	9	22	35	29	64	16	10	26	112		
П. Лазаренко	11	5	16	52	24	76	3	4	7	99		
С. Марчук	7	2	9	27	19	46	11	11	22	77		
Н. Вітренко	5	3	8	9	3	12	3	5	8	28		
П. Симоненко	5	2	7	10	4	14	3	4	7	28		
В. Чорновіл	10	5	15	8	2	10	2	0	2	27		
Г. Удовенко	1	1	2	5	1	6	2	1	3	11		
Ю. Костенко	1	0	1	1	0	1	2	1	3	5		
С. Головатий	0	0	0	0	1	1	1	1	2	3		
Загалом	213	94	307	329	157	486	89	58	147	940		

Таблиця 2

**Найбільш характерна тематика і модальність публікацій
про претендентів на президентських виборах у IV кварталі 1998 р.,
кількість**

Тематика публікацій	Модальність публікацій			Загалом за тематикою
	Негативна	Нейтральна	Позитивна	
Політична боротьба	90	169	21	280
Аналітична інформація і прогноз	33	152	38	223
Взаємовідносини з політичними партіями	47	94	26	167
Взаємини з регіонами	41	35	20	96
Взаємини з ВР	38	23	13	74
Біографія і політичний портрет	23	26	18	67
Засоби масової інформації	10	20	2	32
Економіка	11	18	3	32
Зовнішня політика	8	7	5	20
Державне будівництво	2	6	0	8
Внутрішня політика	4	2	1	7
Загалом	307	552	147	1006

Без сумніву, найреальнішим претендентом на пост Президента за сукупністю всіх стартових можливостей, за потенціалом інформаційних, фінансових, управлінських ресурсів преса вважала Л. Кучму.

За результатами моніторингу у період дослідження Л. Кучма прогнозовано зайняв 1 місце за кількістю згадувань на сторінках друкованих періодичних видань.

Нестандартний характер позачергового послання до парламенту, що дав змогу судити про Президента як про толерантного політичного діяча, який свідомо зберігає дистанцію від політичних розборок, викликав певне здивування та розгубленість у середовищі явної і таємної опозиції. Заява глави держави про ймовірність референдуму щодо доцільності двопалатного парламенту, продовження практики врівноважувати указами Президента недосконалість і повільність законодавчого механізму прозвучала передвісником насування передвиборчих баталій і підтвердила прихильність Л. Кучми до жорстких декларацій і виправданого ризику в діях.

О. Мороз став помітно різкішим в оцінках ситуації і куди відвертішим в оцінках конкретних персоналій, не соромлячись давати особам, про яких він раніше взагалі уникав говорити, характеристики, які межували з викликом. Можливо, на настрій Олександра Олександровича впливав аналіз передвиборчої ситуації, що складалася не на його користь. О. Мороз найбільш часто називався експертами як єдиний кандидат від лівих сил. При досягненні принципової згоди О. Мороз реально мав найбільші шанси серед лідерів лівих сил. Проте мінус полягав у тому, що О. Мороз не міг домогтися відкритої підтримки комуністів. Плюс О. Мороза був у тому, що його особистість викликала симпатії в різних соціальних верствах населення.

На думку журналістів, «імпонувала його готовність до діалогу і стиль його виступів – стриманий, конкретний, переконливий». При знаходженні балансу в його програмі між захистом народу та «не перешкоджанням» розвитку бізнесу О. Мороз на той час реально міг стати кандидатом, який влаштував би всіх. Проте недостатньо активна робота з пресою та помилки у виборі пріоритетів не дали змоги знайти баланс і підняти популярність цього політика.

Мало хто з політиків того часу міг похвалитися таким добірним переліком нерідко абсолютно протилежних визначень своєї особи, як Є. Марчук. Увага до Є. Марчука з боку політологів і преси після його відставки з посади прем'єра, на диво, не ослабла. Він, як і раніше, вважався одним з найбільш «реальних кандидатів» на президентський

пост, і будь-який політичний крок екс-прем'єра сприймався в контексті майбутніх виборів.

Якщо в третьому кварталі 1998 р. газети багато писали про можливий альянс О. Мороза і П. Лазаренка з Є. Марчуком, то наприкінці 1998 р. стало ясно, що останній збирається вести власну політичну гру. І цю роль він виконував зі знанням технології політичної боротьби, акуратно, без проявів зайвого популізму.

Є. Марчук першим з українських політиків розмістив власний сайт в Інтернеті. На сторінці була розміщена біографія, програмні матеріали та опубліковані в ЗМІ інтерв'ю політика. Цей же сайт містив публікації про Є. Марчука і висловлювання про нього інших політиків. Але, як відзначали газетні оглядачі, незважаючи на те, що Є. Марчук «проявив відкритість», він залишався найбільш загадковою політичною персоною України.

У публічних виступах Є. Марчука почали превалювати політичні, а не соціально-економічні питання, а також критика керівництва країни і правоохоронних структур. Особливий наголос робився на нездатність керівників країни ліквідувати тіншову економіку. На підвищення власного іміджу, очевидно, був розрахований і різкий поворот Є. Марчука від широкої реклами своїх проросійських поглядів до відвертої переорієнтації на Захід і НАТО.

Представники «рухівських» організацій Сходу стали ініціаторами висунення кандидатом у Президенти України Г. Удовенка. Головне запитання, яке ставила преса України у той період: «Чи буде прийнята кандидатура Г. Удовенка як фактор згуртування демократичних сил?». Те, що самотужки Народному Руху президентські вибори не виграти, сумнівів у журналістів не викликало.

Газети також дуже часто називали прізвища потенційних кандидатів, які, на їхню думку, могли б відіграти значну роль у ході передвиборчої кампанії. Називали, перш за все, главу Нацбанку В. Ющенко і спікера парламенту О. Ткаченка.

Потенційно В. Ющенко міг на той час залучити більшу частину центристського електорату, а О. Ткаченко – значну частину лівого, особливо в сільській місцевості. Кандидатура Н. Вітренко розглядалася лише як сила, що здатна відтягнути вкрай ліву частину голосів у О. Мороза і П. Симоненка. Щодо останнього преса висловлювала дуже обережні судження не відносячи лідера комуністів України до «реально прохідних» кандидатур.

Таблиця 3

Аналіз модальності публікацій про президентську передвиборчу боротьбу в газетах України у IV кварталі 1998 р., кількість

	Негативна модальність	Нейтральна модальність	Позитивна модальність	Загалом
Центральна преса	195	329	84	608 (63,27%)
Регіональна преса	149	152	52	353 (36,73%)

Центральна преса (ранжування за кількістю публікацій)

Назва газети	Негативна	Нейтральна	Позитивна	Загалом
День	41	62	14	117
Киевские ведомости	27	56	7	90
Сегодня	5	36	10	51
Україна молода	9	20	5	34
Зеркало недели	17	14	2	33
Политика	14	11	1	26
Украинская инвестиционная газета	4	14	1	19
Регион	4	12	1	17

Продовження табл. 3

Робітнича газета	4	8	5	17
Молодь України	7	6	3	16
Голос України	9	6	0	15
Сільські вісті	9	4	2	15
Факты и комментарии	5	7	3	15
Независимость	2	5	5	12
Киевские новости	3	6	2	11
Україна і світ сьогодні	3	3	4	10
Вечірній Київ	2	7	0	9
Час	5	1	3	9
Товариш	4	1	3	8
Українське слово	2	5	1	8
Известия-Украина	2	4	1	7
Тиждень	1	3	3	7
Урядовий кур'єр	1	3	3	7
Галицькі контракти	1	3	2	6
Труд-Украина	2	3	1	6
Бизнес	1	4	0	5

Продовження табл. 3

Демократична Україна	2	2	0	4
Україна-Business	0	4	0	4
Шлях перемоги	1	3	0	4
Аргументы и факты	1	2	0	3
Киевская правда	0	2	1	3
Просвіта	2	0	1	3
Українська газета	3	0	0	3
Юридичний вісник України	0	3	0	3
Вісті	0	2	0	2
Закон і бізнес	0	2	0	2
Народна газета	1	1	0	2
Незалежний погляд	1	1	0	2
Комсомольская правда в Украине	0	1	0	1
Профспілкова газета	0	1	0	1
Хрещатик	0	1	0	1
Загалом у центральній пресі	195 (32,07%)	329 (54,11%)	84 (13,82%)	608

Оцінюючи активність газет у ході передвиборчої кампанії, треба відзначити зростання у 1998 р. впливу регіональної преси на створення

іміджу претендентів. Найбільш «політизованими» областями виявилися Львівська (76 публікацій за квартал), Дніпропетровська (56) і Одеська (31). Особливо виділялися своєю активністю львівські газети «Поступ» (29 публікацій) і «Високий замок» (27), а також дніпропетровські «Дніпровська правда» (22) і «Дніпро вечірній». Найменш «активними» виявились Полтавська, Закарпатська, Чернігівська та Миколаївська області. Частка публікацій, що містили негативні оцінки передвиборчої боротьби і кандидатів на президентський пост, у регіональній пресі була на 10% більша, ніж у центральній (див. табл. 3). При цьому загальна кількість публікацій про передвиборчу боротьбу в центральній пресі майже вдвічі перевищувала кількість публікацій в обласних періодичних виданнях.

У політичній активності центральних газет істотних змін в аналізований період не відбулося. Найбільш помітним виявилось лише зменшення кількості статей, присвячених президентській кампанії, на сторінках парламентської газети «Голос України».

Розподіл впливу політичних сил на пресу, що об'єктивно відображав розстановку сил у передвиборчих перегонях і відігравав вирішальну роль в її результатах, динамічно змінювався упродовж усього 1998 р., дедалі виразніше «викристалізовуючись» у процесі розгортання кампанії з виборів Президента. Припинила своє існування дуже активна в політичному сенсі газета «Політика», серйозну конкуренцію щодо впливу на хід політичної боротьби почала створювати молода на той час газета «Вечірні Вісті». Практично всі реальні кандидати усвідомлювали вирішальну роль преси у створенні свого політичного іміджу і досить професійно проводили роботу, щоб привернути до себе її увагу і симпатії.

Аналіз матеріалів моніторингу української преси за відносно короткий період часу (четвертий квартал 1998 р.), на наш погляд, наочно демонструє цінність інформаційного масиву, що зберігається у Відділі організації та використання документального фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Матеріали БД – сьогодні ледь не єдина можливість повернути користувача у відносно недалеке минуле і пригадати та переосмислити події того часу. Зрозуміло, що наведений зразок контекстного (змістового) та бібліометричного аналізу не вичерпує варіанти дослідницької роботи з матеріалами моніторингу. Досить широкі можливості щодо пошуку, відбору та структуризації заіндексованих матеріалів допоможуть науковцям з різних галузей суспільних наук віднайти власну тему досліджень та метод аналізу.

Список використаних джерел

1. Єдиний інформаційний простір [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Єдиний_інформаційний_простір. – Назва з екрана.
2. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – Киев : Ваклер, 2001. – 656 с.
3. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 32–34.
4. Федорчук А. Г. Интеллектуальные поисково-аналитические системы мониторинга СМИ / А. Г. Федорчук, Н. В. Танатар // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2008. – Вып. 6. – С. 205–219.
5. Федорчук А. Г. Теоретико-методичні засади аналізу інформаційного потоку соціально-політичного спрямування / А. Г. Федорчук, Н. В. Танатар // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2004. – № 2. – С. 33–38.
6. Что такое мониторинг СМИ [Электронный ресурс] // Zmonitoring: Центр мониторинга СМИ. – Режим доступа: <http://www.zmonitoring.ru/what-is-monitoring-smi> (05.04.13). – Загл. с экрана.

References

1. Yedynyi informatsiyniy prostir (2017) [Joint information space]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Єдиний_інформаційний_простір [in Ukrainian].
2. Pocheptsov, G. G. (2001). Teoriia kommunikatsii [Communication theory] Kiev: Vakler [in Russian].
3. Onyshchenko, O. S., Horovy, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013) Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshecha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in the Influence of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Fedorchuk, A. G., Tanatar, N. V. (2008) Intellectuallyepoiskovo-analiticheskie sistemy monitoringa SMI [Intellectual search and analytical systems for monitoring the media]. *Biiblioteki natsionalnyh akademii nauk: problemy funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, issue 6, pp. 205–219 [in Russian].

5. Fedorchuk, A. G. , Tanatar, N. V. (2004) Teoretyko-metodychni zasady analizu informatsiinoho potoku sotsialno-politychnoho spriamuvannia [Theoretical and methodical principles of analysis information flow socio-political direction]. *Bibliotekoznavstvo, dokumentoznavstvo, informolohiia. – Library Science, Documentation, Informology*, no. 2, pp. 33–38 [in Ukrainian].

6. Chto takoe monitoring SMI (2013) [What is media monitoring]. Retrieved from <http://www.zmonitoring.ru/what-is-monitoring-smi> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.06.2018.

Arthur Fedorchuk,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Possibilities of Retrospective Research Library Information and Analytical Resources

The article analyzes the influence of mass media to socio-political state of modern society. Underlined to importance of monitoring the mass media, both for research changes in the social and political sphere, and studying the dominant socio-political mood of society, as well as for retrospective studies of media monitoring materials stored as library information and analytical resources, for the purpose of rethinking and more documented historical research events. An example of content and bibliometric analysis has demonstrated the potential of such retrospective studies. The analysis of the contents of more than 1000 publications of Ukrainian newspapers selected during monitoring process for the IV quarter of 1998 allows us to draw conclusions about the socio-political situation in the country at that time and the relationship between the press and politicians.

Keywords: information space, mass media, media monitoring, information and analytical resources, presidential elections.

Андрій Потіха,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРТІЙНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТА БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано основні методи дослідження засобів масової інформації соціально-комунікаційної природи як засобу масової комунікації, так і інституту бібліотеки. Звертається увага на специфіку методологічної основи вивчення партійних засобів масової комунікації як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності, на використання різних методологічних підходів і методів, а також аналіз їхньої результативності, які дають підстави для висновку про ефективність використання в бібліотекознавчих дослідженнях комунікативної проблематики методологічного комплексу, основою якого є діалектичний метод, складовими – системний, інформаційний, структурно-функціональний, інституційний, синергетичний, порівняльний, історичний, термінологічний підходи, та сукупність загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціальних методів. Основним же є соціально-комунікаційний підхід.

Ключові слова: методологія дослідження, наукові теорії, інформація партійних засобів масової комунікації.

Процес розбудови Української держави після здобуття незалежності в 1991 р. вивів на порядок денний питання формування ефективної політичної системи, одним з впливових елементів якої є політичні партії. Стабільність політичної системи в державі, серед іншого, залежить і від того, наскільки ефективно функціонує партійна система, чи виконують політичні партії притаманні їм завдання й соціальні функції. Відтак дослідження специфіки функціонування вітчизняних політичних партій є надзвичайно актуальним.

Важливим джерелом інформації стосовно формування й розвитку партійної системи в Україні є партійні засоби масової комунікації (далі – ЗМК), вивчення яких дає змогу простежити як за діяльністю окремих політичних партій, так і за розвитком всієї партійної системи в Україні.

Традиційно кумуляція, систематизація, збереження паперових ЗМК, серед яких і преса політичних партій, були покладені на бібліотеки, які, відповідно, формували й опрацьовували газетні фонди. Широке впровадження в суспільну практику електронних технологій спричинило трансформації партійних ЗМК, привело до виникнення електронних партійних ЗМК, що ускладнило бібліотечну роботу з їхньою інформацією. Таким чином, дослідження пов'язаного із змінами сучасних вітчизняних партійних ЗМК розвитку бібліотечних підходів до роботи з їхньою інформацією є на часі.

У вітчизняному бібліотекознавстві до сьогодні наявні лише поодинокі дослідження, присвячені проблематиці бібліотечно-інформаційної роботи з партійною пресою. Публікації ж, які б висвітлювали специфіку й підходи бібліотек до збереження та опрацювання інформації електронних партійних ЗМК, узагалі відсутні. Окремі аспекти проблеми використання інформації партійних ЗМК у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів, підготовки на її основі аналітичних продуктів бібліотек стали предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як С. Дригайло, Г. Рудий, Л. Чуприна, Т. Борисенко, О. Заварзіна, О. Залізнюк, Н. Самохіна, О. Вакульчук, І. Соколова.

Проте вивчення бібліотекознавчої літератури засвідчило, що комплексні дослідження цього питання наразі відсутні, специфіка сучасних партійних ЗМК і сучасні підходи бібліотек до роботи з ними поки що недостатньо досліджені та потребують додаткового наукового осмислення.

У цьому контексті актуальним питанням є визначення методологічного комплексу для дослідження партійних ЗМК як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності. У цій праці під методологією розуміємо наукову теорію, яка служить основою для проведення конкретного дослідження. Маються на увазі теорії, які презентують достатньо узагальнені погляди на об'єкт дослідження в цілому, зв'язки в цьому об'єкті й закономірності його функціонування.

Мета дослідження – окреслити й схарактеризувати основні методи дослідження засобів масової інформації, зокрема специфіку методологічної основи вивчення партійних засобів масової комунікації як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності.

Вибір основних принципів методології дослідження обумовлений специфікою обраної теми й ґрунтується на попередніх дослідженнях у сфері методології бібліотекознавства, методології досліджень соціальних комунікацій і методології дослідження засобів масової комунікації. Проблема методології дослідження бібліотечної справи

та інформації засобів масової інформації присвячені роботи таких дослідників, як Л. Дубровіна, О. Воскобойнікова-Гузєва, В. Іванов, В. Ільганаєва, В. Давидова, Ю. Остапчук, В. Різун, М. Карташов, Б. Юськів, Л. Федотова та ін.

Проте більшість вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері бібліотечної справи констатують недостатню розробленість теоретико-методологічних питань сучасного бібліотекознавства. Зокрема, Ю. Столяров у статті «Науковий міф про спеціальні методи документально-комунікаційних дисциплін» висловлює міркування стосовно того, що «метод бібліотекознавства – поняття інтуїтивне, розмите, збірне, чітко не визначене. Усередині бібліотекознавства використовуються методи соціології, математики, логіки, філософії тощо. Принципово кажучи, бібліотекознавство, як і документознавство, архівознавство та ін., використовує весь спектр відомих у науці методів, за винятком методу... власне бібліотекознавства, або методу бібліотечного (іншої відповідної дисципліни)» [8].

У свою чергу Л. Дубровіна, аналізуючи методологічні засади історичних досліджень у бібліотекознавстві й документознавстві, робить висновок, що «історична наука, а разом з нею і профільні для бібліотечної справи наукові дисципліни, виходять на стадію пошуків “золотої середини” в методологічному апараті історичної науки, прямують до осмислення об’єктивних пропорцій загального (закономірного) й індивідуального (специфічного) в історичному процесі та комплексності методологічного і методичного інструментарію пізнання історичних фактів» [2, с. 23].

О. Воскобойнікова-Гузєва в праці «Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства», аналізуючи сучасний етап розвитку методологічної бази сучасних бібліотекознавчих досліджень, наголошує, що «з огляду на комплексність здійснюваних останніми роками робіт бібліотекознавцями використовується весь спектр дослідницьких методик соціогуманітаристики. Залучаються як загальнонаукові (системний, історичний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний та порівняльний методи) і притаманні суміжним галузям знання, так і спеціальні підходи та методи (бібліотекознавчого і фондознавчого аналізу, фондової реконструкції і моделювання та ін.), які ґрунтуються на принципах історизму та наукової об’єктивності, актуалізму та розвитку» [1, с. 6–7].

Разом з тим дослідниця, поряд із зазначеними вище, називає методи експертної оцінки, інтерв’ювання й анкетування, моделювання та моніторингу, спостереження, опитування й експерименту, адже вони, на її думку,

«базуються на загальноприйнятих методах наукового дослідження, але тісно пов'язані з практикою бібліотечної справи» [1, с. 7]. Тобто йдеться про загальнонаукові емпіричні, теоретичні та конкретно-наукові методи щодо розв'язання проблем бібліотекознавства.

У процесі дослідження інформації партійних засобів масової комунікації використовуються методи аналізу документів, які дають змогу визначити змістове наповнення партійної преси різних політичних партій протягом оглядового періоду: соціально-комунікаційний метод, застосування якого дає можливість розгляду функціонування партійних ЗМК, з одного боку, і бібліотеки – з іншого, з позицій виконання ними своїх соціальних функцій; статистичний метод, що сприяє виявленню тенденцій розвитку партійних засобів масової комунікації протягом певного періоду часу. При цьому ефективним є комплексне взаємодоповнююче застосування різноманітних дослідницьких методів та підходів: соціокультурного, інформаційного, що дає можливість аналізувати процеси і явища в контексті їх суспільної взаємодії; теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, систематизація); емпіричних методів (спостереження, порівняння, опис), що сприяє визначенню впливу тенденцій розвитку партійних засобів масової комунікації на специфіку інформації та з'ясуванню особливостей її використання в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек.

Важливу роль відіграє діалектичний метод, застосування якого передбачає розгляд партійних ЗМК в інформаційній діяльності бібліотек з позицій ставлення до бібліотечної справи як невід'ємної складової суспільного розвитку (з притаманними останньому тенденціями ускладнення та спеціалізації). Розуміння процесів і явищ у їхньому розвитку і в системі взаємозв'язків та взаємовпливів дає змогу простежити зміни у функціонуванні партійних ЗМК і особливості бібліотечної діяльності, спричинені змінами політичних умов, формування й розвиток фондів періодики як наслідок процесу трансформації інформаційних продуктів і технологій, з одного боку, і структуризації суспільства, ускладнення системи соціальних комунікацій – з іншого, з можливістю зробити висновок стосовно електронізації партійних ЗМК і необхідністю поширення бібліотечної діяльності на збереження інформації партійних ЗМК в Інтернеті.

Інформація партійних ЗМК є важливою складовою соціальної комунікації. Тому соціальна комунікація, будучи об'єктом реального світу і володіючи єднальною функцією стосовно інших об'єктів, виконує роль системоутворюючого чинника в розвитку суспільства, культури й науко-

вого знання. Суть феномену соціальної комунікації виявляється в різних соціокультурних зрізах: хронологічному, регіональному, національному, інституційному та на різних рівнях соціально-комунікаційної взаємодії: макро (масові, міжнародні, міжцивілізаційні), міді (соціально-групові), мікро (міжособистісні). Як зазначив І. Манкевич, «соціально-комунікаційний підхід (СКП), що розвивається на основі концепції СК (соціальної комунікації) як руху смислів у соціальному часі й просторі, дає змогу виявляти й пізнавати різні пласти побутування культури і її конкретних проявів як соціально-комунікаційних систем (СКС). У теорії СК під СКС у широкому сенсі слова розуміється система задоволення комунікаційних потреб суспільства, соціальних груп, особистості, що склалася в процесі еволюції людства. Як інституціональне явище СКС являє собою сукупність комунікаційних каналів і засобів, що володіють матеріально-технічними ресурсами й професійними кадрами» [6].

Тому соціально-комунікаційний підхід може розглядатися як системотворювальний стрижень методології бібліотекознавчих досліджень, присвячених розгляду комунікаційних аспектів функціонування бібліотеки і її ролі у вивченні та збереженні інформації партійних ЗМК.

Професор В. Ільганаєва запропонувала нове бачення застосування соціально-комунікаційного підходу в умовах інформаційного суспільства для досліджень у напрямі бібліотекознавства. Вона акцентує увагу на єдності соціально-комунікаційних процесів; предметності соціально-комунікаційної діяльності; етапності інформатизації; інтеграції соціально-комунікаційних підсистем суспільства на основі переформатування організаційно-функціонального устрою соціально-комунікаційних структур [4].

Соціально-комунікаційний підхід сьогодні активно застосовується вітчизняними науковцями для розв'язання проблем, пов'язаних з різними аспектами комунікаційного напрямку функціонування ЗМК і їхнім місцем у діяльності бібліотек. Соціально-комунікаційно-інформаційний і соціально-комунікаційний функціональний підходи стали одними з методологічних засад багатьох наукових досліджень. Ці методи були використані в дисертаційному дослідженні «Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку» (2009) на здобуття наукового ступеня доктора наук Г. Шемаєвою, яка зазначила, що використання цього підходу дало їй змогу «виявити та дослідити загальні і специфічні принципи організації функціонування бібліотеки в системі наукової комунікації; розглянути соціокультурні фактори виникнення та розвитку каналів і засобів поширення інформації та знань; охарактеризувати інфор-

маційні зв'язки в науковому співтоваристві, зумовлені галузевою специфікою; визначити феномен електронних ресурсів бібліотек як актуальний масив наукової інформації, що використовується для соціальних і специфічних потреб науки» [9].

У свою чергу В. Маркова, аргументуючи застосування соціокомунікативного підходу при підготовці своєї докторської дисертації «Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку» (2011), наголошує, що застосування цього методу дало змогу «з'ясувати сутність книжкової комунікації, її базову роль у системі соціальної комунікації; визначити й охарактеризувати головні компоненти системи книжкової комунікації, дослідити трансформації, що відбуваються з ними в сучасному комунікаційному просторі» [7, с. 3].

Соціально-комунікаційний метод як один з базових методів дослідження було застосовано також у бібліотекознавчих дисертаційних дослідженнях О. Воскобойнікової-Гузевої, Т. Гранчак, Т. Добко, О. Кобелева, О. Сербіна та ін. Враховуючи, що масова комунікація завжди привертала наукову увагу соціологів, методи соціології активно використовуються дослідниками при вивченні ЗМК. Проблема вивчення ЗМК полягає у виявленні ставлення їх до діючих політичних партій, світу бізнесу, численних груп та інтересів, які впливають на громадськість і зазнають зворотного впливу. Різні концепції й моделі, що їх розробляє соціологія масової комунікації, не оминають цієї проблеми.

Для дослідників важливим елементом масової комунікації є тексти. Адже різні тексти можна об'єднати за метою. Мета – передача певних смислів. При цьому треба враховувати усне мовлення. Воно також є текстом, і його треба вивчати разом з газетно-журнальними текстами. Як відомо, мета створення тексту досягається мовними засобами, тож при його вивченні не обійтися без лінгвістики. Аналізуючи тексти, варто враховувати психологічний момент, адже автор тексту – завжди людина зі своїми звичками й настановами.

Також при аналізі журналістського тексту важливим є елемент теми й те, якими каналами масової комунікації передаються конкретні тексти. Специфіка різних каналів безпосередньо відбивається на специфіці як тексту, так і його сприйняття аудиторією. Різними також можуть бути тексти і в жанровому плані, зокрема індивідуальний авторський стиль.

При вивченні специфіки інформації партійних ЗМК переважно використовуються класичні, традиційні методи. Вони включають сукупність операцій, яка дає змогу інтерпретувати текст у цілях дослідника. Адже будь-який документ створюється зі своєю, особливою метою, яка

часто не збігається з метою дослідження. Інтерпретація будь-якого тексту під час традиційного аналізу дає змогу проникнути в сутність документа і виявити все, що цікавить дослідника: глибинні замисли й мотиви комунікатора, очікуваний ефект від повідомлення, особливості того історичного моменту, у який створювався документ, тощо.

Для дослідження інформації партійних ЗМК разом із класичними методами використовується контент-аналіз. Це якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційному обробленні тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу переважно можуть бути як проблеми соціальної дійсності, так і внутрішні закономірності безпосередньо об'єкта дослідження. Цей метод дослідження може використовуватися як основний (наприклад, контент-аналіз тексту при дослідженні політичної спрямованості газети), у поєднанні з іншими методами (наприклад, у дослідженні ефективності функціонування засобів масової інформації), допоміжний або контрольний (наприклад, при класифікації відповідей на відкриті запитання анкет).

Такі дослідники, як В. Іванов [3], Д. Б. Мангейм, Р. Річ [5], виділяють два основні типи контент-аналізу: кількісний і якісний. Якщо кількісний аналіз спрямований на виявлення частоти окремих тем, слів або символів, що містяться в тексті, то якісний аналіз пов'язаний з фіксуванням нетривіальних висловлювань, мовних інтонацій, з розумінням цінності змісту повідомлення.

Треба підкреслити, що і класичні, і формалізовані методи поєднують як об'єкт, так і мету дослідження. Різниця між ними полягає лише в тому, що традиційні методи вважаються якісними, натомість контент-аналіз – кількісним методом, який є набагато об'єктивнішим, ніж історичний чи літературний методи. Проте не можна сказати, що ці методи існують у чистому вигляді, бо дедалі частіше в класичних методах застосовується різноманітна квантифікація, а контент-аналіз є вже не чисто кількісним, а кількісно-якісним методом. Щоправда, у різних методах багато особливостей. Дослідники вважають, що головним принципом контент-аналізу є розчленування суцільного масиву тексту так, щоб найдрібніша одиниця аналізу несла в собі якість цілого. І на підставі переваги тих чи інших тверджень виявити тенденції розвитку. Також можна виділити строгість, тобто його обґрунтованість і відтворюваність, повне охоплення всіх досліджуваних джерел, системність і об'єктивність.

При вивченні партійних ЗМК варто враховувати суспільну роль масової комунікації, можливості її впливу на громадську думку й суспільні настрої.

Адже особливості функціонування ЗМК завжди привертали до себе соціологічну думку. Існує кілька концептуальних підходів до висвітлення особливостей масової комунікації щодо її впливу на суспільство.

Концепція тотального впливу. Згідно з цією концепцією громадська думка формується здебільшого під тотальним впливом масової інформації, що циркулює комунікативними каналами суспільства. Така інформація значною мірою визначає соціальні цінності й стереотипи, культурні доміанти в суспільстві. Головним у процесі соціальної комунікації прихильники цієї концепції вважають пропагандистський момент, а поняття «пропаганда» є центральним для них.

Концепція обмежених ефектів передбачає врівноважений підхід до вивчення масової комунікації, абсолютизує маніпуляційні можливості тих, хто формує інформацію, а ЗМК вважає відокремленими й незалежними від владних структур соціальними інститутами, які є генераторами та поширювачами інформації, майже вільними від зовнішнього тиску. Їхнє завдання полягає в інформуванні суспільства, а не тотальному впливі на нього.

Концепція глобалістської орієнтації. Прихильники цієї концепції вважають визначальною роль новітніх засобів масової комунікації у творенні нової культури, нових засад спілкування і взаємодії людей.

Семіотична концепція. Головними в ній є питання, пов'язані із значенням, особливостями передачі інформації, співвідношенням реальності та ідеології в процесі масової комунікації. Відповідно до концепції, сучасна ідеологія функціонує вже не як система догм, лозунгів, доктрин і теорій, а як цілісний знаковий простір, як окрема мова. При цьому вона не усуває реальність як таку, а активно міфологізує її, акцентує на важливому для неї значенні певних подій.

Представників постмодерністських концепцій об'єднує недовіра до можливостей передачі за допомогою ЗМК достовірної інформації.

Важливо зазначити, що всі згадані теоретичні напрями спонукають до необхідності вивчення можливостей функціонування ЗМК як способу контролю влади. Концепції останніх десятиліть переорієнтовуються на вивчення особливостей передачі інформації нетрадиційними для писемної культури способами (телебачення, Інтернет, візуалізація інформації), значно складнішими бачать особливості впливу масової комунікації на формування суспільних цінностей.

Використання вказаних вище методологічних підходів і методів, а також аналіз їхньої результативності дали підстави для висновку щодо ефективності використання в бібліотекознавчих дослідженнях комуні-

кативної проблематики методологічного комплексу загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціальних методів.

Виходячи із соціально-комунікаційної природи як ЗМК, так і інституту бібліотеки, базовим у таких дослідженнях має стати соціально-комунікаційний метод, застосування якого обумовлює вивчення ЗМК як об'єкта бібліотечно-інформаційної діяльності з позицій основних соціальних функцій бібліотеки та ЗМК – інформаційної й комунікаційної – стосовно індивіда та соціуму. Використання соціально-комунікаційного методу дає також змогу визначати роль бібліотеки як опосередкованого каналу передачі інформації партійних ЗМК та обґрунтувати специфіку її аналітичного опрацювання з урахуванням політико-ідеологічного характеру функціонування партійних ЗМК, їх інтегрованості в політичні процеси.

Використання соціально-комунікаційного методу разом з діалектичним, системним та історичним уможлиблює дослідження бібліотечної діяльності щодо збереження, опрацювання інформації партійних ЗМК, надання до неї доступу, її використання в науково-аналітичній роботі в динаміці і взаємозв'язку з трансформаціями партійної системи в Україні та техніко-технологічним розвитком ЗМК.

Крім того, застосування структурно-функціонального методу дає змогу робити висновок стосовно закономірності виокремлення в системі бібліотеки газетних фондів і формування спеціальних підрозділів, покликаних проводити дослідження періодичної преси й забезпечувати наукову організацію формування, зберігання, опрацювання газетного фонду, створення оптимальних умов його використання. Застосування статистичного методу уможлиблює розгляд газетних фондів і фондів періодики бібліотек як документної проекції розвитку партійних преси та системи України.

Також важливу роль у визначенні перспективних напрямів розвитку бібліотечної діяльності щодо партійних ЗМК, вивченні специфіки функціонування й завдань бібліотечних підрозділів, які займаються дослідженням інформації ЗМК, відіграє використання методу аналізу документів. Ефективним для результатів дослідження є вивчення різних джерел, що дає змогу виробити об'єктивні уявлення про специфіку вітчизняних партійних ЗМК як засобу комунікації в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. *Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Дискусійні питання розвитку теорії і методології бібліотекознавства / *О. В. Воскобойнікова-Гузєва* // *Бібл. вісн.* – 2007. – № 2. – С. 3–7.

2. Дубровіна Л. А. Методологічні засади історичних досліджень в бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття / Л. А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 22–30.

3. Иванов В. Ф. Контент-анализ / В. Ф. Иванов. – Киев, 1994. – 110 с.

4. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.

5. Мангейм Д. Б. Политология: Методы исследования / Д. Б. Мангейм, Р. К. Рич. – Москва : Весь Мир, 1997. – 544 с.

6. Манкевич И. А. Социально-коммуникационный подход в системе культурологического знания / И. А. Манкевич // Методология гуманитар. знания в перспективе XXI в. К 80-летию проф. Моисея Самойловича Кагана : материалы междунар. науч. конф. (18 мая 2001 г., Санкт-Петербург). Серия Symposium. – Вып. 12. – Санкт-Петербург : СПб. филос. о-во, 2001. – С. 83–87.

7. Маркова В. А. Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку [рукопис] : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Маркова Вікторія Анатоліївна ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 36 с.

8. Столяров Ю. Н. Научный миф о специальных методах документально-коммуникационных дисциплин [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 10. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2006&num=10&art=1>. – Загл. с экрана.

9. Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 [Електронний ресурс] / Шемаєва Ганна Василівна ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2009. – 42 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355932.html>. – Назва з екрана.

References

1. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2007). Diskusiiini pyttannia rozvytku teorii i metodologii bibliotekoznavstva [Discussion issues in the development of the theory and methodology of library science]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, Vol. 2, pp. 3–7. Kyiv [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L. A. (2005). Metodolohichni zasady istorychnykh doslidzhen v bibliotekoznavstvi ta dokumentoznavstvi: bazovi pryntsyipy

i poniattia [Methodological foundations of historical research in librarianship and document science: basic principles and concepts]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, Vol. 1, pp. 22–30. Kyiv [in Ukrainian].

3. Ivanov, V. F. (1994) Kontent-analiz [Content analysis]. Kiev [in Russian].

4. Ilganaeva, V. A. (2009). Sotcialnye kommunikatsii (teoriia, metodologiia, deiatelnost): slovar-spravochnik [Social communications (theory, methodology, activity): a dictionary-reference]. Kharkiv: KP «Gorodskaia tipografiia» [in Russian].

5. Mangeim, D. B., Rich, R. K. Politologiia: Metody issledovaniia [Political Science: Research Methods]. (1997). Moscow: Ves Mir [in Russian].

6. Mankevich, I. A. Sotcialno-kommunikatsionnyi podkhod v sisteme kulturologicheskogo znaniia [Socio-communication approach in the system of cultural knowledge]. (2001). Proceedings of the Conference Title Methodology of humanitarian knowledge in the perspective of the XXI century. On the occasion of the 80 th birthday of Professor Moses Samoilovich Kagan '01: *Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia (18 maia 2001 g., Sankt-Peterburg) – International scientific conference, ser. Symposium*, issue 12, pp. 83–87 [in Russian].

7. Markova, V. A. (2011). Knyzhkova komunikatsiia: teoriia, istoriia, perspektyvy rozvytku [Book communication: theory, history, prospects of development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

8. Stoliarov, Iu. N. (2006). Nauchnyi mif o spetsialnykh metodakh dokumentalno-kommunikatsionnykh distsiplin [The scientific myth about special methods of document and communication disciplines]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, Vol. 10. Retrieved from <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2006&num=10&art=1> pdf [in Russian].

9. Shemaieva, H. V. (2009). Biblioteka v systemi naukovoï komunikatsii: koevoliutsiini protsesy rozvytku [Library in the system of scientific communication: co-evolutionary processes of development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.07.2018.

Andrii Potikha,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Methodological Basis for Study Political Parties Media as an Object of Library-Informational Activity

The paper deals with certain features of methodological basis for study of Ukrainian political parties media as an object of library-informational activity, and applying of various methodological approaches, analysis of its effectiveness as well. This made possible the conclusion on impact of applying communicative issues of methodological complex in library studies. Dialectical method is its basis, its components are systematic, informational, structural and functional, institutional, comparative, historical, terminological approaches and the whole complex of scientific, particular and special methods, while social and communicational approach is the most important and resultative one.

The use of such a set of methods ensures the study of library role in processing and preserving the information of party mass media, functions, technological processes, development of funds in political and communicative processes as a system.

Importance of conducting research of specifics of functioning and tasks of library units involved in the study of media information is emphasized.

Keywords: research methodology, library studies, information, parties mass media.

Тетяна Миськевич,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ІНФОРМАЦІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ КОРИСТУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЦІ (ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

У статті висвітлюється роль бібліотек у процесі інформаційної соціалізації людей з особливими потребами в контексті подолання проблеми інформаційної нерівності в суспільстві. Розглянуто значущість і потенціал сучасних інформаційних технологій у бібліотечному обслуговуванні користувачів з інвалідністю. На прикладах найбільших українських публічних бібліотек загальнодержавного значення проаналізовано можливості доступних для цієї категорії населення бібліотечно-інформаційних сервісів. Обґрунтовано необхідність підключення якнайбільшої кількості публічних бібліотек до роботи з користувачами з особливими потребами та задоволення їхніх інформаційних потреб. Наголошується, що створення в бібліотеках за допомогою сучасних інформаційних та комунікаційних технологій середовища можливостей для користувачів з інвалідністю є важливою передумовою становлення інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інформаційна нерівність, інформаційна соціалізація, людина з інвалідністю, люди з особливими потребами, бібліотека, інформаційні та комунікаційні технології.

На нинішньому етапі розвитку глобального інформаційного суспільства новітні інформаційні та комунікаційні технології, що активно впроваджуються в різні сфери життєдіяльності людини, здатні забезпечити повсюдний доступ до нових знань та необхідної інформації. Становлення, розвиток і повноцінну реалізацію сучасної особистості неможливо уявити без навичок застосування сучасних цифрових технологій для отримання, обробки й передачі інформації, швидкості та якості управління якою стають принциповими факторами конкурентоспроможності як країни в цілому, так і її громадян зокрема.

Водночас ступінь цивілізованості суспільства визначається успіхами в реалізації забезпечення рівних прав і рівних можливостей у доступі до соціокультурного та інформаційного середовища для всіх верств

населення, у тому числі і для людей з інвалідністю⁴. Україна, відповідно до підписаних у різний час міжнародних угод та внутрішнього законодавства, декларує достатньо високі стандарти підтримки людей з особливими потребами та ставить їх соціальний захист серед державних пріоритетів. Конституція і законодавство України гарантують людям з обмеженими можливостями рівні права з іншими громадянами, серед яких і право вільного доступу до інформації та знань. Проте, незважаючи на державні гарантії, можливості для розвитку та принцип включення цієї категорії громадян до активного суспільного життя реалізуються далеко не повною мірою.

Насамперед, з технічних причин та через відсутність, за поодинокими винятками, відповідної інфраструктури вони обмежені в таких простих зручностях, як поїздки міським транспортом, участь у міських заходах, відвідування закладів та навчання. Обмеженість у русі призводить до відсутності спілкування та, як наслідок, до соціальної ізоляції. Разом з тим сучасне постіндустріальне суспільство характеризується пріоритетом діяльності з інформацією та зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій у задоволенні соціальних потреб сучасної людини. Інформаційне середовище утворює нову сферу реальності і у повсякденне життя входять різноманітні інформаційні технології – комп'ютерні та мережеві, мультимедійні засоби масової інформації, мобільний зв'язок тощо, які стають важливим компонентом трудової, навчальної та ігрової діяльності, а також формою спілкування. Така тісна взаємодія людини з інформаційними системами привела до принципових для нашого часу змін: електронні інформаційні ресурси набувають ознак соціальних ресурсів. Тому усвідомлення ролі інформаційних технологій у суспільному розвитку набуває сьогодні особливого значення.

Для неповноспроможних людей право доступу до інформаційно-комунікаційних технологій стоїть в одному ряду з правом на фізичний доступ до навколишнього середовища та транспортних засобів. А втім, в Україні люди з обмеженими можливостями здебільшого належать до малозабезпечених верств населення, а тому нерідко позбавлені можливості користуватися перевагами ІКТ через відсутність доступних технологій та вільного доступу до мережі Інтернет. Ця ситуація є особливо

---

⁴ У «Конвенції про права інвалідів», прийнятій ООН в 2006 р. і ратифікованій в Україні Законом № 1767-VI (1767–17) від 16.12.2009 р., особи з інвалідністю визначаються як ті, хто мають порушення здоров'я і комунікаційні бар'єри, які перешкоджають їх повній і ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

характерною для малих міст та селищ з низьким рівнем інформаційної інфраструктури. Не отримуючи в повному обсязі своїх прав на доступ до інформації та комунікацій, люди з інвалідністю позбавляються реальних інструментів для саморозвитку та освіти.

Таким чином, в умовах глобальної інформатизації виникає фізіологічний вимір інформаційної нерівності, як новий вид соціальної диференціації, що стосується потреб людей з обмеженими можливостями та проявляється в дисбалансі доступу до інформації та можливостей задоволення інформаційних потреб через канали новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Відтак, на нашу думку, здійснення державної політики у напрямі інтеграції цієї категорії населення в сучасне інформаційне суспільство стає неможливим без вирішення завдань інформаційної соціалізації, під якою розуміємо цілеспрямовану адаптацію індивіда до життєдіяльності в умовах становлення глобального інформаційного суспільства, що виражається в процесі засвоєння навичок роботи з інформацією та інформаційними технологіями. Інформаційна соціалізація людей з інвалідністю полягає в процесі їх активного включення в різні соціальні взаємодії, у результаті яких здійснюється освоєння інформаційно-комунікаційних технологій – це свого роду реабілітація за допомогою інформації.

За даними Міністерства соціальної політики України, на початку 90-х років минулого століття загальна кількість осіб з інвалідністю становила близько 3% усього населення країни, а на сьогодні – це майже 6% жителів України (понад 2,5 млн осіб). На жаль, статистику продовжують погіршувати військові дії на Сході країни. Попри невтішну тенденцію зростання в нашій державі числа цієї категорії населення, кількість спеціалізованих закладів, що здійснюють адаптаційну роботу, продовжує зменшуватись. Люди з обмеженими можливостями та їхні рідні болісно сприймають припинення діяльності реабілітаційних центрів, будинків-інтернатів, шкіл-інтернатів, відділень територіальних центрів соціальної допомоги (надання соціальних послуг) тощо. Моніторинг звернень на урядову «гарячу лінію» вказує на те, що за таких обставин люди, які мають особливі потреби, нерідко залишаються наодинці зі своїми проблемами [1].

Ситуація, що склалася, актуалізує питання перегляду ролі публічних бібліотек як суб'єктів інформаційної соціалізації населення у розв'язанні проблеми інформаційної нерівності. Слід зазначити, що бібліотечні заклади вже мають багатолітній досвід обслуговування неповноспроможних користувачів – насамперед, ідеться про мережу спеціалізованих

бібліотек для сліпих. Українські бібліотеки традиційно виконують важливу роль у формуванні дієвої системи соціальної підтримки людей з обмеженими фізичними можливостями та виступають гарантом здійснення прав людини на вільний доступ до інформації.

Враховуючи той факт, що доступ до інформації (джерел інформації) є сьогодні соціальною потребою, публічні бібліотеки усвідомлюють необхідність у розширенні та покращенні умов обслуговування людей з інвалідністю та важливість перегляду ступеня свого залучення до реалізації завдань інформаційної соціалізації цієї категорії населення. Актуалізація цього напрямку роботи спонукає бібліотеки до модернізації їх діяльності на шляху розвитку спеціалізованих інклюзивно-ресурсних центрів: послуги, що надаються для широкого загалу, мають стати доступними і для людей з особливими потребами.

Вказуючи на необхідність досліджень у зазначеному напрямі, не можна недооцінювати існуючі наукові надбання, у яких реалізуються спроби як теоретичного осмислення специфіки дефектологічного бібліотекознавства, так і практичного втілення методичних рекомендацій щодо обслуговування людей з інвалідністю. Серед українських дослідників, які висвітлюють у своїх працях значущість та можливості сучасних інформаційних технологій у бібліотечному обслуговуванні особливих користувачів, – В. Пашкова [2], Н. Ашаренкова [3], Н. Кунанець [4], А. Литвин [5], Л. Прокопенко [6], О. Мартюшова [7] та ін.

Потреби в спеціальних заходах щодо забезпечення доступу до інформації та інформаційно-комунікаційних технологій у різних категорій осіб з інвалідністю неоднакові і залежать від виду та ступеня тяжкості інвалідності. Диференційованого обслуговування, у першу чергу, потребують люди з вадами зору, слуху, опорно-рухової системи та група хворих, які потребують обслуговування вдома. У наш час сучасні інформаційні технології та Інтернет відкривають нові можливості для соціальної взаємодії людей з обмеженими фізичними можливостями. Високотехнологічні інновації, на кшталт програм розпізнавання та коректування мови, розпізнавання текстів, нейрокомп'ютерні та біоінформаційні технології, що суміщаються з організмом людини, стають компенсаторами частково порушених функцій людини.

Сучасне бібліотечно-інформаційне обслуговування базується на електронному представленні найрізноманітнішої документної інформації, доступної через глобальні комп'ютерні мережі незалежно від часу і місцеперебування користувача. Інформаційні технології дають змогу поповнити фонди книгозбірень спеціалізованими інформаційними

продуктами, що інтегрують різнотипову інформацію для забезпечення інформаційних потреб осіб з різними формами інвалідності, відкриваючи достатньо великі можливості у забезпеченні інформацією людей з обмеженими можливостями.

Щоб дослідити специфіку, форми роботи та ступінь залучення сучасних бібліотек до процесу інформаційної соціалізації людей з інвалідністю, було проаналізовано роботу в цьому напрямі найбільших (за охопленням користувачів, наповненням фондів та виконанням функцій сучасних інформаційних центрів з відповідним матеріально-технічним забезпеченням) публічних бібліотек регіонів, що мають статус загальнодержавного значення. До вибірки увійшли: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська та Чернівецька обласні універсальні наукові бібліотеки.

Відповідно до інформації, розміщеної на офіційних сайтах вищезгаданих бібліотек, можна зробити висновок про те, що далеко не всі обласні бібліотеки репрезентують цілеспрямовану та регулярну роботу з «особливими» користувачами – тільки 10 бібліотек із 21 різною мірою виокремлюють сервіси для людей з інвалідністю. Детальний аналіз вибірки дав змогу виявити позитивну тенденцію створення в публічних бібліотеках України центрів обслуговування людей різних вікових категорій з обмеженими можливостями, що спрямовують свою діяльність на підвищення їх поінформованості та освіченості. Поява таких центрів стала важливим доповненням традиційних дозвіллевих та культурно-просвітницьких форм соціалізації.

Так, у Херсонській та Рівненській обласних бібліотеках завдяки ініціативі Української бібліотечної асоціації та фінансовій підтримці Посольства США в Україні функціонує Центр для користувачів з особливими потребами. Центр має окреме, добре відремонтоване приміщення. До послуг користувачів – комп'ютери, забезпечені спеціальними програмами з програмним забезпеченням для незрячих (Jaws, мовний синтезатор, за допомогою якого інформація з екрана зчитується вголос. Також ця програма дає змогу виводити інформацію на дисплей Брайля та слабкозорих (Magic Proffessional, збільшувач зображення), брайлівський та лазерний принтери, брайлівський дисплей, автоматизовані робочі місця для підготовки документа до друку шрифтом Брайля (Brailo). Для роботи в центрі залучено консультанта-тренера

(теж інваліда по зору), за допомогою якого можна навчитися працювати на комп'ютері, шукати інформацію в мережі Інтернет, на компакт-дисках, видрукувати текст шрифтом Брайля, скористатись електронною поштою тощо. Двічі на тиждень тут організуються заняття для учнів Клеванської спеціалізованої школи-інтернату, під час яких діти опановують спеціальне комп'ютерне обладнання, готують навчальні завдання, знайомляться з цікавими книгами.

Посольство США та Міжнародний фонд FORCE (Нідерланди) підтримали аналогічний проект і в Херсонській ОУНБ ім. О. Гончара. Комфортне й затишне приміщення центру обладнане автоматизованим робочим місцем (комп'ютер з підключенням до Інтернет, сканер, принтер). Для пошуку необхідної літератури відвідувачі мають змогу скористатись електронним каталогом, звернутися за довідкою або консультацією до співробітників центру. Читачі з вадами слуху обслуговуються в усіх відділах книгозбірні, у тому числі в інтернет-центрі, ресурсному центрі «Вікно в Америку». Сервісні бібліотечні послуги людям з інвалідністю широко відомі в місті завдяки рекламі у засобах масової інформації, угодам, укладеним бібліотекою з відповідними установами і організаціями соціального спрямування [8].

Центр обслуговування людей різних вікових категорій з обмеженими можливостями створений також на базі Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. Основними послугами центру є інформування користувачів з особливими потребами про нові надходження, заходи бібліотеки, а також запровадження системи віртуального бібліотечного обслуговування. Поширенню життєво необхідної інформації сприяють тематичні папки «Законодавство України», «Пільги інвалідам», «Соціальні гарантії», папки-досьє, які вміщують фактографічну інформацію: «Адреси соціального партнерства», «Корисні ресурси Інтернет для людей з особливими потребами». З метою спілкування з користувачами з особливими потребами створено спеціальний блог «Долати перешкоди разом», серед рубрик блогу – консультації юриста та новини українського законодавства.

У Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. І. Чижевського відкрито спеціалізований комп'ютерний Майданчик «ІнтерСвіт» для людей з вадами зору та незрячих. Майданчик відкрито в рамках проекту «Доторкнись до світу в бібліотеці» завдяки гранту, наданому в рамках Програми Підтримки Малих Проектів (SPA) та Агентства США з Міжнародного розвитку (USAID). Метою навчально-інформаційного майданчика є надання вільного доступу до знань

та інформації громадянам з вадами зору, підвищення якості їхнього життя засобами новітніх технологій. Зокрема, поряд з комп'ютерами зі спеціальним програмним забезпеченням бібліотека пропонує тренажери для зору та значний медіа-фонд сучасних аудіокниг для прослуховування. В «ІнтерСвіті» користувачі мають змогу за допомогою консультанта навчитися працювати на комп'ютері, здійснювати пошук необхідної інформації у мережі Інтернет.

При Житомирській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Ольжича завдяки реалізації проекту LEAP «Інтернет для читачів публічних бібліотек» відкрито сектор «Інклюзивний читальний зал», створений з «метою забезпечення конституційних прав людей з обмеженими фізичними можливостями на вільний доступ до інформації, підвищення поінформованості та освіченості таких користувачів шляхом подолання їх замкнутості, сприяння соціальній адаптації, забезпечення самореалізації та інтеграції їх в суспільстві» [9]. Технічне оснащення сектору придбано за фінансової підтримки Посольства США в Україні, а саме: три тифлокомплекси; дисплей Брайля; портативний збільшувач OPAL; тифломагнітола; KASON, а також для людей, які мають вади зору, було встановлено спеціальне програмне забезпечення. Основними послугами сектору є:

- відтворення інформації у формах, доступних для сприймання людям з вадами зору та незрячим (синтезатор мови, збільшення зображення, шриффт Брайля);

- доступ до мережі Інтернет за допомогою програми екранного доступу JAWS 11.0 та дисплея Брайля Focus 40 Blue;

- сканування, збільшення, озвучення, читання текстів за допомогою портативного збільшувача OPAL та програм Talklibrary, JAWS 11.0, MAGIC 11.0;

- замовлення літератури з інших відділів обслуговування;

- пошук навчально-інформаційних сайтів для людей з вадами зору;

- організація інтелектуально насиченого дозвілля користувачів;

- прослуховування аудіокниг;

- консультації для роботи з комп'ютером та мережею Інтернет.

Закарпатська та Тернопільська обласні універсальні наукові бібліотеки пропонують послугу книгоношення – бібліотечного обслуговування вдома для тих читачів, яким стан здоров'я не дає можливості відвідувати бібліотеку.

Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка розміщує на своєму сайті спеціальну сторінку «Простягни руку допомоги», де зібрані корисні ресурси для користувачів з особливими потребами:

офіційні сайти державних установ, громадських організацій, спеціалізовані сайти для людей із вадами зору, мовлення, слуху тощо.

Окремо слід підкреслити важливість розробки версій сайтів бібліотек до потреб людей з вадами зору. На сьогодні тільки дві (Рівненська та Львівська) з 21 обласної бібліотеки, а також Київська публічна бібліотека ім. Лесі Українки мають версію сайту, адаптовану для слабозорих користувачів. Важливо, щоб сьогодні до вирішення проблеми різноманітних адаптивних бар'єрів при інформаційній взаємодії людей з інвалідністю із сучасним інформаційним середовищем підключались якомога більше публічних бібліотек. Це дасть змогу розширити як коло цільової аудиторії відвідувачів бібліотек, так і межі комунікаційного простору для людей з інвалідністю.

Організація інформаційно-комунікаційного бібліотечного середовища для обслуговування людей з особливими потребами вимагає урахування особливостей комунікаційних каналів сприймання інформації цією категорією користувачів. Зокрема, для обслуговування відвідувачів із проблемами слуху бібліотеки повинні володіти документами у відеоформаті, а також забезпечувати використання жестової мови та послуги сурдоперекладу. Поряд із цим постає питання про організацію роботи спеціалізованих читальних залів у формі домашнього повноекранного кінотеатру, обладнання якого дає змогу повноцінно відбирати, подавати та опрацьовувати кіно- та відеопродукцію [10].

Для читачів, які не мають можливості фізичного доступу до бібліотек, повинні пропонуватись послуги у віртуальному режимі: надання інформації у формі відсканованих або оцифрованих документів з бібліотечного фонду, замовлення чи резервування книжок по телефону або електронною поштою, користування онлайнним каталогом, онлайнвою довідковою службою, чатами та відеоконференціями тощо.

Для задоволення інформаційних потреб користувачів з вадами зору, окрім книг, набраних шрифтом Брайля, бібліотечні фонди мають формуватися з книг, що «розмовляють», виготовлених з використанням сучасних цифрових форматів, прийнятих міжнародним консорціумом Дейзі. DAISY (Digital Accessible Information System – цифрові доступні інформаційні системи) – це спеціальний формат аудіокниг, який характеризується високим ступенем стиснення (на одному CD вміщується до 90 годин звучання), захистом від копіювання, і, головне, структурованою розміткою та зручною навігацією. Формат дейзі дає змогу незрячому користувачеві швидко знайти в аудійованій книзі потрібний розділ, сторінку, абзац, фразу тощо. Формат дейзі дає змогу поєднувати різні способи подання книги.

Дейзі-книга може містити як звичайний текст, так і аудіодоріжку, ілюстрації, відеоряд [11, с. 66]. Таким чином, надання ефективного доступу до інформаційного контенту, поданого в зручному для використання форматі, потребує створення мультимедійних електронних бібліотек, що забезпечуватимуть формування контенту, зорієнтованого на задоволення інформаційних потреб користувачів з особливими потребами. Мультимедійні бібліотеки можуть також містити типи контенту, які не були підтримані в традиційних бібліотеках, такі як 3D-об'єкти [12, с. 29].

Як бачимо, сучасні інформаційні та комунікаційні технології стають не просто потужними компенсаторними інструментами для сприйняття інформації – вони здатні створити принципово нове середовище можливостей для користувачів з особливими потребами. І бажано, щоб це середовище можливостей починалося прямо з входу до бібліотечного закладу, адже доступність починається з облаштованості та пристосованості бібліотечного приміщення, а також його обладнання: пандуси; автоматичні двері, ліфти або сходи, які мають поруччя з обох боків; коридори без перешкод (килимків, зайвих меблів); контраст у кольорі між підлогою та стінами, гарне освітлення, зручні та доступні меблі, надписи шрифтом Брайля, спеціально обладнані місця загального користування – це далеко не повний перелік нюансів технічного облаштування приміщень для потреб людей з інвалідністю.

Водночас використання новітніх інформаційних технологій у бібліотеках здатне підняти обслуговування користувачів цієї категорії на якісно новий рівень. Показовою в цьому контексті стане муніципальна бібліотека з функціями регіональної у м. Монпельє (Франція). Нову бібліотеку побудовано з урахуванням безбар'єрного архітектурного доступу. На спеціальному екрані комп'ютера з функцією збільшення шрифту подається інформація про розклад роботи та правила користування бібліотекою, каталоги, культурно-масові заходи. Охочі можуть скористатися спеціально розробленою аудіосистемою, яка за допомогою голосової інформації може виконувати супроводжувальні функції і допомагає цій категорії відвідувачів орієнтуватися в бібліотечному приміщенні. Для користування такою послугою вони можуть отримати спеціальний пристрій у будь-якому відділі бібліотеки. Усі приміщення бібліотеки оснащені спеціальними збільшувачами телевізійними пристроями, які полегшують слабозорим читання книг та періодичних видань [13, с. 7].

Отже, підвищення соціального статусу людей з інвалідністю та захист їхніх конституційних прав, зокрема, шляхом забезпечення безперешкодного доступу до інформації за допомогою засобів комунікації

та об'єктів соціальної інфраструктури, є важливою передумовою становлення інформаційного суспільства в Україні. На нашу думку, ресурси, необхідні для реалізації завдань інформаційної соціалізації громадян з інвалідністю та забезпечення їхньої самореалізації та інтеграції в суспільстві, варто розглядати як соціальні інвестиції, оскільки більше половини з них – це особи працездатного віку, які за умов належної до них уваги та наявності необхідної інфраструктури змогли б брати активну участь у суспільному житті. Державна політика вочевидь потребує перегляду існуючої пасивної функції соціального захисту та трансформації моделі соціальної підтримки у напрямі створення в суспільстві відповідних умов та рівних можливостей для реалізації життєвих потреб, здібностей і творчого потенціалу людей з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Урядовий контактний центр повідомляє : Особи з інвалідністю потребують уваги та допомоги [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. – 2018. – 4 січ. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/osobi-z-invalidnistyu-potrebuyut-uvagi-ta-dopomogi/>. – Назва з екрана.

2. Пашкова В. С. Рівноправний доступ, рівні можливості: еволюція бібліотечного обслуговування громадян із особливими потребами / В. С. Пашкова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 26–34.

3. Ашаренкова Н. Обслуговування користувачів з особливими потребами в публічних бібліотеках: послуги, що стають реальністю для України / Н. Ашаренкова // Бібл. планета. – 2006. – № 1. – С. 7–11.

4. Кунанець Н. Е. Бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів з особливими потребами: стан та перспективи [Електронний ресурс] / Н. Е. Кунанець // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 3. – С. 22–26. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_3_6. – Назва з екрана.

5. Литвин А. В. Розвиток спеціалізованих бібліотек для людей з особливими потребами / А. В. Литвин // Бібл. планета. – 2004. – № 2. – С. 36–39.

6. Прокопенко Л. Принципи рівних можливостей: проблеми бібліотечного обслуговування людей з особливими потребами в проектах ІФЛА [Електронний ресурс] / Л. Прокопенко // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 6. – С. 14–18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2009_6_7. – Назва з екрана.

7. Мартюшова О. Інформаційно-ресурсний центр для людей

із обмеженими можливостями в публічній бібліотеці [Електронний ресурс] / О. Мартюшова // Бібл. планета. – 2011. – № 2. – С. 24–25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2011_2_9. – Назва з екрана.

8. Долати перешкоди – разом: Методично-бібліографічні матеріали / Черніг. ОУНБ ім. В. Г. Короленка ; підгот. А. В. Матюшенко ; відп. за вип. Ю. М. Самойленко. – Чернігів, 2008. – 38 с.

9. Сектор «Інклюзивний читальний зал» [Електронний ресурс] // Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича. – Режим доступу: <http://www.lib.zt.ua/ua/projects/node/80>. – Назва з екрана.

10. *Кунанець Н. Е.* Диференційоване обслуговування користувачів з особливими потребами [Електронний ресурс] / Н. Е. Кунанець. – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/176>. – Назва з екрана.

11. *Гуренко О. І.* Дейзі-бібліотека як засіб навчання дітей з вадами зору в інклюзивному навчальному закладі [Електронний ресурс] / О. І. Гуренко, Т. О. Чумак // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – 2017. – № 1. – С. 64–69. – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/appf/article/viewFile/95084/91004>. – Назва з екрана.

12. *Кунанець Н.* Електронні бібліотеки: обслуговування осіб з особливими потребами [Електронний ресурс] / Н. Кунанець, О. Малиновський. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/25925/1/6-27-34.pdf>. – Назва з екрана.

13. *Литвин А. В.* Порівняльний аналіз зарубіжних моделей бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору [Електронний ресурс] / А. В. Литвин. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Elektronni_vidannya/Act_problemi/2008/3/47.pdf. – Назва з екрана.

References

1. Uriadovyi kontaktnyi tsentr povidomliaie: Osoby z invalidnistiu potrebuyut uvahy ta dopomohy [The government contact center reports: Persons with disabilities need attention and assistance]. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/osobi-z-invalidnistyu-potrebuyut-uvagi-ta-dopomogi/> [in Ukrainian].

2. *Pashkova, V.* (2006). Rivnopravnyi dostup, rivni mozhlyvosti: evoliutsiia bibliotechnoho obsluhovuvannya hromadian iz osoblyvymy potrebamy [Equal access, equal opportunities: the evolution of library services for people with special needs]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia* –

Library Science. Scientific Discipline of Documentation. Informology, issue 3, pp. 26–34 [in Ukrainian].

3. *Asharenkova, N.* (2006). Obsluhovuvannya korystuvachiv z osoblyvymy potrebamy v publichnykh bibliotekakh: posluhy, shcho staiut realnistiu dlia Ukrainy [Serving users with special needs in public libraries: services that are becoming reality for Ukraine]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, issue 1, pp. 7–11 [in Ukrainian].

4. *Kunanets, N.* (2013). Bibliotechno-informatsiine obsluhovuvannya korystuvachiv z osoblyvymy potrebamy: stan ta perspektyvy [Library and information services for users with special needs: Condition and Prospects]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Scientific Discipline of Documentation. Informology*, issue 3, pp. 22–26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_3_6 [in Ukrainian].

5. *Lytvyn, A.* (2004). Rozvytok spetsializovanykh bibliotek dlia liudei z osoblyvymy potrebamy [Development of specialized libraries for people with special needs]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, issue 2, pp. 36–39 [in Ukrainian].

6. *Prokopenko, L.* (2009). Pryntsypy rivnykh mozhlyvostei: problem bibliotechnoho obsluhovuvannya liudei z osoblyvymy potrebamy v proektakh IFLA [Principles of Equal Opportunities: Problems of Library Services for People with Special Needs in Projects of IFLA]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, issue 6, pp. 14–18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2009_6_7 [in Ukrainian].

7. *Martiushova, O.* (2011). Informatsiino-resursnyi tsentr dlia liudei z obmezenymy mozhlyvostiamy v publichni bibliotetsi [Information Resource Center for people with disabilities in the public library]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, issue 2, pp. 24–25. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2011_2_9 [in Ukrainian].

8. *Matiushenko, V.* (2008). Dolaty pereshkody – razom: Metodychno-bibliohrafichni materialy OUNB im. V. H. Korolenka. (p. 38). Chernihiv [in Ukrainian].

9. Sektor «Inklyuzyvnyi chytalnyi zal». Zhytomyrska oblasna universalna naukova biblioteka im. O. Olzhycha [Sector «Inclusive reading room». Zhytomyr Regional Universal Scientific Library. O. Olzhich]. Retrieved from <http://www.lib.zt.ua/ua/projects/node/80> [in Ukrainian].

10. *Kunanets, N.* Dyferentsiirovane obsluhovuvannya korystuvachiv z osoblyvymy potrebamy [Differentiated service for users with special needs]. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/176> [in Ukrainian].

11. Hurenko, O., Chumak, T. (2017). Deizi-biblioteka yak zasib navchannia ditei z vadamy zoru v inkluzyivnomu navchalnomu zakladi [Daisy Library as a Tool for the Education of Visionary Children in an Inclusive Educational Institution]. *Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinoi osvity – Issues of the Day of Pedagogics, Psychology and Trade Education*, issue 1, pp. 64–69. Retrieved from <http://journals.urau.ua/appf/article/viewFile/95084/91004> [in Ukrainian].

12. Kunanets, N., Malynovskyi, O. Elektronni biblioteki: obsluhovuvannia osib z osoblyvymy potrebamy [Electronic Libraries: Serving Persons with Special Needs]. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/25925/1/6-27-34.pdf> [in Ukrainian].

13. Lytvyn, A. Porivnialnyi analiz zarubizhnykh modelei bibliotechno-informatsiinoho zabezpechennia korystuvachiv z vadamy zoru [Comparative analysis of foreign models of library and information provision for users with visual impairments]. Retrieved from http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Elektronni_vidannya/Act_problemi/2008/3/47.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018.

Tetiana Myskevych,

Ph.D. Student, Junior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Information Socialization of Users with Special Needs in the Modern Ukrainian Library

The article highlights the role of libraries in the process of informational socialization of people with special needs in the context of overcoming the problem of information inequality in society. The importance and potential of modern information technologies in the library service of users with disabilities are considered. The possibilities of accessible library services for this category of population *пробіл* are analyzed and the largest Ukrainian public libraries of national significance are used as an examples. The necessity of connecting as many public libraries as possible to work with users with special needs and satisfying their informational needs is substantiated.

Keywords: information inequality, information socialization, people with disabilities, people with special needs, library, information and communication technologies.

Олена Макарова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ (НА ПРИКЛАДІ БАВАРСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ)

У статті розглянуто основні етапи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності. Досліджено сучасний стан використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності бібліотек, зокрема в Баварській державній бібліотеці як одній з найбільших наукових бібліотек світового рівня. Описано основні інноваційні проекти Баварської державної бібліотеки, серед яких особливо виділяються «Віртуальна бібліотека Баварії» і портал Gateway Bavaria.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, хмарні технології, сучасна бібліотека, «Віртуальна бібліотека Баварії», портал Gateway Bavaria.

Упровадження нових комунікаційних та інформаційних технологій впливає на суспільство, змінює соціальні практики, формує нові способи комунікативної взаємодії, впливає на соціальні групи й індивідів. Сучасні інформаційні технології, що являють собою сукупність методів і засобів реалізації процесів збору, створення, передачі, накопичення, зберігання, пошуку, обробки й захисту інформації на базі застосування постійно оновлюваного програмного забезпечення, удосконалення комп'ютерної техніки та каналів зв'язку, є одним з найважливіших інструментів стратегічного розвитку сучасних наукових бібліотек.

Значні витрати на придбання, упровадження, іноді й на розроблення інформаційних технологій у поєднанні зі стрімким розширенням сфер і масштабів їх використання в бібліотечній практиці визначають високу актуальність завдань оцінювання ефективності тих чи інших інформаційно-комунікаційних технологій, необхідність вивчення й аналізу різних підходів і методів, що дають змогу приймати обґрунтовані інформаційно-технологічні рішення.

Створення й організація комфортного інформаційного середовища в бібліотеці на сьогодні є однією з актуальних проблем бібліотечно-інфор-

маційної теорії та практики, з вирішенням якої дослідниками пов'язується значне поліпшення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів.

Інноваційний компонент бібліотечного інформаційного виробництва, пов'язаний із широким використанням комп'ютерних технологій, можливостей Інтернету, нині ще не посідає чільного місця в теоретичних розробках, однак є сьогодні предметом пильного вивчення й узагальнення [2]. У вітчизняному бібліотекознавстві помітний внесок у розробку питань, пов'язаних з інформатизацією бібліотек, поряд з іншими вченими зробила група науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Л. Костенко, А. Чекмарьов, Т. Добко, О. Воскобойнікова-Гузєва та ін.) під керівництвом академіка О. Онищенка.

Серед загальних питань інформатизації треба виокремити теоретичне осмислення процесу вдосконалення співробітництва бібліотек з науковими установами, що знайшло відображення в численних роботах українських науковців Л. Дубровіної, М. Слободяника, В. Горового та ін. Загальні питання аналізу процесу розвитку електронних ресурсів висвітлювалися в працях В. Широкова, П. Бакута, Ю. Шумилова, А. Гиржона, питання використання електронних ресурсів порушувалося в працях В. Степанова, В. Голуба, В. Губарець та ін.

У цій праці ми зупинимося на розгляді впровадження основних інформаційно-комунікативних технологій у діяльність сучасних бібліотек, зокрема розглянемо використання інформаційно-комунікативних технологій у Баварській державній бібліотеці як одній з найбільших бібліотек світового рівня.

Для глибшого розуміння інформаційно-комунікаційних технологій, які використовуються в діяльності сучасних бібліотек, необхідно розглянути історію розвитку інформаційно-комунікаційних мереж у бібліотеках. Так, за М. Гончаровим, етапи розвитку телекомунікаційних (тепер і інформаційних) мереж у бібліотеках склалися таким чином.

На першому етапі (1984–1991 рр.) телекомунікаційні технології в експериментальних режимах використовувалися лише декількома національними бібліотеками.

Другий етап (1991–1995 рр.) поклав початок упровадженню автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (далі – АБІС) у бібліотеках усіх типів, формуванню електронного каталогу, побудові перших прообразів типових рішень для телекомунікаційних бібліотечних систем. Веліся експериментальні роботи з використання Інтернету в обслуговуванні читачів.

На третьому етапі (1995–1999 рр.) здійснювалися пошук типових рішень інтернет-комплексів бібліотек, формування сучасної бібліотечно-інформаційної мережевої інфраструктури, відпрацювання міжбібліотечної взаємодії на базі інтернет-технологій.

Четвертий етап (2000–2005 рр.) характеризувала уніфікація наявних технічних і технологічних типових рішень веб-серверів, повний відхід від спроб самостійного опрацювання АБІС та інтернет-комплексів, удосконалення й розвиток міжбібліотечних корпоративних систем. Приділялася особлива увага якості інформаційного наповнення й розвитку нових елементів контенту [1].

До цього треба додати етап, що почався з 2005 р. і триває до сьогодні. Його специфіку становлять:

- розвиток інтернет-сервісів бібліотек, орієнтованих на віддалений доступ кінцевих користувачів до повнотекстових баз даних (у тому числі й за допомогою мобільних платформ);
- організація нових інтернет-сервісів, спрямованих на взаємодію між читачами, за аналогією із соціальними мережами;
- розвиток АБІС як елемента корпоративної взаємодії та інтернет-інструментарію бібліотек.

Одним з перспективних на сьогодні напрямів розвитку інформаційних технологій є впровадження хмарних технологій. Хмара – це великий пул легко використовуваних і доступних віртуалізованих ресурсів (наприклад, обладнання, платформи розробки і/або сервіси). Ці ресурси можуть бути динамічно конфігуровані для обслуговування мінливого навантаження (масштабованість), що також дає змогу оптимізувати їх використання. Такий пул, як правило, експлуатується на підставі моделі «плати за те, чим користуєшся» [3]. Проводячи паралель з попередніми етапами розвитку бібліотечних інформаційних технологій, можна сказати, що хмарні обчислення використовуватимуться і в бібліотечній галузі після впровадження цієї технології в інші сфери, такі як бізнес і державний сектор.

Що стосується інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у діяльності Баварської державної бібліотеки, то варто наголосити, що бібліотечні інформаційні служби німецькомовних країн давно перетворилися на сучасні інститути з надання інформаційно-комунікаційних послуг. Бібліотечна система провідних німецькомовних країн проводить планомірну роботу з інтеграції ІКТ у бібліотечні практики, тим самим зайнявши ключові позиції в інформаційному суспільстві. У Баварській державній бібліотеці (далі – БДБ) працюють над багатьма проектами,

часто в кооперації з іншими бібліотеками, а також університетськими та іншими науково-дослідними установами.

Входячи до складу Баварської бібліотечної мережі (BVB), БДБ має свій підрозділ, який є інноваційним центром цифрових та інформаційних технологій і сервісів та відповідає за розроблення, упровадження й супровід бібліотечних послуг, таких, наприклад, як каталог Баварської бібліотечної мережі, портал Gateway Баварія, база даних творів і служба пошуку інформації за змістом, сервер посилок SFX, онлайн-міжбібліотечний абонемент, спільний CD-ROM-сервер, First-Level-Hotline для SISIS-локальних інформаційних систем, хостинг локальних систем, забезпечення баз даних Allegro [4]. Цей підрозділ БДБ також надає кваліфіковану підтримку іншим бібліотекам із ключових питань інформаційних технологій.

Прикладом успішного застосування інноваційних технологій у діяльності БДБ є проект у рамках Public-Private-Partnership, згідно з яким Баварська державна бібліотека конвертує в електронну форму весь свій фонд історичних друкованих видань, на який не поширюється авторське право. Проект розрахований на кілька років і передбачає оцифрування понад 1 млн назв. Оцифрований унікальний історичний фонд бібліотеки стає доступним через електронний каталог OPACplus для мільйонів людей в усьому світі. Таким чином, будучи резиденцією Мюнхенського центру дегіталізації, Баварська державна бібліотека, яка в усьому світі відома своїм зібранням рукописів і найбільшою колекцією інкунабул, має у своєму розпорядженні найбільшу в німецькомовному просторі колекцію оцифрованих видань.

Запущений Баварською державною бібліотекою проект «Віртуальна бібліотека Баварії» спрямований на розширення традиційних бібліотечних послуг (наприклад, створення й підтримку бібліотечних порталів, доставку документів, надання додаткових послуг) на основі використання інформаційних технологій. Нові можливості відкрилися завдяки інтеграції електронних і звичайних ЗМІ, а також використуваній в Баварській бібліотечній мережі інфраструктурі.

Ядром проекту «Віртуальна бібліотека Баварії» є орієнтована на користувача інформаційна система з надання віддаленого доступу до електронних бібліотечних ресурсів. Найбільш істотним елементом цього проекту є можливість використання стандартизованих метаданих – аж до пошуку окремо взятих слів тексту або частини зображення відео. Цифрові документи включають у себе всі види інформації: бібліографічні дані, зображення, тексти, статистичні дані, аудіо- і відеоролики, а також

анімацію. Як специфічні, орієнтовані на конкретні цільові аудиторії, нові матеріали в усіх галузях науки виступають цифрові навчальні й навчальні матеріали із самих видавництва і вищих навчальних закладів. Ці матеріали розміщуються на власних і чужих серверах та утворюють віртуальні одиниці.

Цінну бібліографічну інформацію в різних базах даних можна отримати завдяки іншому проекту БДБ – бібліотечному порталу Gateway Bavaria, який інтегрує та структурує різномірну інформацію. Через єдиний веб-інтерфейс користувачі мають можливість здійснювати паралельно пошук на різноманітних ресурсах. При цьому результат пошуку відображається в єдиній формі, а також надається зручний онлайн-доступ до знайдених документів або здійснюється замовлення через місцеві пункти видачі, онлайн-міжбібліотечний абонемент, який застосовує можливості сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Зручним є те, що процес доставки документа здійснюється безпосередньо між бібліотекою та користувачем завдяки наявності доступу користувачів до баз даних бібліотеки.

Як регіональний портал Gateway Bavaria обмежується такими вільно доступними ресурсами, як каталог Баварської бібліотечної мережі та повна ліцензійна база даних творів. Портали зарекомендували себе як базову складову відділу постачання регіональної літератури і використовуються дедалі більшою мірою з локальними та спеціалізованими цілями. При цьому Gateway Bavaria свідомо уникає фокусування своєї діяльності на вузькій цільовій аудиторії.

Якщо для одних користувачів мережевих бібліотек цей проект надає можливість користування конкретними специфічними послугами, то для іншого кола користувачів він надає послуги баварських бібліотек у комплексі, що в цілому сприяє створенню сприятливого враження про бібліотечний сервіс БДБ.

Крім того, були створені нові можливості надання додаткових послуг з отримання інформації в БДБ завдяки серверу посилань SFX (self-extracting archive). Виходячи з пошукового результату, послуги надаються в контекстному варіанті, тобто залежно від конкретного джерела даних, інформація з'являється у вигляді посилання у вікні вибору.

Завдяки цьому через портал Gateway Bavaria користувачеві пропонуються послуги бібліотеки навіть за її межами у вигляді One-Stop-Shopping. Застосовуваний у БДБ сервер посилань Link SFX, що працює з опорою на «динамічні» посилання та з урахуванням контексту, тобто

інформації про земельні ресурси, використовується в німецькомовному просторі для надання бібліотечних послуг тільки в Баварії, що говорить про лідерство цієї технології [4]. Розробка «Універсального Link Resolvers» спрямована на підвищення доступності електронних журналів, при вказівці посилань на них, і тим самим на подальше розширення доступу до цієї нової технології.

Для місцевих бібліотечних систем було розроблено версію порталу, яка повністю інтегрується в локальний каталог: SISIS–InfoGuide, розробка якого була завершена на початку 2005 р. Основними вимогами локального бібліотечного порталу SISIS–InfoGuide є, серед іншого, єдиний доступ до джерел інформації; повна інтеграція локального webOPAC; використання локальних даних / облікових записів користувача; динамічне керівництво користувачем; надання навігаційної допомоги для невідготовлених користувачів, щоб уникнути навантаження; інтеграція всіх бібліотечних сервісів; мінімізація облікових операцій; наявність доступу до оптимального пошуку; довгострокове зберігання переліку ЗМІ; використання існуючої інфраструктури з інтеграцією електронної бібліотеки журналів (EZB), сервера посилань SFX.

Незважаючи на те що в Німеччині з 1973 р. існує Журнальний банк даних (ZDB), фонди журналів у німецьких бібліотеках децентралізовано розподілено через їхню високу ціну й обмежені ресурси бібліотек з їх придбання, тому постійно здійснюється робота з удосконалення служби замовлення та доставки журналів.

Для цього вже з кінця 2003 р. у німецьких бібліотеках використовується система Medea3 з централізованим відділом замовлень і доставки, а також можливістю сканування й друку журнальних матеріалів на місцях. Не виконані в одній бібліотеці замовлення можуть бути передані нею іншим бібліотекам бібліотечної мережі. Примітним є те, що завдяки системі Medea3 постійно відбувається скорочення середнього часу доставки до декількох днів. Так, наприклад, у 2007 р. близько 100 тис. копій замовлень на журнальні статті було відредаговано за допомогою цієї системи. Баварська державна бібліотека, яка є партнером існуючої в Німеччині служби електронної доставки документів SUBITO, при наданні платних послуг з доставки наукової літератури має порівняно з іншими бібліотеками найбільшу кількість прийнятих замовлень.

Німецькомовні фахівці бібліотечної справи бачать майбутнє бібліотек у створенні віртуальних реальностей (наприклад, віртуальний читальний зал), використанні сучасних методів візуалізації та семантичних мереж.

У підсумку йдеться про подальший розвиток інформаційного суспільства в суспільство знань. На їхню думку, треба інтегрувати створені й перевірені часом послуги та нові пропозиції Баварської бібліотечної мережі в національні й міжнародні ініціативи (eTen, Європейська цифрова бібліотека, Vascoda), а також посилити співпрацю в інших сферах культурної спадщини, а саме з архівами та музеями.

Отже, Інтернет й електронна форма збереження інформації відкрили нові можливості для здійснення пошуку в інформаційних масивах, у процесах упорядкування інформації, її сортування й каталогізації. Поряд із цим використання бібліотекою ІКТ і засобів телекомунікаційного зв'язку відкрило нові можливості для пошуку, відбору, накопичення, зберігання, опрацювання й передачі інформації сучасним користувачам. Такими новими можливостями наділені автоматизовані інформаційно-телекомунікаційні системи (які можна розглядати як сукупність банків даних), що реалізують централізоване управління даними в інтересах усіх користувачів системи, до складу якої вони належать, і виконують функції збирання, оброблення і видачі інформації в автоматизованому режимі. У майбутньому йтиметься про створення повноцінних віртуальних бібліотек, які зможуть задовольняти потреби користувачів завдяки розвинутим інформаційним технологіям.

Список використаних джерел

1. *Гончаров М. В.* Практическая реализация библиотечного интернет-комплекса : науч.-практ. пособие / М. В. Гончаров, К. А. Колосов ; под ред. Л. А. Казаченковой. – Москва : Фаир-Пресс, 2005. – 191 с.

2. *Медведева В.* Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія / В. Медведева ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 180 с.

3. *Морозов Д. А.* Перспективы развития информационных технологий в библиотеках / Д. А. Морозов // Культур. жизнь Юга России. – 2013. – № 1 (48). – С. 106–107.

4. *Хакимова Г. А.* Об использовании информационно-коммуникационных технологий в Баварской государственной библиотеке / Г. А. Хакимова // Пробл. информатизации современ. культуры. – 2016. – № 3 (22). – С. 37–44.

References

1. Honcharov, M. V. (2005). *Prakticheskaia realizatsiia bibliotechnogo internet-kompleksa: nauchno-prakticheskoe posobie* [The practical realization of librarian Internet-complex]. Moscow: Fair-Press [in Russian].
2. Medvedieva, V. (2013). *Stanovlennia informatsiino-komunikatsiinukh tekhnolohii u diialnosti informatsiino-analytuchnyh sluzhb byblyotek* [The formation of information and communication technologies in the activity of information and analytical services of libraries]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Morozov, D. A. (2013). *Perspektivy razvitiia informatsionnykh tekhnologii v bibliotekakh* [Prospects of the development of information technology in libraries]. *Kulturnaia zhizn Iuga Rossii – Cultural life of the South of Russia*, no. 1 (48), pp. 106–107 [in Russian].
4. Khakimova, G. A. (2016). *Ob ispolzovanii informatsionno-kommunikatsionnykh tekhnologii v Bavarskoi gosudarstvennoi biblioteke* [About the usage of information and communication technologies in the Bavarian State Library]. *Problemy informatizatsii sovremennoi kultury – Problems of Informatization of Modern Culture*, no. 3 (22), pp. 37–44 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.06.2018.

Olena Makarova,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Usage of Information and Communication Technologies in the Modern Library

The article deals with the main stages of the development of information and communication technologies in the librarian activity. The present state of the usage of information and communication technologies in the activity of libraries, in particular, the Bavarian State Library as one of the world's largest scientific libraries, is studied. The most important projects of Bavarian State Library, like «Virtual library of Bavaria» and portal Gateway Bavaria are described.

Keywords: information and communication technologies, cloud technologies, modern library, «Virtual library of Bavaria», portal Gateway Bavaria.

Наталія Левченко,

аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

АКАДЕМІЧНА БІБЛІОТЕКА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається використання відкритих електронних ресурсів в організаційно-інформаційному процесі вищого навчального закладу. Аналізується вплив інформаційних ресурсів академічних бібліотек на якість освітньої діяльності.

Ключові слова: вища освіта, відкриті електронні ресурси, відкритий доступ, електронна бібліотека, інституційний репозитарій.

Нині освіта орієнтована не лише на одержання знань, а й на формування таких якостей фахівця, як ініціативність, інноваційність, мобільність, гнучкість, динамізм і конструктивність. Майбутній професіонал має прагнути до самоосвіти впродовж усього життя, оволодівати новими технологіями і розуміти можливості їх використання, вміти приймати самостійні рішення, адаптуватися в соціальній і майбутній професійній сфері, розв'язувати проблеми і працювати в команді, бути готовим до переважань, стресових ситуацій і вміти швидко з них виходити.

Відповідно постає потреба в нових підходах до системи надання освітніх послуг, організації навчального процесу, впровадженні нових методик викладання, зміні формату спілкування студентів та викладачів, упровадженні ефективної самостійної роботи студентів, забезпеченні практичної спрямованості вищої освіти. Наразі це має бути нова, ефективна модель підготовки кадрів. При цьому одним із ключових питань, від якого залежатиме якість освіти, її зміст, є зокрема перехід до нових стандартів вищої освіти, побудованих на компетентнісному підході. Усе це закладається в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Однією з ключових компетентностей сучасного фахівця є вміння раціонально працювати з інформацією, орієнтуватися в інформаційних потоках, володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, ефективне використання яких закладає підґрунтя для розкриття творчого

потенціалу студента, успішного вирішення ним інформаційно-дослідних завдань, набуття умінь і навичок спілкування в різних сферах і ситуаціях, підвищення мотивації і створення потреби в навчанні, реалізації індивідуального підходу за допомогою мережі Інтернет тощо.

Інформатизація в освітній сфері збільшує свободу дій її учасників, допомагаючи виховувати толерантність та критичне мислення, розширювати горизонти спілкування учасників освітньої взаємодії, спонукаючи часто вступати у комунікацію зі співрозмовниками з незнайомих їм культурних та соціальних прошарків. Пошук достовірної інформації, аналіз та використання її у різних контекстах відкриває шлях до істини.

Таким чином, у забезпеченні якісної освіти значну роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології, які вносять кардинальні зміни в нову модель розвитку вищої освіти. Середовищем їх активного використання є простір наукової бібліотеки закладу вищої освіти.

Питанням створення інформаційного суспільства, формування сучасного інформаційно-бібліотечного середовища, перспективи та основним напрямом розвитку бібліотек в електронному середовищі, стану, тенденціям, та стратегії впровадження мережевих технологій у бібліотеках, технічної бази єдиного інформаційного поля бібліотек, створення електронних колекцій в умовах формування інформаційного суспільства присвячені дослідження М. Слободяника [13], Л. Костенко, М. Сороки [10], В. Ільганаєвої [8], О. Воскобойнікової-Гузевої [4].

Зокрема, питання електронних інформаційних ресурсів висвітлено в працях: О. Онищенко, Л. Дубровіної, В. Горового [7], Г. Шемаєвої [17], А. Чекмарьова, Л. Костенка, Т. Павлуші [15]; питання відкритого доступу, відкритих електронних архівів, репозитаріїв, журналів відкритого доступу розглядали Т. Ярошенко [18], Д. Соловяненко [14], О. Бруй [2]. Основи створення, функціонування інформаційного простору електронних бібліотек наукових і навчальних закладів, їх можливості використання в організаційно-інформаційному забезпеченні наукової діяльності висвітлено в колективній монографії О. Спіріна, С. Іванової, О. Новицького [6].

Високий рівень дослідження розвитку бібліотечно-інформаційних установ і системи наукової комунікації представлено в монографіях В. Горового [5], Г. Шемаєвої [16]. Дослідники відзначили та простежили взаємозалежність процесів становлення, розвитку бібліотеки, науки, наукової комунікації, їх трансформації в умовах інформаційного впливу. А також відзначили, що особливе місце в процесі формування наукового інформаційного простору відведено електронним ресурсам бібліотек.

Мета статті – розкрити роль і значення відкритих електронних ресурсів академічних бібліотек для використання у науковій та освітній діяльності вищого навчального закладу, обґрунтувати роль академічної бібліотеки як системної складової закладу вищої освіти у забезпеченні якості його освітньої діяльності.

Вирішення завдань реформування вищої освіти відповідно до сучасних світових вимог та підготовки кваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, неможлива без підвищення ролі самостійної роботи студентів і аспірантів над навчальним матеріалом, під час проведення науково-дослідної та практичної роботи. Самостійна робота здобувача освіти є невід’ємною складовою освітнього процесу в університеті і передбачає створення умов для здійснення самостійного пошуку інформації – насамперед, надання доступу до відповідних ресурсів та методик, що перебуває у сфері відповідальності академічних бібліотек.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) зазначається, що «кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів». При цьому одним з базових принципів реформування освіти в Україні є «інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір», що потребує доступу до електронних ресурсів.

Сьогодні до основних завдань у сфері розвитку освіти та науки можна віднести:

- створення Єдиної освітньої платформи та довідкової системи;
- створення інформаційно-ресурсного центру з упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу освіти;
- розробку сховища для електронних навчальних ресурсів та їх інтероперабельність з освітнім процесом;
- розвиток і поширення цифрових ресурсів та е-сервісів;
- полегшення та організація доступу до відкритих освітніх ресурсів і підтримка інтерактивних освітніх можливостей;
- запровадження системної інтероперабельності інформаційних технологій в освіті, що підтримують процеси навчання, наукових досліджень та організаційного управління;
- побудову і розвиток єдиного освітнього інформаційного простору [12].

Бібліотеки повинні активно долучатися до реалізації цих завдань і не просто здійснювати інформаційну підтримку навчального процесу, але й бути одним з його ключових елементів при забезпеченні формування наукового кругозору здобувачів освіти.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», вищий навчальний заклад зобов’язаний мати у своєму складі бібліотеку, бібліотечний

фонд якої має відповідати вимогам стандартів освітньої діяльності [12]. Інформатизація освітньої діяльності дала змогу університетським бібліотекам стати потужними освітніми, дослідницькими та науково-технічними центрами підготовки здобувачів освіти, які орієнтовані на створення глобального інформаційно-освітнього простору. Відомо, що останнім часом на їх розвиток були направлені значні ресурси, що дало змогу створити умови для проведення онлайн-реєстрації читачів, обслуговування більшої кількості запитів і обробки більшої кількості літературних джерел і документів.

У сучасних умовах завдання бібліотек закладів вищої освіти істотно розширюються – бібліотеки стають інформаційними центрами, які надають доступ до своїх фондів, до електронних публікацій і баз даних на сучасних носіях, а також до віддалених ресурсів у режимі онлайн. Сучасні інформаційні ресурси відрізняються один від одного за формами реалізації та способами розповсюдження, тому саме на бібліотеки покладено вирішення проблеми уніфікованого доступу до електронних ресурсів, проведення оцінки їх достовірності і актуальності, що дає можливість радикального підвищення якості інформаційного обслуговування. У цьому контексті для бібліотеки важливим є створення відповідних електронних ресурсів вищого навчального закладу [1, 3].

Останні десятиліття академічні бібліотеки виявили помітні ознаки адаптації до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у створенні контенту, збереженні та передачі інформації своїм користувачам. Крім того, в електронному форматі було збільшено доступність інформації з новими методами управління, зберігання, розподілу та розповсюдження її. Під час цієї трансформації роль бібліотекаря теж зазнала істотного переходу від простого постачальника документів до посередника інформації. Сьогодні бібліотекарі взяли на себе додаткову роль консультанта при набутті комунікативних навичок інформаційної грамотності, видавця, архівіста інституційних сховищ. Розвиток ІКТ безпосередньо вплинув на бібліотеки, які швидко почали їх застосовувати та надавати інформацію своїм користувачам через інтрамережу та Інтернет.

Щоб повністю реалізувати свої цілі, академічні бібліотеки повинні вирішувати всі питання, пов'язані з управлінням електронними ресурсами, сучасними технологіями, стандартами, відповідними службами, у тому числі й юридичними. Водночас основним завданням їх діяльності є інтеграція, тобто об'єднання різних функціональних компонентів бібліотеки в узгоджену одиницю ресурсного центру знань,

що особливо важливо для забезпечення навчальної компоненти освітньої реформи. Таким чином, головними пріоритетами діяльності бібліотеки вищого навчального закладу стали не стільки придбання, обробка та зберігання інформації, скільки поширення й доступ до джерел інформації. Сучасні електронні технології дають змогу побудувати доступ до інформації за принципом «доставити інформацію за запитом».

Електронні навчально-методичні комплекси вищого навчального закладу використовуються через Інтернет та Інтранет у режимах:

- обмеженого доступу;
- вільного доступу;
- доступу по локальній мережі.

При цьому на власні електронні освітні ресурси ніяких обмежень не накладається, вони можуть бути різного типу – текстові, аудіо- або відеодані, програмні комплекси тощо.

У бібліотеці використовуються всі пошукові способи отримання доступу до джерел інформації. Бібліотеки пропонують веб-каталоги, бібліографічні й повнотекстові бази даних, електронні журнали, електронні видання та інші види електронних ресурсів.

Нові інформаційні технології дали нові можливості для розв'язання проблем створення сховищ інформаційних ресурсів, їх організації, засобів і способів доступу до них користувачів. У загальному вигляді такі підходи дали змогу створити «Електронні бібліотеки», які не стали конкурентами традиційній бібліотеці. Це відносно нове явище в бібліотечно-бібліографічному та інформаційному обслуговуванні. Фахівці здебільшого схиляються до думки, що електронні бібліотеки швидше можна розглядати як одну з форм (в одних випадках більш вдалу, в інших – менш вдалу) реалізації функцій традиційної бібліотеки в сучасних умовах, тобто на принципово новій техніко-технологічній основі, що містить: комп'ютерне та програмне забезпечення, різні засоби телекомунікації, мережеві обчислювальні, інформаційні ресурси тощо [9, 11].

В умовах сьогодення процес формування електронних бібліотек у вищих навчальних закладах набуває визначального значення, оскільки вони спрямовані на забезпечення доступу до користування науковими, навчальними, навчально-методичними виданнями університету, документами обмеженого доступу, а також електронними документами, які не мають друкованого аналога.

Формування фонду електронних документів здійснюється згідно з чинним законодавством. Водночас вирішення правових питань – актуальна проблема при створенні електронної бібліотеки, адже все

повинно мати законне підґрунтя для вирішення організаційних, технологічних, технічних, фінансових питань. При роботі з електронними документами необхідно також враховувати складний спектр проблем, які належать головним чином до сфери інтелектуальної власності у сфері відтворення, копіювання творів та використання програмного забезпечення. Фонд електронних документів призначений для всіх категорій користувачів бібліотеки, за такої умови можуть бути визначені режими доступу до окремих документів. Вільний доступ до колекцій електронних ресурсів можливий тільки в тому випадку, якщо на ці документи немає обмежень, визначених охороною авторських прав (наявність згоди власника авторських прав).

Слід зазначити, що електронні бібліотеки, які повинні бути невід'ємною частиною технології кожної бібліотеки, створені для того, щоб оптимізувати зберігання та покращити доступ до електронних колекцій. Головна мета електронних бібліотек – акумулювати ресурси високої якості і надавати їх у користування на безоплатній основі в зручний час.

Найбільш перспективним напрямом у плані створення власних електронних інформаційних ресурсів є створення повнотекстових баз даних наукових праць співробітників університетів. Створення таких баз даних є істотною допомогою в інформаційному забезпеченні навчального та наукового процесів в університеті та дає можливість його учасникам рівноправно брати участь у різних міжнародних ініціативах.

Відкритий доступ до електронних ресурсів є також основою для розвитку науки та наукових комунікацій. Для сприяння відкритому доступу до наукової інформації, наукові та науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади та незалежні вчені підтримують відкритий доступ (Open Access, OA), рух, який спрямований на забезпечення миттєвого та безкоштовного доступу до наукових публікацій в Інтернеті.

Рух Open Access ґрунтується на переконанні, що результати досліджень, які фінансує суспільство, повинні перебувати у вільному доступі для всіх членів суспільства. Таким чином, політика відкритого доступу належить до всіх досліджень, що були проведені за рахунок держави.

Треба також підкреслити, що одним із ключових принципів відкритого доступу є самоархівация наукових матеріалів у Мережі. Тому перспективним напрямом розвитку відкритих електронних ресурсів у системі наукових комунікацій дослідники вважають *«репозитарій»*, систему, яка дає змогу безпосередньо науково-освітнім організаціям або їх бібліотекам створювати інфраструктуру для самостійної публікації вченими результатів наукових досліджень. Ідеться не лише про розміщення та

формування електронних версій друкованих видань, а й про зовсім нові моделі наукових комунікацій – такі, як інформаційні та мультимедійні дані.

Електронний архів охоплює різні напрями діяльності університету, і тому завдання, пов'язані з визначенням складу колекції, систематизацією та забезпеченням повноти колекції електронних ресурсів, стають предметом діяльності всіх структурних підрозділів бібліотеки університету: від комплектування до обслуговування та зберігання. У колекціях навчальних ресурсів, які створюються на базі бібліотек закладів вищої освіти, як правило, об'єднані матеріали різних форматів і на різних носіях. Тому не менш важливе значення має програмне забезпечення для створення репозитарію (електронного архіву). Повинна бути чітка система політики розміщення, безпеки та прав доступу до відкритих електронних ресурсів. Вибране програмне забезпечення має забезпечувати швидкісний доступ, збереження представлених матеріалів, підтримку різних форматів електронного документа тощо.

Сьогодні відкриті електронні ресурси бібліотек вищих навчальних закладів відіграють важливу роль в обслуговуванні користувачів, а саме в наданні таких послуг, як:

- доступ локальним і віддаленим користувачам до повнотекстових баз даних, що стимулює читацьку ініціативу та розвиває дослідницьку діяльність;
- послуги довідкового характеру, з можливістю виконання читацьких інформаційних запитів;
- підтримка дистанційної освіти;
- створення електронного читального залу навчальних матеріалів;
- співпраця бібліотекарів та вчених з метою формування та поширення наукової та навчальної інформації.

Висновки. Таким чином, академічні бібліотеки були й залишаються основними інформаційними центрами в системі закладів вищої освіти. Вони є центрами акумуляції інформаційних ресурсів та інформаційною базою для навчальної та наукової діяльності. Потенціал сучасної бібліотеки оцінюється не лише за обсягом та повнотою книжкового фонду, а й за його актуальністю та можливістю бібліотеки надавати найновішу інформацію у найкоротші терміни для забезпечення потреб своїх користувачів.

В умовах сьогодення, коли значна кількість годин у навчальних планах вищих навчальних закладів відведена самостійній роботі студентів, роль вишівської бібліотеки як навігатора, що орієнтує читача в інформаційних

потоках і в межах своєї компетенції допомагає долати складнощі пошуку й збору інформації, зростає. Електронні інформаційні ресурси, які формуються бібліотеками закладів вищої освіти, нині є необхідним елементом у створенні нових моделей наукової комунікації і потребують нових форм взаємодії працівників вищого навчального закладу і бібліотечних фахівців.

Список використаних джерел

1. *Апшай Н.* Стратегічні засади розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах інформатизації / Надія Апшай // Вісн. Книжк. палати. – 2004. – № 6. – С. 23–25.

2. *Бруй О. М.* Доступ до наукової інформації: університетські електронні архіви / О. М. Бруй // Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному рівні : наук. зб. – 2007. – С. 62–68.

3. *Вітушко Н.* Електронні інформаційні ресурси у сучасній бібліотеці / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 18. – С. 13–25.

4. *Воскобойнікова-Гузєва О.* Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки / О. Воскобойнікова-Гузєва, А. Бровкін // Бібл. вісн. – 2005. – № 6. – С. 9–15.

5. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий ; ред. О. С. Онищенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2005. – 299 с. 1.

6. Електронні бібліотечні інформаційні системи наукових і навчальних закладів : монографія / [О. М. Спирін, С. М. Іванова, О. В. Новицький та ін.] ; за наук. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна. – Київ : Пед. думка, 2012. – 176 с.

7. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 235 с.

8. *Ільганаєва В. О.* Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: основні стратегії розвитку / В. О. Ільганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури. Вип. 1. – 1999. – С. 30–37.

9. *Копанєва В. О.* Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / В. О. Копанєва. – Київ, 2008. – 21 с.

10. *Костенко Л. Й.* Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока // *Бібл. вісн.* – 2002. – № 3. – С. 33–38.
11. *Павлуша І. А.* Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / І. А. Павлуша. – Київ, 2002. – 20 с.
12. Про вищу освіту: закон України. – Київ : Алерта, 2017. – 96 с.
13. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія / М. С. Слободяник ; відп. ред. О. С. Онищенко. – Київ, 1995. – 268 с. 4.
14. *Соловяненко Д.* Проект «Наукова періодика України» на платформі Open Journals System / Д. Соловяненко // *Бібл. форум.* – 2013. – № 3. – С. 11–15.
15. *Чекмарьов А. О.* Національна система електронних бібліотек / А. О. Чекмарьов, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша. – Київ, 1998. – 50 с.
16. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 289 с.
17. *Шемаєва Г.* Електронна бібліотека у системі інформаційного забезпечення науки / Г. Шемаєва // *Вісн. Книжк. палати.* – 2005. – № 8. – С. 27–30.
18. *Ярошенко Т. О.* Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві / Ярошенко Т. О. // *Наук. пр. Миколаїв. Держ. гуманіт. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія».* – Миколаїв : НаУКМА, 2007. – Т. 68. – Вип. 55. – С. 226–234.

References

1. Apshai, N. (2004). Stratehichni zasady rozvytku bibliotek vyshchych navchal'nykh zakladiv v umovakh informatyzatsii [Strategic foundations for the development of libraries of higher educational institutions in the conditions of informatization]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Herald of the Book Chamber*, no. 6 [in Ukrainian].
2. Brui, O. (2007). Dostup do naukovoї informatsii: universytetski elektronni arkhivy [Access to scientific information: university electronic archives]. *Biblioteka vyshchoho navchalnoho zakladu – kliuchova lanka informat-siinoho zabezpechennia navchalnoho protsesu na suchasnomu rivni: nauk. zb.*, (pp. 62–68) [in Ukrainian].

3. Vítushko, N. (2007). Elektronni informatsiini resursy u suchasni bibliotetsi [Electronic information resources in the modern library]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 18 [in Ukrainian].

4. Voskoboinikova-Huzieva, O., Brovkin, A. (2005). Informatsiini tekhnologii v systemi innovatsiinoi diialnosti naukovoï biblioteky [Information technology in the system of innovation activity of the scientific library]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6 [in Ukrainian].

5. Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukraïnskoho suspilstva [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Spirin, O. M., Ivanova, S. M., Novytskyi, O. V. et al. (2012). Elektronni bibliotekni informatsiini systemy naukovykh i navchalnykh zakladiv [Electronic library information systems of scientific and educational institutions]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukraïnskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Ilhanaieva, V. O. (1999). Biblioteka v suchasnomu informatsiinomu seredovyschi : osnovni stratehii rozvytku [Library in the modern information environment: basic development strategies]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Herald of the Kharkov State Academy of Culture*, issue 1 [in Ukrainian].

9. Kopanieva, V. O. (2008). Formuvannia fondu merezhevykh resursiv u naukoviï bibliotetsi (90-ti roky XX st. – poch. XXI st.) [Formation of a network of network resources in a scientific library (90 th years of XX century – beginning of XXI century)]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Kostenko, L., Soroka, M. (2002). Biblioteka informatsiinoho suspilstva [Library of the Information Society]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 3 [in Ukrainian].

11. Pavlusha, I. A. (2002). Stvorennia ta rozvytok elektronnykh bibliotek v Ukraini: bibliotekoznavchyi aspekt [Creation and development of electronic libraries in Ukraine: librarianship aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Pro vyshchu osvitu [About higher education] (2017). Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

13. Slobodianyuk, M.S. (1995). Naukova biblioteka: evoliutsiia struktury

i funkcii [Scientific library: evolution of structure and functions]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Solovianenko, D. (2013) Proekt «Naukova periodyka Ukrainy» na platformi Open Journals System [Project «Scientific Periodicals of Ukraine» on the Open Journals System platform]. *Bibliotechnyi forum – Library Forum*, no. 3 [in Ukrainian].

15. Chekmarov, A. O., Kostenko, L. I., Pavlusha, T. P. (1998). Natsionalna systema elektronnykh bibliotek [National system of electronic libraries]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Shemaieva, H. V. (2008). Elektronni resursy bibliotek Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii [Electronic resources of libraries of Ukraine in the system of scientific communications]. Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia kultury [in Ukrainian].

17. Shemaieva, H. V. (2005). Elektronna biblioteka u systemi informatsiinoho zabezpechennia nauky [Electronic library in the system of information science of science]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Herald of the Book Chamber*, no. 8 [in Ukrainian].

18. Yaroshenko, T. O. (2007). Vilnyi dostup do informatsii: nova model naukovoї komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi [Free access to information: a new model of scientific communication in the information society]. *Naukovi pratsi Mykolaivskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu im. Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia» – Scientific Works of Nikolaev State Humanitarian University named after Petro Mohyla complex «Kyiv-Mohyla Academy»*, Vol. 68, issue 55, pp. 226–234 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2018.

Nataliia Levchenko,

Ph.D. Student,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Academic Library in the Higher Education System

The article deals with the use of open electronic resources in the organizational and informational process of a higher educational institution. The influence of information resources of academic libraries on the quality of educational activity is analyzed.

The purpose of the study is to substantiate the further development of open electronic resources of higher education institutions libraries, which is closely interrelated with the quality of educational activities.

To teach the education provider to work rationally with information, to form his/her information culture are the main tasks for the present time. Independent education

of applicants is an integral part of the educational process at the university. It is the libraries that must respond promptly to all changes in the curriculum and be one of the key elements in ensuring the formation of a scientific outlook for educational instructors.

Creating own electronic information resources, namely electronic libraries, full-text databases, electronic archives and open access to them is an important part of maintaining the proper level of higher education in Ukraine.

Keywords: higher education, open electronic resources, open access, electronic library, institutional repository.

Альона Мотько,

аспірант кафедри інформаційних технологій,
Київський національний університет культури і мистецтв,
Україна, Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ З РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена ролі Української бібліотечної асоціації у забезпеченні сталого розвитку сучасних бібліотек в Україні. Обґрунтовано функціонування асоціації як потужного осередку з розвитку бібліотечної справи. Акцентовано увагу на організації УБА міжнародних форумів, зокрема щорічної міжнародної конференції в Славському, що створюють умови для адаптації і впровадження в бібліотечну практику найкращих вітчизняних та зарубіжних здобутків.

Ключові слова: бібліотечна справа, УБА, асоціації, міжнародні конференції, Славське.

Сьогодні в умовах глобальної інформатизації суспільне значення діяльності бібліотечно-інформаційних установ лише зростає. Водночас розвиток інформаційних технологій та інтернет-ресурсів, з одного боку, і перманентні економічні й політичні проблеми в державі – з іншого, призвели до зниження рівня державної підтримки бібліотечної галузі. Не маючи відповідного фінансового підґрунтя, бібліотечні установи не змогли вчасно адаптуватися до нових інформаційних потреб користувачів, що мало негативним наслідком зниження суспільної ваги бібліотечних інституцій. Відновлення суспільного авторитету бібліотек, організація ефективного використання їхнього інформаційно-комунікаційного потенціалу особою, суспільством і державою перебувають у центрі уваги Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» (далі – УБА), що об'єднує на добровільних засадах осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які професійно пов'язані з бібліотечною справою, бібліографічною та інформаційною діяльністю, а також зацікавлених осіб у їхньому розвитку на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод [21].

Діяльності Української бібліотечної асоціації присвячено чималу кількість публікацій, у яких розглянуто різні напрями роботи асоціації.

Безперервну бібліотечну освіту бібліотекарів розглянуто в публікаціях І. Шевченко [23], Т. Новальської [8], А. Сидоренко [13], Н. Бачинської [2], М. Слободяника [15] та ін.

Діяльності УБА з організації конференцій, реалізації різних проєктів, розроблення й ухвалення програмних документів присвячено публікації В. Пашкової [11, 12], В. Скарня [14], Я. Сошинської [16], О. Башун [3] та ін.

Питанню бібліотечної адвокації присвячено праці В. Загуменної [4], А. Лисицького [7], Л. Ковальчук [5], В. Пашкової [9] та ін.

Зважаючи на значення міжнародного напрямку діяльності УБА для встановлення нових професійних зв'язків і реалізації міжнародних проєктів у галузі бібліотечної справи, логічним стало вивчення цього аспекту діяльності асоціації. Питання міжнародного співробітництва УБА розкриваються в публікаціях О. Шульги [24], В. Пашкової [10], О. Лапської [6], І. Шевченко [22] та ін.

Аналіз наукових поглядів фахівців на окремі напрями діяльності Української бібліотечної асоціації виявив, що асоціація не перший рік спрямовує свої сили на найважливіші питання з розвитку бібліотечної справи та бібліотечної професії в Україні за рахунок обміну досвідом як з вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями. Саме ця підтримка з боку УБА дає можливість бібліотечним працівникам ефективно налагоджувати свою роботу для залучення сучасних користувачів у бібліотеки.

При цьому вивчення фахової наукової літератури дало змогу з'ясувати, що питання діяльності Української бібліотечної асоціації комплексно ще не розглядалося. Лише окремі його аспекти набули розвитку в працях І. Шевченко, М. Слободяника, Т. Новальської, В. Пашкової, В. Загуменної, В. Скарня, А. Сидоренко, Н. Бачинської, Я. Сошинської, А. Лисицького, Л. Ковальчук, О. Шульги, О. Лапської та ін.

Отже, метою пропонованої статті є обґрунтування діяльності УБА як потужного осередку з розвитку бібліотечної справи, розкриття значення організації асоціацією наукових форумів у формуванні середовища для переймання українськими бібліотечними працівниками найкращого вітчизняного й зарубіжного досвіду та його впровадження в подальшу діяльність і підвищення в такий спосіб сучасного рівня бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Для досягнення поставленої мети під час дослідження було використано такі наукові методи, як соціально-комунікаційний, системний, структурно-функціональний, аналіз документів, моделювання, описовий. Використання соціально-комунікаційного методу зумовило розгляд діяль-

ності УБА як координаційного центру бібліотек з урахуванням різних видів їх, виходячи з розуміння бібліотеки як соціального інституту. Методи моделювання, системний і структурно-функціональний дали змогу зробити висновок щодо відповідності структури УБА основним напрямам її функціонування, а також обґрунтувати структуру УБА як її організаційну модель. Використання методу аналізу документів і описового методу обумовлено необхідністю вивчення і висвітлення нормативно-правових документів, ухвалених за участі УБА, стратегічних та програмних документів безпосередньо організації, а також тих заходів, реалізація яких сприяє вирішенню актуальних завдань вітчизняної бібліотечно-інформаційної галузі.

У процесі дослідження виявлено, що діяльність УБА вдало поєднує теоретико-фундаментальний і прикладний аспекти: з одного боку, приділяється увага теоретичним засадам розвитку бібліотечної справи, розробленню освітніх програм та стандартів, з іншого – за організації та сприяння УБА відбувається обмін кращим досвідом і впровадження інновацій у вітчизняну бібліотечну практику (див. рисунок).

Рис. Структура організації роботи УБА
Джерело: <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli>

Теоретико-фундаментальний аспект діяльності УБА забезпечує формування стратегічного бачення подальших трансформацій бібліотечних інституцій, змін у їхній діяльності, розуміння значення й ролі бібліотек у перспективі, завдань, що поставатимуть перед бібліотечними працівниками з подальшою інформатизацією та глобалізацією комунікаційних процесів, а отже, створює підґрунтя для визначення пріоритетів на перспективу. Примітно, що розвиток діяльності асоціації вибудовується відповідно до ухвалених стратегій: системно, послідовно, комплексно. Охоплюючи при цьому всі ключові для розвитку бібліотечної справи питання: від нормативно-правового регулювання бібліотечної справи до підготовки відповідних кадрів (фахівців-інформаціологів, менеджерів бібліотечно-інформаційної діяльності, громадських лідерів).

Зокрема, Стратегією розвитку Української бібліотечної асоціації на 2014–2018 роки передбачено «розвиток бібліотек як потужних інформаційних, освітніх, просвітницьких закладів, відкритих громадських центрів» [18].

«Стратегічне» бачення розвитку бібліотечної справи за участі УБА було впроваджено й на державному рівні: у 2016 р. було ухвалено Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», до міжвідомчої робочої групи з формування якої увійшли провідні діячі УБА І. Шевченко, президент УБА, директор Інституту післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв; В. Пашкова, віце-президент УБА, координатор американських центрів Посольства США в Україні; Я. Сошинська, виконавчий директор УБА, доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»; О. Бруй, член президії УБА, директор науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»; О. Воскобойнікова-Гузєва, експерт навчальних програм Української бібліотечної асоціації, тренер Головного тренінгового центру, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету ім. Б. Грінченка.

Результатами діяльності УБА з удосконалення чинної нормативно-правової бази функціонування бібліотечної справи в Україні також стали напрацьовані разом з Комітетом Верховної Ради України з питань культури зміни до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (2000 р.), підвищення за клопотанням УБА заробітної плати бібліотечним працівникам за вислугу років (постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.2005 р. № 84) та ін. [5].

Крім аспектів нормативно-правового регулювання функціонування й розвитку бібліотечної справи в Україні, у полі зору УБА перебуває етичний вимір бібліотечної діяльності: незатверджені на законодавчому рівні норми та принципи, яких мають дотримуватися бібліотекарі України. Будучи лідером бібліотечної справи та об'єднуючи визнаних авторитетів бібліотечної галузі, у 1996 р. УБА розробила й ухвалила Кодекс етики бібліотекаря (оновлена редакція 2013 р.).

Нині УБА представляє 58 тис. бібліотечних працівників з усієї країни й понад 33 тис. бібліотек. Члени УБА працюють в універсальних, публічних, спеціальних та спеціалізованих бібліотеках, які мають вирішувати разом із загальними також і специфічні (пов'язані саме з видом бібліотеки) завдання. Організаційною моделлю пріоритетних напрямів функціонування УБА є її структура. Сьогодні організація функціонує в складі 10 секцій з різних напрямів: секція директорів ОУНБ, секція університетських бібліотек, секція працівників шкільних бібліотек, секція працівників публічних бібліотек, секція працівників медичних бібліотек, секція з адвокатури, секція «Бібліотека – на допомогу особам з інвалідністю та людям похилого віку», секція з бібліотечно-інформаційної освіти, молодіжна секція УБА, студентська секція УБА [20]. Наявні у складі організації молодіжна та студентська секції УБА покликані забезпечити наступність апробованих організацією громадських практик, їх функціонування є запорукою збереження її життєвого потенціалу і створює умови для підготовки молодого покоління бібліотечних лідерів.

Останнє актуалізує напрям діяльності УБА з розвитку бібліотечної професії та бібліотечно-інформаційної освіти. У цьому контексті у 2000 р. УБА на базі Національної академії керівних кадрів культури й мистецтв було створено Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти, а згодом, у 2015 р., за рішеннями круглих столів з бібліотечно-інформаційної освіти, що проводилися в рамках щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції УБА (Київ, листопад 2014 р.) та V Всеукраїнської науково-практичної конференції з безперервної бібліотечно-інформаційної освіти (смт Славське, лютий 2015 р.), у складі УБА було засновано Секцію з бібліотечно-інформаційної освіти, яка сьогодні «об'єднує фахівців навчальних закладів України усіх рівнів акредитації з метою розбудови професії, удосконалення безперервної освіти та поліпшення кадрової ситуації в галузі, обговорення та прийняття певних рішень з нагальних питань підготовки бібліотечних кадрів, сприяння входженню бібліотекарів України у світове професійне

співтовариство» [19]. Завданнями Секції УБА з бібліотечно-інформаційної освіти є сприяння модернізації бібліотечно-інформаційної освіти в Україні, адаптації її змісту до потреб сьогодення та впровадженню у вітчизняну практику кращого зарубіжного досвіду з метою підготовки сучасного конкурентоспроможного на міжнародному ринку праці бібліотечного фахівця.

З огляду на декларування Україною євроінтеграційного вектора розвитку важливим є зарубіжний напрям діяльності УБА, який дає можливість презентувати Україну на міжнародній арені, брати участь у міжнародних проектах, бути обізнаними у світових тенденціях бібліотечної справи, переймати досвід зарубіжних бібліотек і запроваджувати в практику українських.

У Статуті УБА зазначено, що «асоціація співпрацює та може бути членом міжнародних громадських організацій, укладає міжнародні договори, які дають змогу підтримувати прямі міжнародні контакти та зв'язки, активізує свою участь у реалізації заходів, сприяє розвитку бібліотечної справи, що не суперечить міжнародним зобов'язанням України» [17].

УБА представлена в трьох секціях Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (ІФЛА) – національних бібліотечних асоціацій, публічних бібліотек і університетських бібліотек; бере участь у проектах та програмах, що організовує й представляє ІФЛА. Серед масштабних міжнародних бібліотечних проектів в Україні, реалізованих за участі УБА [спільно з Радою міжнародних наукових досліджень і обмінів (IREX), Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерством культури і туризму України за фінансової підтримки Фондації Білла та Мелінди Гейтс] можна виокремити «Бібліоміст», реалізація якого була спрямована на підвищення рівня комп'ютеризації бібліотек, створення тренувальних центрів і підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, лобювання інтересів бібліотечних інституцій, покращення їхнього соціального іміджу.

Треба зазначити, що невід'ємною складовою будь-яких міжнародних відносин є бібліотечно-інформаційна справа, тож сприяння Української бібліотечної асоціації міжнародній комунікації є важливим не лише для позитивних змін у бібліотечній галузі, а й має загальнодержавне значення, оскільки сприяє створенню міжнародних зв'язків і реалізації міжнародних проектів [6].

Серед різноманітних численних заходів, які організуються УБА з метою сприяння налагодженню професійної комунікації теоретиків

і практиків інформаційної, бібліотечної й архівної справи, привертає увагу щорічна міжнародна науково-практична конференція в м. Славське Львівської області, яка стала платформою обміну досвідом та ідеями не лише вітчизняних, а й зарубіжних фахівців. Особливість цієї конференції для українських реалій полягає в тому, що вона відбувається не на базі певного навчального закладу або бібліотечної установи, а на нейтральній території – в м. Славське, що сприяє більш тісній взаємодії та комунікації учасників не лише під час роботи секцій, круглих столів тощо, а й у вільний час, створюючи умови для налагодження неформальної комунікації.

Уперше міжнародна конференція в м. Славське була організована у 2011 р. Її проблематика була окреслена темою «Сучасна бібліотечно-інформаційна безперервна освіта». Загальна тема щороку залишається незмінною, проте кожному року притаманні свої специфічні акценти, які визначаються підтемами: «стратегічні орієнтири», «європейські орієнтири», «нові вимоги» тощо. Основні питання конференції: орієнтири бібліотечної освіти в контексті розвитку бібліотечної справи й міжнародних бібліотечних трендів; актуальні виклики в діяльності вітчизняних бібліотек і їхній вплив на формування контенту програм з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників; нові тренінгові програми для РТЦ тощо [1].

Пленарне засідання конференції вже традиційно об'єднує відомих науковців і фахівців, що представляють бібліотеки та вищі навчальні заклади. Тож науково-педагогічні працівники, які здійснюють підготовку кадрів для бібліотечної галузі, мають змогу дізнаватися з перших вуст про кадрові потреби й запити бібліотечних установ, а бібліотекарі-практики – про останні освітні тенденції, їхні переваги й ризики для розвитку бібліотечної справи. Поєднання в рамках конференції теоретичних та практичних аспектів повністю відповідає закладеній у Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» концепції більш тісної взаємодії науки й практики, створює умови для оперативного впровадження в бібліотечну практику наявного кращого досвіду, сприяє інтелектуальній синергії, яка проявляється в процесі підготовки та обговорення стратегічних документів і освітніх стандартів.

Секційні засідання конференції відображають ключові напрями діяльності УБА, питання, які перебувають у фокусі її уваги: бібліотечну адвокацію, фахову безперервну освіту, бібліотечні інновації, взаємодію в системі «бібліотека – влада – громада» тощо. Також під час конференції проводяться різноманітні майстер-класи, тренінги, круглі столи,

під час яких учасники набувають нових навичок і вчать застосовувати їх у практичній діяльності.

Що до позасекційної комунікації, то її виразним проявом стали цього-річні дозвіллієві програми «Родинне коло біля багаття» та «Родинне коло, або Бібліотекарі – моя родина». Під час цих заходів учасники мали можливість розповісти про себе і свої бібліотечні родини, які зробили внесок у розвиток бібліотечної науки й освіти, про їхній життєвий досвід, що служить прикладом відданості бібліотечній справі та надихає й мотивує молодь і майбутніх бібліотекарів. Реалізація таких програм важлива з огляду на необхідність формування почуття корпоративної солідарності, взаємної підтримки і відповідальності.

За результатами конференції видаються матеріали, у яких розкриваються різні питання безперервної інформаційно-бібліотечної освіти у європейському й національному контекстах, інформаційного пошуку, цінностей, інноваційних підходів і розвитку сучасних бібліотек тощо.

Проведення УБА вже VIII щорічної Міжнародної конференції «Сучасна бібліотечно-інформаційна безперервна освіта» засвідчує її ефективність у сприянні розвитку бібліотечно-інформаційної галузі й бібліотечної професії в Україні. Саме комунікація та обмін ідеями між учасниками дає можливість у перспективі втілювати як вітчизняний, так і зарубіжний досвід, бути обізнаними у світових тенденціях бібліотечної справи, впроваджувати найкращі здобутки в практику українських бібліотек.

Отже, Українська бібліотечна асоціація є потужним осередком з розвитку бібліотечної справи в Україні, який здійснює істотний вплив на контури та зміст бібліотечної професії й управління галуззю, сприяє модернізації бібліотек, їх інтеграції в соціальні процеси та затребуваності з боку користувачів.

Список використаних джерел

1. VIII Міжнародна конференція «Сучасна бібліотечно-інформаційна безперервна освіта: стратегічні орієнтири» (27 лют. – 2 берез. 2018 р., смт Славське) [Електронний ресурс] // Укр. бібл. асоц. : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/konferentsii-seminary-treninhy/konferentsii/icalrepeat.detail/2018/02/27/3279>. – Дата звернення: 1.04.2018. – Назва з екрана.

2. Бачинська Н. А. Базові концепції модернізації вищої бібліотечної освіти в Україні / Н. А. Бачинська // Вісн. Книжк. палати. – 2015. – № 3. – С. 32–35.

3. *Башун О.* «Все про Європу в бібліотеках»: проект Української бібліотечної асоціації / О. Башун // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2016. – № 3. – С. 51–53.

4. *Загуменна В. В.* «Адвокати» без перешкод: про актуальну проблему сьогодні: потребу вільного та відкритого доступу до інформації / В. В. Загуменна [Електронний ресурс] // День. – 2010. – № 143. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/advokasi-bez-pereshkod>. – Назва з екрана.

5. *Ковальчук Л. І.* Українська бібліотечна асоціація на захисті інтересів бібліотек [Електронний ресурс] / Л. І. Ковальчук. – Режим доступу: https://ula.org.ua/fileadmin/uba_documents/Lipen_2010.pdf. – Назва з екрана.

6. *Лапська О. О.* Міжнародне співробітництво Української бібліотечної асоціації в контексті міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / О. О. Лапська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – № 1. – С. 108–114. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_1_15. – Назва з екрана.

7. *Лисицький А. В.* Из состояния «как сейчас» в состояние «как должно быть» (Библиотечная адвокация) / А. В. Лисицкий // Соврем. б-ка. – 2010. – № 3. – С. 10–17.

8. *Новальська Т. В.* Удосконалення кадрового складу бібліотек: взаємодія навчальних закладів, установ та організацій бібліотечно-інформаційної галузі [Електронний ресурс] / Т. В. Новальська, Н. А. Бачинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 3. – С. 4–8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_3_3. – Назва з екрана.

9. *Пашкова В. С.* Внесок національних бібліотечних асоціацій у формування іміджу бібліотеки в суспільстві й підвищення престижу бібліотечної професії / В. С. Пашкова // Бібл. форум України. – 2007. – № 1. – С. 50–56.

10. *Пашкова В. С.* Дванадцять років програмам бібліотечних обмінів із США [Електронний ресурс] / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С. 14–15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_1_4. – Назва з екрана.

11. *Пашкова В. С.* Проектна діяльність Української бібліотечної асоціації / В. С. Пашкова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформ. діяльн.: проблеми науки, освіти, практики: матеріали VI міжнар. наук. конф. – Київ, 2009. – С. 71–72.

12. *Пашкова В. С.* Українська бібліотечна асоціація бере участь у новому міжнародному проекті / В. С. Пашкова // Бібл. планета. – 2007. – № 1. – С. 30.

13. *Сидоренко А. І.* Моделі підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної сфери : історичний екскурс та сучасні реалії / А. І. Сидоренко // Молодий вчений. – 2017. – № 4.2 (44.2). – С. 78–82.

14. *Скнарь В.* Інноваційний проект Української бібліотечної асоціації / В. Скнарь, І. Шевченко // Вісн. Книжк. палати. – 2001. – № 6. – С. 18–20.

15. *Слободяник М. С.* Концептуальні засади розвитку вищої бібліотечної освіти / М. С. Слободяник // Бібл. планета. – 2001. – № 1. – С. 23–24.

16. *Сошинська Я.* Бібліотечна подія року – конференція Української бібліотечної асоціації / Я. Сошинська, І. Шевченко // Бібл. планета. – 2012. – № 4. – С. 30–31.

17. Статут Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Київ, 2016. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/252-dokumenty/dokumenty-uba>. – Назва з екрана.

18. Стратегія УБА 2015–2018 [Електронний ресурс]. – Київ, 2014. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/252-dokumenty/dokumenty-uba/2584-stratehiia-uba-2015-2018-proekt>. – Назва з екрана.

19. УБА: Секція з бібліотечно-інформаційної освіти [Електронний ресурс]. – Київ, 2015. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli/3053-sektsiia-z-bibliotechno-informatsiinoi-osvity>. – Назва з екрана.

20. Українська бібліотечна асоціація: секції, робочі групи [Електронний ресурс]. – Київ. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli>. – Назва з екрана.

21. Українська бібліотечна асоціація – це... [Електронний ресурс] // Укр. бібл. асоц. : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <https://ula.org.ua> (дата звернення: 1.04.2018). – Назва з екрана.

22. *Шевченко І.* Міжнародна співпраця – важливий напрям роботи Української бібліотечної асоціації (нотатки з Форуму бібліотекарів у Астані) / І. Шевченко // Бібл. планета. – 2012. – № 4. – С. 6–8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2012_4_4. – Назва з екрана.

23. *Шевченко І. О.* Новий підхід до змісту безперервної освіти бібліотекарів України / І. О. Шевченко // Б-ки и асоц. в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 9-я Междунар. конф. «Крым-2002». – 2002. – № 1. – С. 340–342.

24. *Шульга О. А.* Філософія діяльності освітянських бібліотек : монографія / О. А. Шульга. – Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2009. – 244 с.

References

1. VIII Mizhnarodna konferentsiia «Suchasna bibliotechno-informatsiina bezperervna osvita: stratehichni oriientyry» (27 liutoho – 2 bereznia 2018 r., smt Slavske) [VIII International Conference «Modern Library and Information Continuing Education: Strategic Reference» (February 27–March 2, 2018, Slavske)]. *Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia: ofitsiinyi veb-sait – Ukrainian Library Association: official website*. Retrieved from <https://ula.org.ua/konferentsii-seminary-treninhy/konferentsii/icalrepeat.detail/2018/02/27/3279> [in Ukrainian].
2. Bachynska, N. A. (2015). Bazovi kontseptsii modernizatsii vyshchoi bibliotechnoi osvity v Ukraini [Basic Concepts of Modernization of Higher Library Education in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 3, pp. 32–35 [in Ukrainian].
3. Bashun, O. (2016). «Vse pro Yevropu v bibliotekakh» : proekt Ukrainskoi bibliotechnoi asotsiatsii [«Everything about Europe in libraries»: a project of the Ukrainian Library Association]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka – Library Forum: History, Theory and Practice*, no. 3, pp. 51–53 [in Ukrainian].
4. Zahumenna, V. V. (2010). «Advokasi» bez pereshkod: pro aktualnu problemu sohodennia: potrebu vilnoho ta vidkrytoho dostupu do informatsii [«Advocacy» without interruption: on the current problem of the present: the need for free and open access to information]. *Den – Day*, no. 143. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/advokasi-bez-pereshkod> [in Ukrainian].
5. Kovalchuk, L. I. (2010). Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia na zakhysti interesiv bibliotek [Ukrainian library association on behalf of the interests of libraries]. *BiblioTeka – Library*, pp. 1–2. Retrieved from https://ula.org.ua/fileadmin/uba_documents/Lipen_2010.pdf [in Ukrainian].
6. Lapska, O. O. (2017). Mizhnarodne spivrobotnytstvo Ukrainskoi bibliotechnoi asotsiatsii v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [International cooperation of the Ukrainian library association in the context of intercultural communication]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Scientific Discipline of Documentation. Informolohiia*, no. 1, pp. 108–114. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_1_15 [in Ukrainian].
7. Lisitskii, A.V. (2010). Iz sostoianiiia «kak seichas» v sostoianie «kak dolzhno byt» (Bibliotechnaia advokatsiia) [From the state «as it is now» to state «as it should be» (Library Advocacy)]. *Sovremennaia biblioteka – Modern Library*, no 3, pp. 10–17 [in Russian].

8. Novalska, T. V., Bachynska, N. A. (2013). Udoskonalennia kadrovoho skladu bibliotek: vzaiemodiia navchalnykh zakladiv, ustanov ta orhantzatsii bibliotечно-informatsiinoi haluzi [Improving the human resources of libraries: the interaction of educational institutions, agencies, and associations library and information industry]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Scientific Discipline of Documentation. Informolohiia*, no. 3, pp. 4–8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2013_3_3 [in Ukrainian].

9. Pashkova, V. S. (2007). Vnesok natsionalnykh biblioteknykh asotsiatsii u formuvannia imidzhu biblioteki v suspilstvi i pidvyshchennia prestyzhu bibliotечноi profesii [The contribution to national library associations to the image of the library in society in raising the prestige of the library profession]. *Biblioteknyi forum Ukrainy – Library Forum of Ukraine*, no. 1, pp. 50–56 [in Ukrainian].

10. Pashkova, V. S. (2005). Dvanadtsiat rokiv prohramam biblioteknykh obminiv iz SShA [Twelve years to the program of library exchanges from the USA]. *Bibliotekna planeta – Library Planet*, no. 1, pp. 14–15. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_1_4 [in Ukrainian].

11. Pashkova, V. S. (2009). Proektna diialnist Ukrainskoi bibliotечноi asotsiatsii [Project activity of the Ukrainian library association]. *Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist: problemy nauky, osvity, praktyky: VI Mizhnarodna naukova konferentsiia – 4 th International Scientific Conference*. (pp. 71–72). Kyiv [in Ukrainian].

12. Pashkova, V. S. (2007). Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia bere uchast u novomu mizhnarodnomu proekti [The Ukrainian library association takes part in a new international project]. *Bibliotekna planeta – Library Planet*, no. 1, pp. 30 [in Ukrainian].

13. Sydorenko, A. I. (2017). Modeli pidhotovky fakhivtsiv bibliotечно-informatsiinoi sfery: istorychnyi ekskurs ta suchasni realii [Models of training specialists in the library and information sphere: historical excursion and modern realities]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, no. 4.2 (44.2), pp. 78–82 [in Ukrainian].

14. Sknar, V., Shevchenko, I. (2001). Innovatsiynyi proekt Ukrainskoi bibliotечноi asotsiatsii [Innovative project of the Ukrainian library association]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 6, pp. 18–20 [in Ukrainian].

15. Slobodianyuk, M. S. (2001). Kontseptualni zasady rozvytku vyshchoi bibliotечноi osvity [Conceptual principles of development of higher library

education]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, no. 1, pp. 23–24 [in Ukrainian].

16. Soshynska, Ya., Shevchenko, I. (2012). Bibliotechna podiia roku – konferentsiia Ukrainiskoi bibliotechnoi asotsiatsii [Library event of the year is a conference of the Ukrainian library association]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, no. 4, pp. 30–31 [in Ukrainian].

17. Statut Vseukrainskoi hromadskoi orhanizatsii «Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia» (nova redaktsiia) [The statute of all-Ukrainian public organization «The Ukrainian Library Association» (new version)]. *ula.org.ua*. Retrieved from <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-uba> [in Ukrainian].

18. Stratehiia UBA 2015–2018 [The ULA Strategy 2015–2018]. *ula.org.ua*. Retrieved from <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-uba/2584-stratehiia-uba-2015–2018-proekt> [in Ukrainian].

19. UBA: Sektsiia z bibliotechno-informatsiinoi osvity [ULA: Section from library-informative educations]. *ula.org.ua*. Retrieved from <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli/3053-sektsiia-z-bibliotechno-informatsiinoi-osvity> [in Ukrainian].

20. Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia: sektsii, robochi hrupy [Ukrainian library association: sections, working groups]. *ula.org.ua*. Retrieved from <https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli> [in Ukrainian].

21. Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia – tse... [Ukrainian library association is...]. *Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia: ofitsiyni veb-sait – Ukrainian Library Association: official website*. Retrieved from <https://ula.org.ua> [in Ukrainian].

22. Shevchenko, I. (2012). Mizhnarodna spivpratsia – vazhlyvyi napriam roboty Ukrainiskoi bibliotechnoi asotsiatsii (notatky z Forumu bibliotekariv u Astani) [International cooperation is an important direction of the work of the Ukrainian Library Association (notes from the Forum of Librarians in Astana)]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, no. 4, pp. 6–8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2012_4_4 [in Ukrainian].

23. Shevchenko, I. O. (2002). Novyi pidkhid do zmistu bezpererвної osvity bibliotekariv Ukrainy [A new approach to the content of continuous education librarians Of Ukraine]. *Biblioteki i assotsiatsii v meniaiuschemsia mire: novyie tehnologii i novyie formy sotrudnichestva: IX Mezhdunarodnaia konferentsiia «Krym-2002» – 9 th International conference «Crimea-2002»*, no. 1, pp. 340–342 [in Ukrainian].

24. Shulha, O. A. (2009). Filosofiia diialnosti osvitiianskykh bibliotek [Philosophy of activity of educational libraries]. Kirovohrad: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.05.2018.

Alyona Motko,

Ph.D. Student,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Ukraine, Kyiv

Activity of Ukrainian Library Association for Development Library Affairs in Ukraine

The article deals with the coverage of various activities of the Ukrainian Library Association on the development of library affairs in Ukraine. The functioning of the association as a powerful center for the development of the library business is substantiated. The ULA activities are described in accordance with the approved strategies and the role of libraries in a prospect, tasks which will appear before library workers with further informatization and globalization of communication processes. One of the paper issues is the foreign activity of the association as an opportunity to present Ukraine on the international level, participate in international projects and take over the experience of foreign libraries and introduce into practice of Ukrainian. The focus is on the organization of ULA international forums, in particular, the annual International Conference in Slavske, which create conditions for the adaptation and implementation of the best domestic and foreign achievements in the library practice.

Keywords: library business, ULA, associations, international conferences, Slavske.

Нагалія Утиро,

голов. бібліотекар,

Чернігівська обласна універсальна наукова

бібліотека імені В. Г. Короленка,

Україна, Київ

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР ГРОМАДИ МІСТА

Обґрунтовано актуальність функціонування бібліотек як соціокультурних центрів, на прикладі ЧОУНБ висвітлено розбудову бібліотечними інституціями системних і багаторівневих комунікаційних зв'язків з громадськістю. Розглянуто підходи до створення соціокультурного бібліотечного простору, у рамках якого стає можливою координація зусиль різних культурних інституцій, організацій та установ міста.

Ключові слова: соціокультурний бібліотечний простір, бібліотека, соціалізація, комунікаційні зв'язки, громадськість.

Сьогодні одним з актуальних напрямів діяльності бібліотеки є розгортання соціокультурної роботи. Сучасні тенденції радикальних соціокультурних змін, глобалізаційні процеси актуалізують функціонування бібліотек як комунікаційних соціокультурних центрів, розбудову бібліотечними інституціями системних і багаторівневих комунікаційних зв'язків з громадськістю. Бібліотека разом із громадськими організаціями, представниками влади стає ініціатором розробки та реалізації різних соціальних програм. У затвердженій Кабінетом Міністрів Стратегії розвитку бібліотечної справи до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» наголошено, що найважливішою умовою досягнення бібліотеками принципово нового рівня є розбудова ефективних внутрішніх та зовнішніх комунікацій, орієнтована на створення системи продуктивного партнерства у просуванні спільних цінностей.

Бібліотеки мають потужний інтелектуальний та історико-культурний потенціал. Саме його організоване й ефективне використання є стратегічно важливим у створенні необхідних умов для консолідації місцевих громад навколо національних і європейських культурних цінностей.

Назріла проблема розроблення концептуальних засад ефективного використання широкого спектра ресурсів, сервісів, інноваційних проектів бібліотеки, спрямованих на зміцнення науково-освітнього й культурного рівня населення.

Одним з пріоритетних завдань у цьому контексті є також створення соціокультурного бібліотечного простору, у рамках якого стає можливою координація зусиль різних культурних інституцій, організацій і установ (палаців дитячої творчості, театрів, міських палаців культури, музичних коледжів і шкіл, громадських об'єднань тощо). Успішна діяльність бібліотек у цьому напрямі дає їм змогу виконувати роль соціокультурного центру, який сприяє соціалізації громадян і їх гармонійному розвитку.

Бібліотекознавці та практики бібліотечної справи досліджували питання, що стосуються соціокультурної діяльності бібліотеки в сучасному та майбутньому вимірах. Про це йдеться в працях Є. Генієвої «Бібліотека як центр міжкультурної комунікації» [4], І. Кураса «Сучасні соціокультурні процеси і зростання інтелектуальної місії бібліотек» [5], А. Соколова «Феномен соціокультурної діяльності» [12], Р. Мотульського «Бібліотека як соціальний інститут» [8], Т. Вилегжаніної «Публічні бібліотеки України на зламі століть» [3], Г. Пристай «Бібліотека як складова культурно-мистецького середовища» [10], О. Матвійчук «Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія» [6], Н. Бурой «Форми масової роботи з читачами у бібліотеках (1920–1930-ті рр.) [1] та ін. Разом з тим не втрачає актуальності вивчення позитивного досвіду окремих бібліотечних установ, зокрема обласних універсальних наукових бібліотек, які є інформаційно-комунікаційними осередками цілих регіонів.

Тож метою статті є висвітлення ефективної багатовекторної соціокультурної роботи бібліотеки на прикладі Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ЧОУНБ) на сучасному етапі. Джерельною основою для вирішення поставленого завдання стали офіційний сайт установи, планово-звітна документація бібліотеки, дані дослідження Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону» (2006–2007 рр.), дані опитувань користувачів бібліотеки, що проводились під час різноманітних бібліотечних заходів протягом 2017 р.

Основними науковими методами стали метод включеного спостереження, аналізу документів, соціологічний, системний та соціально-комунікаційний. Метод аналізу документів застосовувався в процесі

опрацювання планово-звітної документації ЧОУНБ, результатів дослідження Національної парламентської бібліотеки України «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону». Використання системного методу дало змогу розглядати соціокультурну діяльність ЧОУНБ як систему заходів і напрямів роботи в контексті оточуючого середовища громади міста, координаційний центр соціокультурних ініціатив різних установ та інституцій міста. Соціально-комунікаційний метод обмежував проблемні рамки дослідження соціальними функціями бібліотеки. Використання методу включеного спостереження обумовлено роботою автора на посаді головного бібліотекаря відділу документів з гуманітарних наук у Чернігівській обласній науковій універсальній бібліотеці ім. В. Г. Короленка та безпосередньою участю в організації різноманітних соціокультурних заходів.

Згідно з даними проведеного у 2006–2007 рр. Національною бібліотекою України ім. Ярослава Мудрого (тоді – Національна парламентська бібліотека України) дослідження «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону» [11] рейтинг соціокультурних установ очолює бібліотека, яка відчуває на собі впливи сучасних користувацьких потреб і зміни суспільних взаємовідносин. Адаптуючись до потреб сьогодення, бібліотека починає функціонувати як комплексний інформаційно-комунікаційний та соціокультурний центр, визначаючи відповідно пріоритетні напрями діяльності.

Як виявило проведене НІПУ дослідження, саме бібліотеки, що функціонують як освітній та культурно-дозвіллевий центр, здатний забезпечити простір комунікації, найбільш затребувані користувачами [11, с. 6].

Поширеними формами соціокультурної діяльності є організація читачьких клубів, диспутів, літературних зустрічей, вечорів запитань і відповідей, читачьких конференцій, усних журналів, конкурсів, встановлення зв'язків із громадськістю, засобами масової інформації, проектна співпраця з міжнародними та вітчизняними фондами й організаціями, а також презентації книги, години цікавих повідомлень, поетичні колажі, бібліоінформіни, бенефіси читача, екологічні ігри тощо.

Як зазначає Т. Вилежаніна, соціокультурний простір – це «сфера дії культури народу, що разом з економічним, політичним, правовим просторами становить єдину систему, яка залежить від існуючих соціальних стандартів у країні, від специфічних особливостей кожного окремого регіону, політики влади в галузі культури. Активні партнерські стосунки з громадськими організаціями, соціальними установами регіону допомогли впровадити у роботу публічних бібліотек психологічні, довід-

кові служби, центри правової інформації. Таке співробітництво дозволило реалізувати різноманітні програми екологічного, краєзнавчого, соціального спрямування» [2, с. 4].

Цілеспрямована й системна соціокультурна діяльність бібліотеки дає їй змогу вирішити ряд актуальних завдань:

- реалізувати інформаційну, культурно-освітню та соціалізаційну функції;
- посилити інфоприсутність шляхом розміщення в ЗМІ позитивних відгуків про бібліотечні заходи;
- поліпшити свій імідж як установи та посилити авторитет серед громади;
- зміцнити взаємовигідні партнерські відносини з владою, іншими інституціями й громадськими організаціями, громадськістю в цілому.

Метою соціокультурної діяльності бібліотеки є «сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства шляхом доведення до свідомості різних соціальних груп громадян, конкретних користувачів наукових знань, емпіричних фактів, естетичних і морально-етичних цінностей, акумульованих у бібліотечних документних зібраннях на різних носіях, організації різних виставок, творчих зустрічей із письменниками, митцями, політиками та ін.» [7].

Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка сьогодні посідає помітне місце в культурному житті міста. З метою формування й задоволення потреб і зацікавлень місцевої спільноти, користувачів бібліотеки установою проводиться системна та багатогранна робота, яка включає проведення різноманітних соціокультурних заходів: організацію книжково-ілюстративних і мистецьких виставок і тематичних переглядів літератури, презентацій, літературних та мистецьких вечорів, конференцій, тижнів і днів відкритих дверей, свят книги, засідань любителських читацьких об'єднань.

Зокрема, 2015 р. ЧОУНБ стала активним учасником Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій» за участі багатьох видатних письменників, знаних літераторів з усіх областей України, шевченківських лауреатів, а також зарубіжних гостей. Працівники бібліотеки організували в Чернігівському обласному академічному українському музично-драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка книжково-ілюстративну експозицію «Шевченко і сучасна Україна», на якій були представлені рідкісні видання «Кобзаря» з 1840 (репринтне) по 1908 р. та сучасні видання. Велику зацікавленість викликали книги з розділу «Шевченко і Чернігівщина», зокрема рекомендаційний бібліографічний

покажчик «Чернігівські шляхи Тараса», альбом автографів «Качанівка» 2010 р., сучасні видання – книги з колекції мініатюрних видань рідкісного фонду, мистецькі альбоми [9, с. 8].

У форматі окремих інформаційно-комунікаційних майданчиків цього року до Дня Державного прапора України та Дня Незалежності України проводилась масштабна акція «Моя найкраща Україна». Усі структурні підрозділи бібліотеки презентували багатство бібліотечного фонду на восьми оформлених майданчиках:

– «Україна правова» (нові надходження правової літератури та літератури з питань держави і права, плакати «Державні символи України»);

– «Українські обереги» (було представлено творчий доробок народної майстрині О. Дідович – ручної роботи ляльки-мотанки різних регіонів України з оригінальним оформленням);

– «Владні інституції Чернігово-Сіверщини: історичний аспект» (презентація краєзнавчого рідкісного фонду);

– бібліосушка (періодичні видання сільськогосподарського змісту);

– «Книга для дитини» (презентовано дитячу літературу з фонду бібліотеки, організовано креативний дитячий простір з конкурсами і малюнками);

– «День Незалежності в інших країнах» (представлено виставку плакатів «Спадщина та громадянство Америки у дитячій творчості», яка відображала бачення американської культури та досвіду святкування Дня Незалежності в США учнями Техасу);

– «Молодь справді читає» (організовано фотосесію читачів зі своїми улюбленими книгами).

Важливим завданням бібліотеки в рамках соціокультурної діяльності є виховання в користувачів почуття толерантності, розуміння і шанобливого ставлення до інших культур. У цьому контексті привертає увагу організація працівниками ЧОУНБ фотовиставок «Що нам дала Солідарність» і «Фотографіка» відомих польських фотохудожників В. Мілевського та Я. Ридзевського (2015 р.). В. Мілевський був особистим фотографом першого керівника об'єднання «Солідарність» Л. Валенси, тож зроблені ними світлини надали змогу побачити кризь об'єктив фотокамери етапні для сучасної Польщі події. Роботи фотохудожника високо оцінені міжнародною спільнотою, він отримав звання митця FIAP (Федерації фотографії при ЮНЕСКО) та майстра фотографії. Організатором фотовиставки, разом з бібліотекою, виступив фонд «Фундація Ательє Єршов», президент якої, відомий скульптор Г. Єршов,

розповід про проект «Мистецький міст Чернігів – Гданськ», покликаний сприяти самореалізації талановитих людей Чернігівщини.

Шанувальники театрального мистецтва в рамках мистецького проекту «Театр у бібліотеці» (2015 р.) мали можливість долучитись до «Театрального роману» М. Булгакова у виконанні провідних артистів Молодіжного театру [9, с. 10].

Важливим компонентом соціокультурної діяльності ЧОУНБ є також організація книжково-ілюстративних та інформаційних виставок: «Без власної держави нема української нації» (до Дня Соборності України, 2015 р.), «Трагедія Голокосту – урок для всього людства (2015 р.)», «Майдан: літопис болю і гідності. Чернігівські сторінки (2015 р.)», «Пам'ять не спалити» [до днів Корюківської трагедії, 2015 р.), «Свідчення тих, хто вижив» (до 70-річчя визволення Аушвіцу (Освенціма) та Міжнародного дня визволення в'язнів фашистських концтаборів, 2015 р.) [9, с. 10], «Українська революція 1917–1921 рр.» (до 100-річчя подій, 2018 р.), «“Кожному мила своя сторона” (Григорій Сковорода): краєзнавці чернігівського району презентують...» (2018 р.), «Такими синами славен народ» (2018 р.), «Я маю право!» (правопросвітницький проект, 2018 р.), «Європейський діалог» (інформаційно-освітній проект, 2018 р.) тощо.

Ілюстративним прикладом комплексного підходу в організації соціокультурних заходів ЧОУНБ є проведення «Бібліоночі у колі літературних героїв» (2018 р.). Мета заходу – популяризація книги, заохочення до читання, формування іміджу установи як сучасного соціокультурного центру, подолання стереотипів про бібліотеку як консервативну установу, любіювання її інформаційно-комунікаційного та соціокультурного потенціалу перед владою.

Концепція заходу «Бібліоніч у колі літературних героїв» будувалась на ідеї комплексного залучення всіх бібліотечно-інформаційних відділів установи, створенні в кожному з них своєрідних локацій, які б могли чітко виявити специфіку й потенціал кожного підрозділу. Організаційна робота потребувала конструктивності в прийнятті рішень стосовно плану проведення заходу, визначення ресурсів. У плані проведення заходу центральне місце було відведено концертній програмі, яка мала на меті створити потрібний емоційний фон заходу, а також дати змогу його учасникам познайомитися з креативною молоддю міста, його талановитими артистами безпосередньо в Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Силами її працівників бібліотека перетворилась на замок «Бібліо-LUX». Директор Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка І. Аліференко – королева замку – запросила всіх

гостей до парадної зали «Здійснення мрій», де на відвідувачів чекали виступ дитячої циркової студії, уривок з вистави («книжки оживають»), монолог актора місцевого театру, класична музика, виконання відомих творів на саксофоні, виступ естрадних артистів.

Різні за напрямками та формами заходи проводились у межах підготовлених окремими відділами бібліотеки локацій.

«У Дельфійського оракула» (відділ абонементу) відвідувачі в оточенні «Магії книги», «Біржі прогнозів», «Передбачень літераторів», «Казкового калейдоскопа», «Літературного фуришету» у вигляді книжкових виставок за знаком зодіаку знаходили свої уособлення у літературних героях; мали змогу отримати передбачення за допомогою книжок. Розкрити свої таланти гості заходу могли у відділі наукової інформації та бібліографії, де в «Астрологічній лабораторії» їх зустрічала «астролог» О. Плаунова (головний бібліограф відділу). У «Мистецькому калейдоскопі» відділу мистецтв учасники свята мали змогу відвідати музичний салон викладача музичного коледжу ім. Л. Ревуцького О. Воробйова; художню майстерню С. Найдзон, яка творила «шаржі» та портрети всім охочим; чарівну крамничку, у якій пропонували свою сувенірну продукцію на згадку (жіночі прикраси, живописні магніти, картини-мініатюри) місцеві майстрині В. Летошко, О. Сластіонова, О. Яковенко.

У лабораторії «Підвищення IQ» з винятковою увагою гості бібліотеки слухали провідного бібліотекаря відділу документів з економічних, технічних, природничих та сільськогосподарських наук Л. Бердак, яка розповіла про науковця і винахідника Н. Теслу та запросила переглянути уривки з фільмів про нього з подальшим обговоренням.

У відділі основного збереження на гостей чекали «Книжкові скарби підземелля»: інтелектуальний квест, «зустрічі» з Роксоланою, місцевим привидам та іншими літературними героями. Учасники детективної гри «Tobe, ornottobe, або Залишитися живими...» у відділі документів іноземними мовами, перевтілюючись у героїв заплутаної історії, спробували знайти злочинця серед п'яти «підозрюваних» у «вбивстві» власника виноробної ферми.

Зустріч у сутінках з героями Чернігівських легенд: таємничим ченцем Тарасієм з Антонієвих печер, дочкою генерального судді В. Кочубея Мотрею, загадковим полковником В. Дуніним-Борковським, розбійником Малесем, який став прообразом билинного Солов'я Розбійника, а також із гетьманом П. Полуботком та його чарівною дружиною Софією чекала на гостей відділу краєзнавства, що гостинно відчинив двері небайдужим до старовини чернігівцям. У справжню «Кімнату жахів, або НЕдитячий

кінозал» перетворився під час заходу відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів. Працівники відділу власноруч виготовили декорації, які відтворили атмосферу «*жахів*»: чорні павуки, павутиння, череп, летючі миші, привиди оточували глядачів, які бажали переглянути кінострічку «Родина Адамсів» та анімаційний фільм «Вій».

«Родзинкою» читального залу – Lumenintellects (світлорозуму) – було проведення книжкової лотереї «*Забери мене з собою*». Бліц-опитування «*Що читаєш на ніч?*» показало, що діапазон «нічного» читання досить широкий: історичні романи, мелодрами, детективи, фентезі.

Важливо підкреслити, що організатори заходу подбали не лише про дозвілля дорослих відвідувачів – дітлахами опікувалась «бібліоняня».

Під час заходу працівники бібліотеки провели анкетування, метою якого було отримати зворотний зв'язок від відвідувачів. Анкета містила запитання, наскільки сподобався/не сподобався захід у цілому, що саме сподобалось найбільше: гарно провели час, знайшли нових друзів, отримали нову, цікаву інформацію тощо, оцінка організації заходу, пропозиції щодо проведення інших подібних заходів у бібліотеці. Як показав аналіз результатів анкетування, захід сподобався 95% відвідувачів, які виявили готовність узяти участь у «Бібліоночі» наступного року.

Інший приклад – організація і проведення 25 березня 2018 р. у Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка для творців та шанувальників поезії II Всеукраїнського поетичного стартапу «Дотиком душі». Організатором заходу виступив відділ документів з гуманітарних наук. Організаційна робота була досить тривалою: майбутні учасники надсилали анкети-заявки на участь та власні вірші. Протягом лютого – березня 2018 р. було надіслано 50 заявок з різних міст і сіл України: Києва, Малина (Житомирська область), Кропивницького, Ніжина, Миколаєва, Новгорода-Сіверського, Ічні, Седнева, Збаража (Тернопільська область).

На заході працювала поважна професійна колегія з відомих у літературних колах Чернігова людей: Л. Артюхова, начальник відділу департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської ОДА; І. Аліференко, директор Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка; О. Мамчич, завідувач кафедри мов і методики їх викладання Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент, голова Чернігівського обласного осередку Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України»; Г. Арсенич-Баран, голова Чернігівської обласної організації Національної спілки письменників України; М. Ткач, головний редактор журналу «Літературний Чернігів».

Відкривали свято поезії «Дотиком душі» студенти Чернігівського музичного коледжу ім. Л. М. Ревуцького виконанням твору А. Вівальді.

Ведучі поетичного стартапу – працівники відділу документів з гуманітарних наук Н. Утиро, О. Журман та журналіст, поет, автор поетичної збірки «Неси зірку» О. Маслов – представляли кожного учасника рядками з їхніх віршів.

Поетичні твори учасників мали різну тематику: патріотичну, ліричну, філософську. Протягом виступів учасників стартапу були приємні музичні привітання від К. Івашенко, студентки Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка, дипломанта, лауреата всеукраїнських і міжнародних конкурсів (акомпанувала В. Граф), та А. Гальчук, солістки міського Палацу культури, лауреата всеукраїнських та міжнародних конкурсів. На поетичне свято також були запрошені учні Чернігівського професійного ліцею побуту: дизайн-студія «Лінія стилю» представила весняну колекцію суконь.

Наприкінці заходу М. Ткач вручив усім учасникам дипломи поетичного стартапу «Дотиком душі» та пам'ятні подарунки; презентував альманах «Первоцвіт». До альманаху ввійшли кращі поетичні твори 26 сучасних українських поетів з різних куточків України – учасників I Всеукраїнського поетичного стартапу «Дотиком душі», що відбувся в Чернігові у 2017 р. Також організатори запропонували анкетування, яке мало на меті з'ясувати якість організації заходу. Аналіз анкет показав, що такий масштабний захід відбувся на високому професійному рівні.

У планах бібліотеки – створення на базі ЧОУНБ ім. В. Г. Короленка поетичного бібліопростору «А+». Мета його створення – незалежно від професії, соціального статусу й віку об'єднати людей, які мають бажання виражати себе за допомогою поетичного слова. Назва виникла з міркувань про першу літеру в абетці, знак «+» – позитивна енергія клубу та можливість приєднатись до творчості будь-кому. Через реалізацію проекту «А+» передбачається розширення поетичного бібліопростору шляхом залучення локації Львівської майстерні шоколаду і відвідувачів кав'ярні. При цьому сценарій проведення заходу передбачає участь інших культурних установ міста. Артист міського Палацу культури О. Дербечов виконуватиме романтичні твори на саксофоні, чернігівський композитор, викладач музичної школи № 1 ім. С. В. Вільконського Л. Забара презентує свою пісню про Чернігів. Чернігівські поети ознайомлять місцеву публіку з власними віршами.

Проведення Чернігівською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка таких заходів позиціонує її як соціокультурний

центр громади міста, осередок, де відбувається розкриття індивідуального й соціального потенціалу особистості, що в підсумку сприяє соціокультурному розвитку громади через збереження, надання доступу та трансляцію цінностей, традицій і практик у сфері культури й мистецтва.

Список використаних джерел

1. Бура Н. Форми масової роботи з читачами у бібліотеках (1920–1930-і рр.) / Н. Бура // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1991. – Вип. 30. – С. 127–131.
2. Вилегжаніна Т. Місце публічних бібліотек у соціокультурному просторі регіону / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2007. – № 2. – С. 4–6.
3. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України на зламі століть: вибр. ст. / Т. Вилегжаніна ; Нац. парл. б-ка України. – Київ. – 2015. – 272 с.
4. Гениева Е. Библиотека как центр межкультурной коммуникации : монографія / Е. Гениева. – Москва : Рос. полит. энциклопедия, 2008. – 208 с.
5. Курас І. Сучасні соціокультурні процеси і зростання інтелектуальної місії бібліотек / І. Курас. – Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 46–49.
6. Матвійчук О. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія / О. Матвійчук // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Сер.: Філософія. Культурологія. – 2010. – № 2. – С. 155–160.
7. Матвійчук О. Соціокультурна діяльність бібліотек [Електронний ресурс] / О. Матвійчук // Укр. бібл. енциклопедія. – 2017. – 27.01. – Режим доступу: [http://ube.nplu.org/article/Соціокультурна%20 діяльність%20 бібліотек](http://ube.nplu.org/article/Соціокультурна%20діяльність%20бібліотек). – Назва з екрана.
8. Мотульский Р. Библиотека как социальный институт [Электронный ресурс] / Р. Мотульский. – Минск. – 2002. – Режим доступа: http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/CDROM/soc_inst/soc_inst.htm. – Загл. с екрана.
9. Пам'ятаючи минуле, творимо майбутнє : щорічний звіт Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка за 2015 рік. – 20 с.
10. Пристай Г. Бібліотека як складова культурно-мистецького середовища : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Г. Пристай ; Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2016. – 17 с.
11. Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону. Аналітична записка за підсумками соціологічного дослідження 2007 року / Нац. парл. б-ка України. – Київ, 2007. – 17 с.

12. Соколов А. Феномен социально-культурной деятельности / А. Соколов. – Санкт-Петербург, 2003. – 204 с.

References

1. Bura, N. (1991). Formy masovoi roboty z chytachamy u bibliotekakh (1920–1930-i rr.) [Forms of mass work with readers in libraries (1920–1930's)]. *Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia – Library Science and Bibliography*, issue, 30, pp. 127–131 [in Ukrainian].

2. Vylehzhaniina, T. (2007). Mistse publichnykh bibliotek u sotsiokulturnomu prostori rehionu [The Place of Public Libraries in the Socio-Cultural Space of the Region]. *Bibliotekna planeta – The Library Planet*, 2, pp. 4–6 [in Ukrainian].

3. Vylehzhaniina, T. (2015). Publichni biblioteki Ukrainy na zlami stolit: vybr. st. [Public libraries of Ukraine at the turn of the century]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Biblioteka kak tsentr mezhkulturnoi kommunikatsii [Library as the center of intercultural communication]. Moscow: Rossiyskaia politicheskaia entsiklopediia [in Russian].

5. Kuras, I. (2002). Suchasni sotsiokulturni protsesy i zrostantia intelektualnoi misii bibliotek [Modern socio-cultural processes and growth of the intellectual mission of libraries]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, 6, pp. 46–49 [in Ukrainian].

6. Matviichuk, O. (2010). Biblioteka yak sotsiokulturnyi instytut: osvithovna misiia [Library as Socio-Cultural Institute: Educational Educational Mission]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, 2, pp. 155–160 [in Ukrainian].

7. Sotsiokulturna diialnist bibliotek [Sociocultural activity of libraries]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from <http://ube.nplu.org/article/Sotsiokulturna%20diialnist%20bibliotek> [in Ukrainian].

8. Motulskiy, R. (2002). Biblioteka kak sotsialnyi institut [Library as a social institution]. Retrieved from http://old.nlb.by/director/images/stories/docsCDROM/soc_inst/soc_inst.htm. Minsk [in Russian].

9. Pamiataiuchy mynule, tvorymo maibutnie: shchorichnyi zvit Chernihivskoi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteki im. V. H. Korolenka za 2015 rik [Remembering the past, we create the future: annual report of Chernihiv Regional Universal Scientific Library. VG Korolenko for 2015], 20 p. [in Ukrainian].

10. Prystai, H. (2016). Biblioteka yak skladova kulturno-mystetskoho seredovyscha [Library as a component of the cultural and artistic environment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

11. Publichni biblioteki Ukrainy v konteksti sotsiokulturnoho prostoru rehionu. Analitychna zapyska za pidsumkamy sotsiologichnoho doslidzhennia 2007 roku [Public libraries of Ukraine in the context of the socio-cultural space of the region. An analytical note on the results of a sociological survey in 2007]. *National Parliamentary Library of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].

12. Sokolov, A. (2003). Fenomen sotsialno-kulturnoi deiatelnosti [The phenomenon of socio-cultural activities]. St. Peterburg [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.05.2018.

Natalia Utyro,

Chief Librarian of the Department of Documents

Humanities of the Chernihiv State Universal Scientific Library

named after V. G. Korolenko,

Ukraine, Kyiv

Chernihiv State Universal Scientific Library named after V. G. Korolenko as the Socio-Cultural Center of the City Community

The relevance of the functioning of libraries as socio-cultural centers is substantiated. On the example of ChSUSL, the process of creation systemic and multilevel communications between library and public is highlighted. The approaches to creation of socio-cultural library space, in the framework of which coordination of efforts of various cultural institutions, organizations and institutions of the city becomes possible, is lighted.

Keywords: socio-cultural libraries, library, socialization, communication communications, public.

Розділ III

ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Майя Іванова,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;

Юрій Іванов,

канд. юрид. наук, проф.,

Національна академія внутрішніх справ,

Україна, Київ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Статтю присвячено аналітичному огляду стану розвитку правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони інтелектуальної власності в діяльності бібліотек. Здійснюється аналіз нормативно-правових актів з права інтелектуальної власності, що стосуються діяльності бібліотек. Наголошується на важливості дотримання бібліотеками законодавства у сфері права інтелектуальної власності. Зазначається, що бібліотечно-інформаційні ресурси переважно виступають об'єктами авторського права.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, інформаційне суспільство, бібліотека, соціальні комунікації.

Результати інтелектуальної діяльності істотно впливають на процес соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Підвищення добробуту людства дедалі більше залежить від здатності отримувати нові знання та застосовувати їх на основі наявного досвіду. У контексті розвитку бібліотечної справи питання, пов'язані з правом інтелектуальної власності, актуальні як з позицій забезпечення доступу до документованих результатів інтелектуальної діяльності людини, так і в контексті формування відповідних компетентностей бібліотечних працівників.

Академік НАН України О. Онищенко та член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна зазначають, що на Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського її засновники поклали завдання не тільки опікуватися збиранням, збереженням і використанням у науковій, культурній, освітній діяльності інтелектуальної спадщини українського народу та духовних надбань людства, а й розв'язувати проблеми кадрового забезпечення бібліотечної та архівної галузі фахівцями вищої кваліфікації [1].

Таким чином, підготовка кваліфікованих кадрів у бібліотечній сфері неможлива без знання законодавства, зокрема з питань права інтелектуальної власності.

Підвищення ефективності використання та доступності інформаційних ресурсів, накопичених у бібліотеках України, забезпечення до них доступу читачів, у тому числі з використанням мережі Інтернет, прискорення інтеграції України у світовий інформаційний простір, а також створення належних умов для роботи працівників бібліотек з використанням сучасних інформаційних технологій повинно відбуватись відповідно до вимог як національного, так і міжнародного законодавства у сфері права інтелектуальної власності.

У ст. 41 Конституції України проголошується, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що відповідно до вимог Основного закону України Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, з метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та виходу України на провідні позиції у світі передбачено проведення реформи захисту права інтелектуальної власності. Концепція реформування державної системи правової охорони права інтелектуальної власності в Україні, яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р., передбачає можливість забезпечити впровадження ефективного механізму захисту прав інтелектуальної власності; створення умов для розбудови національної інноваційної системи тощо [2].

Аналіз наукових публікацій показує, що право інтелектуальної власності в бібліотечній сфері набуває дедалі більшої актуальності. Окремих питань права інтелектуальної власності в діяльності бібліотек у своїх наукових працях торкалися Ю. Артемов, О. Бойкова, Г. Гуцол, Т. Кривошия, С. Кругових, П. Макаренко та ін. Але вказані вчені

торкались тільки окремих аспектів законодавства з цієї тематики. Тому є потреба в комплексному висвітленні нормативно-правових актів у галузі права інтелектуальної власності в бібліотечній діяльності.

Мета статті полягає у проведенні дослідження нормативно-правових актів, зокрема законів України, які стосуються питань права інтелектуальної власності в діяльності бібліотек.

Захист права інтелектуальної власності регулюється нормами як національного законодавства, так і міжнародно-правовими актами. Відповідно до положень ст. 9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Це положення передбачене також у Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906–IV [3], де закріплюється, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Міжнародно-правові акти у сфері охорони права інтелектуальної власності в діяльності бібліотек ставали предметом нашого дослідження [4].

Статус бібліотек, правові та організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні визначені в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР [5]. Цей Закон гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки й освіти, що зберігаються в бібліотеках. Законом закріплюється, що бібліотечні ресурси – це упорядковані бібліотечні фонди документів на різних носіях інформації, бази даних, мережні інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації. Відповідно до ст. 20 Закону бібліотека має право на захист створених нею баз даних, інших об'єктів інтелектуальної власності бібліотеки згідно із законодавством.

Поняття права інтелектуальної власності розкривається в ч. 1 ст. 418 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до якої це – право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншим законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законом.

Право інтелектуальної власності виступає підгалуззю цивільного права та регулюється книгою четвертою ЦК України «Право інтелектуальної власності». Поняття інтелектуальної власності вперше введено Стокгольмською конвенцією 1967 р., яка заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ) [6].

Відповідно до ст. 420 ЦК України до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Не існує чіткої класифікації об'єктів інтелектуальної власності ні в законодавстві, що регулює охорону права інтелектуальної власності, ні в науці. У науковій літературі об'єкти права інтелектуальної власності як правило, поділяють на: 1) авторське право та суміжні права; 2) патентне право; 3) інститут правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, їхніх товарів та послуг; 4) нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності [7].

Бібліотечно-інформаційні ресурси переважно становлять об'єкти авторського права, якими є: літературні та художні твори (романи, поеми, статті та інші письмові твори); лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їхніх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їхніх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; інші твори (ст. 433 ЦК України).

Охорону особистих немайнових прав та майнових прав авторів і їхніх правонаступників, пов'язаних із створенням та використанням творів науки, літератури й мистецтва, крім ЦК України, передбачено Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р.

№ 3792-ХІІ у редакції Закону України від 11 липня 2001 р. У ст. 2 цього Закону вказується, що законодавство України про авторське право й суміжні права базується на Конституції України та складається з відповідних норм Цивільного кодексу України, цього Закону, законів України, «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» та інших законів України, що охороняють особисті немайнові права та майнові права суб'єктів авторського права й суміжних прав.

Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. № 595-ХІV [8] визначає правові засади функціонування системи обов'язкового примірника документів та регулює інформаційні відносини, пов'язані з поповненням національного інформаційного фонду України. Статтею 6 Закону визначаються види обов'язкового примірника документів, якими формуються бібліотеки та які можуть виступати об'єктами права інтелектуальної власності. До таких примірників належать: видання текстові, нотні, картографічні, образотворчі; видання електронні; аудіопродукція та інші документи для сліпих; аудіо-, візуальна, аудіовізуальна продукція (кіно-, відео-, фото-, фонодокументи); нормативно-правові акти у сфері стандартизації, метрології та сертифікації; патентні документи. Згідно зі ст. 8 Закону виробники документів доставляють всі або окремі за їхнім профілем чи/та видом: 1) обов'язковий безоплатний примірник видань – Книжковій палаті України, національним, у тому числі спеціалізованим, всеукраїнським бібліотекам; 2) обов'язковий безоплатний примірник видань, що виготовляються (у тому числі публікуються) на відповідній території, – універсальним бібліотекам (АРК та обласним); 3) обов'язковий безоплатний примірник патентних документів – всеукраїнським галузевим бібліотекам; 4) обов'язковий безоплатний примірник аудіо-, візуальної, аудіовізуальної продукції: національним, у тому числі спеціалізованим, всеукраїнським бібліотекам – аудіопродукція довідкового, навчального, науково-просвітницького, виробничо-професійного, розважального характеру; універсальним бібліотекам (АРК та обласним) – аудіопродукція краєзнавчого характеру, виготовлена на відповідній території; 5) обов'язковий безоплатний примірник нормативно-правових актів у сфері стандартизації, метрології та сертифікації – Книжковій палаті України, всеукраїнським бібліотекам; 6) обов'язковий безоплатний примірник видань (у тому числі електронний варіант у відповідному форматі, що підлягає конвертуванню у спеціальний цифровий формат для сліпих,

осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією), аудіопродукції, аудіовізуального твору з аудіодискрипцією та інших документів для сліпих – центральній бібліотеці Українського товариства сліпих; 7) обов'язковий безоплатний примірник малотиражних документів (до 100 примірників) – Книжковій палаті України та національним бібліотекам; 8) два обов'язкові безоплатні примірники виготовлених дисків для лазерних систем зчитування із записом на них інформації – центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності; 9) обов'язковий безоплатний примірник нормативно-правових актів, довідкових, енциклопедичних, історичних та наукових видань у сфері правознавства – Конституційному Суду України.

Наказом Міністерства культури і туризму України «Про затвердження Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» від 03.04.2007 р. № 22 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 23 травня 2007 р. за № 530/13797) затверджена Інструкція, яка регулює порядок обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах, який здійснюють уповноважені структурні підрозділи бібліотеки. В Інструкції конкретизовано, що бібліотечний фонд – це упорядковане зібрання документів, які зберігаються в бібліотеці. Об'єктами обліку бібліотечного фонду є: видання (книги, брошури; аркушеві видання, буклети, карткові видання, плакати, поштові картки; журнальні видання, газетні видання); аудіовізуальні документи [фотодокументи (для грамплатівок, компакт-дисків – диск; для магнітних фонограм – котушка, касета, бобіна)]; відеодокументи (касета або диск); кінодокументи (для кінофільмів – бобіна; для діафільмів – рулон); фотодокументи (кадр); документи на мікроформах; електронні видання (примірником електронних видань є оптичний диск) [9].

Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ регулює відносини, пов'язані із формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду, та інші основні питання архівної справи. Статтею 23 Закону визначено, що систему архівних установ України становлять, зокрема, архівні підрозділи державних наукових установ та бібліотек. Ознаки об'єкта права інтелектуальної власності може мати архівний документ, під яким розуміють документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення і місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна [10].

Закон України «Про видавничу справу» від 5 червня 1997 р. № 318/97-ВР визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та провадження видавничої діяльності, виготовлення та розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи. Відповідно до Конституції України цей Закон покликаний сприяти національно-культурному розвитку українського народу, громадян України всіх національностей, утвердженню їхньої духовності та моралі, доступу членів суспільства до загальнолюдських цінностей, захисту прав та інтересів авторів, видавців, виготовлювачів, розповсюджувачів і споживачів видавничої продукції. У ч. 2 ст. 5 Закону закріплюється, що державна політика у видавничій справі спрямовується, зокрема, на наповнення україномовними виданнями фондів бібліотек, забезпечення потреб навчальних і наукових закладів, підприємств, установ і організацій необхідними виданнями державною мовою. Тираж видавничої продукції, випущеної за державним замовленням, безоплатно передається відповідно до розподілу, що здійснюється державним замовником з попереднім вивченням потреби, для поповнення фондів публічних та спеціальних бібліотек державної і комунальної форми власності, для посольств та українських громад за кордоном, громадських організацій, національних культурних товариств, органам державної влади і використовується для задоволення загальнодержавних та суспільних потреб. При цьому, згідно зі ст. 20 Закону, права та обов'язки видавця у відносинах з особами, яким належать права на інші об'єкти права інтелектуальної власності, визначаються законодавством України з питань інтелектуальної власності [11].

Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, у якій передбачено розділ щодо забезпечення свободи думки та слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації [12]. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р, визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні. У Стратегії наголошується, що в нашій державі сформовано основні правові засади побудови інформаційного суспільства шляхом прийняття ряду нормативно-правових актів, які, зокрема, регулюють суспільні відносини у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на такі ресурси, гарантій та механізму

доступу до публічної інформації, електронного документообігу, інформаційної безпеки тощо [13]. В інформаційному суспільстві акценти дедалі більше перемищуються з виробництва у сферу інтелектуальної, творчої діяльності. Інформатизація суспільства передбачає правомірність використання інтелектуальних надбань людства. Забезпечення належної охорони прав інтелектуальної власності є однією з найважливіших умов успішного розвитку інформаційного суспільства [14, с. 441].

Відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації регулюються Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. Відповідно до цього Закону інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; під інформаційною продукцією розуміють матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин. Інформаційна продукція є об'єктом цивільно-правових відносин, що регулюються цивільним законодавством України [15].

Доктор наук Т. Гранчак, вважає, що в умовах інформаційного перенасичення сучасного світу дедалі більше актуалізується питання ефективного управління інформацією, перетворення її на знаннєвий ресурс, використання якого дає змогу на якісно новому рівні вирішувати будь-які завдання суспільного розвитку. Бібліотеки мають тисячолітній досвід функціонування як середовища збереження, циркуляції та вироблення документованої наукової інформації, яка є відображенням результату інтелектуальної діяльності людини і, зокрема, академічного знання [16].

Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 23 червня 1993 р. № 3322-ХІІ визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного й соціального прогресу країни. Відповідно до Закону інформація може бути науково-технічною, під якою розуміють будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Згідно зі ст. 2 Закону об'єктом відносин у сфері науково-технічної інформації є вітчизняна й зарубіжна науково-технічна інформація. Науково-технічна інформація охоплює отримані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської

діяльності результати, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання й поширення. Науково-технічна інформація є суспільним надбанням, необхідною умовою продуктивної інтелектуальної діяльності, зокрема наукової і технічної творчості. Науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності, а відносини щодо її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються чинним законодавством. Статтею 10 Закону визначається, що сукупність довідково-інформаційних фондів з необхідним довідково-пошуковим апаратом і відповідними технічними засобами зберігання, обробки й передачі, які є у володінні, розпорядженні, користуванні державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових та науково-технічних бібліотек, комерційних центрів, підприємств, установ і організацій, становлять інформаційні ресурси національної системи науково-технічної інформації. Органи та служби науково-технічної інформації, яким передається така інформація, гарантують захист прав інтелектуальної власності, додержання комерційної таємниці, захист законних інтересів юридичних та фізичних осіб-творців інформації про науково-технічні досягнення [17].

У Преамбулі до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII зазначається, що цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування та розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової й науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства та держави в технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу і влади. Рівень розвитку науки й техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової та науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної і світової науки й техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб. У ст. 1 Закону розкривається поняття наукової діяльності, під якою розуміють інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання нових знань та/або пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [18]. Результати наукової діяльності оформлюються

в матеріальну форму й можуть ставати об'єктами права інтелектуальної власності та, відповідно, складовими бібліотечних фондів.

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» згадується про цінності національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках. Тому необхідно вказати на Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI, який визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них. У ст. 2 Закону встановлюється, що законодавство України про культуру регулює: 1) діяльність у сфері: художньої літератури, кінематографії, театрального, музичного, хореографічного, пластичного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, фотомистецтва, дизайну; нематеріальної культурної спадщини, у тому числі народної культури (фольклор, традиції, звичаї й обряди, діалекти та говірки, народні художні промисли й ремесла, історична топоніміка тощо); охорони національного культурного надбання, у тому числі культурної спадщини; музейної справи, колекціонування; архівної справи; бібліотечної справи; книговидання, створення видавничої продукції, її розповсюдження і використання; створення й розповсюдження фонограмної та аудіовізуальної продукції; 2) іншу діяльність, основною метою якої є створення, збереження, розповсюдження і використання культурних цінностей, культурної спадщини та культурних благ. Законодавство України про культуру має на меті: забезпечення реалізації і захист конституційних прав громадян України у сфері культури – створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; збереження і примноження національного культурного надбання; врегулювання відносин суб'єктів діяльності у сфері культури щодо інтелектуальної власності у сфері культури, забезпечення реалізації та захист авторського права й суміжних прав [19].

Відповідно до Концепції Національної програми інформатизації, схваленої Законом України від 4 лютого 1998 р. № 75/98-ВР, передбачається інформатизація освіти, яка спрямовуватиметься на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування, що дасть можливість розв'язувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог. На автоматизовані

бібліотеки, у свою чергу, покладається завдання щодо збереження інформації про пам'ятки матеріальної та духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури [20]. Згідно з Основними засадами розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки, затвердженими законом України від 9 січня 2007 р. № 537-V, загальнодоступна інформаційна інфраструктура держави формується шляхом створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо. Повсюдний доступ до телекомунікаційних послуг та інформаційних ресурсів передбачає: створення необхідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання у єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечення вільного доступу до результатів наукових досліджень [21].

Метою Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956, є підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи. Виконання Програми дасть змогу підвищити рівень інформаційної культури населення та ввести в науковий обіг унікальні документи, що становлять історичну й культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти. Програмою передбачається проведення наукових досліджень щодо удосконалення інтелектуальних технологій пошуку та обробки електронних інформаційних ресурсів [22].

В. Горовий вказує, що, забезпечуючи діяльність науки, бібліотечна система сприяє формуванню інформаційного середовища, яке, у свою чергу, впливає на організацію науки, проведення наукових досліджень, підготовку наукових кадрів, включення результатів наукових розробок у систему наукових комунікацій через формування ресурсно-інформаційної інтелектуальної бази науково-дослідних робіт та організацію системи доступу до інформаційних ресурсів [23, с. 41–42].

У 2011 р. автори колективної монографії акцентували увагу на тому, що захист права інтелектуальної власності залишається критично важливим для розвитку України, що механізми правозастосування

й загальна культура дотримання права інтелектуальної власності залишаються поки що на недостатньому рівні [24, с. 72–73]. У 2018 р. ця теза залишається актуальною.

Ми вважаємо, що з кожним роком значення права інтелектуальної власності зростає, тому необхідне посилення її правової охорони. Інтелектуальне надбання стає одним з основних продуктів суспільства, воно має бути якісним, оперативним і відповідати потребам розвитку цього суспільства. Акумулявати вказані знання покликані бібліотеки. При формуванні бібліотечно-інформаційних ресурсів працівники бібліотек мають бути ознайомлені із законодавством із права інтелектуальної власності та дотримуватися цих норм у своїй професійній діяльності. На сьогодні інтелектуальні цінності, як і науково-технічна продукція на рівні з майном, цінними паперами, відповідно до ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 4218-VI, визнаються об'єктами інвестиційної діяльності [25]. Остання обставина особливо важлива для України, яка обрала інноваційний шлях розвитку економіки, підґрунтям якого є право інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. *Онищенко О.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузі в Україні (1993–2018). 1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 1993–2010 рр. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2018. – № 2. – С. 48–58.
2. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 № 402-р // Офіц. вісн. України. – 2016 р. – № 44. – С. 48. – Ст. 1625.
3. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV // Відом. Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
4. *Іванова М.* Міжнародно-правові акти у сфері охорони права інтелектуальної власності як частина національного законодавства в діяльності бібліотек / М. Іванова, Ю. Іванов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 48. – С. 171–183.
5. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45.
6. *Іванова М. В.* Загальні положення про право інтелектуальної

власності // Цивільне право України : навч. посіб. у 2 т. / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова – Київ : ФОП Маслаков, 2018. – Т. 1 – 344 с.

7. *Іванова М.* «Право інтелектуальної власності» як важлива категорія в діяльності сучасних бібліотек / М. Іванова // Вісн. Книжк. палати. – 2017. – № 10. – С. 18–23.

8. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Відом. Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – Ст. 199.

9. Про затвердження Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах : Наказ Міністерства культури і туризму України від 03.04.2007 № 22 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 трав. 2007 р. за № 530/13797) // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 38. – С. 157. – Ст. 1534.

10. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814-XII // Відом. Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86.

11. Про видавничу справу : Закон України від 5 черв. 1997 р. № 318/97-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1997. – № 32. – Ст. 206.

12. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серп. 2015 р. № 501/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 69. – С. 12. – Ст. 2257.

13. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 44. – Ст. 1581.

14. *Іванова М.* Електронні інформаційні ресурси конституційно-правової тематики у фондах НЮБ НБУВ / М. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 441–454.

15. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відом. Верховної Ради України. – 1992 р. – № 48. – Ст. 650.

16. *Гранчак Т.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-інформаційний центр організації управління знаннями / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2018. – № 2. – С. 3–10.

17. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 23 черв. 1993 р. № 3322-XII // Відом. Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345.

18. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII // Відом. Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25.

19. Про культуру : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168.

20. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 75/98-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – Ст. 182.

21. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

22. Державна цільова національно-культурна програма створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп. 2011 р. № 956 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 71. – Ст. 2672.

23. *Горовий В. М.* Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / В. М. Горовий ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 332 с.

24. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 154 с.

25. Про інвестиційну діяльність : Закону України від 18 верес. 1991 р. № 4218-VI // Відом. Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

References

1. Onyshchenko, O., Dubrovina, L. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak tsentr pidgotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii ta rozvytku novykh naukovykh napriamiv u bibliotekhnii ta arkhivnii haluzi v Ukraini (1993–2018) 1. Stanovlennia ta rozvytok systemy pidgotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u 1993–2010 rr. [Vernadsky National Library Of Ukraine as the center for personnel training in higher qualification and development of new scientific directions in the library and archival sectors in Ukraine (1993–2018). 1. Becoming and the Development of a System for Personnel Training in Higher Qualification at the Vernadsky National Library of Ukraine in 1993–2010 Years]. *Bibliotekhnnyi visnyk – Library Bulletin*, issue 2, pp. 48–58. Kyiv [in Ukrainian].

2. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia derzhavnoi systemy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: Rozporiadzhennia

Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.06.2016 № 402-r [On Approval of the Concept for the Reform of the State System of Legal Protection of Intellectual Property in Ukraine: Order Cabinet of Ministers of Ukraine from 01.06.2016 № 402-r]. (2016). *Ofitsiyniy Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, 44, article 1625 [in Ukrainian].

3. Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 29.06.2004 № 1906–IV [About international treaties of Ukraine: Law of Ukraine from 29.06.2004 № 1906-IV]. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 50, article 540 [in Ukrainian].

4. Ivanova, M., Ivanov, Yu. (2017). Mizhnarodno-pravovi akty u sferi okhorony prava intelektualnoi vlasnosti yak chastyna natsionalnoho zakonodavstva v diialnosti bibliotek [International legal acts in the field of intellectual property rights protection as part of national legislation in the activity of libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 171–183. Kyiv [in Ukrainian].

5. Pro biblioteki i bibliotечnu spravu: Zakon Ukrainy vid 27.01.1995 № 32/95-BP [About libraries and library business: Law of Ukraine from 27.01.1995 № 32/95-BP]. (1995). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 7, article 45 [in Ukrainian].

6. Ivanova, M. (2018) Zahalni polozhennia pro pravo intelektualnoi vlasnosti [General Provisions on Intellectual Property]. *Civil Law of Ukraine: Textbook*. (Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].

7. Ivanova, M. (2017). «Pravo intelektualnoi vlasnosti» yak vazhlyva katehoriia v diialnosti suchasnykh bibliotek [«Intellectual property right» as an important category in the activity of modern libraries]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of Book Chamber*, issue 10, pp. 18–23. Kyiv [in Ukrainian].

8. Pro oboviazkovyi prymirnyk dokumentiv: Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 [About the mandatory copy of documents: Law of Ukraine from 09.04.1999]. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 22–23, article 199 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Instruksii z obliku dokumentiv, shcho znakhodiatsia v bibliotечnykh fondakh: Nakaz Ministerstva kultury i turyzmu Ukrainy vid 03.04.2007 № 22 [On approval of the Instruction on accounting for documents held in library funds: Order of the Ministry of Culture and Tourism of Ukraine from 03.04.2007 № 22]. (2007). *Ofitsiyniy Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, 38, article 1534 [in Ukrainian].

10. Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy: Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 № 3814-XII [About the National Archival Fond and archival

institutions : Law of Ukraine from 24.12.1993 № 3814–XII]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 15, article 86 [in Ukrainian].

11. Pro vydavnychu spravu: Zakon Ukrainy vid 05.06.1997 № 318/97 [About the publishing business: Law of Ukraine from 05.06.1997 № 318/97]. (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 32, article 206 [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.08.2015 № 501/2015 [On Approval of the National Human Rights Strategy: Decree of the President of Ukraine from 25.08.2015 № 501/2015]. (2015). *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, 69, article 2257 [in Ukrainian].

13. Stratehiia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 № 386–r [Strategy for the development of the information society in Ukraine: Order Cabinet of Ministers of Ukraine from May, 15 in 2013 № 386-r]. (2013). *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, 44, article 1581 [in Ukrainian].

14. Ivanova, M. (2015). Elektronni informatsiini resursy konstytutsiino-pravovoi tematyky u fondakh NIuB NBUV [Electronic information resources constitutional law topics in the National law library of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 41, pp. 441–454. Kyiv [in Ukrainian].

15. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII [About information: Law of Ukraine from 02.10.1992 № 2657-XII]. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 48, article 650 [in Ukrainian].

16. Hbranchak, T. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak naukovo-informatsiinyi tsentr orhanizatsii upravlinnia znnanniamy [Vernadsky National Library of Ukraine as the scientific and information center of the organization of knowledge management]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, issue 2, pp. 3–10. Kiev [in Ukrainian].

17. Pro naukovu-tekhnichnu informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 23.06.1993 № 3322-XII [About scientific and technical information : Law of Ukraine from 23.06.1993 № 3322-XII]. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 33, article 345 [in Ukrainian].

18. Pro naukovu i naukovu-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 № 848-VIII [About scientific and scientific and technical activity:

Law of Ukraine from 26.11.2015 № 848-VIII]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, article 25 [in Ukrainian].

19. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 01.12.2010 № 2778-VI [About culture: Law of Ukraine from 01.12.2010 № 2778-VI]. (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 24, article 168 [in Ukrainian].

20. Pro Kontseptsiuu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 № 75/98-BP [About the Concept of the National Program of Informatization: Law of Ukraine from 04.02.1998 № 75/98-BP]. (1998). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 27–28, article 182 [in Ukrainian].

21. Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky: Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 № 537-V [About Basic principles of development of informative society in Ukraine on 2007–2015: Law of Ukraine from 09.01.2007 № 537-V]. (2007). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 12, article 102 [in Ukrainian].

22. Derzhavna tsilova natsionalno-kulturna prohrama stvorennia yedynoi informatsiinoi bibliotечноi systemy «Biblioteka-XXI»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.08.2011 № 956 [State target national-cultural program for the creation of a unified library library system «Library-XXI»: Order Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.08.2011 № 956]. (2011). *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy – Official Announcer of Ukraine*, 71, article 2672 [in Ukrainian].

23. Horovyi, V. M. (2015). Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii [National information processes in the conditions of globalization]. O. S. Onyshchenko (Ed). Kyiv [in Ukrainian].

24. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2011). Natsionalnyi informatsiynyi suverenitet u konteksti rozvytku novitnikh informatsiinykh tekhnolohii [National information sovereignty in the context of the development of the latest information technologies]. Kyiv [in Ukrainian].

25. Pro investytsiynu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 4218-VI [About investment activity: Law of Ukraine from 18.09.1991 № 4218-VI]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Lists of Verkhovna Rada of Ukraine*, 47, article 646 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.06.2018.

Maya Ivanova,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine;

Yuri Ivanov,

Doctor of Philosophy (in Law), Professor,

National Academy of Internal Affairs,

Ukraine, Kyiv

Normative Legal Ensuring of Incorporeal Right in the Activity of Libraries

The article presents the analytical review of the state development of legal regulation of public relations in the field of intellectual property protection in the activity of libraries. This article deals with the analysis of normative legal acts of incorporeal right related to the activity of libraries. It is emphasized on the importance of complying with libraries of intellectual property legislation. It indicates that library and information resources are mainly appeared to be the objects of copyright.

Keywords: intellectual property rights, information society, library, social communications.

Олена Яковенко,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ

У статті визначено основні поняття, мету, принципи, ключові напрями стандартизації. Висвітлено окремі аспекти діяльності органів стандартизації: центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації; національного органу стандартизації; технічних комітетів стандартизації; підприємств, установ, організацій, які здійснюють стандартизацію. Розглянуто нормативне забезпечення стандартизації в незалежній Україні, зокрема Закон України «Про стандартизацію» (2014), інші нормативні документи – ДСТУ, накази центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації, Положення про ТК, Положення про ПК. Визначено, що одним з основних результатів стандартизації є розроблення, впровадження, розповсюдження міжнародних і національних стандартів, зокрема в бібліотечній сфері. Охарактеризовано нові міжнародні стандарти, яким надано статус національних: ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика, ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек, ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек.

Ключові слова: стандартизація, органи стандартизації, міжнародний стандарт, національний стандарт, бібліотечна сфера, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ).

Інтеграція України у світовий інформаційний простір, розвиток кооперації бібліотек різних відомств, регіонів і країн з метою вдосконалення обслуговування користувачів, впровадження інформаційно-комуніка-

ційних технологій у практику роботи бібліотек, необхідність сумісності окремих елементів бібліотечно-інформаційної діяльності, раціональне використання інформаційних ресурсів, підвищення рівня продуктивності праці зумовили потребу в активізації дій бібліотечної спільноти в галузі стандартизації.

Мета статті – розгляд нормативної бази стандартизації в незалежній Україні, розроблення і впровадження національних та міжнародних стандартів у бібліотечній сфері.

Аналіз наукових досліджень та публікацій засвідчив відсутність цілісного бачення щодо нормативного забезпечення стандартизації у бібліотечній галузі. Під час дослідження вивчено законодавчі, організаційно-розпорядчі документи; матеріали з офіційних сайтів організацій, які здійснюють стандартизацію; монографії В. Сицко, О. Єланцевої з питань стандартизації; статті українських фахівців, у яких розглянуто проблеми розроблення, впровадження стандартів, гармонізації українських національних стандартів з міжнародними.

Згідно з визначенням, наданим Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) та Міжнародною електротехнічною комісією (IEC), *стандартизація* – це діяльність, спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері шляхом встановлення положень для загального й неодноразового використання щодо реальних або потенційних завдань [15].

Головна мета стандартизації полягає в захисті інтересів споживачів і держави щодо якості продукції, процесів та послуг. Крім того, стандартизація сприяє науково-технічному прогресу, технічній та інформаційній сумісності, раціональному використанню ресурсів, порівнянню результатів досліджень, технічних, статистичних показників діяльності, підвищенню конкурентоспроможності продуктів і послуг.

Стандартизація здійснюється згідно з такими принципами:

- добровільне використання стандартів і забезпечення їх застосування за однакових умов;
- максимальне врахування при розробці стандартів інтересів зацікавлених осіб (збалансованість інтересів сторін);
- використання міжнародних стандартів як основи для розроблення або їх прийняття як національних стандартів;
- чіткість формулювань положень стандартів;
- об'єктивність перевірки положень стандартів, що в нематеріальній сфері послуг, зокрема в бібліотечній галузі, здійснюється з використанням експертних оцінок і соціологічних методів;

– комплексність стандартизації, яка передбачає взаємозв'язок, узгодження вимог до характеристик послуг і умов обслуговування, визначення термінів введення нормативних документів, планування всіх етапів життєвого циклу групи однорідних послуг [3, с. 42–43].

Стандартизацію розглядають у трьох ключових напрямках: як науку, як практичну діяльність, як елемент керування якістю. Як наука стандартизація розробляє науково обґрунтовані терміни, визначає принципи, методи державного регулювання й управління в конкретній сфері діяльності. Як практична діяльність стандартизація пов'язана з розробкою, впровадженням і використанням нормативних документів, контролем за виконанням викладених у них вимог, правил та норм, фінансуванням у сфері суспільного життя. Як елемент керування якістю цей вид діяльності сприяє прискоренню науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва продуктів і послуг, підвищенню його ефективності [13, с. 6].

Формування державної системи стандартизації у незалежній Україні почалося в 1991–1992 рр. з урахуванням принципів, вироблених Міждержавною радою зі стандартизації, метрології і сертифікації країн СНД, та спадкоємності з раніше чинною системою стандартизації.

З 1993 р. Україна стала повноважним членом міжнародної організації зі стандартизації (ISO) та Міжнародної електротехнічної комісії (IEC), членом-кореспондентом Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML), Європейського комітету зі стандартизації (CEN), членом Міжнародної інформаційної мережі (ISONET), приєдналася до Кодексу добросовісної практики щодо розробки та використання стандартів Європейського комітету зі стандартизації тощо. Україна взяла на себе зобов'язання щодо узгодження законодавства, стандартів, норм, правил і сертифікації з європейськими у рамках договору з Європейським Союзом [1, 2]. Створена в країні нова система стандартизації базувалася на правових засадах, встановлених Законом України «Про стандартизацію», прийнятим у 2001 р. [10]. Він втратив чинність на підставі Закону «Про стандартизацію», прийнятого в червні 2014 р., який визначає правові й організаційні засади стандартизації і спрямований на забезпечення формування й реалізацію державної політики у відповідній сфері. У січні 2015 р. до цього Закону Верховною Радою України було внесено зміни [11].

Основними передумовами внесення змін до законодавства України в галузі стандартизації стали: гармонізація державної системи стандартизації з Кодексом усталеної практики з розробки, прийняття, використання стандартів; гармонізація державних стандартів з міжнародними

(регіональними) стандартами; участь у роботі відповідних міжнародних організацій; інформаційна взаємодія з іншими організаціями.

Згідно зі ст. 11 чинного Закону «Про стандартизацію» (2014) центральним органом виконавчої влади України, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, утворено державне підприємство, яке не підлягає приватизації і виконує функції національного органу стандартизації (НОС). Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 1163-р визначено, що функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»), утворене постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 р. № 1337 [4].

Закон і розпорядження набрали чинності з 03.01.2015 р., до цього часу функції НОС виконувало Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (www.me.gov.ua). Нині відділ стандартизації Міністерства продовжує виконувати функції із забезпечення нормативно-правового регулювання, визначення пріоритетних напрямів розвитку, інформування та надання роз'яснень щодо реалізації державної політики у сфері стандартизації; погодження програми робіт з національної стандартизації, основоположних стандартів; здійснення контролю за дотриманням НОС процедур у сфері стандартизації; замовлення послуг з виконання робіт з національної стандартизації за рахунок коштів Державного бюджету України.

До повноважень НОС, зокрема, належить:

- підготовка, затвердження програми робіт з національної стандартизації;
- організація та координація діяльності щодо розроблення, прийняття, перевірки, перегляду, скасування і відновлення дії національних стандартів;
- участь у підготовці міжнародних, регіональних стандартів, що розробляються відповідними міжнародними та регіональними організаціями стандартизації, членом яких є НОС;
- прийняття рішень щодо створення, припинення діяльності технічних комітетів (ТК) стандартизації, визначення сфери та координація їхньої діяльності;
- видання, відтворення та розповсюдження національних стандартів;
- формування і ведення національного фонду нормативних документів [5].

На сьогодні ДП «УкрНДНЦ» проходить процес ребрендингу, тобто зміни назви на ДП «Українське агентство зі стандартизації» (UAS).

Крім НОС, органами стандартизації є технічні комітети (ТК) стандартизації та інші підприємства, установи й організації, які займаються стандартизацією. ТК стандартизації здійснюють розроблення, погодження, перевірку та перегляд національних стандартів згідно із закріпленими за ними об'єктами стандартизації; беруть участь у формуванні програми робіт з національної стандартизації та в діяльності відповідних ТК міжнародних і регіональних організацій стандартизації.

В Україні діє 183 ТК стандартизації у різних сферах діяльності, функції секретаріатів яких виконують організації, установи, вищі навчальні заклади, науково-дослідні та проектно-конструкторські інститути, науково-виробничі об'єднання.

Робочою групою, створеною наказом ДП «УкрНДНЦ» від 23 листопада 2015 р. № 156, згідно з правилами, встановленими в національній стандартизації України, розроблено «Процедури створення, діяльності та припинення діяльності ТК стандартизації» (ДСТУ 1.14:2015) (чинний з 1 квітня 2016 р.). У стандарті, зокрема, визначено принципи та критерії створення, повноваження, структуру ТК, основні засади його діяльності, організаційні форми роботи, планування і порядок звітування, процедури голосування, припинення діяльності, оприлюднення інформації про ТК. У стандарті зафіксовано, що ТК стандартизації здійснюють свою діяльність згідно з Положеннями про них [12].

У сфері інформації, документознавства, видавничої, бібліотечної та архівної справ на підставі наказу Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 10 грудня 2001 р. № 608 розпочав свою діяльність ТК 144 «Інформація і документація». Функції секретаріату ТК 144 виконує Український інститут науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ). У своїй діяльності ТК керується Положенням про ТК 144, розробленим відповідно до вимог ДСТУ 1.14:2015 і затвердженим Держспоживстандартом України від 15 січня 2003 р. № 4. У 2016 р. розроблено проект оновленого Положення про ТК 144 (на сьогодні не затвержене). Статус спостерігача (О-члена) Міжнародного ТК ISO/TC 46 «Information and documentation» надає можливість ТК 144 брати участь у міжнародній стандартизації [14].

Колективними членами ТК 144, зокрема, є: УкрІНТЕІ, окремі регіональні центри НТІ, науково-дослідні, проектно-конструкторські, технологічні інститути й товариства, науково-навчальні центри України,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого [14].

У структурі ТК 144 з метою виконання робіт за визначеними об'єктами стандартизації, закріпленими за ТК із відповідним розподілом меж компетенцій, функціонують чотири підкомітети (ПК): ПК 1 «Інформаційна діяльність, обмін інформацією у галузі культурної спадщини, документації та видавничої справи»; ПК 2 «Інформаційні технології в створенні та організації документації»; ПК 3 «Архівна справа»; ПК 4 «Бібліотечна діяльність».

ПК 4 «Бібліотечна діяльність» було утворено згідно з Наказом ДП «УкрНДНЦ» «Про внесення змін до керівного складу ТК 144 та внесення змін до структури ТК 144» від 6 грудня 2016 р. № 407 внаслідок поділу ПК 3 «Бібліотечна та архівна справа» на два окремі підкомітети відповідно до сфер їхньої діяльності. За ПК 4 «Бібліотечна діяльність» закріплено об'єкт стандартизації згідно з Українським класифікатором нормативних документів ДК 004:2008–01.140.20 Інформатика (в частині бібліотечної справи).

НБУВ надала лист-згоду від 06.07.2016 р. № 37/368 щодо створення ПК 4 «Бібліотечна діяльність», здійснення функцій секретаріату та призначення його головою О. Василенко, директора Інституту бібліотекознавства цієї установи.

Упродовж 2016–2017 рр. секретаріатом ПК 4 здійснено ряд організаційних заходів щодо формування складу підкомітету, підготовлено проект Положення про ПК 4 «Бібліотечна діяльність».

До провідних бібліотек України різного відомчого підпорядкування були направлені запрошення з пропозицією взяти участь у вирішенні завдань зі стандартизації у галузі бібліотечної справи та делегувати повноважних представників від їхніх установ. До складу ПК 4 «Бібліотечна діяльність» увійшли 25 повноважних представників із 20 українських бібліотек.

Серед колективних членів ПК 4 – Національні бібліотеки України з Києва, Львова, Одеси; державні наукові бібліотеки з Києва, Харкова; обласні універсальні наукові бібліотеки з Кропивницького, Івано-Франківська; наукові бібліотеки національних університетів Києва, Львова, Одеси, Харкова.

Проектом Положення про ПК 4 «Бібліотечна діяльність» визначено такі основні напрями його діяльності:

– розроблення, розгляд, узгодження й підготовка до затвердження проектів нормативних документів (НД) у галузі бібліотечної діяльності;

- розгляд пропозицій щодо внесення змін до існуючих НД або їх перегляду чи скасування;
- сприяння використанню міжнародних і національних норм, стандартів;
- співпраця з іншими підкомітетами в споріднених сферах діяльності;
- розроблення частини проекту програми робіт зі стандартизації за закріпленими за ПК 4 об'єктами стандартизації або сферами діяльності;
- формування інформаційних ресурсів, надання консультативної допомоги з питань стандартизації у бібліотечній галузі.

Забезпечення взаємодії між бібліотечними фахівцями, які входять до складу ПК 4, відбуватиметься шляхом організації наукових, методичних і практичних заходів, спрямованих на консолідацію, тобто зміцнення, укріплення й об'єднання зусиль з метою досягнення спільних цілей у галузі стандартизації бібліотечної діяльності.

Налагодження ефективної взаємодії у цій сфері сприятиме використанню потенціалу компетентних співробітників вищезазначених установ; обміну досвідом; удосконаленню організації діяльності бібліотек України в цілому.

Основними результатами стандартизації є розроблення та впровадження НД. Одним з їхніх видів є стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [11].

При розробці стандартів дуже важливо досягти консенсусу, тобто загальної згоди, що характеризується відсутністю серйозних заперечень з істотних питань у більшості заінтересованих сторін та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін і зближення розбіжних поглядів [11].

У прийнятті рішення методом консенсусу мають брати участь якомога більше активних учасників спільної справи, які спроможні зробити власний вагомий внесок щодо надання пропозицій і доповнень, прагнути до прийнятного для всіх ефективного вирішення питань, досягти найкращого з можливих варіантів рішення для групи або її членів. Досягти консенсусу можливо за рахунок переконливих доказів або спростувань певних відомостей чи положень у процесі неформальних дискусій та особистої взаємодії фахівців.

У сучасній системі стандартизації України стандарти залежно від сфери дії поділяються на: міждержавні (міжнародні, або міжнаціональні), які розроблені та прийняті міжнародними організаціями (ISO, ІЕС тощо); державні стандарти України (ДСТУ), республіканські стандарти (РСТ) колишньої УРСР, прийняті до 1991 р., які застосовують як державні до моменту їх заміни чи скасування; настановні документи України (керівні нормативні документи та рекомендації); державні класифікатори України; стандарти підприємств і фірм (технічні умови), прийняті їхніми керівниками та зареєстровані компетентними органами зі стандартизації [2].

Останнім часом в Україні, як і в усьому світі, поширюється практика прямого застосування стандартів міжнародних організацій у статусі національних стандартів. Міжнародні стандарти (МС) запроваджуються як національні за умови їх прийняття центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації. Прийняття МС – це опублікування національного стандарту, що ґрунтується на відповідному міжнародному стандарті, чи підтвердження того, що міжнародний стандарт має той самий статус, що і національний стандарт, із зазначенням будь-яких відхилень від міжнародного стандарту [8].

МС – документи, які приймаються міжнародними організаціями на добровільній основі. Вони є юридично необов'язковими для виконання, носять рекомендаційний характер. Кожна країна має право застосовувати їх цілком, окремими розділами або не застосовувати.

Для розробки МС за основу беруть один з національних стандартів провідних країн світу. За право розробляти МС між країнами існує конкуренція. Над МС працюють робочі групи відповідних ТК. Проект МС погоджують комітети – члени ISO або інших міжнародних організацій. Після погодження проект МС розсилають усім комітетам-членам для голосування. Стандарт приймають як міжнародний у разі отримання не менше 75% їхніх голосів та затверджують більшістю голосів членів Ради стандартизації. Затвержені стандарти видають на робочих мовах ISO.

МС акумулюють новітні досягнення науки й техніки провідних країн світу, відображають інтереси більшості країн, тому їх беруть за основу при розробці національних та регіональних НД.

Співробітництво України з міжнародними та регіональними організаціями зі стандартизації включає безпосередню участь у роботі цих організацій і їхніх ТК. Україна бере участь у розробці МС, забезпечує їх використання в країні, здійснює роботу щодо гармонізації національних стандартів із МС та національними стандартами країн-партнерів.

Гармонізовані стандарти – це стандарти на один і той самий об’єкт, затверджені різними органами стандартизації, які забезпечують взаємозамінність виробів, процесів і послуг чи загальне однозначне розуміння результатів випробування або інформації [6].

В Україні відповідно до Закону «Про стандартизацію» (2014) та на виконання Програми робіт з національної стандартизації на 2016 р. ДП «УкрНДНЦ» видано Наказ № 244 від 22.08.2016 р. «Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України» [9].

Згідно з цим Наказом серед 34 стандартів ДСТУ ISO, ДСТУ ІЕС, ДСТУ EN з різних сфер діяльності з наданням чинності з 1 вересня 2016 р. було прийнято три стандарти серії «Інформація і документація», які регламентують діяльність бібліотечно-інформаційної сфери:

1. ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика.

2. ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек.

3. ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек.

ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) Information and documentation – International library statistics. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика визначає правила для бібліотек та інформаційних центрів на збирання та відображення статистики для цілей міжнародної звітності; забезпечення узгодженості між країнами для тих статистичних вимірювань, які найчастіше використовуються в бібліотеках, але не стосуються міжнародної звітності; використання статистики для менеджменту бібліотечних та інформаційних сервісів. У стандарті подано основні терміни та визначення, поточні завдання бібліотек, рекомендації щодо збирання, обчислення всіх типів ресурсів і сервісів, які бібліотеки пропонують своїм користувачам, використання показників функціонування та поширення знань про процес вимірювання цих показників. Згідно з рекомендаціями, викладеними в стандарті, бібліотеки мають збирати всі відомості, перелічені в ньому, які мають відношення до їхньої діяльності. Передбачено, що за необхідності

до цього стандарту будуть внесені додаткові статистичні вимірювання. ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек визначає ряд показників відносно якості бібліотечних сервісів, сприяє поширенню знань щодо вимірювання цих показників. Стандарт забезпечує технологію, короткі визначення показників, аналіз необхідних даних. Показники функціонування, які містяться в цьому стандарті, широко використовуються на практиці, задокументовані в бібліотекознавчих виданнях, успішно протестовані та виправлені завдяки національним зусилля. Деякі описи показників є модифікацією показників внаслідок практичного досвіду або необхідності в спілкуванні.

Стандарт застосовується для всіх типів бібліотек у всіх країнах, однак не всі показники застосовуються в усіх бібліотеках. Показники функціонування можуть використовуватися для порівняння проміжків часу в одній бібліотеці. Також доцільно здійснювати порівняння між бібліотеками, під час якого необхідно брати до уваги будь-які розбіжності в структурах і атрибутах установ. Показники функціонування, що містяться в цьому стандарті, не відображають усіх можливих методів вимірювання чи розвитку. Стандарт пропонує лише прийнятні, протестовані та публічно доступні методології і підходи до вимірювання функціонування бібліотек. Передбачено, що стандарт буде й надалі підтримуватися робочою групою, яка здійснюватиме подальший моніторинг і внесення додаткових показників після їх тестування та визнання.

Стандарт ДСТУ ISO 11620:2016 не містить показників для оцінювання впливу бібліотечних сервісів на окремих людей, спільноту, яку обслуговує бібліотека, чи на суспільство. Оцінювання впливу бібліотеки деталізовано в ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек, який розроблено у відповідь на міжнародні вимоги щодо характеристик оцінювання впливу бібліотек.

Цей стандарт визначає основні терміни щодо методів оцінювання впливу бібліотек з метою стратегічного планування та менеджменту якості роботи бібліотек; полегшення порівняння бібліотечного впливу в часі та між бібліотеками подібного типу і призначення; визначення ролі й значення бібліотек для навчання і наукових досліджень, освіти, культури, соціального й економічного життя; підтримки політичних рішень за рівнем обслуговування та стратегічних цілей щодо бібліотек.

У стандарті наведено багато прикладів обстежень впливу бібліотек, викладено рекомендації щодо вибору методів для різноманітних цілей.

Методи, описані в цьому стандарті, відображають не усі можливі методи чи оцінки, а лише ті, що найчастіше використовуються та виявляються найефективнішими для оцінювання впливу бібліотеки. Оскільки існує багато різних типів бібліотек, які мають ряд унікальних характеристик (структура, фінансування, управління тощо), з різними завданнями, групами населення, яке вони обслуговують, стандарт не виключає застосування методів оцінювання, що не зазначені в ньому. Водночас не всі описані в цьому стандарті методи корисні для всіх бібліотек.

Вищезазначені стандарти прийняті методом підтвердження [7]. Це означає, що вони гармонізовані з міжнародним стандартами. Їхні офіційні копії складаються з підтверджувального повідомлення та тексту документа в незмінному вигляді мовою оригіналу – англійською.

Право власності на всі національні стандарти, кодекси ustalеної практики, класифікатори та каталоги належить державі. Офіційні паперові копії стандартів наразі мають право виготовляти й розповсюджувати ДП «УкрНДНЦ» відповідно до Загальних правил з виготовлення та розповсюдження офіційних копій нормативних документів на паперових носіях, затверджених наказом ДП «УкрНДНЦ» від 11 листопада 2012 р. № 207, та 32 організації, які працюють згідно з відповідними агентськими угодами. У цих Правилах визначено види документів, копії яких можуть виготовляти та розповсюджувати агенти, а саме: копії національних стандартів, кодексів ustalеної практики, класифікаторів, каталогів, а також міждержавних нормативних документів.

Офіційні електронні копії НД наразі розповсюджує тільки ДП «УкрНДНЦ» двома способами: через сайт інтернет-магазину стандартів shop.ukrndnc.org.ua, коли клієнту надається можливість завантажити оплачені копії у власному електронному кабінеті, та за індивідуальним замовленням клієнта, коли копії надсилаються на електронну адресу замовника.

Неможливість безкоштовного вільного доступу користувачів до МС потребує консолідації бібліотечних фахівців щодо підготовки уніфікованого робочого перекладу стандартів серії «Інформація і документація», експертизи провідними науковцями в галузі стандартизації та бібліотечної справи, розроблення науково-методичних рекомендацій щодо впровадження нових МС.

Отже, створена в незалежній Україні система стандартизації базується на правових засадах, встановлених Законом України «Про стандар-

тизацію» (2014), інших нормативних, організаційно-розпорядчих документах – ДСТУ, наказах центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації, Положенні про ТК, Положенні про ПК.

Органами стандартизації в Україні є: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері стандартизації; НОС; ТК стандартизації; підприємства, установи й організації, які здійснюють стандартизацію.

У сфері інформації, документознавства, видавничої, бібліотечної та архівної справ здійснює свою діяльність ТК 144 «Інформація і документація». До його складу входить ПК 4 «Бібліотечна діяльність», основними напрямками роботи якого, зокрема, є розроблення, розгляд, узгодження й підготовка до затвердження проектів стандартів у відповідній галузі; сприяння впровадженню і використанню міжнародних та національних стандартів; налагодження ефективної взаємодії між бібліотечними фахівцями з метою вирішення питань стандартизації на основі консенсусу, обміну досвідом.

Результати стандартизації оцінюються тими змінами, які відбулися в різних сферах життєдіяльності людини внаслідок покращення якості, доступності та конкурентоспроможності продуктів і послуг, встановлення їх відповідності потребам суспільства; раціонального використання ресурсів; подолання бар'єрів у процесі нормативного, технічного й інформаційного забезпечення; підвищення соціально-економічного та культурного рівня у країні в цілому.

Список використаних джерел

1. Гармонізація державної системи стандартів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studcon.org/garmonizaciya-derzhavnoyi-systemy-standartiv-v-ukrayini>. – Назва з екрана.

2. Державна стандартизація в Україні та міжнародна стандартизація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/14780-71850432/marketing/derzhavna_standartizatsiya_ukrayini_mizhnarodna_standartizatsiya. – Назва з екрана.

3. *Еланцева О.* Стандартизация и сертификация в социально-культурном сервисе и туризме / *О. Еланцева.* – 2-е изд, стереотип. – Москва : Флинта, 2012. – 376 с.

4. Загальні відомості про ДП «УкрНДНЦ» [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=2. – Назва з екрана.

5. Інформація про національний орган стандартизації, функції якого виконує державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=81730_ebd-c14-7-48_fe-aad6-ab7_e2595_b3_b4&title=InformatsiiaProNatsionalniiOrganStandartizatsii-FunktsiiYakogoVikonuDerzhavnePidprimstvoukrainskiiNaukovodoslidniiNavchalniiTsentrProblemStandartizatsii-SertifikatsiiTaYakostidpukrndnts. – Назва з екрана.

6. Литвинська С. Гармонізація українських національних стандартів серії «Інформація та документація» з міжнародними й європейськими: здобутки і перспективи / С. В. Литвинська // Ukrainian Scientific Journal of Information Security. – 2012. – № 2 (18). – С. 43–47.

7. Методи прийняття міжнародних і регіональних стандартів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tovar.dt-kt.net/books/book-7/chapter-616/>. – Назва з екрана.

8. Міжнародні стандарти та їх використання різними країнами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10810806/ekonomika/mizhnarodni_standarti_vikoristannya_riznimi_krayinami. – Назва з екрана.

9. Про прийняття національних нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування національних стандартів України : Наказ ДП «УкрНДНЦ» від 22 серп. 2016 р. № 244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-priinjattja-nacionalnih-normativnih-dokumentiv-ukrayini-doc281020.html>. – Назва з екрана.

10. Про стандартизацію : Закон України від 17 трав. 2001 р. № 2408-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2408-14>. – Назва з екрана.

11. Про стандартизацію: Закон України від 05 черв. 2014 р. № 2408-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>. – Назва з екрана.

12. Процедури створення, діяльності та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації : ДСТУ 1.14:2015. Чинний з 2016–04–01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 41 с.

13. Сыцко В. Стандартизация и оценка соответствия / В. Сыцко [и др.]. – Минск : Вышэйш. шк., 2012. – 237 с.

14. Технічний комітет стандартизації «Інформація і документація» (ТК 144) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=246. – Назва з екрана.

15. Standardization and related activities – General vocabulary = Normalisation et activites connexes – Vocabulaire general = Стандартизація і смежные виды деятельности. Общий словарь : Руководство [Электронный ресурс]. – 8-е изд. – ISO/IEC GUIDE 2:2004 (E/F/R). – Режим доступа: http://www.metroatom.ru/download/metroatom/terms/iso_iec_guide_2_2004.pdf. – Загл. с экрана.

References

1. Garmonizatsiia derzhavnoi systemy standartiv v Ukraini [Harmonization of the state system of standards in Ukraine]. *studcon.org*. Retrieved from <http://studcon.org/garmonizaciya-derzhavnoui-systemy-standartiv-v-ukrayini> [in Ukrainian].

2. Derzhavna standartyzatsiia v Ukraini ta mizhnarodna standartyzatsiia [State standardization in Ukraine and international standardization]. *pidruchniki.com*. Retrieved from <http://pidruchniki.com/1478071850432/marketing/> [in Ukrainian].

3. Yelantseva, O. (2012). Standartizatsiia i sertifikatsiia v sotsialno-kulturnom servise i turisme [Standardization and certification in social and cultural services and tourism]. Moscow: Flinta [in Russian].

4. Zahalni vidomosti pro DP «UkrNDNTs» [General information about SE «UkrNDNC»]. *ukrndnc.org.ua*. Retrieved from http://ukrndnc.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=2 [in Ukrainian].

5. Informatsiia pro natsionalnyi orhan standartyzatsii, funktsii yakoho vykonue derzhavne pidpnyemstvo «Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti» (DP «UkrNDNTs») [Information about the national standardization body, whose functions are performed by the state enterprise «Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality» (SE «UkrNDNTs»)]. *me.gov.ua*. Retrieved from http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=81730_ebd-c147-48_fe-aad6-ab7_e2595_b3_b4&title=InformatsiiaProNatsionalniiOrganStandartizatsii-FunktsiiYakogoVikonuDerzhavnePidprimstvoukrainskiiNaukovodoslidniiNavchalniiTsentrProblemStandartizatsii-SertifikatsiiTaYakosti-dpukrndnts [in Ukrainian].

6. Lytvynska, S. (2012). Harmonizatsiia ukrainskykh natsionalnykh standartiv serii «Іnformatsiia ta dokumentatsiia» z mizhnarodnyimi i yevro-

peiskymy: zdotuky i perspektyvy [Harmonization of the Ukrainian national standards of the «Information and Documentation» series with international and European: achievements and perspectives]. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, no. 2 (18), pp. 43–47 [in Ukrainian].

7. Metody pryynyattya mizhnarodnykh i rehionalnykh standartiv [Methods of adopting international and regional standards]. *tovar.dt-kt.net*. Retrieved from <http://tovar.dt-kt.net/books/book-7/chapter-616/> [in Ukrainian].

8. Mizhnarodni standarty ta yikh vykorystannia riznymy krainamy [International standards and use of different countries]. *pidruchniki.com*. Retrieved from http://pidruchniki.com/10810806/ekonomika/mizhnarodni_standarti_vikoristannya_riznimi_krayinami [in Ukrainian].

9. Pro pryiniattia natsionalnykh normatyvnykh dokumentiv Ukrainy, harmonizovanykh z mizhnarodnymy ta yevropeiskymy normatyvnymy dokumentamy, ta skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy: nakaz 22 serp. 2016 r. № 244 [On adoption of national normative documents of Ukraine, harmonized with international and European normative documents, and abolition of national standards of Ukraine: order from August 22, 2016, № 244]. *document.ua*. Retrieved from <http://document.ua/pro-priinjattja-nacionalnih-normativnih-dokumentiv-ukrayini-doc281020.html> [in Ukrainian].

10. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy vid 17 trav. 2001 r. № 2408-III [On Standardization: Law of Ukraine of May 17, 2001 No. 2408-III]. (2001). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2408-14> [in Ukrainian].

11. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy vid 05 cherv. 2014 r. № 2408-III. [On standardization: Law of Ukraine dated June 5, 2014, no. 2408-III]. (2014). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> [in Ukrainian].

12. DSTU 1.14:2015 Protsedury stvorennia, diialnosti ta pryypynennia diialnosti tekhnichnykh komitetiv standartyzatsii [Procedures for the establishment, operation and termination of technical standardization committees]. (2016). Kyiv: DP «UkrNDNTs» [in Ukrainian].

13. Sytsko, V. (2012). Standartyzatsiia i otsenka sootvetstviia [Standardization and conformity assessment]. Minsk: Vysh. shk. [in Russian].

14. Tekhnichniyi komitet standartyzatsii «Informatsiia i dokumentatsiia» (TK 144) [Technical standardization book «Information and Documentation» (TC 144)]. *www.uintei.kiev.ua*. Retrieved from http://www.uintei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=246 [in Ukrainian].

15. Standardization and related activities – General vocabulary = Normalisation et activites connexes – Vocabulaire general = Standartiyzatsiia

i smezhnie vidy deiatelnosti. Obshchii slovar: Rukovodstvo. (2004). *ISO/IEC GUIDE 2:2004*. www.metroatom.ru. Retrieved from http://www.metroatom.ru/download/metroatom/terms/iso_iec_guide_2_2004.pdf [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 19.05.2018.

Olena Yakovenko,

Cand. Sci. (Historical), Senior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Modern Aspects of Normative Support of Standardization in the Library Sphere

The article defines the basic concepts, goals, principles, key directions of standardization. Some aspects of the activity of standardization authorities are covered: the central executive authority that is responsible for ensuring the formation of state policy in the sphere of standardization; the central executive authority called to implement the state policy in the sphere of standardization; the national standardization authority; technical committees for standardization; enterprises, institutions, organizations that carry out standardization.

The normative provision of standardization in independent Ukraine are considered, in particular, the Law of Ukraine «On Standardization» (2014), other normative documents – DSTU, orders of the central executive authority in the sphere of standardization, «Regulations on TC», «Regulations on the SC». It is determined that one of the main results of standardization is the development, implementation, dissemination of international and national standards, in particular in the library field. New international standards having the status of national ones are characterized: DSTU ISO 2789: 2016 (ISO 2789: 2013, IDT) Information and documentation – International library statistics, DSTU ISO 11620: 2016 (ISO 11620: 2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators, DSTU ISO 16439: 2016 (ISO 16439: 2014, IDT) Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries.

Keywords: standardization, standardization authorities, international standard, national standard, library sphere, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU).

Розділ IV

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Вікторія Бондаренко,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;

Ольга Пестрецова,

мол. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Україна, Київ

ВИКОРИСТАННЯ АГРЕГАТОРІВ НОВИН У ПРАКТИЦІ ПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНИХ ПРОДУКТІВ

У статті висвітлено питання актуальності використання сучасних веб-агрегаторів в інформаційно-аналітичній діяльності. Розкрито особливості та специфіку використання агрегаторів новин, окреслено їхні переваги в процесі підготовки бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту. Обґрунтовано зручність їх використання на прикладі інформаційно-аналітичного продукту.

Ключові слова: агрегатори новин, веб-сервіси, інформаційно-аналітичний продукт, інформаційно-аналітичні центри, аналітик, обробка інформації, Інтернет, Україна.

Інформація завжди була однією з основних цінностей у розвитку суспільства, і саме бібліотеки були тим місцем, де надавався доступ до виявленої та документованої інформації. Проте за останні десятиліття ситуація змінилася – від суспільства дефіциту інформації ми перейшли до суспільства інформаційного надлишку. На сьогодні інформаційний потік формується сотнями інтернет-ресурсів, серед яких: новинні та соціально-публіцистичні портали, стрічки новин державних установ і громадських організацій, а також персональні сайти, блоги та сторінки в соціальних мережах публічних осіб тощо.

Стрімке зростання обсягів інформаційних ресурсів привело до потреби використання як спеціальних програм, так і фахівців, які займатимуться опрацюванням цих ресурсів. Сьогодні одним з найбільш актуальних завдань інформаційно-аналітичних центрів різного спрямування – бізнесових, економічних, політологічних, правових, соціальних та інших – є обробка й аналіз великих обсягів структурованих і неструктурованих даних. Очевидно, що зростання обсягу інформації в епоху

цифрових технологій актуалізує проблему оптимальних методів роботи з нею. Дедалі більше користувачів глобальної мережі мають потребу в отриманні актуальної інформації, оптимізуючи час для її пошуку. Пошуки шляхів реалізації цього завдання сприяє розвитку нових інструментів, серед яких, зокрема, спеціальні сервіси – агрегатори, які покликані акумулювати інформацію з різних інформаційних джерел.

У цьому контексті актуальним видається дослідження використання можливостей новинних агрегаторів у практиці створення інформаційно-аналітичних продуктів, чому і присвячено цю статтю.

Питання використання сучасних веб-сервісів та переваг їх використання бібліотеками в процесі трансформації у сучасні соціокомунікаційні центри з науково-консультативними функціями є актуальним серед наукової спільноти. Так, В. Горвий у статті «Бібліотека в інформаційному суспільстві» детально досліджує нові виклики, що постають перед бібліотечною системою України у зв'язку з розвитком у системі інформаційних обмінів електронних інформаційних ресурсів. Фахівець наголошує на необхідності розроблення інноваційних методик управління в бібліотечних установах цими ресурсами, організації ефективного використання їх користувачами [1].

Досліджуючи питання участі бібліотек у процесах формування цифрового контенту, О. Мар'їна розглядає напрями розвитку діяльності бібліотек з урахуванням кардинальних змін інформаційної інфраструктури соціуму, порушує проблеми участі бібліотек у формуванні та використанні цифрового контенту [2].

У ряді досліджень розглянуто процес комунікаційної взаємодії бібліотек і користувачів у сучасних умовах, розкрито місце бібліотек в інформаційному просторі та їхню роль в електронному документообігу, трансформацію традиційного бібліотечного середовища в сучасну експертну спільноту з науково-консультативними функціями [3]. Фахівцями розглянуто сучасні веб-версії управління контентом [4].

На перевагах застосування технології RSS у використанні бібліотеками зупиняється Т. Ярошенко. Фахівець вказує на переваги використання таких технологій, серед яких виділяє економію часу та трафіку; відсутність спаму; анонімність; поінформованість [5, с. 32].

Актуальність та загребуваність новинних агрегаторів підтверджується результатами Звіту Інституту Ройтерс Digital News Report (за 2016 р.) [6], відомого у світі міжнародним порівняльним опитуванням щодо тенденцій медіа-споживання у 26 країнах. Виявлені тенденції цікаві з точки зору інформаційно-аналітичного обслуговування, оскільки,

спираючись на них, можна простежити специфіку запитів користувачів інформаційно-аналітичного продукту.

Як наголошується у Звіті, у всіх розглянутих країнах онлайн-новини на сьогодні важливіші за телевізійні, при цьому зростає як частка, так і значення соціальних мереж як джерела новин: 51% респондентів використовує соціальні мережі як джерело новин, а 12% – вказують їх як основне джерело новин. Заслугує на увагу висновок про споживання розподілених (сторонніх) новин (distributed, offsiteneWS) та активізацію використання мобільних пристроїв як тенденції, які впливають на способи поширення й споживання новин.

Важливим також видається висновок дослідження про домінування у багатьох країнах, особливо в деяких частинах Азії і континентальної Європи, агрегаторів на базі певних веб-платформ. Так, найпопулярнішим джерелом новин у Кореї є Нейвер (Naver) (66% охоплення щотижня), агрегатор і портал, який надає повний спектр послуг, включаючи відео, ігри та електронну пошту. Подібна ситуація в Японії, де Yahoo (59% охоплення щотижня) поширює новини від багатьох видавців через Інтернет або мобільні телефони. Ці портали є основним джерелом новин для значної частини населення цих країн [6].

Згідно з результатами опитувань, перевагами соціальних мереж і агрегаторів у пошуках онлайн-новин користувачі називають швидкість оновлення та зручність розташування багатьох джерел інформації в одному місці. Респонденти вважають, що агрегатори виконують свою роботу на «відмінно», забезпечуючи швидкий і легкий доступ до різних джерел інформації, але віддають перевагу соціальним мережам – з огляду на більшу інтерактивність [7].

Отже, оскільки використання агрегаторів новин впевнено стає однією з визначальних тенденцій споживання новинної інформації, а також враховуючи наявний досвід використання цього інструмента для аналітичної обробки інформації, актуальним видається осмислення його в контексті науково-практичних досліджень сучасних інформаційних сервісів.

Агрегатор новин (іноді RSS-агрегатор) – клієнтська програма або веб-застосунок для автоматичного збору повідомлень із джерел, що експортуються у формати RSS (англ. Really Simple Syndication – дійсно простий збір новин) або Atom. Так, кожен новий матеріал на сайті, який застосовує технологію RSS, автоматично перетворюється на коротке повідомлення, яке містить лише мінімум інформації (наприклад, назву матеріалу, прізвище автора, дату публікації, повний або частковий текст, зображення) [8].

Агрегатори бувають двох типів – веб-агрегатори і програмні, але завдання у них однакові: робота з RSS та отримання оновлень.

Програмний агрегатор – це програма, що встановлюється на комп'ютер для роботи з RSS та може бути вбудована в браузер чи поштовий клієнт, в операційну систему або може бути окремою програмою. Більшість сучасних браузерів (включно з Opera, MozillaFirefox, Maxthon та Internet Explorer) мають вбудовані інструменти збору RSS. Серед інших популярних програм з підтримкою стрічок новин можна виділити програми iTunes (агрегація підкастів) та Miro (можливість отримання оновлень відеоблогів). Прикладом окремо існуючого агрегатора може служити RSS Bandit.

Веб-агрегатор – це агрегатор, що розміщений в Інтернеті та до якого є доступ з будь-якого комп'ютера, що під'єднаний до глобальної мережі. Прикладами таких агрегаторів є Google Reader, Bloglines та ін. [8].

Зважаючи на кількість, швидкість поширення та зростання популярності агрегаторів новин, на сьогодні можна говорити про два напрями їх використання: як користувацький інструмент (спрямований на задоволення особистих інформаційних потреб) і як професійний (спрямований на автоматизацію, покращення та полегшення збору інформації).

У цьому дослідженні пропонується детально розглянути питання саме професійного використання агрегаторів новин, оскільки у зв'язку з постійно зростаючими обсягами інформації в процесі підготовки інформаційно-аналітичних продуктів додаткової уваги потребує відбір інформації. Можна виокремити різні підходи до відбору й структурування інформації, що залежатимуть від завдань, поставлених перед дослідником. Так, дослідження, результатом яких є створення інформаційно-аналітичного продукту, здійснювані співробітниками аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, спрямовані на моніторинг та опрацювання зростаючих інформаційних потоків, аналіз і виявлення тенденцій новинного інформаційного поля, відстеження особливостей та динаміки найактуальніших повідомлень у ЗМІ. У цьому контексті використання новинних агрегаторів на етапі первинного збору та попередньої систематизації інформації видається доцільним.

Зокрема, на сьогодні актуальними та зручними з точки зору професійного використання інформаційними аналітиками є такі агрегатори:

1. Сервіс GoogleNews – агрегує новини з різних джерел, розміщуючи короткий опис матеріалу. Щоб прочитати новину повністю, аналітику необхідно перейти за посиланням на сайт видання. Варто відмітити

зручний пошук, який дає можливість знайти новини всього за кількома ключовими словами.

2. Ukr.net – один з найбільш відвідуваних сайтів в Україні. Згідно з даними Similarweb, у нього 78 млн переглядів на місяць. Він починав як поштовий сервіс, але з часом став найпопулярнішим українським новинним агрегатором. На головній сторінці сервісу є блок топ-новин і поділ за розділами («Головне», «Політика», «Економіка», «Події», «Суспільство» та ін.). Агрегатор самостійно не публікує жодних новин чи статей, стрічка новин створюється автоматично та є підбіркою гіпертекстових посилань на інтернет-сторінки статей, опублікованих на різних інтернет-сайтах України та світу [9]. Посилання, що збираються програмними засобами та розміщуються в релевантній рубриці, представлено в стрічці новин незалежно від політичної позиції або ідеології інтернет-сайтів, що їх опублікували, завдяки чому аналітик отримує можливість ознайомитись і обрати посилання на статті, що містять різні точки зору на одну й ту саму подію.

3. I.ua – українська пошукова система, у якій є поштовий клієнт і зручний агрегатор новин. Щомісяця старту сторінку цього ресурсу відвідують близько 23 млн разів. Робота з джерелами новин побудована за принципом агрегатора Ukr.net.

Корисними для професійного використання інформаційними аналітиками є агрегатори, які дають можливість переглядати новини за типом та видом контенту.

Враховуючи зростаючий вплив соціальних мереж, блогів і твітів на інформаційні процеси, на сьогодні їх можна розглядати як важливе альтернативне джерело інформації, що надає доступ до фактографічної та оцінювальної інформації, необхідної в процесі аналізу суспільно-політичних процесів, громадської думки з актуальних питань суспільного життя, визначення і прогнозування тенденцій подальшого розвитку подій. Отже, актуалізується необхідність використання інформаційних ресурсів соціальних мереж, блогів і твітів у процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту. Так, новинний сервіс Zmiya.com.ua (див. рис. 1) дає можливість у режимі реального часу отримувати інформацію, яка публікується в соціальних мережах і блогах. Щоб налаштувати сервіс індивідуально, необхідно пройти швидкий процес авторизації. Головною особливістю цього проекту є відображення всіх новин на одній сторінці, структурованих за хронологією, та можливість пошуку за ключовими словами. Головна сторінка проекту представлена в кількох блоках, у яких візуалізовано аналітику по тих чи інших зонах: хмара тегів,

рейтинги користувачів у соцмережах, рейтинг найпопулярніших статей у блогах, ЗМІ, рейтинг твітів. Відображається також список найпопулярніших новин. Ранжування інформації відбувається не тільки за результатами пошуку, а й за відгуками на новину в соцмережах [10].

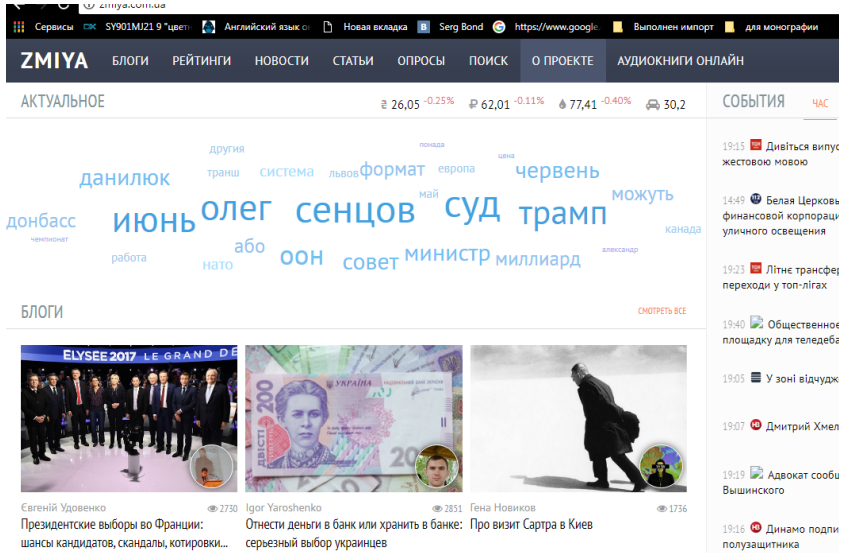

Рис. 1. Агрегатор ZMIYA
Джерело: <http://zmiya.com.ua/>

Для інформаційного аналітика використання цього агрегатора дасть можливість в одному місці переглянути інформацію як соціальних мереж, так і блогів та твітів, а оперативне її оновлення – не втратити інформацію про важливі події і новини в українському сегменті Інтернету. Корисною функцією агрегатора в професійному використанні видається функція ранжування – рейтинги ЗМІ, користувачів Facebook і Twitter ранжуються не тільки за кількістю переглядів/передплатників, а й за внутрішніми алгоритмами сайту, які враховують «живу» активність, коментарі, лайки та поширення в соцмережах.

Для інформаційних аналітиків, чия робота передбачає опрацювання відеоконтенту, зручним видається використання агрегатора Ratau.com [11], який дає можливість перегляду новин у рубриці мистецтва, науки, розваг, технічного прогресу та ін. Також є можливість переглянути новини

телеканалів: «Громадське», 5 канал, 24 канал, «Експрес», «112.Україна», «Рада». Ще одним популярним відеоагрегатором є Pro-tv.net. Головною перевагою цього сервісу серед інших є його масштабність, агрегатор надає доступ до всіх телеканалів, які зареєстровані в мережі (на сьогодні на сайті представлено понад 1 тис. онлайн-трансляцій інтернет- і телеканалів з усього світу і їх кількість постійно збільшується; для зручності канали розбиті на категорії і країни мовлення). Аналітик також має можливість додавати в закладки необхідні канали та стежити за новинними змінами зі стрічки, передбаченої в групі в соціальних мережах [12].

Требазначити, що на сьогодні одним з головних трендів розвитку Інтернету є персоналізація – користувачу пропонується тільки та інформація, що відповідає його потребам. Розглядаючи персоналізацію агрегаторів новин з позиції використання їх інформаційними аналітиками як інструмента в процесі роботи, варто відмітити таку перевагу, як можливість використання не тільки дайджесту, пропонованого сервісом, а і використання функції «ключових слів», які полегшують пошук потрібних новин для формування джерельної бази досліджень. Наприклад, працюючи з повідомленнями, аналітик може виділити слово «Конституція», додати його у свої ключові слова і в подальшому отримувати пов'язану з ним інформацію. Таким чином, чим більше ключових слів додасть аналітик, тим більше сервіс персоналізуватиметься під його інформаційні потреби і пропонуватиме кращі рекомендації. Якщо ж аналітик хоче систематично отримувати інформацію за відповідною тематикою, тоді є можливість підписатися на отримання новин за заданим запитом.

Так, уже сьогодні такі інформаційні агентства, як Інтерфакс або Reuters, пропонують користувачеві вказати, які теми йому цікаві та згодом транслюють контент з відповідних рубрик у першу чергу. Ще однією альтернативою може стати створення «власного агрегатора новин». Для цього існують зручні сервіси, які мають функції індивідуальної персоналізації, наприклад Feedly.com. По-суті, це RSS-стрічка, у яку можна додати потрібні інтернет-ресурси й отримувати інформацію виключно з них; мобільний застосунок Flipboard також дає можливість сформувати список обраних інформаційних ресурсів; LinkedIn Today отримує інформацію про інтереси користувача з його особистого профілю в соціальній мережі LinkedIn, його друзів і активності та, проаналізувавши ці дані, формує проповану стрічку новин. Розглянемо використання агрегаторів на прикладі роботи над проектами інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ. Ці проекти спрямовані на корпоративних користувачів, серед яких органи державної влади, наукові установи, громадські, бізнесові,

соціальні організації, які потребують якісної, тематичної, достовірної електронної інформації.

Специфіка забезпечення інформаційних запитів такої категорії користувачів полягає в необхідності дотримання певних принципів, серед яких: оперативність виконання інформаційних запитів, якість продукції, дотримання усіх вимог і стандартів представлення інформації (достовірність, повнота, релевантність викладених матеріалів з додаванням експертних висновків авторитетних фахівців); дотримання законодавства України про інформацію та ЗМІ тощо. Задовольнити інформаційні потреби таких категорій користувачів здатні бібліотечні інформаційно-аналітичні служби, які на сьогодні мають репутацію надійних інформаційних партнерів. Робота таких служб «полягає у відборі, обробці й аналізі інтернет-інформації за тематичними запитом, у створенні нових знань за формулою “інформація на базі інформації”, у подальшій розробці аналітичного дослідження, що пояснює події, які відбуваються або відбулися, і містить прогноз на майбутнє, а також у представленні його результатів у вигляді інформаційно-аналітичних продуктів» [13, с. 252].

Треба зазначити, що використання агрегаторів новин – це один з етапів відбору інформаційних ресурсів у процесі підготовки інформаційно-аналітичних продуктів. Для оптимізації процесу пошуку та відбору інформації в інформаційно-аналітичних підрозділах НБУВ уже напрацьовано достатній досвід, визначено стратегії пошуку, розроблено поетапні рекомендації щодо створення інформаційної бази, яке починається «з моніторингу інформаційного простору за заданими параметрами (з використанням пошукових систем Інтернету, вузькотематичних сайтів, бібліотечних каталогів), пошуку інформації з поглибленням в архів ресурсу (сайти, журнали, газети, монографічна література), перевірки її якісних характеристик, обробки з метою створення інформаційного середовища для правильної оцінки досліджуваних фактів, подій і явищ» [13, с. 248].

Так, наприклад, під час підготовки інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти»⁵ проводиться моніторинг, відбір та узагальнення інформації, що стосується висвітлення конституційного процесу в Україні та світі за такими основними напрямками: «Аналітичний ракурс», «Новини конституційного процесу», «Конституційні аспекти формування законодавчої

---

⁵ Див: URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=31&Itemid=272.

бази України», «Суспільна думка», «Позиція влади, політичних партій, громадських організацій», «Експертний коментар», «Конституційні процеси зарубіжних країн». Серед інших видів відбору інформації використовуються і новинні агрегатори: Ukr.net, Anews, Google News та мобільний агрегатор «Новости Украины». Ці агрегатори дають змогу здійснювати пошук по тематичних розділах, ключових словах, збережених запитах, а також відмічати потрібні статті або ресурси, створювати тематичні підписки.

Так, для отримання новин про конституційні процеси різних країн використовується агрегатор Google News (рис. 2). Таким чином відбувається відбір інформації в такі рубрики інформаційно-аналітичного бюлетеня: «Новини конституційного процесу», «Конституційні аспекти формування законодавчої бази України», «Позиція влади, політичних партій, громадських організацій», «Конституційні процеси зарубіжних країн».

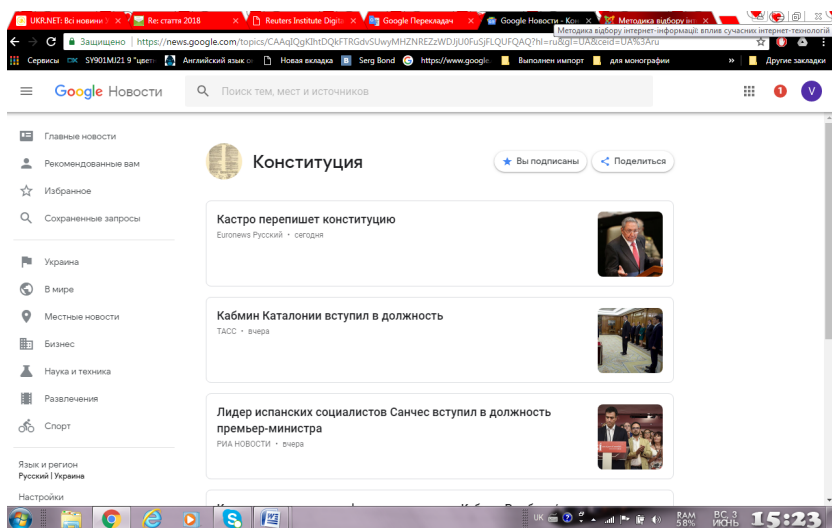

Рис. 2. Агрегатор Google News

Джерело: <https://news.google.com/topics/CAAqIQgKIhtDQkFTRGdvSUwYM-HZNREZzWDJjU0FuSjFLQVFQAQ?hl=ru&gl=UA&ceid=UA%3Aru>

Активно використовується під час формування бюлетеня мобільний агрегатор «Новости Украины» – комплексний застосунок, що дає змогу в зручному режимі ознайомлюватися з новинами України та світу

на пристрої Android навіть без підключення до мережі Інтернет (рис. 3). Агрегатор містить широке коло джерел за умовчанням і дає можливість додавати власні джерела новин, пропонує вбудований пошук джерел різними мовами, пошук у заголовках та текстах статей, можливість зберігати потрібні статті в обране, «вмикати» та «вимикати» джерела, шукати й додавати блоги та форуми.

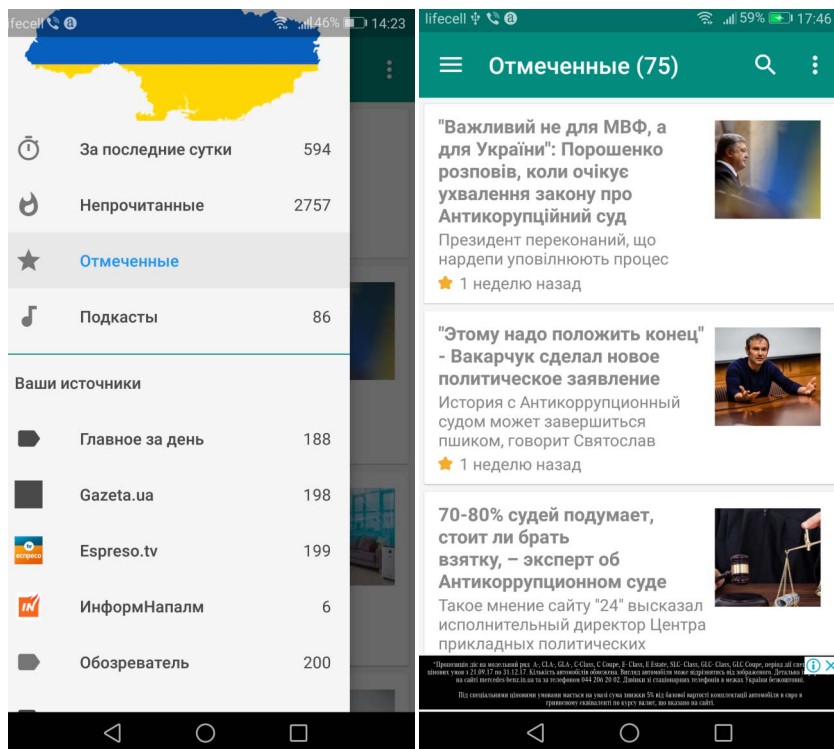

Рис. 3. Мобільний застосунок «Новини України»

Джерело: GooglePlay<https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.news.rus>

В одній програмі зібрано одразу кілька новинних стрічок за тематиками: політика, економіка, стиль життя, Hi-Tech, спорт, новини світу, дайджест найрезонансніших матеріалів українських ЗМІ. На сьогодні агрегатор транслює новини таких видань: Gazeta.ua, Espresso.tv, Hromadske.tv, GoogleNews, «Обозреватель», «ИнформНапалм», ЗІК, «Дзеркало тижня», «Апостроф», 24 tv, 5.ua, «Хвиля», «Новое время:

Мнения», «Новое время: Статьи», «Тижень», Минфин.com.ua, Finance.Ua, BusinessViewsta ін. [14].

Таким чином, використання під час підготовки інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» агрегаторів новин дає можливість завдяки отриманню push-повідомлень і тематичним підпискам завжди бути обізнаним щодо останніх інформаційних подій, що стосуються конституційного процесу в Україні та світі; відслідковувати новини конституційного процесу в будь-який час доби; робити закладки.

Отже, до основних переваг агрегаторів можна віднести: оперативність подачі інформації; велику джерельну базу; можливість фільтрування пропонувананих інформаційних джерел та додавання нових; можливість здійснення тематичного пошуку; тематичну підписку, отримання push-повідомлень; відображення різних точок зору на інформаційну подію, що відбулася. Часткова автоматизація процесу відбору інформації під час підготовки інформаційно-аналітичних продуктів за допомогою агрегаторів новин дає можливість аналітику зосередити увагу на смисловому аналізі інформації, перевірити її на достовірність, повноту та релевантність.

Список використаних джерел

1. *Горовий В.* Бібліотека в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / В. Горовий // Центр дослідж. соц. комунікацій НБУВ : веб-сайт. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3025:biblioteka-v-informatsijnomu-suspilstvi&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

2. *Мар'їна О.* Бібліотека у процесах формування цифрового контенту / О. Мар'їна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 2. – С. 41–46.

3. *Гарагуля С.* Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача [Електронний ресурс] / С. Гарагуля // Бібл. вісн. – 2014. – № 6. – Режим доступу: http://libkor.com.ua/php/lib_theme_files/Orientaciya.pdf. – Назва з екрана.

4. *Вітушко А.* Веб-сервіси для підвищення комунікативності бібліотечних сайтів [Електронний ресурс] / А. Вітушко, А. Струнгар // Вісн. Книжк. палати. – 2013. – № 3. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/publications/strungar/10.pdf>. – Назва з екрана.

5. *Ярошенко Т.* Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові

можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищ. кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ.-бібл. освіти, Голов. тренінгов. центр для бібліотекарів ; Т. О. Ярошенко, Т. О. Якушко. – Київ : Самміт-книга, 2013. – 106 с.

6. Digital News Report 2016 [Electronic resource] // Digital News Report. – Mode of access: <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2016/>. – Title from the screen.

7. Вісім тенденцій у споживанні онлайн-новин у світі: звіт Інституту Ройтерс 2016 [Електронний ресурс] // MediaSapiens : веб-сайт. – 2016. – 22.06. – Режим доступу: http://ms.detector.media/mediaprosvita/research/visim_tendentsiy_u_spozhyvanni_onlaynnovin_u_sviti_zvit_institutu_royters_2016/. – Назва з екрана.

8. Агрегатор новин [Електронний ресурс] // Вікіпедія : веб-сайт. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Агрегатор_новин. – Назва з екрана.

9. Про стрічку новин [Електронний ресурс] // Ukr.net : веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.ukr.net/news/terms.html>. – Назва з екрана.

10. Короткий огляд популярних агрегаторів: Змія, Flipboard, Ratatui, Pro-tv [Електронний ресурс] // Rbc.ua : веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/digests/kratkiy-obzor-populyarnyh-agregatorov-zmiya-1460616926.html>. – Назва з екрана.

11. Ratatu.com : веб-сайт. – Режим доступу: <https://ratatu.com/#>. – Назва з екрана.

12. PRO-TV.NET : веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.pro-tv.net/>. – Назва з екрана.

13. Вітушко Н. Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: особливості організації етапу підготовки інформаційної бази / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 245–258.

14. Google Play : веб-сайт. – Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.news.rus>. – Назва з екрана.

References

1. Horovyi, V. Biblioteka v informatsiinomu suspilstvi [Library in the Information Society]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV – Social Communications Research Center*. Retrieved from <http://nbuviap.gov>.

ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3025:biblioteka-v-informatsijnomu-suspilstvi&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

2. Marina, O. (2012). Biblioteka u protsesakh formuvannya tsyfrovoho kontentu [Library in the process of creating digital content]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, no. 2, pp. 41–46 [in Ukrainian].

3. Harahulia, S. (2014). Biblioteky v informatsiinomu suspilstvi: oriientatsiia na korystuvacha [Libraries in the Information Society: user orientation]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Journal*, no. 6. Retrieved from http://libkor.com.ua/php/lib_theme_files/Orientaciya.pdf [in Ukrainian].

4. Vitushko, A., Strunhar, A. (2013). Veb-servisy dlia pidvyshchennia komunikatyvnosti biblioteknykh saitiv [Web services for increase in communicativeness of the library websites]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin Book Chamber*, no. 3. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/publications/strungar/10.pdf> [in Ukrainian].

5. Yaroshenko, T. (2013). Tekhnolohii Veb 2.0 dlia bibliotek i korystuvachiv [The Web 2.0 technologies for libraries and users: new opportunities of development of the library environment]. 106 p. Kyiv: Sammit-knyha [in Ukrainian].

6. Digital News Report 2016. *Digital News Report*. Retrieved from <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2016/> [in English].

7. Visim tendentsii u spozhyvanni onlain-novyn u sviti: zvit Instytutu Roiters 2016 [Eight tendencies in consumption of online news in the world: The Reuters Report 2016]. *MediaSapiens*. Retrieved from http://ms.detector.media/mediaprosvita/research/visim_tendentsiy_u_spozhyvanni_onlaynnovyn_u_sviti_zvit_institutu_royters_2016/ [in Ukrainian].

8. Ahrehator novyn [Aggregator of news]. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Агрегатор_новин [in Ukrainian].

9. Pro strichku novyn [About the news feed]. *Ukr.net*. Retrieved from <https://www.ukr.net/news/terms.html> [in Ukrainian].

10. Korotkyi ohliad populiarnykh ahrehatoriv: Zmiia, Flipboard, Ratatui, Pro-tv [A brief overview of popular aggregators: ZMIYA, Flipboard, Ratatui, Pro-tv]. *Rbc.ua*. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/digests/kratkiy-obzor-populyarnykh-agregatorov-zmiya-1460616926.html> [in Ukrainian].

11. Ratatu.com. Retrieved from <https://ratatu.com/#> [in Russian].

12. PRO-TV.NET. Retrieved from <https://www.pro-tv.net/> [in Russian].

13. Vitushko, N. (2013) Informatsiino-analitychne doslidzhennia na zamovlennia orhaniv derzhavnoi vlady: osoblyvosti orhanizatsii etapu pidhotovky informatsiinoi bazy [Information and analytical research on the

order of state authorities: features of organization of the stage of preparation of the information base]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 245–258 [in Ukrainian].

14. Google Play. Retrieved from <https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.news.rus> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.06.2018.

Viktoriya Bondarenko,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine;

Olga Pestretsova,

Junior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Use of News Aggregators in the Practice of Preparing Library Information and Analytical Products

The article explores the relevance of using modern web aggregators in information and analytical activities. The modern world information trends that influence the ways of distribution and consumption of news information are considered. The issues of professional use of news aggregators by informational analysts in connection with constantly growing volumes of information are analyzed.

A number of news aggregators have been studied in detail with different type and kind of content, their features and specifics have been established. Functions of aggregators that are convenient from the point of view of professional use are considered. The advantages of personalizing news aggregators from the perspective of using information analytics as a tool in the process of work are grounded.

The convenience of using news aggregators on the example of working on projects by information and analytical departments of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine is considered.

Keywords: news aggregators, web services, information and analytical product, information and analytical centers, analyst, information processing, Internet, Ukraine.

Валерія Струнгар,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА МОДЕЛЬ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Запропоновано інформаційно-комунікаційну модель бібліотечного представництва в соціальних медіа, яка представляє структуру елементів та функціональні взаємозв'язки між ними відповідно до мети й завдань бібліотечного представництва в соціальних медіа, зокрема по лінії комунікації: бібліотека – бібліотека, бібліотека – користувач, користувач – користувач за посередництвом бібліотеки. Також з огляду на такі види діяльності, як створення, наповнення та модерерація, виокремлено види контенту (бібліотечний, користувацький) і його зміст. Розроблена модель дає змогу простежити взаємозв'язок між цими елементами та їхній взаємовплив, визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа.

Ключові слова: модель, бібліотека, бібліотечне представництво, соціальні медіа, соціальні мережі, модель бібліотечного представництва в соціальних медіа.

Сучасний розвиток інформаційного суспільства характеризується активним використанням соціальних медіа в усіх сферах, зокрема і в бібліотечній. Відбувається активне використання соціальних медіа бібліотеками, про що свідчить як зростання кількості бібліотечних представництв у соціальних медіа, так і якості їх організації та функціонування; переорієнтація бібліотечних стратегій розвитку на користувача. У результаті чого можна стверджувати, по-перше, про формування системи представлення бібліотек у соціальних медіа, акумулювання унікальної інформації в різних типах соціальних медіа – соціальних мережах, блогах, колаборативних проектах, рекомендаційних сервісах, файлообмінних спільнотах, медіа-хостингах, віртуальних світах [5], так і про активну взаємодію бібліотек та соціальних медіа.

Визначення й характеристика бібліотечного сегмента соціальних медіа, розкриття специфіки його формування і функціонування в контексті суспільного використання соціальних медіа потребує створення моделі

цього процесу задля кращого розуміння роботи та планування стратегій бібліотечного представництва в соціальних медіа. Сьогодні існує значна кількість бібліотечних представництв, які не виправдовують зусилля щодо підтримки їх функціонування, тому важливою є розробка моделі бібліотечного представництва в соціальних медіа, визначення критеріїв його ефективності та розробка напрямів підвищення ефективності використання бібліотеками соціальних медіа.

Відповідні напрацювання мають уже місце в бібліотекознавстві. Зокрема, можна відзначити моделі бібліотеки Ю. Столярова [3], М. Слободяника [2], В. Леонова [1], Г. Шемаєвої [6] та ін.

Наприклад, Ю. Столяров запропонував сутнісну модель бібліотеки, представлену двома контурами: бібліотечний фонд, контингент користувачів, матеріально-технічна база, бібліотечний персонал – перший контур; другий контур – це моделі названих чотирьох елементів і бібліотеки в цілому [3].

М. Слободяник розглядає бібліотеку як соціально-комунікаційну інституцію, що зумовлює необхідність розробки моделі, яка має відповідати таким вимогам: мати високий рівень абстракції, але бути схожою на оригінал; відображати ресурси й засоби комунікаційної діяльності; бути керованою; включати елементи, необхідні та достатні для репрезентації бібліотеки в соціально-комунікаційному контексті [2]. На думку вченого, модель бібліотеки складається з таких елементів: інформаційний потенціал, інформаційна діяльність, комунікаційний процес, управління, які перебувають між собою у відношеннях взаємозв'язку і взаємозалежності. М. Слободяник в елементі комунікаційний процес виділяє такі основні комунікаційні відносини: бібліотекар – читач; бібліотекар – бібліотекар; читач – бібліотекар; читач – читач; віддалений користувач – сайт бібліотеки; читач – інтернет-ресурси.

Модель «віртуальної бібліотеки» («бібліотеки реальних можливостей») В. Леонова містить три основні компоненти: «феномен людини» (бібліотекарів та читачів); «феномен текстів» (тексти перетворюються в цифрову форму – електронні фонди; «феномен технологічної реальності» – механізми доступу до цифрових текстів та засобів забезпечення збереження електронних фондів [1].

Г. Шемаєва висвітлює модель публічної бібліотеки Данії, що містить чотири взаємопов'язані простори, які пов'язані з пріоритетними напрямками їхньої діяльності, а саме: з удосконаленням задоволення інформаційних потреб, наданням освітніх послуг, розвитком комунікаційної функції, створенням платформи для організації творчого процесу [6].

У результаті аналізу наукових публікацій отримали розвиток ідеї щодо репрезентації бібліотеки в соціально-комунікаційному контексті, представлення бібліотеки як багатофункціонального аналітичного центру, розвитку бібліотечної діяльності через посилення механізмів взаємодії тощо. Незважаючи на наявність наукових публікацій учених щодо вироблення моделей бібліотек, їхні дослідження не зосереджені на окремо взятому питанні представлення бібліотеки в соціальних медіа, зроблені наукові висновки не застосовуються ними для визначення специфіки та узагальнення напрацювань із цієї проблеми. Недостатньо розробленими залишаються такі аспекти, як специфіка функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа, визначення його ефективності, тенденції та перспективи розвитку цієї діяльності.

На нашу думку, можна говорити про затребуваність створення інформаційно-комунікаційної моделі бібліотечного представництва, що є необхідною передумовою розвитку ряду напрямів для якісних і глибоких досліджень бібліотечного представництва в сучасних соціальних комунікаціях, зокрема визначення ефективності й стратегії бібліотечного представництва в соціальних медіа.

Вирішенню поставлених завдань сприятиме використання методу моделювання для розробки інформаційно-комунікаційної моделі бібліотечного представництва в соціальних медіа.

У цьому дослідженні пропонується інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа (див. рисунок). Треба наголосити на тому, що модель передбачає не тільки інформування, звичне для статичних веб-сайтів, а й безперервну комунікацію з користувачами. Адже бібліотечне представництво в соціальних медіа розглядаємо як комунікативний простір, у якому можлива реалізація різноманітних комунікативних стратегій та практик. До комунікативних практик, що забезпечуються інтерактивним простором, можна віднести участь у колаборативних проектах, таких як краудсорсингові (наприклад, Вікі), рекомендаційних сервісах («Букмікс», «Жива Бібліотека», «Імхонет»), фолксономії (Flickr, Instagram, Pinterest). Важливо зробити акцент на комунікації, зважаючи на інтерактивність як конститутивну ознаку соціальних медіа.

Запропонована модель дає можливість простежити взаємозв'язки між її елементами, з'ясувати вплив розвитку (або його відсутності) якогось одного з них на решту і визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа.

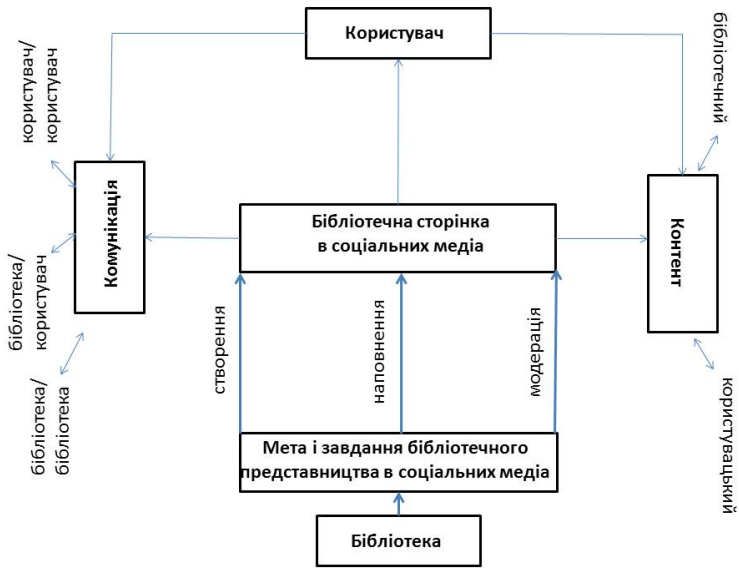

Рис. Інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа

Суб'єктом, що реалізує функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа, є бібліотека, яка визначає мету та завдання такого представництва. Мета та завдання бібліотек у соціальних медіа можуть відрізнятися, залежно від виду, типу та підпорядкування бібліотеки. Наприклад, для наукової бібліотеки завданнями можуть виступати популяризація наукових ресурсів, допомога спільним науковим дослідженням, створення платформи для наукової комунікації тощо. Так, на сторінці бібліотечного представництва Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського у соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/nllofua/>) відбувається обговорення наукових статей Центру досліджень соціальних комунікацій. Водночас Державна бібліотека України для юнацтва (<https://www.facebook.com/4uth.gov.ua/>) у соціальній мережі Facebook повідомляє про заходи, наприклад інтерактивні ігри за трилогіями, у результаті яких переможці можуть отримати призи. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» в соціальній мережі Facebook (<https://www.facebook.com/nbu/>)

uk-ua.facebook.com/NaUKMA.Library) інформує про заходи й події, серед яких варто відмітити тренінги, лекції для слухачів докторської школи та студентів магістеріуму НаУКМА, англомовні розмовні клуби тощо.

Отже, описаний елемент моделі – мета та завдання бібліотечного представництва в соціальних медіа – визначає його створення, наповнення, модерацію. Тобто, відповідно до пропонованої моделі бібліотечного представництва в соціальних медіа, визначення мети та завдань бібліотекою стає поштовхом для створення чи системного розвитку бібліотечного представництва.

Що стосується третього елемента моделі – власне бібліотечної сторінки в соціальних медіа, то з позиції соціально-комунікаційного підходу пропонуємо розглядати її як комунікативний простір для реалізації комунікативних стратегій, процесу взаємодії бібліотеки й користувача, бібліотеки та бібліотеки, користувача й користувача (за посередництва бібліотеки) та представлення контенту.

Як впливає із сказаного, комунікація за посередництвом бібліотечного представництва в соціальних медіа відбувається за такими основними векторами: «бібліотека – користувач», «бібліотека – бібліотека», «користувач – користувач». У першому випадку йдеться про інформування користувачів: інформування про заходи й події бібліотеки, висвітлення суспільно важливих подій, розкриття фондів, інформування про наповнення фондів, повідомлення про нові надходження, інформування про продукти та послуги, повідомлення про графік роботи бібліотеки, розміщення інформаційних матеріалів, що сприяють популяризації бібліотеки. Також цей вектор передбачає зворотний зв'язок з користувачами: відгуки, пропозиції, анкетування й опитування, реалізацію колаборативних проєктів тощо. Зауважимо, що користувачами можуть виступати як окремі особи, так і групи. Як колективні користувачі можуть виступати інститути громадянського суспільства (ідеться про комунікацію, де бібліотека виступає партнером волонтерських ініціатив різного роду, співпрацює з громадськими об'єднаннями, територіальними громадами тощо).

Вектор «бібліотека – бібліотека» охоплює взаємодію широкого кола фахівців бібліотечної галузі в контексті фахової, наукової та неформальної комунікації. Ідеться, зокрема, про реалізацію корпоративних проєктів різного рівня, налагодження співпраці бібліотек, професійні дискусії, підвищення кваліфікації (конференції, семінари). У широкому розумінні зазначений вектор може охоплювати комунікацію загалом з інформаційними, культурними інституціями (інформаційними центрами, музеями, архівами).

Вектор «користувач – користувач» передбачає посередницьку функцію бібліотечного представництва в соціальній мережі для взаємодії користувачів, за якої надання інформаційних платформ і модерацію бере на себе бібліотека, виступаючи організатором неформальних груп за інтересами. Це, наприклад, обговорення новин, подій, заходів, книг, фільмів, надання рекомендацій у соціальних медіа.

Усі зазначені вектори комунікації передбачають створення й публікацію контенту. Цим терміном описуватимемо всю інформацію, яка транслюється бібліотечним представництвом у соціальних медіа. Можна виокремити первинний (інформація, створена бібліотекою) і вторинний (републікації інших джерел інформації) бібліотечний контент. За авторством публікації, крім бібліотечного контенту, можуть бути користувацькими та колаборативними (із спільним авторством бібліотеки й користувача). Такі характеристики соціальних медіа, як гіпертекстуальність – створення гіпертексту (сукупності пов'язаних текстів і посилань); мультимедійність – використання різних знакових систем (вербальної, графічної, звукової, фото, відео, анімаційної); інтерактивність (ступінь взаємодії у соціальній мережі, полілоговість), визначають характеристики контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа. Водночас інтерактивність, як і демократичність визначають орієнтованість бібліотечного представництва в соціальних медіа на користувача як суб'єкта комунікації.

Отже, на основі моделі бібліотечного представництва в соціальних медіа формується система використання бібліотеками соціальних медіа – складна і впорядкована множина елементів (суб'єктів – бібліотеки, користувачів та об'єктів – сукупності інформаційних онлайн-ресурсів) і зв'язків між ними.

Розроблена модель бібліотечного представництва в соціальних медіа дає змогу визначити напрями підвищення ефективності використання бібліотекою соціальних медіа, які передбачають:

– визначення мети та завдань бібліотечного представництва в соціальних медіа. Бібліотеці необхідно спочатку визначитись із метою бібліотечного представництва, виходячи з неї – із завданнями, вирішенням яких вона сприятиме реалізації поставленої мети. Мета бібліотечного представництва в соціальних медіа повинна бути конкретною, вимірною та досяжною. Наприклад, метою може виступати проведення рекламної кампанії; рекламування відділу; взаємодія; розширення аудиторії, нових послуг; підвищення ефективності роботи бібліотеки через дослідження аудиторії; розвиток бібліотечної спільноти; допомога науковим дослі-

дженням; демонстрація потенціалу використання соціальних медіа для бібліотечної спільноти тощо;

– визначення аудиторії бібліотечного представництва в соціальних медіа. Бібліотечне представництво може бути орієнтованим на конкретні групи користувачів, наприклад студентів, викладачів, які допоможуть адаптувати бібліотеці контент і спілкування; може визначити реального та потенційного користувача.

Необхідно з'ясувати, яку інформацію потребує користувач, який читає стрічку новин бібліотеки, та користувач, якого необхідно залучити на сторінку. Також необхідно дослідити, які соціальні медіа популярні серед аудиторії бібліотеки для того, щоб визначити платформи для просування продуктів і послуг та спілкування з користувачами. Можна також визначити часові межі, які активно використовують користувачі бібліотечного представництва для того, щоб запланувати графік публікацій;

– передбачення фінансових ресурсів для створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа. У бюджет бібліотеки повинні закладатись кошти на закупку техніки, програмного забезпечення, оплати хостингу; просування ресурсів у мережі Інтернет; залучення фахівців для створення ресурсів, контенту; розробки дизайну, інформаційної архітектури ресурсів; відстеження дотримання вимог авторського права; підвищення кваліфікації фахівців;

– оцінку витрат часу для створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа: створення ресурсу, наповнення контентом, адміністрування ресурсів. Облік робочого часу потребує визначення відповідних завдань у посадовій інструкції фахівця, який відповідає за соціальні медіа;

– визначення технологічних ресурсів задля створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа: техніки, програмного забезпечення, запровадження нових технологій;

– вироблення професійних навичок для створення та підтримки бібліотечного представництва в соціальних медіа. Професійні навички можуть включати планування роботи бібліотеки в соціальних медіа, контент-менеджмент, програмування, створення дизайну, написання контенту, формування політики бібліотечного представництва в соціальних медіа, технічне управління, просування соціальних медіа, оцінку ефективності бібліотечного представництва, дотримання вимог авторського права. Задля ефективного функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа необхідно, щоб було визначено три напрями діяльності: технічна робота, контент-менеджмент, юридична робота;

– вироблення контенту бібліотечного представництва в соціальних медіа. Це один з найголовніших етапів формування бібліотечного представництва, оскільки контент – це основа ефективного просування бібліотеки в соціальних медіа. Загалом можна виділити два підходи до подачі публікацій бібліотекою в соціальні медіа: системний і спорадичний. У першому випадку бібліотека може подавати публікації календарно (за планом) чи надавати перевагу маркетинговій структурі інформування – висвітлення подій у системі «анонс – реліз – пост-реліз». Спорадичний – представлення публікацій бібліотекою час від часу, нерегулярно і випадково [4]. Також необхідно комбінувати різні типи контенту – візуальний, відео та аудіоконтент. Важливо підтримувати спілкування, дискусії, конкурси, цікавитися думкою користувачів.

Бібліотеці необхідно визначити, якому контенту вона надає перевагу. Можна створити контент-план, тобто перерахувати контент, який бібліотека публікуватиме через соціальні медіа, та визначити чи очікується реакція від користувачів на дописи бібліотечного представництва;

– забезпечення комунікації за такими векторами: «бібліотека – бібліотека», «бібліотека – користувач», «користувач – користувач». Соціальні мережі можуть виступати простором для спілкування, оскільки конститутивною їхньою ознакою є комунікація. Бібліотеці треба визначитись, як вона неформально спілкуватиметься з аудиторією. Необхідно за допомогою бібліотечного представництва ставити запитання, спілкуватись і писати коментарі. Можна запитати аудиторію, якої вона думки про бібліотеку, ресурси бібліотеки тощо. Бібліотечному представництву потрібно залишатись активним та відповідати на коментарі для залучення користувачів і зворотного зв'язку з ними;

– визначення ефективності бібліотечного представництва в соціальних медіа. Бібліотеці необхідно відповісти на запитання, що вона планує отримати в результаті створення та роботи бібліотечного представництва в соціальних медіа і як вона дізнається, що отримала те, що планувала. Визначаючи ефективність бібліотечного представництва, бібліотека може використовувати ручний моніторинг задля визначення певних показників, які важливі для бібліотеки, або ж скористатись автоматичним моніторингом самих соціальних мереж та інших сервісів. Визначення ефективності бібліотечного представництва повинно проводитися кожні півроку задля оцінювання роботи бібліотеки та внесення певних корективів.

Водночас необхідно зазначити, що модель бібліотечного представництва в соціальних медіа враховує створення відповідної матеріально-

технічної бази, а саме: бібліотечної комп'ютеризації й інтернетизації бібліотечної діяльності.

Створення, наповнення, модерацію бібліотечного представництва та визначення його ефективності організують саме бібліотечні фахівці. Тільки за умов трансформації бібліотечного фахівця стає можливим розвиток бібліотечного представництва, який сьогодні потребує користувач. Отже, задля формування, наповнення ефективного функціонування бібліотечного представництва в соціальних медіа бібліотеки повинні визначити мету та завдання; бібліотечні фахівці мають володіти спеціальними знаннями, необхідними для роботи із соціальними медіа, адже формування й наповнення бібліотечного контенту потребує відповідних професійних навичок; користувачі повинні брати участь у формуванні бібліотечного контенту.

Запропонована автором модель бібліотечного представництва в соціальних медіа може змінюватись у зв'язку з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та мати широке обговорення.

Отже, використання соціальних медіа в бібліотечній діяльності є перспективним напрямом діяльності бібліотеки, який інтенсивно розвивається у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Задля впорядкування роботи бібліотечних представництв у соціальних медіа необхідно розробляти політику та стратегію бібліотечного представництва. Створена автором інформаційно-комунікаційна модель бібліотечного представництва в соціальних медіа покликана сприяти розвитку бібліотечної діяльності в інтерактивному медіа-середовищі.

Список використаних джерел

1. *Леонов В. П.* Пространство библиотеки: Библиотечная симфония / В. П. Леонов. – Москва : Наука, 2003. – 123 с.
2. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] / М. С. Слободяник. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bdil/2009_4/2.pdf. – Назва з екрана.
3. *Столяров Ю. Н.* Двухконтурная системная модель библиотеки [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/Doc68.HTML>. – Загл. с экрана.
4. *Струнгар В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 329–344.

5. Струнгар В. В. До питання класифікації соціальних медіа / В. В. Струнгар // Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : матеріали Міжнар. наук. конф. (15 травня 2018 р., м. Київ). – Київ : КНУКіМ, 2018. – С. 53–57.

6. Шемаєва Г. В. Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій / Г. В. Шемаєва // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 8. – С. 12–16.

References

1. Leonov, V. P. (2003). Prostranstvo biblioteki: Bibliotechnaia simfoniia [Space of library: Library symphony]. Moscow: Nauka [in Russian].

2. Slobodanyk, M. S. Bazova model biblioteku yak sotsialno-komunikatsiinoi instytuttsii [The basic model of the library as social and communication institution]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bdil/2009_4/2.pdf [in Ukrainian].

3. Stoliarov, Iu. N. Dvukhkonturnaia sistemnaia model biblioteki [Double-circuit system model of library]. Retrieved from <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/Doc68.HTML> [in Russian].

4. Strunhar, V. (2017). Predstavleniia biblioteku v interaktyvnomu mediaseredovyschi: zmistovyi analiz [Representation of library on the interactive media environment: substantial analysis]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteku Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 329–344 [in Ukrainian].

5. Strunhar, V. V. (2018). Do pytannia klasyfikatsii sotsialnykh media [To the question of classification of social media]. *Informatsiia, komunikatsiia ta upravlinnia znanniamy v hlobalizovanomu sviti – Information, Communication and Managements of Knowledge in the Globalized World*. Kyiv: KNUKіM, pp. 53–57 [in Ukrainian].

6. Shemaieva, H. V. (2012). Model publichnoi biblioteku v suchasni systemi sotsialnykh komunikatsii [Model of public library on the modern system of social communications]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of Book Chamber*, no. 8, pp. 12–16 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.06.2018.

Valeriia Strungar,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Information and Communication Model of Library Representation on Social Media

The paper offers information and communication model of library representation on social media which represents structure of elements and functional interrelations between them according to the purposes and tasks of library representation on social media, in particular, via lines library-library, library-user, user-user by library means. Also, considering such kinds of activity as creation, filling and moderation, certain types of content (library, user) are distinguished. The developed model allows to trace interrelation between these elements and their interference, to define the directions for library to increase its efficiency in social media.

Keywords: model, library, library representation, social media, social networks, model of library representation on social media.

Олег Натаров,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ВИКОРИСТАННЯ АКАДЕМІЧНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ПЛАТФОРМИ ДЛЯ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕДСТАВНИЦТВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО У FACEBOOK)

У статті розглядається питання використання академічними науковими бібліотеками соціальних мереж як платформи наукової комунікації. Відзначається значення соціальних мереж як оптимального засобу для інтерактивної комунікації із цільовою аудиторією наукової бібліотеки в сучасних вітчизняних реаліях. Висвітлюється досвід використання Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського соціальної мережі Facebook як важливого мережевого каналу для поширення наукової інформації, засобу взаємодії з потенційними споживачами ресурсів і послуг.

Ключові слова: наукова бібліотека, соціальні мережі, Facebook, наукова комунікація, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.

Актуальність цієї теми зумовлена розвитком процесів інформатизації та активізації в них академічних наукових бібліотек як важливих центрів накопичення релевантної інформації й ефективного інформаційного супроводу наукових досліджень, зростанням ролі соціальних мереж як платформи наукової комунікації.

Питання використання бібліотеками інструментарію соціальних мереж як інноваційної основи для піднесення рівня задоволення інформаційних запитів користувачів, просування власних продуктів і послуг у вітчизняному науковому середовищі привертають увагу як окремих дослідників, так і авторських колективів академічних установ.

Зокрема, Т. Гранчак аналізує використання національними бібліотеками різних соціальних мереж у процесі вдосконалення бібліотечного обслуговування [2]. Л. Чуприна досліджує основні напрями взаємодії бібліотек і соціальних мереж, проблеми представлення бібліотек у соціальних мережах, активного використання соціальних мереж

як засобу інтернаціонального обміну оперативною науковою інформацією [20]. Н. Вітушко розглядає нові завдання бібліотечних установ за умов масової інтернетизації та комп'ютеризації стосовно просування бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів в інформаційному середовищі [1]. Можливість використання соціальних мереж як інструмента комунікаційно-іміджевої політики наукової бібліотеки дослідила Л. Поперечна [12]. О. Мар'їна досліджує новітні віртуальні форми соціальної активності бібліотек у мережному середовищі [9]. Можливості використання соціальних мереж для популяризації діяльності освітянських бібліотек висвітлені у статті І. Хемчян і Н. Соколовської [19]. Дослідженню контенту бібліотечних представництв у соціальних медіа присвячена стаття В. Струнгар [17].

Роль сучасної бібліотеки в системі наукової комунікації дослідили В. Копанева, А. Струнгар, Г. Шемаєва ⁶. Особливу увагу можливостям соціальної мережі Facebook як нового засобу комунікацій бібліотечних інституцій з користувачами приділили М. Бойчук, Г. Булахова, В. Волковинська, І. Лазоренко, М. Назаровець, І. Перенесієнко, Л. Савицька, Н. Тарасенко ⁷.

⁶ Копанева В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації. *Бібл. вісн.* 2007. № 5. С. 3–9; Струнгар А. Бібліотека в системі наукової комунікації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* 2013. Вип. 35. С. 318–326; Шемаєва Г. В. Напрями розвитку бібліотеки в системі сучасної наукової комунікації. *Вісн. Харк. держ. акад. культури.* 2012. Вип. 35. С. 75–83.

⁷ Бойчук М. Використання бібліотеками ВНЗ мережі Facebook як платформи наукової комунікації (на прикладі діяльності НБ НАУКМА). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* 2017. Вип. 46. С. 515–526; Булахова Г. Рекламна стратегія просування продуктів і послуг бібліотек у соціальній мережі Facebook. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* 2016. Вип. 43. С. 331–345; Волковинська В. Наукова установа у соціальних медіа (на прикладі сторінок Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у соцмережах). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* 2016. Вип. 44. С. 62–76; Лазоренко І. М. Потенціал використання соціальної мережі Facebook бібліотеками вищих навчальних закладів України. *Соц. медіа для бібліотек: середовище, ресурс, сервіс : матеріали круглого столу (Харків, 31 жовт. 2017 р.) / редкол.: І. В. Киричок, Т. Б. Павленко, Н. Д. Гаєва ; Харк. нац. мед. ун-т. Харків : ХНМУ, 2017. С. 56–63; Назаровець М. А. Використання комунікаційних можливостей соціальної мережі Facebook бібліотеками ВНЗ.*

У монографії авторського колективу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського розглядаються особливості розвитку соціальних мереж у системі соціальних комунікацій. Досліджуються тенденції їх активізації в сучасній соціальній інформаційній системі, у розбудові вітчизняного комунікативного простору, соціальне й науково-освітнє значення [16].

В іншій праці цього колективу розглянуто соціальні інформаційні мережі як новітні форми інформаційних обмінів, що набувають зростаючого значення в житті сучасної України у зв'язку з успішним перебігом інформатизації, процесом зміцнення внутрішньосупільних зв'язків на новій технологічній основі [15].

Водночас стрімкий розвиток інформаційного суспільства постійно дає новий матеріал для науково-практичних узагальнень.

Отже, запропонована стаття має на меті розкрити потенціал використання соціальної мережі Facebook як платформи для наукової комунікації академічними науковими бібліотеками на прикладі досвіду найбільшої бібліотеки України, головного науково-інформаційного центру держави – Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Сьогодні соціальні мережі асоціюються з особливим видом структури, які є інтернет-платформою для створення й підтримки особистих і професійних зв'язків між людьми. Соціальна мережа – це інтерактивний найбільш використовуваний веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі. Сайт являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дає змогу спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом. Зв'язок здійснюється за допомогою

---

*Матеріали наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства» (Львів, 2013 р.). Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2013. С. 183–190; Перенесієнко І. Використання можливостей соціальної інтернет-мережі Facebook у роботі бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. 2013. Вип. 35. С. 203–212; Савицька Л. Використання соціальних мереж для популяризації інформаційних ресурсів бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. 2016. Вип. 44. С. 54–61; Тарасенко Н. Інформаційні комунікації в середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. 2017. Вип. 46. С. 455–477.*

веб-сервісу внутрішньої пошти або миттєвого обміну повідомленнями [20, с. 508–509].

Швидкість зростання популярності соціальних мереж демонструє високу затребуваність саме такого сервісу в усьому світі: для завоювання уваги 50 млн користувачів радіо знадобилося 38 років, телебаченню – 13, Інтернету – чотири роки. Для того щоб набрати 10 млн користувачів, Facebook потрібно було 852 дні, Twitter – 780 днів [14].

За даними дослідження, проведеного компаніями We Are Social і Hootsuite, сьогодні у світі понад 4 млрд осіб користуються Інтернетом. При цьому майже чверть мільярда нових користувачів з'явилися в Інтернеті вперше у 2017 р. Крім того, за цей рік збільшилася не тільки кількість користувачів, а й час, проведений онлайн: за останніми даними компанії GlobalWebIndex, у середньому люди так чи інакше користуються Інтернетом по 6 год на день.

Рис. 1. Ключові статистичні показники для користувачів Інтернету, мобільних пристроїв і соціальних мереж світу

Джерело: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

Використання соціальних мереж також продовжує стрімко зростати, і кількість людей, що використовують топ-платформу в кожній країні, протягом 2017 р. щоденно збільшувалася майже на 1 млн нових користувачів (тобто кожну секунду додавалося 11 нових користувачів). Загалом, як показують результати дослідження (рис. 1), на початок 2018 р. понад

3 млрд осіб у всьому світі використовували соціальні мережі щомісяця, а 9 з 10 користувачів отримували доступ до вибраних платформ через мобільні пристрої.

У глобальному соціальному ландшафті, як і в попередні роки, домінує Facebook. При цьому загальна кількість користувачів збільшилася на 15%, порівняно з попереднім роком, і на початок 2018 р. становила майже 2,17 млрд (рис. 2). На другому місці YouTube – 1,5 млрд користувачів; WhatsApp – 1,3 млрд; Instagram зі своїми 800 млн користувачами хоча й поступається Facebook в цілому, але лише за 2017 р. кількість його користувачів збільшилася на третину. У топ-25 також увійшли «ВКонтакте» (97 млн зареєстрованих користувачів) і Telegram (100 млн) [21].

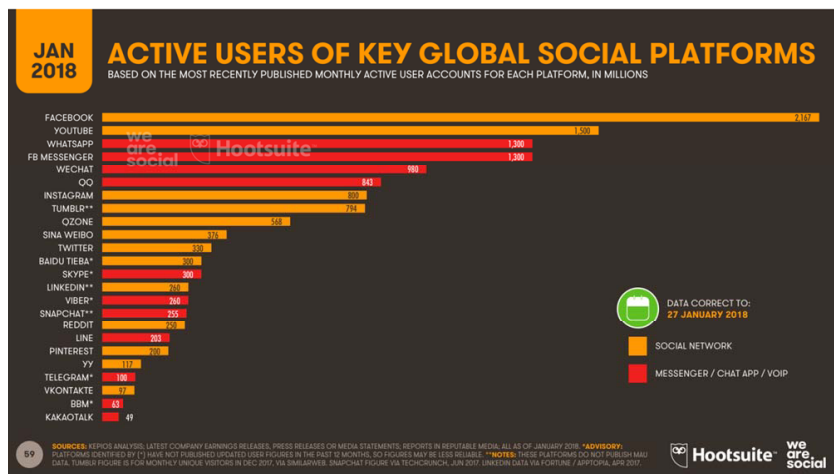

Рис. 2. Активні користувачі ключових глобальних соціальних платформ
Джерело: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

В Україні стрімкий розвиток соціальних мереж як найбільш популярної форми горизонтального спілкування дослідники [15, с. 5] пов'язують з успіхами інформатизації, що на сьогодні забезпечила доступ до інформаційних ресурсів хоча ще й не всім громадянам, але вже охопила найбільш соціально активну частину населення.

Так, за інформацією We are social (див. рис. 3), на початок 2018 р. в Україні налічувалося майже 26 млн активних користувачів Інтернету, що становило 58% від загальної кількості населення, а соціальні мережі

налічували 13 млн користувачів, із них 22% використовували для доступу смартфонів [21].

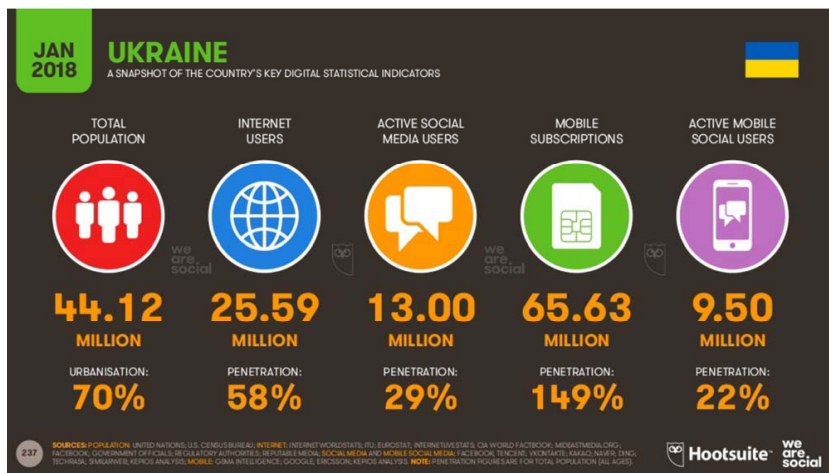

Рис. 3. Ключові цифрові статистичні показники країни

Джерело: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>

Протягом 2017 р. кількість українських користувачів Facebook зросла на 67% – з 6,6 млн до 11 млн. Найбільший ріст був у травні 2017 р., коли українським провайдером було заборонено надавати доступ користувачам до російських соціальних мереж. Ріст української аудиторії Facebook відбувається насамперед завдяки міграції користувачів соцмереж «Однокласники» і «ВКонтакте», оскільки природній приріст інтернет-аудиторії в Україні в 2017 р. був незначним [10].

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій неминуче впливає на наукову сферу діяльності, задоволення потреб суспільства й держави в технологічному поступі. Адже інформаційно-комунікаційні технології в сучасних умовах розвитку це не просто технічна інфраструктура, пов'язана з комп'ютеризацією, а й глобальний інструмент перерозподілу ідей. Таким чином, симбіоз інформації, знань та інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу практично використовувати ресурси інформаційного суспільства для розв'язання практичних проблем науки й техніки.

Загальновідомо, що на всіх етапах характерним був розвиток науки як загальнолюдського явища, що успішно долає державні й національні

кордони. Однак тільки сьогодні стало реальним існування світового наукового співтовариства як єдиного організму практично в реальному масштабі часу, обумовленого досягненнями інформаційних технологій [6, с. 32].

Треба зазначити, що наукова спільнота ще наприкінці минулого століття звернула увагу на те, що «революція у сфері інформації й комунікації надає нові та більш ефективні засоби для обміну науковими знаннями і для розвитку освіти та наукових досліджень», а також підкреслила важливе значення для наукових досліджень «повного і відкритого доступу до інформації і даних, що є суспільним надбанням» [3]. Відповідно, було поставлено питання необхідності розширення використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема шляхом створення мереж як засобу сприяння вільному поширенню знань.

В умовах, коли наукова діяльність має відповідати новим запитам суспільства в процесі його трансформації, значно зростає роль наукової комунікації. Зазвичай поняття наукової комунікації у дослідженнях з теорії та практики соціальних комунікацій розглядається як спілкування між науковцями-дослідниками, що обмінюються інформацією або одержують нові відомості, необхідні для подальших досліджень, або обмін науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між ученими та фахівцями. Разом з тим В. Добривечір слушно зауважує, що не можна замикати передачу інформації винятково на якійсь спільноті, тож під науковою комунікацією треба розуміти такі процеси комунікації, у яких хоча б однією зі сторін (відправником або/та отримувачем) буде представник наукового товариства, це процеси зв'язку, спілкування вчених та інших агентів наукової діяльності. При цьому в понятті «агент наукової діяльності» треба розуміти не лише персону вченого чи фахівця, а й цілі організації, інституції і навіть віртуальні об'єкти [5, с. 18–19].

Натомість у межах інформаційного підходу під науковою комунікацією розуміють процес обміну науковою інформацією за допомогою різних технічних засобів, а серед процесів наукової комунікації виділяють: відвідування вченими та фахівцями лабораторій своїх колег, виставок; усні виступи вчених і фахівців; обмін листами, препринтами, відбитками публікацій; підготовку результатів досліджень до друку (лист до редактора журналу, повідомлення, рукопис для депонування, стаття в журналі, звіт, доповідь, огляд, монографія, підручник тощо); редакційно-видавничі й поліграфічні процеси; процеси розповсюдження наукових публікацій; бібліотечно-бібліографічну діяльність та архівну справу; науково-інформаційну діяльність [8, с. 27].

Тут треба сказати про модель наукової комунікації П. Хіллза, у якій виділено шість компонентів: учений як виробник і споживач наукової інформації; наукове співтовариство; видавець; інформаційний продукт; бібліотечний працівник; нові комунікаційні технології. У цій моделі бібліотечний працівник виступає посередником між ученим як споживачем та інформацією, а бібліотека – комунікаційним каналом, який забезпечує рух документальної інформації (повідомлень) у часі й просторі [7, с. 3].

Отже, сьогодні для фахівців є очевидним, що сучасна бібліотека виступає як певна комунікаційна структура, діяльність якої має документно-комунікаційну сутність, пов'язану з документальними фондами, ресурсами, системою інформаційного сервісу; «базовою соціально-комунікативною структурою, яка концентрує комунікаційну культуру суспільства й забезпечує комунікаційні процеси з використанням документів, інформації і знань» [4].

Будучи одним з основних учасників системи наукової комунікації, академічні наукові бібліотеки України відіграють значну роль у становленні інфраструктурних основ науки й забезпеченні її зв'язків із суспільством. Адже серед різних видів бібліотек нашої держави саме наукові бібліотеки, зокрема бібліотеки НДУ НАН України, головним завданням яких є оперативно й максимально повно забезпечувати вчених світовою науковою інформацією за тематикою їхніх досліджень на базі традиційних і сучасних мережевих технологій, посідають провідне місце в процесі забезпечення доступу до наукових знань. Відповідно до актуальних потреб вітчизняної науки, наукові бібліотеки змінюють пріоритети в підходах до вибору інформаційних джерел, удосконалюють технології акумуляції суспільно значущої інформації, намагаються якомога ширше надавати користувачам доступ до онлайн-ресурсів провідних світових постачальників наукової інформації, гармонійно поєднують традиційні та електронні документи, стають навігаторами й посередниками в сучасній системі комунікації [11, с. 152–158].

Треба зазначити, що наукові бібліотеки, за словами вітчизняних дослідників, «раніше за всіх відчули» нові форми й засоби збирання, оброблення, подання й поширення знань, оскільки вони торкнулися насамперед сфери їхньої діяльності. Інформаційний ресурс наукових бібліотек є дуже важливим джерелом наповнення соціальних інформаційних комунікацій, у тому числі й соціальних мереж [16, с. 146].

У свою чергу на сучасному етапі соціальні мережі виступають ефективним інструментом інтеграції наукових бібліотек у глобальний

інформаційний простір, платформою для концентрації наукових ресурсів, комунікаційним засобом між бібліотекою і її користувачами.

Спільна інформаційна природа бібліотек і соціальних медіа дала змогу дослідникам у галузі соціальних комунікацій розглядати останні як інструменти, що реалізують ряд завдань:

- інформування (публікація інформації, створеної бібліотекою: повідомлення про заходи; опис книг, колекцій; інформування про пам'ятні дати, значущі події тощо);

- продукування (ідеться про дописи, де бібліотека виступає ініціатором – модератором – співавтором формування актуальних подій, опитувань);

- завдання посередництва (надання інформації із зовнішнього джерела й цитування); завдання акумуляції (публікація повідомлень певної тематики, що формує стрічку новин, фіксує їх у порядку появи; отримання експертного знання – збирання інформації для подальшого використання);

- сприяння (створення нового знання в результаті обговорення, надання комунікативної платформи на основі коментування, поширення і вподобання дописів);

- комунікація (обмін коментарями, створення діалогу і вираження емоцій) [17, с. 331–333].

Враховуючи той факт, що соціальна мережа Facebook є найбільш популярною як у світі, так і в Україні, а також зважаючи на результати останніх досліджень вітчизняних науковців щодо представленості в соціальних мережах вітчизняних і зарубіжних бібліотек [2, 17, 18], які свідчать, що переважна більшість з них використовують для мережевої комунікації платформу саме цієї мережі, ми цілком погоджуємося з включенням Facebook до переліку найоптимальніших засобів для інтерактивної комунікації бібліотеки й користувача у вітчизняних реаліях.

Щодо реалій сьогодення, необхідно зазначити, по-перше, жорстку конкуренцію з різноманітними інформаційними службами, аналітичними центрами, «фабриками знань», іншими постачальниками інформації; по-друге, хронічне недофінансування бібліотек наукових установ НАН України. Це змушує бібліотеки шукати нові шляхи поширення й популяризації наукових знань, виходити на новий інформаційний рівень обслуговування користувачів. І саме за цієї ситуації в нагоді стануть соціальні мережі, зокрема Facebook, які, як доведено практикою, можуть бути використані як найменш затратний вид просування ресурсів та послуг бібліотеки.

Розглянемо можливості використання соціальної мережі Facebook як платформи наукової комунікації на прикладі досвіду НБУВ – головного науково-інформаційного центру держави, науково-методичного центру бібліотечно-інформаційної мережі НАН України; бібліотеки, яка здійснює організаційне й матеріально-технічне забезпечення роботи Інформаційно-бібліотечної ради НАН України⁸.

Офіційне представництво НБУВ у мережі Facebook зареєстроване під назвою «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського».

Крім того, окремі структурні підрозділи бібліотеки мають власні сторінки у мережі: «СІАЗ, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади», «Національна юридична бібліотека», «Фонд Президентів України НБУ ім. В. І. Вернадського», «Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ», «Відділ музичних фондів НБУВ», «Österreich-Bibliothek Kiew / Австрійська бібліотека у Києві», «Інститут рукопису НБУВ», «Відділ стародруків та рідкісних видань НБУ ім. В. І. Вернадського», «Рада молодих вчених НБУВ». Також у названій мережі зареєстровано професійний персональний профіль «Репортер СІАЗ». Підтримка декількох сторінок, які ведуться різними підрозділами бібліотеки і вирізняються відповідною специфікою, надає певні переваги порівняно з веденням лише однієї загальнобібліотечної сторінки в соціальній мережі. Як зазначає Т. Гранчак, такий підхід дає змогу комплексно представляти як фонди бібліотеки, так і різні напрями її діяльності, забезпечувати адресне задоволення інформаційних запитів користувачів при їх більшому охопленні. За словами вченої, синергетичний ефект від узгодженої інформаційної політики стосовно підтримки функціонування в соціальній мережі різних сторінок однієї установи дає підстави говорити про формування бібліотечних мережевих кластерів [2, с. 20].

З огляду на кількість користувачів, які підписалися, реакцію аудиторії на розміщений представництвом бібліотеки в соціальній мережі контент, а також враховуючи результати моніторингу [13], можемо констатувати, що найпопулярнішою на сьогодні залишається сторінка «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського» – офіційне представництво НБУВ у мережі Facebook (<https://www.facebook.com/Vernadsky.Library>) (див. таблицю).

---

⁸ Інформаційно-бібліотечна рада Національної академії наук України є дорадчим консультативним органом при НАН України, який визначає стратегію та основні напрями розвитку інформаційного забезпечення наукових досліджень у НАН України.

Таблиця

Сторінки НБУВ у соціальній мережі Facebook
(станом на 1.05.2018)

Назва сторінки	Кількість користувачів, які підписалися	Загалом уподобань	Кількість публікацій за січень – квітень 2018	Кількість уподобань за січень – квітень 2018 р.	Кількість поширень за січень – квітень 2018 р.
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (https://www.facebook.com/Vernadsky.Library)	4520	4359	172	3409	706
СІАЗ «Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади» (https://www.facebook.com/siazua)	316	319	33	98	31
Національна юридична бібліотека (https://www.facebook.com/nlibofua)	1222	1206	19	26	4
Фонд Президентів України НБУ ім. В. І. Вернадського (https://www.facebook.com/fondprezidentiv)	259	254	26	376	92

Продовження табл.

Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ (https://www.facebook.com/cnbinbuw?fref=pb&hc_location=profile_browser)	548	551	47	456	130
Відділ музичних фондів НБУВ (https://www.facebook.com/mus.fond)	775	760	65	636	64
Österreich-Bibliothek Kiew / Австрійська бібліотека у Києві (https://www.facebook.com/Österreich-Bibliothek-Kiew-Avstrijska-biblioteka-u-Kijevi-450199155072622)	432	450	22	56	8
Інститут рукопису НБУВ (https://www.facebook.com/Інститут-рукопису-НБУВ-1685905395010056?fref=page_internal)	415	393	7	37	12
Відділ стародруків та рідкісних видань НБУ ім. В. І. Вернадського (https://www.facebook.com/vsrivnbu)	721	694	74	1184	252
Рада молодих вчених НБУВ (https://www.facebook.com/rmvnbu) *	130	128	-	-	-

* сторінка не оновлюється з грудня 2016 р.

Проведений аналіз контенту головної сторінки НБУВ у соціальній мережі Facebook дає змогу зробити висновок, що, поширюючи інформацію про бібліотечно-бібліографічні та інформаційні послуги, наукові ресурси, інформаційно-аналітичні матеріали, орієнтовані на задоволення запитів наукових працівників, наукові заходи, поради щодо використання численних баз даних і сервісів, доступ до яких надає бібліотека, міжнародний досвід бібліотечної діяльності, головний науково-інформаційний центр держави активно використовує названу соціальну мережу як платформу наукової комунікації між бібліотечними працівниками й користувачами. Щодо останніх треба зазначити, що до цільової аудиторії наукової бібліотеки національного рівня дослідники включають як мінімум чотири групи: 1) студенти, аспіранти, докторанти, молоді вчені; 2) учені й науковці, співробітники академічних установ і вищих навчальних закладів; 3) фахівці бібліотечно-інформаційної сфери; 4) журналісти та представники ЗМІ [12].

Зокрема, у січні – квітні 2018 р. через офіційне представництво НБУВ у мережі Facebook була поширена інформація про:

1. Наукові заходи:

– Чотирнадцять біографічні читання, присвячені 100-річчю Національної академії наук України та 100-річчю Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (6.02.2018 р.);

– Всеукраїнський науковий семінар «Проблеми освіти і освіченості в середньовічній та ранньомодерній Україні» (12.02.2018 р.);

– Вісімнадцять читання академіка В. І. Вернадського «В. І. Вернадський і становлення фундаментальної науки в Україні» (14.02.2018 р.);

– семінар на тему: «Інтегрований пошук наукової інформації на порталі НБУВ» (15.02.2018 р.);

– семінар-практикум для користувачів продуктами Ельзевір (2.03.2018 р.);

– семінар на тему: «Правове регулювання видавничої діяльності» (16.03.2018 р.);

– Міжнародна наукова конференція «Libri Rariores & Rarissimi. Полоніка у фондах державних бібліотек Росії, України, Білорусі та Литви» (16.03.2018 р.);

– тренінг «Life management чи Життя як проект» для учнів, які є членами Київської МАН (28.03.2018 р.);

– міжнародна наукова конференція, присвячена Дню слов'янської писемності й культури (6.04.2018 р.);

– засідання Клубу історичної книги «Дослідження Трипільської

цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки: до 125-річчя відкриття Трипільської культури» (12.04.2018 р.);

– семінар для керівників бібліотек наукових установ НАН України «Робота бібліотек наукових установ НАН України: основні пріоритети та завдання розвитку в 2018 році» (20.04.2018 р.) та ін.

2. Електронні інформаційні ресурси й сервіси:

– авторитетний файл імен осіб – розширення можливостей пошуку в електронному каталозі НБУВ (19.02.2018 р.);

– оптимізація для мобільних пристроїв Електронної бібліотеки «Україніка» (18.03.2018 р.);

– оновлений інтерфейс електронного каталогу «Журнали та продовжані видання» НБУВ (24.03.2018 р.);

– тематичний доступ до електронних ресурсів НБУВ через тематичний навігатор – «дерево знань» фонду Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (26.03.2018 р.);

– бібліографічна база даних «Публікації співробітників НБУВ (2003–2018)» (30.03.2018 р.) та ін.

3. Міжнародний досвід бібліотечної діяльності та міжнародне наукове співробітництво:

– інформація від працівників Британської бібліотеки (The British Library) (25.01.2018 р.);

– інформація про візит делегації діячів культури, науки й освіти Республіки Австрія до відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (20.03.2018 р.);

– інформація про звіт Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) за програмою «Глобальне бачення» (21.03.2018 р.);

– конкурс українсько-чеських науково-дослідних проєктів (25.03.2018 р.) та ін.

Крім того, за вказаний період часу на головній сторінці бібліотеки у Facebook було опубліковано інформацію про виставки (книжкові⁹, елект-

⁹ До 100-річчя від дня народження Яра Славутича (1918–2011 рр.) (16.01.2018 р.); з нагоди відзначення 100-річчя проголошення незалежності УНР і святкування Дня Соборності України в Музеї історії Києва «Українське коло: до сторіччя визвольних змагань (1917–1921 рр.)» (22.01.2018 р.); «Українська революція 1917–1921: видатні особистості, події, факти» (27.02.2018 р.); «100-річчя подій Української революції 1917–1921 років – першого досвіду українського державотворення» (1.03.2018 р.); «Наукова спадщина України: Павло Аполонович Туктовський (1858–1930)» (24.03.2018 р.); «В. І. Вернадський і становлення фундаментальної науки в Україні» (26.03.2018 р.); «Шедеври

ронні ¹⁰, фото ¹¹), нові надходження до структурних підрозділів бібліотеки (наприклад, до Австрійської бібліотеки НБУВ) (26 та 28.02.2018 р.); до бібліотечної колекції Фонду Президентів України (21.03.2018 р.); до фондів НБУВ (11.02.2018 р., 23.03.2018 р.); творчі зустрічі [з провідним науковим співробітником Інституту філософії НАН України Н. Хамітовим (9.01.2018 р., 20.01.2018 р.), з відомим дослідником української діаспори, літературознавцем, публіцистом, бібліографом С. Козаком (10.01.2018 р., 25.01.2018 р.)]; лекції [чеського архітектора В. Шлапети «Архітектура модернізму Чехословаччини 1918–1939 років» (7.02.2018 р.), професора Національного університету «Києво-Могилянська академія» М. Яременка «Уніфікація лаврського книгодрукування у XVIII ст.» (16.02.2018 р.)]; презентації [монографії члена Співки архітекторів України та Українського національного комітету ICOMOS В. Ієвлевої «Очерки індустріального розвитку Києва XIX–XX століть» (10.01.2018 р.), монографії М. Яременка «Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII ст.» (16.02.2018 р.)]; інтерв'ю [з директором Інституту книгознавства НБУВ Г. Ковальчук (2.03.2018 р.), із суддею Верховного Суду України М. Мазуром (29.01.2018 р.)] тощо.

Контентне наповнення сторінок структурних підрозділів НБУВ у соціальній мережі Facebook зумовлено напрямами їхньої діяльності та основними завданнями і, відповідно, відрізняється специфічною для цих підрозділів тематикою.

Так, Центр науково-бібліографічної інформації НБУВ, діяльність якого спрямована на довідково-бібліографічне обслуговування користувачів бібліотеки на базі сучасного довідково-бібліографічного апарату, гармонійного поєднання традиційних і електронних інформаційних ресурсів,

---

світової поліграфії – видання колекції Ельзевірів» (29.03.2018 р.); «Українська Держава Павла Скоропадського 29.IV.1918 р. за документами ВЗУ: до сторіччя подій» (29.04.2018 р.); виставка з нагоди 100-річчя НАН України (29.04.2018 р.) та ін.

¹⁰ Електронна виставка довідників з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «Статистика в Україні. Довідкові видання (1921–2016 рр.)» (18.01.2018 р.); архівних документів до 130-річчя від дня народження Б. Чернишова (29.01.2018 р.); «Інформаційне обслуговування в електронному середовищі: сучасні тенденції розвитку» (3.04.2018 р.) та ін.

¹¹ «Міста трьох тисячоліть: Коростень, Овруч, Олевськ» – до Дня Соборності України, з нагоди 100-річчя проголошення незалежності Української Народної Республіки (9.01.2018 р.).

на своїй мережевій сторінці поширює, серед іншого, інформацію про нові надходження довідково-бібліографічних видань до фондів НБУВ, презентує короткий зміст окремих видань, анонсує бібліографічні огляди літератури з певної тематики тощо. Відповідно до своєї основної функції – збирання, зберігання, бібліотечно-бібліографічного опрацювання і введення до наукового й культурного обігу творів австрійських письменників, мовознавців, літературознавців, філософів, економістів, істориків – Австрійська бібліотека інформує користувачів про історію, культуру, науку, сучасне життя Австрії. Відділ музичних фондів НБУВ, напрями діяльності якого полягають, зокрема, у забезпеченні наукової організації, функціонуванні та використанні музичного фонду НБУВ, введенні музичних джерел у бібліографічний обіг, надає інформацію, що стосується широкого кола питань про музику й музичні джерела. Інститут рукопису, який здійснює збирання, зберігання і введення до наукового й культурного обігу найцінніших рукописних пам'яток та рукописної спадщини українського народу й народів, що проживають у межах України, а також колекційних рукописних матеріалів інших країн і народів, що належать світовій культурі, забезпечує оперативне наповнення сторінки в мережі Facebook інформацією із цих питань. Відділ стародруків і рідкісних видань забезпечує користувачів інформацією в галузі досліджень історії книги й книговидання, історії бібліотечної справи та книжкового пам'яткознавства тощо.

Особливістю наповнення контенту сторінок інформаційно-аналітичних структур бібліотеки – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) і Фонду Президентів України (ФПУ) – є інформування (разом з повідомленнями про наукові заходи й ресурси, науковою діяльністю названих підрозділів за тематикою їхніх досліджень тощо) про створювані ними інформаційно-аналітичні видання з гіперпосиланнями на повні тексти на сайті Центру досліджень соціальних комунікацій¹² (ЦДСК, <http://nbuviap.gov.ua>). Зокрема, станом на травень 2018 р.,

---

¹² Наприкінці 2014 р. СІАЗ разом з Фондом Президентів України та Національною юридичною бібліотекою були об'єднані в Центр досліджень соціальних комунікацій – науково-дослідний підрозділ НБУВ, фахівці якого досліджують інформаційно-технологічні особливості формування національного інформаційного простору в період інформаційного протистояння; особливості функціонування національних бібліотек як суб'єктів національного інформаційного ресурсу, спрямованого на зміцнення інформаційного суверенітету й забезпечення інформаційної безпеки; проблеми використання інформаційного

на сайті ЦДСК користувачі могли отримати доступ до таких інформаційно-аналітичних проєктів, як «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», «Резонанс», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Стратегія-2020», «Україна: події, факти, коментарі», «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Шляхи розвитку української науки» та ін.

Як приклад ефективної діяльності в напрямі налагодження наукової комунікації між бібліотекою й користувачами можна розглядати розміщення на сторінці CIA3 у соціальній мережі Facebook анонсів видання «Шляхи розвитку української науки» – інформаційно-аналітичного бюлетеню, у якому висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, проблеми реформування української науки; подається інформація про здобутки вітчизняної науки; висвітлюється досвід розвитку наукових досліджень за кордоном (рис. 4).

Рис. 4. Анонс зі сторінки CIA3 у Facebook (<https://www.facebook.com/siazua>) і на сайті ЦДСК (<http://nbuviap.gov.ua>)

Так, протягом січня – квітня 2018 р. на вказаній сторінці було поширено інформацію про:

– конкурс на кращу наукову роботу з теоретичних і прикладних аспектів порівняльного аналізу діяльності дослідників, наукових колективів та наукових установ України (15.03.2018 р.);

ресурсу соціальних мереж в інтересах розвитку інформатизації та соціально-економічного й культурного розвитку.

- запрошення вчених НАН України до співпраці з українським науково-популярним журналом для юнацтва «Країна знань» (15.03.2018 р.);
- формування бази даних експертів для задоволення потреби в оцінюванні науково-технічної діяльності в Чорноморському регіоні (24.03.2018 р.);
- інформацію про користування українськими науковцями міжнародними базами даних Web of Science і Scopus (24.03.2018 р.);
- започаткування Кабінетом Міністрів України в рамках підтримки політики технологічного розвитку держави роботи Ради інновацій (13.04.2018 р.);
- парламентські слухання «Національна інноваційна система України: стан та законодавче забезпечення розвитку» (13.04.2018 р.);
- «дорожню карту» інтеграції України у Європейський дослідницький простір (ERA–UA) (13.04.2018 р.);
- питання визначення і впровадження критичних технологій у сфері виробництва озброєння (25.04.2018 р.);
- Всеукраїнський фестиваль інновацій (25.04.2018 р.);
- попередження вчених про фейкові видання (25.04.2018 р.) та ін.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки.

В умовах, коли наукова діяльність має відповідати новим запитам суспільства в процесі його трансформації, значно зростає роль наукової комунікації, одним з основних учасників якої в Україні виступають наукові академічні бібліотеки.

Одним з ефективних комунікаційних засобів між науковою бібліотекою і її користувачами виступають соціальні мережі, стрімкий розвиток яких як найбільш популярної форми горизонтального спілкування в Україні пов'язаний з успіхами інформатизації, що на сьогодні вже охопила найбільш соціально активну частину населення.

Особливого значення використання академічними бібліотеками соціальних мереж як оптимального засобу для інтерактивної наукової комунікації з цільовою аудиторією набуває в сучасних українських реаліях. Перебуваючи в умовах жорсткої конкуренції з різноманітними інформаційними службами, аналітичними центрами, «фабриками знань», іншими постачальниками інформації, відчуваючи наслідки хронічного недофінансування, академічні наукові бібліотеки змушені шукати нові шляхи поширення й популяризації наукових знань, виходити на новий інформаційний рівень обслуговування користувачів. Соціальні мережі, насамперед Facebook як найбільш популярна серед користувачів, можуть бути використані як найменш затратний вид просування ресурсів і послуг

бібліотеки. Приклад ефективної діяльності в цьому напрямі дає досвід НБУВ. Поширюючи інформацію про бібліотечно-бібліографічні та інформаційні послуги, наукові ресурси, інформаційно-аналітичні матеріали, орієнтовані на задоволення запитів наукових працівників, наукові заходи, поради щодо використання численних баз даних і сервісів, доступ до яких надає бібліотека, міжнародний досвід бібліотечної діяльності, НБУВ активно використовує соціальну мережу Facebook як інструмент наукової комунікації, важливий мережевий канал для поширення наукової інформації, засіб ефективної взаємодії з потенційними споживачами ресурсів та послуг.

Список використаних джерел

1. *Вітушко Н.* Поширення інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек за допомогою соціальних мереж / Н. Вітушко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – Київ, 2013. – Вип. 35. – С. 196–202.

2. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // *Бібл. вісн.* – 2016. – № 1. – С. 18–29.

3. Декларация о науке и использовании научных знаний: принята на Всемирной конференции «Наука для XXI столетия: новые обязательства» в Будапеште 26 июня – 1 июля 1999 г. ЮНЕСКО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unesco.org/science/wcs/declaration_r.pdf. – Загл. с экрана (дата обращения: 31.03.2018).

4. *Давидова І.* Бібліотека як комунікаційна система [Електронний ресурс] / І. Давидова // *Матеріали міжнар. наук. конф. «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору»* (21–23 жовт. 2014 р., Київ). – Режим доступу: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/312>. – Назва з екрана (дата звернення: 17.04.2018).

5. *Добривечір В. О.* Сучасні тенденції у науковій комунікації / В. О. Добривечір // *Ученые зап. Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации».* – Т. 26 (65). – № 3. – С. 18–23.

6. *Колодніцький В.* Роль спеціальних випусків наукового журналу в підвищенні його рейтингу / В. Колодніцький // *Наука України у світ. інформ. просторі.* – Київ, 2015. – Вип. 11. – С. 31–35.

7. *Копанєва В.* Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанєва // *Бібл. вісн.* – 2007. – № 5. – С. 3–9.

8. *Литвинова Л.* Наукова комунікація як складова науки державного управління / Л. Литвинова // Актуальні пробл. держ. управління. – 2012. – Вип. 4. – С. 26–30.

9. *Мар'їна О.* Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Книжк. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.

10. *Мінченко О.* У Facebook вже 11 млн українців [Електронний ресурс] / О. Мінченко // Watcher. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2018/01/23/u-facebook-vzhe-11-mln-ukrayintsiv>. – Назва з екрана (дата звернення: 17.03.2018).

11. *Натаров О.* Забезпечення науковою бібліотекою доступу до знань як форма реалізації конституційного права людини і громадянина / О. Натаров // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 144–164.

12. *Поперечна Л. А.* Соціальні мережі як інструмент комунікаційно-іміджевої політики наукової бібліотеки [Електронний ресурс] / Л. А. Поперечна // Матеріали міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація» (6–8 жовт. 2015 р., Київ). – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/618>. – Назва з екрана (дата звернення: 24.03.2018).

13. *Савицька Л.* Моніторинг сторінок головної наукової бібліотеки у мережі Facebook / Л. Савицька // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 527–534.

14. *Совин О.* Соціальні мережі: даремна трата часу чи місце для науки? / О. Совин // Каменяр : інформ.-аналіт. часоп. – Режим доступу: <http://kameniar.lnu.edu.ua/?p=1783>. – Назва з екрана (дата звернення: 24.03.2018).

15. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2014. – 260 с.

16. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 220 с.

17. *Струнгар В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовий аналіз / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 329–344.

18. *Тарасенко Н.* Інформаційні комунікації в середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 455–477.

19. *Хемчян І.* Освітнянські бібліотеки України в соціальних мережах / І. Хемчян, Н. Соколовська // Вісн. Книжк. палати. – 2015. – № 8. – С. 39–43.

20. *Чуприна Л.* Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками / Л. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 507–523.

21. *Kemp S.* Digital in 2018: World's internet users pass the 4 billion mark [Electronic resource] / S. Kemp // We Are Social. – Mode of access: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>. – Title from the screen (date access: 1.02.2018).

References

1. Vitushko, N. (2013). Poshyrennia informatsiino-analitychnykh produktiv bibliotek za dopomohoiu sotsialnykh merezh [Dissemination of information-analytical library products through social networks]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 35, pp.196–202 [in Ukrainian].

2. Hranchak, T. (2016). Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy sotsmerezh dlia predstavlennia biblioteknykh produktiv i posluh [Usage social networks among national libraries for presentation of library products and services]. *Biblioteknyi visnyk – Library Journal*, no. 1, pp. 18–29 [in Ukrainian].

3. Deklaratsiya o nauke i ispolzovanii nauchnykh znaniy: prinyata na Vsemirnoy konferentsii «Nauka dlya XXI stoletiya: novyye obyazatelstva» v Budapeshte 26 iyunya – 1 iyulya 1999 g. YuNESKO [Declaration on Science and the use of Scientific Knowledge / World Conference on Science for the Twenty-first Century: A New Commitment, assembled in Budapest, Hungary, from 26 June to 1 July 1999]. *UNESCO*. Retrieved from http://www.unesco.org/science/wcs/declara0tion_r.pdf [in Russian].

4. Davydova, I. (2014). Biblioteka yak komunikatsiina systema [Library as a communication system]. International scientific conference «Place and role of libraries in the development of the national information space». *nbuv.gov.ua*. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/312> [in Ukrainian].

5. Dobryvechir, V. O. (2013). Suchasni tendentsii u naukovii komunikatsii [Current trends in scientific communication]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya. Sotsialnyekommunikatsii» – Scientific Notes of the Taurida National University named after V. I. Vernadsky. Series «Philology. Social Communications»,* Vol. 26 (65), no. 3, pp.18–23 [in Ukrainian].

6. Kolodnitskyi, V. (2015). Rol spetsialnykh vypuskiv naukovooho zhurnalu v pidvyshchenni yoho reitynhu [The role of the special issues of the scientific journal to increase its rating]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsionomu prostori – Science of Ukraine in the world information space*, issue 11, pp. 31–35 [in Ukrainian].

7. Kopanieva, V. (2007). Biblioteka v systemi naukovoii elektronnoi komunikatsii [A library in a system of scientific electronic communication]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Journal*, no. 5, pp. 3–9 [in Ukrainian].

8. Lytvynova, L. (2012). Naukova komunikatsiia yak skladova nauky derzhavnoho upravlinnia [Scientific communication as a component of public administration science]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual Problems of Public Administration*, no. 4, pp. 26–30 [in Ukrainian].

9. Marina, O. (2012). Biblioteky ta sotsialni media: tekhnolohiia vzaiemodii [Library and social media: collaboration technologies]. *Visnyk Knyzhkovoii palaty – Book Chamber's Herald*, issue 8, pp. 19–21 [in Ukrainian].

10. Minchenko, O. (2018). U Facebook vzhe 11 mln ukraintsiv [Facebook has over 11 million of Ukrainians]. Retrieved from <http://watcher.com.ua/2018/01/23/u-facebook-vzhe-11-mln-ukrayintsiv> [in Ukrainian].

11. Natarov, O. (2016). Zabezpechennia naukovoiiu bibliotekoiiu dostupu do znan yak forma realizatsii konstytutsiinoho prava liudyny i hromadianyna [Providing Access to Knowledge by Scientific Library as a Form of Exercise of the Constitutional Human and Civil Right]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 756–780 [in Ukrainian].

12. Poperechna, L. A. (2015). Sotsialni merezhiy ak instrument komunikatsiino-imidzhevoi polityky naukovoii biblioteky [Social media as a tool for communication and image policy of Research Library]. Proceedings from Library. Science. Communication '15: *Mizhnarodna naukova konferentsiia*

«Biblioteca. Nauka. Komunikatsiia» (6–8 zhovtnia 2015 r.) – *International Scientific Conference*. Retrieved from <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/618>. Kyiv [in Ukrainian].

13. Savytska, L. (2018). Monitoryng storinok holovnoi naukovoï biblioteky u merezhi Facebook [Monitoring Popularity of the Main Research Library Facebook Pages]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 527–534. Kyiv [in Ukrainian].

14. Sovyn, O. (2011). Sotsialni merezhi: daremna trata chasu chy mistse dlia nauky? [Social networks: a waste of time or a place for science?]. *Kameniar: informatsiino-analitychnyi chasopys – Kameniar: information-analytical journal*. Retrieved from <http://kameniar.lnu.edu.ua/?p=1783> [in Ukrainian].

15. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk V. I. et al. (2014). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva [Social media as a tool for mutual government and civil society]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

16. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk V. I. et al. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social media as a factor in the development of civil society]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

17. Strunhar, V. (2017). Predstavlennia biblioteky v interaktyvnomu media-seredovyschchi: zmistyvyi analiz [Representation of library in interactive to the media environment: substantial analysis]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 329–344 [in Ukrainian].

18. Tarasenko, N. (2017). Informatsiini komunikatsii v seredovyschchi sotsialnykh merezh: aspekty standartyzatsii bibliotechnoho sehmenta [Information communication in the social network environment: aspects of standardizing the library segment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 455–477 [in Ukrainian].

19. Khemchian, I., Sokolovska, N. (2015). Osvitianski biblioteky Ukrainy v sotsialnykh merezhakh [Educational libraries of Ukraine in social networks]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Book Chamber's Herald*, issue 8, pp. 39–43 [in Ukrainian].

20. Chupryna, L. (2012). Operatyvna informatsiia v sotsialnykh merezhakh: osoblyvosti obihu ta vykorystannia bibliotekamy [Operational information in social networks: characteristics and use of library circulation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transac-*

tions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 33, pp. 507–523 [in Ukrainian].

21. Kemp, S. Digital in 2018: World's internet users pass the 4 billion mark. *We Are Social*. Retrieved from <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.06.2018.

Oleg Natarov,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Use of Social Networks as a Platform for Scientific Communication by Academic Libraries (on the Example of the Web Pages of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine on Facebook)

The article deals with the use of social networks as a platform for scientific communication by academic libraries. It is emphasized that when scientific activity must correspond to new demands of the society in the process of its transformation, a role of scientific communication significantly increases. One of the main participants of scientific communication in Ukraine is academic scientific libraries. Importance of social networks as an optimal means for interactive communication with the library's target audience in modern Ukrainian realities is noted.

The article considers experience of using the social network Facebook by V. I. Vernadsky National Library of Ukraine as a tool to maintain scientific communication, as an important network channel for dissemination of scientific information, a means of effective interaction with potential consumers of resources and services.

Keywords: scientific library, social networks, Facebook, scientific communication, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Наталія Тарасенко,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Україна, Київ

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: МЕТОДИКА, КРИТЕРІЇ, ДОСВІД

Обґрунтовано необхідність розроблення системи оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах. Висунуто пропозиції щодо критеріїв і методик, доречних для застосування в такій системі, проаналізовано сучасний досвід їх використання. На основі проведеного аналізу визначено, що оцінку ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах можливо здійснити, використовуючи методи, запропоновані бібліотекознавцями для загального оцінювання роботи бібліотеки. Досить результативним для визначення ефективності мережевого представництва бібліотеки варто визнати також збір і аналіз показників статистичних сервісів інтернет-платформ, які є найбільш інформативними щодо ступеня активності користувачів та задоволення їхніх інформаційних потреб завдяки участі в мережевій комунікації з бібліотекою.

Ключові слова: ефективність роботи бібліотек, представництва бібліотек у соціальних мережах.

Оцінювання ефективності роботи сучасної бібліотеки має визначальне значення для її утвердження в системі інформаційно-комунікаційних процесів суспільства як інституту, що забезпечує створення, накопичення, перероблення й різні способи трансляції якісної інформації. Поняття ефективності роботи бібліотеки в бібліотекознавчій літературі розглядають як рівень досягнення бібліотекою поставлених цілей з урахуванням потреб користувачів. На практиці це передбачає збір об'єктивних статистичних даних, що характеризують роботу бібліотеки, і аналіз цих даних з урахуванням найбільш важливих її базових функцій [1].

Проблема оцінювання ефективності роботи бібліотеки перебуває в постійному полі зору бібліотекознавців. Серед українських фахівців її вивченню присвячено роботи О. Василенко [2], Г. Солоїденко [3], Л. Дубровіної [4], Л. Петрової [5], Р. Миколенко [6] та ін. Вагомим є також доробок у цій галузі зарубіжних науковців: Р. Пол [7], М. Карташова [8],

В. Ключова [9], Р. Мотульського [10], Ю. Столярова [11], С. Меньшикової [12], В. Чудінової [13] та ін. Утім, попри активне розроблення зазначеної тематики, на сьогодні ще не вироблено цілісної системи оцінювання ефективності роботи бібліотеки. Дослідники не дійшли єдиної думки щодо методів оцінювання ефективності, переліку та змісту її основних критеріїв, характеру й кількості. Пропозиції щодо запровадження системи збалансованих показників досі не отримали законодавчого закріплення і в різних джерелах визначаються по-різному.

Істотною прогалиною наукових пошуків у рамках зазначеної проблеми можна вважати той факт, що дослідження проводяться в площині вироблення критеріїв і методик оцінювання переважно традиційної роботи бібліотек, що стосується формування й обігу бібліотечного фонду, відповідності певним стандартам приміщень, матеріально-технічної бази, персоналу бібліотеки, надходження і використання коштів, відвідуваності користувачами, тобто показників, які в основному відображають кількісний аспект діяльності книгозбірень [6]. Водночас варто визнати, що оцінювання ефективності сучасної бібліотеки не може бути вичерпним без урахування результатів її роботи на інтернет-майданчиках, зокрема на сторінках представництв у соціальних мережах. Цей аспект вимірювання ефективності роботи бібліотеки потребує подальшого наукового розвитку з огляду на те, що соціальні мережі сьогодні стали невід'ємною частиною комунікації бібліотеки з користувачами, служать засобом для розкриття фондів, просування інформаційних продуктів і послуг бібліотек, є платформою для професійної комунікації бібліотекарів. Виходячи з цього, метою цієї статті є обґрунтування необхідності розроблення системи оцінювання ефективності діяльності бібліотек у соціальних мережах і формулювання пропозицій щодо критеріїв та методик, доречних для застосування в такій системі.

Для оцінювання ефективності роботи бібліотеки фахівці пропонують використовувати різні методи. Зокрема, Є. Галімова виділяє чотири:

- аналітико-якісний, заснований на аналізі конкретних ситуацій з урахуванням експертних оцінок фахівців;
- аналітико-емпіричний, що передбачає проведення соціологічних досліджень з подальшим аналізом зібраних даних;
- ресурсний, пов'язаний з аналізом трудових, матеріальних, фінансових та інших можливостей бібліотек;
- нормативно-функціональний, що передбачає визначення стану бібліотеки на основі заздалегідь встановлених норм і стандартних функцій [14, с. 37].

Б. Лінч зазначає, що найчастіше використовуються такі методи:

- програмно-цільовий. Базується на розробленні відповідного оцінювання в рамках поставлених завдань або місії, визначеної для бібліотеки;
- експертний. Передбачає пряме використання професійних знань і практичного досвіду фахівців-експертів для оцінювання якості роботи;
- управлінський. Зазвичай застосовується під час оцінювання діяльності бібліотеки сторонніми організаціями;
- природний. Передбачає врахування думки користувачів [3, с. 157].

У програмно-цільовому методі акцент робиться на формулюванні цілей і завдань, а також визначенні меж їх застосування. Для оцінювання збираються дані за реальними результатами, проводиться порівняння фактично досягнутого з поставленими раніше завданнями. Роботи з вимірювання ефективності діяльності бібліотек нерідко ґрунтуються саме на цьому методі. При цьому більшість зарубіжних досліджень з вимірювання ефективності базується на розробленні відповідних оцінок у рамках поставлених завдань або сформульованої місії бібліотеки.

Експертний метод передбачає пряме використання професійних знань і практичного досвіду фахівців-експертів для оцінювання якості роботи. Судження виносяться як на базі наявних критеріїв (стандартів), так і на основі прийнятої в професійному співтоваристві практики.

Управлінський метод робить акцент на виявленні й задоволенні інформаційних потреб керівників та взагалі осіб, що приймають рішення. Фахівець, що здійснює оцінювання, надає зібрану інформацію і варіанти дій керівника. Метод, заснований на думці користувачів, свідчить про прагнення розглядати ефективність з точки зору споживача зокрема і суспільства в цілому. Для виявлення думки користувачів використовуються соціологічні методи інтерв'ювання, анкетування (загального і вибіркового), у тому числі із залученням до роботи фахівців сторонніх організацій на основі аутсорсингу [15].

У літературі з питань оцінювання діяльності бібліотек згадуються також методи порівняння, моніторингу, атестації тощо. Зокрема, при використанні методу порівняння Б. Лінч пропонує як один з можливих підходів у виконанні порівняльного оцінювання різних бібліотек вибір ряду «зразкових» установ, з якими хотілося б провести зіставлення. Цей набір установ може служити відправною точкою при проведенні порівняльного оцінювання за різними аспектами бібліотечної ефективності. Застосовуючи метод порівняння, варто для забезпечення надійності й достовірності даних врахувати такі моменти:

1. Узгодженість (сумісність даних, зібраних у різних установах і в різний час).

2. Розумне співвідношення труднощів збирання певних видів даних до їхньої значущості (тобто можуть бути показники, які легко збирати, але вони не розкривають якості роботи бібліотеки).

3. Значущість і цінність зібраних даних, які повинні бути застосовні не лише відносно однієї бібліотеки [16].

Визначити ефективність діяльності мережевого представництва бібліотеки за допомогою методу порівняння можна шляхом моніторингу простору соціальних мереж щодо принципів побудови та інформаційного наповнення мережевих сторінок українських чи зарубіжних бібліотек і зіставлення їх зі сторінкою досліджуваної бібліотеки. Варто проаналізувати, які соціальні мережі вони використовують, як часто роблять публікації та за яким графіком, наскільки залучена їхня аудиторія, які теми обговорюються найактивніше, які використовуються типи публікацій і які з них викликають найбільший резонанс. Отримана порівняльна інформація може бути застосована для виправлення недоліків і вдосконалення конкретного бібліотечного представництва в соціальній мережі [17].

Попередні дослідження автора, присвячені вивченню бібліотечного сегмента соціальних мереж, зокрема питанням розроблення й запровадження орієнтовних стандартів побудови та інформаційного наповнення мережевих представництв бібліотек, адміністративних стандартів роботи з їх обслуговування, що передбачають наявність визначеного переліку документів і відповідність обслуговуючого персоналу певним кваліфікаційним вимогам, дають підстави вважати доречним застосування запропонованих бібліотекознавцями загальних методів визначення ефективності роботи бібліотеки щодо аналізу ефективності мережевих представництв. Зокрема, за допомогою програмно-цільового методу можна визначити відповідність принципів побудови, характеристик користувацького інтерфейсу, інформаційного наповнення, практики управління присутністю бібліотек у соціальних мережах показникам, визначеним документами, що регламентують процес створення й підтримки бібліотечних сторінок у соціальних мережах. Такими документами для більшості бібліотек є стратегія діяльності в соціальних мережах, положення про організацію й політику присутності бібліотеки в мережевому просторі, посадові інструкції працівників, на яких покладено обов'язки адміністрування цих ресурсів, план роботи у соцмережах, правила поведінки офіційних представників бібліотеки в соціальних мережах тощо [18, 19].

Зважаючи на те що одним з головних завдань бібліотечного представництва в соціальній мережі є забезпечення активної комунікації з користувачами і виходячи з розгляду мережевої сторінки бібліотеки як

інформаційного продукту, покликаного задовольняти їхні інформаційні потреби, логічно стверджувати, що, оцінюючи ефективність мережевої сторінки бібліотеки, важливо враховувати думку користувачів. Дослідити її можна за допомогою інструментів моніторингу, наданих безпосередньо соціальними мережами, шляхом збирання й аналізування показників статистичних сервісів інтернет-платформ [20]. Для цього розроблено різні системи веб-аналітики, наприклад LiveInternet, Google Analytics, «Яндекс. Метрика» та ін.

Популярний онлайн-сервіс веб-аналітики Google Analytics для відстеження ефективності просування в соціальних мережах пропонує адміністраторам спільнот і веб-майстрам набір звітів під назвою «Соцфункції». За допомогою цього набору звітів можна виконувати аналіз соціальної активності й оцінювати ефективність соціальних дій, пов'язаних із сайтом [21].

У наборі звітів «Соцфункції» зазначаються джерела соціальних дій, кількість відвідувань з кожного джерела (в абсолютному і відносному вираженні), сторінки, на які були здійснені переходи із соціальних медіа, середня тривалість сесії для відвідувачів із соціальних медіа та ряд інших даних. Також у цей звіт включено відомості про активність на аналізованому ресурсі, відомості про зворотні посилання в соціальних мережах, карти відвідувань.

Використання звітів «Соцфункції» в комплексі з іншими звітами, що надаються сервісом Google Analytics, дає можливість визначити, наскільки та чи інша соціальна мережа підходить для представництва бібліотеки, вибрати за необхідності нові методики соціальної взаємодії.

В інструментах сервісу веб-аналітики «Яндекс» для відстеження ефективності представництва в соціальних мережах використовується звіт «Соціальні мережі», що входить у групу звітів «Джерела». За допомогою звіту «Соціальні мережі» веб-майстер може дізнатися, з яких соціальних мереж на сайт переходили відвідувачі протягом розглянутого періоду, які сторінки вони відвідували, як довго тривали відвідування тощо. У цьому звіті веб-майстер може побачити також сторінки-джерела відвідувань, згруповані за соціальними мережами.

Якщо для сайту веб-майстром налаштовані цілі, то звіт «Соціальні мережі» допоможе з'ясувати, чи здійснювалися в межах відвідувань із соціальних мереж цільові візити – тим самим встановити, чи варто надалі очікувати від просування в соціальних мережах цільових переходів. Такі відомості можуть бути дуже цінними при визначенні стратегії

подальшого просування бібліотеки в соціальних мережах та в Інтернеті в цілому.

Перелік показників статистичних сервісів соціальних мереж постійно розширюється, що дає змогу проводити більш глибокі дослідження роботи щодо просування установи на різних інтернет-платформах. Для визначення ефективності бібліотечних сторінок у соціальних мережах найбільш корисними можуть бути такі показники:

- відвідуваність;
- чистий приріст користувачів, що дорівнює різниці між сумарною кількістю користувачів, які приєдналися до сторінки за певний період, і кількістю тих, що її залишили;
- процент ботів, мертвих акаунтів (які були видалені самостійно користувачами або безпосередньо соцмережею), неактивних акаунтів (профілів, у які користувачі не заходили понад 90 днів);
- відсоток цільової аудиторії;
- наявність «активного ядра» користувачів – показник, що відображає обсяг унікальних користувачів, які зробили більше як одну дію на сторінці за певний період (лайки, коментарі, репости, кліки, чек-іни тощо);
- кількість лайків, коментарів, репостів, кліків, чек-інів (дає можливість проаналізувати сприйняття користувачами опублікованих постів);
- джерела трафіку (допомагають з'ясувати, скільки користувачів зайшли в групу бібліотеки цілеспрямовано – мали намір працювати з матеріалами сайту, скільки перейшли з інших сайтів і скільки у результаті пошуку в певній пошуковій системі);
- кількість користувачів, які поділилися публікаціями сторінки зі своїми друзями;
- охоплення підписників – показник, який дає можливість зрозуміти, яка кількість підписників спільноти побачили публікації, тобто оцінити фактичну аудиторію ресурсу;
- відсоток питань, на які користувачі отримали відповідь, і час реагування.

При правильному налаштуванні систем інтернет-статистики можна отримувати досить точні дані про те, які майданчики найбільш ефективні, оцінювати результати роботи, контролювати й прогнозувати діяльність бібліотеки на мережевих платформах.

Важливим для оцінювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах може стати також збирання оціночної інформації шляхом розміщення на мережевих сторінках різних опитувань, оглядів думок про якість роботи бібліотеки, обговорень конкретної діяльності,

пропозицій щодо поліпшення ресурсу. Аналіз такої інформації дає змогу визначити об'єктивну оцінку ефективності мережевого представництва бібліотеки з боку користувачів, що сприяє кращому розумінню перспектив розвитку бібліотеки [22].

Комплексне дослідження процесу організації та проведення бібліотеками системних соціологічних досліджень як ефективної соціокомунікаційної технології вивчення інформаційних потреб користувачів і визначення рівня їхньої задоволеності якістю бібліотечних послуг здійснено В. Вахнован у дисертації «Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг» [23].

Автор, зокрема, розглядає стан і перспективи запровадження в бібліотеках України цілісної системи планових соціологічних досліджень як комунікаційного складника системи менеджменту якості бібліотечних послуг. У дослідженні, серед іншого, акцентовано увагу на тому, що реалізація технологій соціологічного моніторингу має базуватися на багаторівневій системі комунікаційних каналів і засобів збирання поточної інформації щодо оцінювання користувачами якості бібліотечних послуг, доведено необхідність доповнення системи соціологічного моніторингу інтерактивним рівнем комунікаційної взаємодії бібліотеки й користувача, опанування якого сприятиме підвищенню її ефективності та результативності. Доречними для застосування в процесі вимірювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах можна вважати визначені дослідником базові критерії оцінювання якості бібліотечних послуг, основні рівні, напрями, методи й комунікаційні канали збирання вірогідної професійно значущої соціологічної інформації, необхідної та достатньої для підтримки прийняття адекватних рішень у процесі менеджменту якості інформаційного обслуговування користувачів бібліотек. Отже, виходячи з проведеного аналізу, доречно стверджувати, що оцінювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах можливо здійснити, використовуючи методи, запропоновані бібліотекознавцями для загального оцінювання роботи бібліотеки. Зокрема, програмно-цільовий, експертний, природний, методи порівняння, моніторингу, атестації тощо. Досить результативним для визначення ефективності мережевого представництва бібліотеки варто визнати також збирання й аналізування показників статистичних сервісів інтернет-платформ, які є найбільш інформативними щодо ступеня активності користувачів і задоволення їхніх інформаційних потреб завдяки участі в мережеві комунікації з бібліотекою.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі критерії оцінювання ефективності діяльності бібліотеки в соціальних мережах:

- наявність документів, що регламентують присутність бібліотеки в соціальних мережах;
- відповідність принципів побудови, характеристик користувацького інтерфейсу, інформаційного наповнення, практики управління присутністю бібліотек у соціальних мережах показникам, визначеним відповідними документами;
- позитивна динаміка показників статистичних сервісів інтернет-платформ, на яких розміщено бібліотечні представництва, щодо кількості звернень, коментарів, уподобань, інтенсивності й розгалуженості комунікаційних зв'язків через мережеву сторінку тощо;
- кваліфікація персоналу, що забезпечує функціонування мережевих представництв бібліотеки, витрати робочого часу на їх обслуговування, фінансові витрати.

Наведений перелік показників для вимірювання ефективності й результативності діяльності бібліотеки в просторі соціальних мереж не є вичерпним і потребує подальшого доповнення й розвитку. Для подальшого розроблення цієї проблеми необхідне більш глибоке вивчення теоретичних засад аналізу ефективності функціонування мережевих представництв бібліотек, пошук і впровадження в роботу найкращих практик діяльності у мережевому середовищі провідних бібліотек світу.

Список використаних джерел

1. *Солоїденко Г. І.* Ефективність роботи академічних бібліотек / Г. І. Солоїденко // Сучасні пробл. діяльн. б-ки в умовах інформ. сусп-ва : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 верес. 2013 р., Львів) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка ; [редкол.: О. В. Шишка, Н. Е. Кунанець, Д. О. Тарасов, І. О. Белоус та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – С. 154–163.
2. *Василенко О. М.* Бібліотечно-інформаційна діяльність як об'єкт статистичного дослідження / О. Н. Василенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 40. – С. 61–85.
3. *Солоїденко Г. І.* Сучасні критерії та показники оцінювання якості роботи бібліотеки // Матеріали III Наук.-практ. конф. «Сучасні пробл. діяльності б-ки в умовах інформ. сусп-ва» (Львів, 29 верес. 2011). – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – С. 155–160.

4. *Дубровина Л. А.* Минимум управления, максимум управляемости: руководителям библиотек о Всеобщем управлении на основе качества / Л. А. Дубровина ; науч. ред. А. И. Кочетов. – Москва : Издат.-торг. дом «ГРАНД» ; Москва : Фаир-пресс, 2004. – 400 с.: рис. – (Спец. издат. проект для б-к).

5. *Петрова А. Г.* Бібліотека в умовах соціально-економічних змін : монографія / А. Г. Петрова. – Київ, 2003. – 301 с.

6. *Миколенко Р.* Сучасні критерії оцінювання діяльності бібліотек / Р. Миколенко // Бібл. планета. – 2010. – № 4. – С. 17–20.

7. *Полл Р.* Измерение качества деятельности библиотек / Розвита Полл, Питер Бокхорст [пер. с англ. Кисловской Г. А.]. – 2-е изд., перераб. – Москва, 2008. – 318 с.

8. *Карташов Н. С.* Особенности современного библиотечного управления / Н. С. Карташов // Библиотека. – 2002. – № 9. – С. 14–21.

9. *Клюев В. К.* Управленческая экономика российской библиотеки : тем. сб. избр. работ / В. К. Клюев. – Москва : ФАИР, 2007. – 384 с.

10. *Мотульский Р. С.* Библиотечная статистика: проблемы и решения / Р. С. Мотульский // Библ. дело – XXI век : науч.-практ. сб. – Москва, 2002. – № 3. – С. 28–64.

11. *Столяров Ю. Н.* Структурно-функциональный анализ библиотеки как системы: теоретико-методическая основа повышения эффективности и качества библиотечного обслуживания : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Москва, 1982. – 29 с.

12. *Меньщикова С. П.* Показатели эффективности деятельности национальных библиотек стран СНГ. Международный научно-практический семинар / С. П. Меньщикова // Библ. дело – XXI век : науч.-практ. сб. – Москва, 2010. – Вып. 1 (19). – С. 36–38.

13. *Чудинова В. П.* Измерение ценности и критерии эффективности деятельности библиотек: зарубежный опыт : учеб.-практ. пособие / В. П. Чудинова ; сост.: В. П. Чудинова ; пер. с англ. К. О. Чудиновой, В. П. Чудиновой. – Москва : Литера, 2011. – 256 с.

14. *Галимова Е. Я.* Проектная деятельность библиотеки (к обсуждению проблемы) / Е. Я. Галимова // Библиотековедение. – 2004. – № 4. – С. 36–39.

15. *Линч Б. П.* Оценка работы публичных библиотек / Б. П. Линч // Качество работы. – Москва, 2002. – С. 25–34.

16. *Линч Б. П.* Оценка работы публичных библиотек. Доклад 027–137 на 64-й Генеральной конференции ИФЛА (15–22 авг. 1998 г., Амстердам)

[Электронный ресурс] // Буклет 3. – С. 136–140. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb99/10/f10_03.html. – Загл. с экрана.

17. 15-хвилинний аудит соціальних мереж, який під силу кожному [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://b-hub.club/15-hvylynnyj-audyt-sotsialnyh-merezh-yakuj-pid-sylu-kozhnomu>. – Назва з екрана.

18. *Тарасенко Н.* Інформаційні комунікації в середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 46. – С. 455–477. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2017_46_30. – Назва з екрана.

19. *Тарасенко Н.* Сучасні аспекти управління діяльністю бібліотек у середовищі соціальних мереж: теоретичне осмислення та узагальнення практичного досвіду / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 201–213.

20. ТОП-10 метрик в соцсетях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://smm.artox-media.ru/wiki/kpi-v-sotssetyakh.html>. – Загл. с экрана.

21. Просування в соціальних мережах: відстеження ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webstudio2u.net/ua/web-promotion/726-effektivnost-prodvizheniya-v-sotsialnykh-setyakh.html>. – Назва з екрана.

22. *Захаренко М. П.* Внешняя оценка работы библиотеки: задачи, нормативные требования, практика // Справочник руководителя учреждения культуры. – 2015. – № 7. – С. 4–10. – Режим доступа: http://www.rgub.ru/professional/published/article.php?article_id=298. – Загл. с экрана.

23. *Вахнован В. Ю.* Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03. – Харків, 2011.

References

1. Soloidenko, H. I. (2013). Efektyvnist roboty akademichnykh bibliotek [The effectiveness of academic libraries]. Proceedings from Modern problems of library activity in the conditions of information society '13: *V mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (11–12 veres. 2013 r.) – V International Scientific and Practical Conference.* (pp. 154–163). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].

2. Vasylenko, O. M. (2014). Bibliotechno-informatsiina diialnist yak obiekt statystychnoho doslidzhennia [Library and information activity as an object of statistical research]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 40, pp. 61–85 [in Ukrainian].
3. Soloidenko, H. I. (2011). Suchasni kryterii ta pokaznyky otsiniuvannia yakosti roboty biblioteki [Modern criteria and indicators for assessing the quality of library work]. Proceedings from Suchasni problemy diialnosti biblioteki v umovakh informatsiinoho suspilstva '11: *III Naukovo-praktychna konferentsiia (Lviv, 29 veresn. 2011 r.) – III Scientific and practical conference*. (pp. 155–160). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].
4. Dubrovina, L. A. (2004). Minimum upravleniya, maksimum upravlyae-mosti: rukovoditelyam bibliotek o Vseobschem upravlenii na osnove kachestva [Minimal management, maximum manageability: library leaders about the Universal Governance based on quality]. A. I. Kochetov (Ed.). Moscow: Izdatel'sko-torgovyiy dom «GRAND»; Moscow: Fair-press [in Russian].
5. Petrova, A. H. (2003). Biblioteka v umovakh sotsialno-ekonomichnykh zmin [Library in the context of socio-economic changes]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Mykolenko, R. (2010). Suchasni kryterii otsiniuvannia diialnosti bibliotek [Modern criteria for assessing the activity of libraries]. *Bibliotekna planeta – Library Planet*, no. 4, pp.17–20 [in Ukrainian].
7. Poll, R., Bokkhorst, P. (2008). Izmerenie kachestva deyatel'nosti bibliotek [Measuring the quality of the activities of libraries]. (H. Kislovskaiia, Trans). Moscow [in Russian].
8. Kartashov, N. S. (2002). Osobennosti sovremennogo bibliotchnogo upravleniya [Features of modern library management]. *Biblioteka – Library*, no. 9, pp. 14–21 [in Russian].
9. Klyuev, V. K. (2007). Upravlencheskaya ekonomika rossiyskoy biblioteki [Managerial Economics of the Russian Library]. Moscow: FAIR [in Russian].
10. Motul'skiy, R. S. (2002). Bibliotekhnaya statistika: problemy i resheniya [Library statistics: problems and solutions]. *Biblioteknoe delo – XXI vek: nauchno-prakticheskii sbornik – Library business – XXI century: a scientific and practical collection Russian State Library*, no. 3, pp. 28–64. Moscow [in Russian].
11. Stolyarov, Yu. N. (1982). Strukturno-funktsionalnyi analiz biblioteki kak sistemy: teoretiko-metodicheskaya osnova povysheniya effektivnosti i kachestva bibliotchnogo obsluzhivaniya [Structural and functional analysis of the library as a system: the theoretical and methodological basis for increasing the efficiency and quality of library services] [in Russian].
12. Menschikova, S. P. (2010). Pokazateli effektivnosti deyatel'nosti natsio-

nalnyih bibliotek stran SNG [Indicators of the effectiveness of national libraries of the CIS countries]. *Biblioteknoe delo – XXI vek: nauchno-prakticheskii sbornik – Librarianship – XXI century: a Scientific and Practical Collection*, no. 1 (19), pp. 36–38. Moscow [in Russian].

13. Chudinova, V. P. (2011). Izmerenie tsennosti i kriterii effektivnosti deyatelnosti bibliotek: zarubezhnyi opyt [Measurement of values and criteria for the effectiveness of libraries: foreign experience]. Moscow: Litera [in Russian].

14. Galimova, E. Ya. (2004). Proektnaya deyatelnost biblioteki (k obsuzhdeniyu problemy) [Project activities of the library (to discuss the problem)]. *Bibliotekovedenie – Library Science*, no. 4, pp. 36–39 [in Russian].

15. Linch, B. P. (2002). Otsenka raboty publichnykh bibliotek [Evaluation of the work of public libraries]. *Kachestvo raboty – Quality of Work*, pp. 25–34. Moscow [in Russian].

16. Linch, B. P. (1998). Otsenka raboty publichnykh bibliotek. Doklad 027–137 na 64 Generalnoy konferentsii IFLA (15–22 avg. 1998 g., Amsterdam) [Evaluation of the work of public libraries. Report 027–137 at the 64 th General Conference of IFLA (15–22 August 1998, Amsterdam)]. *Buklet – Booklet*, 3, p. 136–140. Retrieved from http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb99/10/fl10_03.html [in Russian].

17. 15-khvylynnyi audyt sotsialnykh merezh, yakyi pid sylu kozhnomu [15-minute social network audit that works for everyone]. *b-hub.club*. Retrieved from <https://b-hub.club/15-hvylynnyj-audyt-sotsialnyh-merezh-yakyj-pid-sylu-kozhnomu> [in Ukrainian].

18. Tarasenko, N. (2017). Informatsiini komunikatsii v seredovyshchi sotsialnykh merezh: aspekty standartyzatsii biblioteknoho sehmenta [Information communication in the social network environment: aspects of standardizing the library segment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 455–477. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npbuimviv_2017_46_30 [in Ukrainian].

19. Tarasenko, N. (2017). Suchasni aspekty upravlinnia diialnistiu bibliotek u seredovyshchi sotsialnykh merezh: teoretychne osmyslennia ta uzahalennia praktychnoho dosvidu [Modern aspects of managing libraries in the social media environment: theoretical understanding and generalization of practical experience]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 201–213 [in Ukrainian].

20. TOP–10 metryk v sotssetiakh [TOP–10 metrics in social networks].

smm.artox-media.ru. Retrieved from <https://smm.artox-media.ru/wiki/kpi-v-sotssetyakh.html> [in Ukrainian].

21. Prosvannia v sotsialnykh merezhakh: vidstezhennia efektyvnosti [Promotion on social networks: tracking performance]. *webstudio2 u.net*. Retrieved from <http://webstudio2u.net/ua/web-promotion/726-effektivnost-prodvizheniya-v-sotsialnykh-setyakh.html> [in Ukrainian].

22. Zaharenko, M. P. (2015). Vneshnyaya otsenka raboty biblioteki: zadachi, normativnyie trebovaniya, praktika [External evaluation of the library: tasks, regulatory requirements, practice]. *Spravochnik rukovoditelya uchrezhdeniya kulturyi – Directory of the Head of the Institution of Culture*, no. 7, pp. 4–10. Retrieved from http://www.rgub.ru/professional/published/article.php?article_id=298 [in Russian].

23. Vakhnovan, V. Yu. (2011). Sotsiologichni doslidzhennia yak komunikatsiinyi skladnyk systemy menedzhmentu yakosti biblioteknykh posluh [Sociological research as a communication component of the quality management system of library services]. Kharkiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.06.2018.

Natalia Tarasenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Ukraine, Kyiv

Evaluation of Efficiency of Library Activity in Social Networks: Methodology, Criteria, Experience

The necessity of developing a system for assessing the effectiveness of libraries in social networks is substantiated. Proposals on criteria and methods, relevant for application in such system, are analyzed, the modern experience of their use is analyzed. Based on the analysis, it is concluded that the effectiveness of the library activity in social networks can be evaluated using methods proposed by librarians for the overall evaluation of the library work, in particular, program-target, expert, natural, methods of comparison, monitoring, certification, and others. It is quite effective to determine the efficiency of the network representation of the library, as well as the collection and analysis of indicators of statistical services of Internet platforms, which are the most informative regarding the degree of user activity and satisfaction of their information needs through participation in network communication with the library.

Keywords: the efficiency of libraries, the representation of libraries in social networks.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 49

Інформаційно-комунікаційні трансформації
і бібліотечно-інформаційна діяльність

Редактори: *Т. Дубас, Л. Сісіна, Ю. Шлапак*

Технічний редактор *Т. Дубас*

Комп'ютерне верстання: *Г. Булахова*

Підп. до друку 19.07.2018. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 20,00. Обл.-вид. арк. 18,68.

Наклад 300 пр. Зам. № 13.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.